
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

Vydává Musejní spolek v Brně.

REDAKCE:
Dr. Frt. Dvorský, a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Odborní redaktoři: Josef Hladík, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený. Dr. Fr. Šujan.

II.

MÍSTOPIS MORAVY.

Díl II. místopisu.

JIHLAVSKÝ KRAJ.

Rediguje Dr. Fr. Dvorský.

TŘEBICKÝ OKRES.

Čís. 66.

V BRNĚ 1906.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

II. Místopis.

TŘEBICKÝ OKRES.

Napsal

prof. dr. Frant. Dvorský.

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

Cena K 7·20.

V BRNĚ 1906.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

SLAVNÉMU ZASTUPITELSTVU

STAROBYLÉHO MĚSTA TŘEBÍČE

VĚNUJE

BÝVALÝ SPOLUOBČAN —

SPISOVATEL.

Předmluva.

Heslo: Co Ti platno,
Znáš-li cizích krajů děje,
Cizích lidí mravy, obyčeje,
Nemáš-li dosti
O Své vlasti vědomosti!

Za svého 11letého pobytu v Třebíči (1875—1886) na četných petrografických vycházkách seznal jsem skoro všechny osady okresu Třebického. Protož milerád převzal jsem úkol popsati okres ten pro Vlastivědu moravskou. Město Třebíč slíbil vylíčiti spisovatel dějin třebických, školní rada Adolf Kubeš; ale pro slabost zraku práce té vykonati nemohl a ze stejné příčiny vzdal se práce prof. Frant. Rypáček, který týž úkol převziti ochoten byl. Nezbylo mi tedy, leč abych sám přiložil ruku k dílu. Práce byla mi usnadněna použitím spisů shora jmenovaných panů historiků a pomocí důkladných zpráv o městě Třebíči, čerpaných a sestavených městským tajemníkem p. Vil. Nikodémem.[1]) Mimo to vyhledány zprávy: z Volného, Palackého, Dudíka, Slavíka, dra. Kameníčka, d'Elverta, Brandla, Balbina, Dobnera, Pešiny, Pilaře a Moravce, z regest Erbenových a Emlerových, z Archivu Českého, z Fontes rerum bohemicarum, z Časopisu Matice moravské a odjinud; také v plné míře upotřebeno původních pramenů: Kodexu diplomatického, Zemských desk, Půhonů a Nálezů a rukopisných pokladů v zemském archivu a v zemské registratuře chovaných.

Popisy osad a památností, též příspěvky dějinné dodali někteří důst. pani faráři a učitelé, zejména však pani správcové

[1]) Hojně upotřebeno jeho spisu: „Z dějin města Třebíče 1903."

škol; dobré příspěvky botanické zaslal pan učitel Lad. Veselský. Slavná městská rada nejen fotografie a hotové štočky opatřila, nýbrž i ze svých důchodů a ze spořitelny městské štědré podpory na pořízení obrázků poskytla; k témuž účelu věnovala obec Krahulovská 12 K.

Mnoho fotografií pro ilustrace dostalo se nám zdarma laskavostí pana inspektora Arn. Hanische.

Všem příznivcům a podporovatelům tohoto díla vzdávám za Musejní spolek vřelé díky.

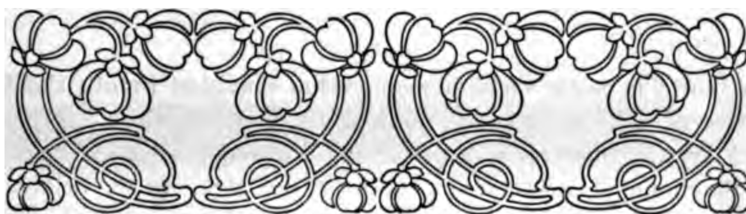
Prameny cituji, aby objem knihy příliš nevzrostl, jen tam, kde toho nutnost vyžadovala.

Jediným mým přáním jest, aby kniha od lidu našeho s takovou láskou byla přijata, s jakou proň byla sepsána, aby hojně byla čtena a poznání naší milé vlasti úspěšně šířila.

„Ultra posse nemo tenetur!"

V Náměšti nad Oslavou dne 1. září 1906.

Spisovatel.

I. Všeobecný pohled.

1. Přehled zeměpisný a přírodovědecký.

Poloha a povaha půdy.

kres Třebický prostírá se na pahorkatině Českomoravské mezi okresy Jihlavským a Náměšťským, t. j. mezi 33° 16′ 40″ a 33° 45′ zeměpisné délky a mezi Mor.-Budějovským a Velko-Meziříčským, t. j. mezi 49° 7′ 32″ a 49° 21′ 25″ sev. šířky. Nejzápadnější bod okresu náleží osadě Brtničce, nejvýchodnější vesnici Kamenné, nejjižnější bod obci Loukovicům, nejsevernější obci Svatoslavi.

Okres Třebický zaujímající plochu 45.891·7 ha [1]) jest povrchu vesměs nerovného a hornatého se skalnatými zářezy řeky Jihlavky, která jen na některých místech (od Brancouz k Čichovu, od Třebíče k Vladislavi) širšími lučinatými údolími se vine. Nejvyšším bodem okresu jest temeno Hory (710 m) jižně od Štěměch, nejnižším bodem dno Jihlavky na hranicích okresu pod Číměří.

Podkladem východní polovice okresu jest namodralá, těžce zvětrávající žula, západní polovice rula s rozmanitými vložkami.

[1]) Dle katastru; dle posledního sčítání jen 45.164·5 ha.

Žula tvořic na celém východě stejnorodou souvislou hmotu skládá se s černé slídy a jinorázu, do kteréžto směsice vtroušeny jsou velké krystalované živce prostoupené křemenem. Hmota žulová ani dlouholetým zvětráváním neskytá dostatek ornice, zejména na svazích kopčitých bývá vrstva ornice tak mělká, že horský pluh spodní skálu zachycuje. Žula obsahuje v sobě peckovité tvrdší části, bohatší slídou a jinorázem, které zvětrání vzdorují; vyčnívajíce z půdy omlety bývají deštěm a vypadají, jakoby s vrchů splaveny byly, protož je někteří za bludné balvany považovali. Velikost těch balvanů jest různá; někde tvoří malebné skupiny. Hojně jsou dosud roztroušeny severně od Třebíče: u Pocoucova, u Trnavy, Hostákova a Valdíkova, zvláště u vsi Kamenné, která po nich jest pojmenována. (Obr. 1. a 2.) Hospodáři od dávných let vyváželi je z polí, ohrazujíce jimi zahrady a polní cesty a stavíce z nich domy a stodoly. U Pocoucova staly se základem domácího průmyslu kamenického: štípajíce je klíny na kusy robili z nich koryta a schody. Množství jich upotřebeno bylo ku stavbě transversální dráhy a pokročilí rolníci neustále z polí je odklizují, tak že den co den se ztrácejí. Západní hranice žuly třebické lemovány jsou pásmem položulovým (aplitovým), které jest složeno z křemene a živce, tu a tam se skrovnou přísadou slídy světlé; také v žilách někdy dosti širokých proniká bílá položula modravou žulu třebickou směrem od jihozápadu na severovýchod; jsouc mnohem tvrdší zvětrává položula obtížněji a tvoří v žule hřebeny. Půda z ní povstalá jest štěrkovitá a neúrodná, kdežto žulová zvětralina, dobře jsouc obdělána, uspokojivé dává výnosy žitné a zemákové.

Rule počínajíc od Třebiče náleží celá západní část okresu; jest to rula šedá, která často bílou i černou slídu v sobě obsahuje; prostoupena bývá žílami ano i celými pásmy ruly jinorázové, ruly tuhové, křemene a prahorního vápence, který proráží rulu na mnohých místech směrem povíce severovýchodním. Takové proudy pozorujeme od Řípova k Borovině (u Třebíče), od Chlístova přes Bílou Horu (u Čechočovic) na Krahulov a Sokolí, od Sokolí na Novou Ves a Čihalín k Čechtínu, od Zašovic k Čichovu, od Brancouz ke Chlumu. Vápenec jest buď zrnitý a balvanitý barvy bílé, neb vrstevnatý, celistvý barvy šedé. (Obr. 3.) Hodí se dobře na pálení vápna. Bílý zrnitý vápenec, ač někdy velmi krásný a nedvědickému vápenci se rovnající, na práce sochařské málo jest

Obr. 1. Žulové balvany v lese u Trnavy.

Obr. 2. Žulové balvany v polích u Trnavy.

způsobilým, poněvadž kusy nestejného jsou zrna a četné mají trhliny. Hadec pozorován toliko v malém ostrůvku u Opatova. Zvětráním ruly povstávají půdy hlubší, obyčejně jílovité, ve kterých se daří žito, oves, zemáky, len a bílá řepa, v teplejších polohách též ječmen, pšenice a řepka.

Náplavy hlin cihlářských má okres jen po skrovnu, také postrádá mocnějších vrstev jílů a písků; na některých vyvýšených

Obr. 3. Lom vápenný u Čichova.

místech vyskytují se náplavy oblázků křemenných, které často chovají záhadné vltavíny.

Po stránce geologické, petrografické a mineralogické jest okres Třebický jakož i sousední okresy důkladně prozkoumán nejen členy říšského geolog. ústavu, nýbrž i soukromnými milovníky zeměvědy. Z Třebíče, jakožto ze střediska, konány po 30 let do bližšího i dalšího okolí vycházky za účinné podpory inspektora zdejšího velkostatku, Arn. Hanische. (Obr. 4.) Jeho přispěním byla i pisateli těchto řádků poskytnuta příležitost opraviti geolog. mapy zdejšího

a okolních okresů, na nich zejména přesněji ohraničiti velký ostrov žulový a vytknouti pásma a žíly aplitové, též podati určí-

Obr. 4. A. Hanisch.

tější naleziště nerostů od Znojma až po Jimramov.[1]) Mnoho novinek nerostných a horninných objeveno; pobliž Třebíče nalezeny první

[1]) Dr. Fr. Dvorský: O předních nalezištích nerostů na západní Moravě. Mus. Franc. Annales 1899.

vltavíny na Moravě.[1]) Horninami a nerosty zdejší pahorkatiny značně obohaceny byly sbírky zemského musea a české techniky v Brně; přes 30 středních a více než 100 měšťanských a obecných škol na Moravě a jinde bylo zdejšími nerosty poděleno; krásné nálezy zaslány též do c. k. dvorního musea a do říšského geologického ústavu ve Vídni. — Nejúplnější sbírku hornin a nerostů okolí Třebického má toho času inspektor A. Hanisch, který ji umístil ve zvláštní budově a širšímu obecenstvu přístupnou učinil. Co zajímavého v tom oboru celá západní Morava chová, to tam navštěvovatel najde.[2]) Obdivujeme se neunavné píli a vytrvalé práci muže, který i ve svém povolání horlivě činným jest, na sta měr pusté půdy v úrodné pole obrátil, výnosnost velkostatku zvýšil, ku stavbě nových silnic podnět dával a vysazováním stromů a křovin zdejší krajinu značně okrášlil.

Horopis a vodopis.

Skoro středem okresu vine se řeka Jihlavka, majíc od Přimělkova, kde do okresu vtéká, tok jihovýchodní, od Třebíče až pod Čiměr, kde okres opouští, tok východní. Od řeky na obě strany krajina postupně se zdvíhá, tak že na hranicích okres nejvyššími vrchy jest lemován; celý okres tvoří skoro jediný obzor, jehož středním bodem jest město Třebíč. Největší výše dosahují: na severu Chlum (kostel) 525, Smrček (u Čechtína) 671, Jelení Hlava (jižně od Věstoňovic) 616, Rudíkov (nyní v okrese Meziříckém) 523, Budišov 493; na západě Bukovec (nad Číchovem) 570, Salátův kopec (u Zašovic) 660, Brtník (jižně od Brtničky) 681, Kobylí Hlava 671; na jihu Sádek 568, Mikulovská hora 584, Klučovská hora 594; na východě Valecký kopec 528, Pivínská (u Střížova) 461, u Hrušky (poblíž Smrku) 480 a Knězský kopec (u Budišova) 507.

Nejsilnější řekou okresu jest Jihlavka; přítoky její jsou vesměs krátké. Na levém břehu přijímá potoky Chlumský, Číchovský, Čihalínský, Račerovský; pod Třebíčí potoky Podsoudcovský, Klapovský a Valdíkovský.

[1]) Dr. Fr. Dvorský: „Die am Jglauaflusse abgesetzten Moldavit-Quarzgerölle 1883", týž: „O vltavínech moravských", Mus. Franc. Annales 1897, Dr. Fr. Suess: Ueber den Kosmischen Ursprung der Moldavite 1899.

[2]) Mimo to chová insp. A. Hanisch obsáhlou sbírku mincí, zejména v okolí třebickém nalezených, a drahocennou sbírku konchylií.

Na pravém břehu nejmocnějšími potoky jsou: Stařečka, která přicházejíc od Heraltic Starči protéká a v Třebíči do Jihlavky se ústí, Kožichovský potok neb Markovka proudící se od

Obr. 5. Podhájek.

Slavic přes Kožichovice, Dobrou Vodu až pod nádraží vladislavské a Střížovský potok tekoucí od Slavíček, ústící se nad Vladislavou.

Na západě okresu protéká od hranic předínských Předínem a Opatovem směrem severním potok Brtnička, na jihu

teče Rokytná, která majíc vznik ze tří proudů, pod Kojeticemi v celek se pojí a ve svém dalším toku Jaroměřičkou sluje. Rybníků zachovalo se v Třebíčském okrese dosti; jsou až na skrovné výjimky majetkem velkostatků. K největším náleží: Valdíkovský, Opatský a Podhájek (Obr. 5.) (u Valdíkova), Pastvištný (u Starče), Steklý (pod Hvězdoňovicemi) a Vidlák (u Opatova).

Podnebí.

Podnebí okresu Třebíckého v pahorkatině Českomoravské tvoří přechod od podnebí mírného k podnebí drsnému; ležíť tento okres právě ve středu pahorkatiny na Moravě. Dosti mírným podnebím vyniká nejbližší okolí města Třebíče, jakož i celé údolí po řece Jihlavce od Sokolí po Vladislav. Nejteplejší osadou okresu jsou Výčapy (nedávno k okresu přivtělené); majice svah jižní, jsou na sever blízkým horským hřebenem chráněny, takže v zahrádkách před domy i vinné révě dobře se daří.

Dle pozorování vykonaných na stanicích v Slavicích, na Sádku, ve Výčapech, v Chaloupkách a v Budišově jest průměrná teplota roční v polohách mírnějších 7·6⁰—7·2⁰ C, v polohách drsnějších, vyšších 7⁰—6·5⁰ C. Průměrná teplota celého okresu v měsících zimních jest —2·4⁰ C, v jarních 7·6⁰ C, v letních 16·3⁰ C a v podzimních 8·5⁰ C, na místech výše položených odpovídající číslům: —3·1⁰ C, 6·6⁰ C, 14·6⁰ C a 7·4⁰ C. Nejnižší r. 1903 pozorovaná teplota byla 18. ledna na Sádku — 20·6⁰ C, nejvyšší dne 7. září v Slavicích 27⁰ C.

Průměrná výška ročních srážek vodních obnáší 600—700 mm, v severní části okresu a ve vyšších polohách na jihu (v Štěměch) 700—800 mm.

První sníh padal roku 1903 na Sádku dne 11. listopadu, u Výčap, Mikulovic a Budišova dne 12. listopadu.

Dní deštivých v roce bylo v Nové Brtnici 125, sněhových 45 a bouřlivých 15, na Sádku 141, 41 a 14.

Lísky kvetou někdy již začátkem, jindy až koncem února, jabloň a šeřík prostřed května, bez prostřed června; žně počínají se u Třebíče obyčejně v 2. polovici července, ve vyšších polohách teprve v srpnu. Skřivani dostavují se v 2. polovici února,

Obr. 6. Na seči.

kukačky a hrdličky koncem dubna; vlaštovky a jiřice dolétají okolo 20. dubna a opouštějí kraje ty asi 15. září; některé opozdí se až do října.

Větry převládají severozápadní a severovýchodní se silou 2·9.

Krajinný ráz

odpovídá úplně pahorkatému terénu. Na svazích jižních, bývá-li půdy orné dostatek, střídají se nivy poseté obilím a jetelem

Obr. 7. Sázení lesa.

s okopaninami; však kde jsou místa štěrkovitá, tam vidíme buď suché pastviny neb borové lesíky. Na svazích severních daří se výborně lesům, zvláště jehličitým. Tak střídá se pole s hájem a

lesem; celku dodávají stříbrolesklé hladiny rybníků jakési malebnosti. Zvláštní pohled skýtají pole posetá balvany žulovými od Podsoudcova směrem k Velkému Meziříčí a k Budišovu. Ovšem postrádá celý kraj, ač jest lesnatý a místy i skalnatý, divoké romantiky a cestovateli krásami jiných krajů přesycenému zdá se tato mírně rozvlněná vysočina jaksi jednotvárnou.[1]) Ale milovník přírody, který po krajině časté a delší procházky koná, najde si v horách, na horských lukách, na břehu stříbrné hladiny rybníka mnohé a mnohé místečko, kde v klidu přírody duševně i tělesně tak pookřeje jako na vyhlášených místech alpských. (Obr. 6.)

Květena.

Květena okresu Třebického málo se liší od květen sousedních okresů Jihlavského a Velko-Meziříčského. Nejvíce jest tu lesů smrkových s podrostem mechů, šťavele a různých trav, méně lesů jedlových, modřínových a bukových, ještě méně lesů březových s podrostem jalovce a vřesu. (Obr. 7.) Borůvek v lesích našich jest jen po skrovnu, někde chybí docela. Na lukách mezi lesy tvoří se močály a rašeliniska, na kterých převládají sitiny, suchopýry a ostřice s podrostem hustých mechů, zejména rokytníků a rašeliníků. Na těchto lukách rostou z jara bledule, později lepá parnasie, jetel kaštanový, ptačinec bahenní, různé druhy pcháčů a všivců, vachta trojlistá (hořká jetelina), bařička obecná a j.; v rašelinných lesích bují hasivka orličí. Okolí rybníků porostlo jest puškvorcem, zblochanem, šmelem, žabníkem, orobincem a šípatkou. Na povrchu plují husté okřehky, rdest kadeřavý a vzplývavý, pryskyřník vodní a stulík; leknín jest vzácný (na př. na rybníku u Ptáčova). Pokraje lesů, stráně a paseky zdobeny jsou v měsících květnu a červnu bohatě kvetoucími žanovci, čilimníky a kručinkami, jetelem chlumním a podhorním a úročníkem lékařským: na trhlinách skal rostou mochna jarní, rozchodník obecný a bílý a netřesk skalní. Z jedovatých rostlin hojně se vyskytuje rulík zlomocný. Na polích přečasto bují myší ocásek a pochybek prodloužený, na mezích pelyněk polní a višeň nízká.

---

[1]) Mnoho z jednotvárnosti kraj by ztratil, kdyby všechny silnice a širší cesty osázeny byly stromovím. Nynější silniční výbor koná v té příčině úspěšnou nápravu.

Bohatými nalezišti rostlin jest Líštì u Třebíče, lesní louky u Heraltic (k Opatovu) a u Stěměch (k Dašovskému mlýnu).

Obr. 8. Harfa.

Vzácnosti rostlinné z našeho kraje jsou: skyla dvoulistá, vemeník bílý a zelenavý, koralice, kruštík širolistý a bradáček vejčitý, plavín lekninovitý (u Čáslavic), lomikámen trojlaločný (u Sokolí) a cibulkatý (u Heraltic), dejvorec mrkvovitý, hruštička

jednokvětá, šťovík největší, hořec jarní, rozrazil horní, dvojzubec paprskovitý, jestřábník žulomilný, starček oranžový, protěž písečná. Z cizopasných v lesích smrkových hojně roste hnízdník a ještě hojněji samovratec (Monotropa).

Obr. 9. Velký javor.

Kdo se obírá rostlinami tajnosnubnými, nalezne jich ve zdejším okrese hojnost, v lesích: kapradin, mechů a lišejníků, na rybnících: přesliček a řas.

Podivuhodným lýrovitým vzrůstem vyniká smrk zvaný „Harfa“ a obrovským kmenem „Velký javor“ u Horních Vilimovic. (Obr. 8. a 9.)

Zvířena.

I zvířena liší se málo od zvířeny okolních okresů. V lesích skalnatých objevují se dosti zhusta lišky a kuny lesní, zřídka jezevci. Vysoká zvěř (daňci a jeleni) nikde v okrese se nechová, za to jest dostatek srnčího. Vydatné jsou hony na zvěř polní: zajíce a koroptve a na divoké králíky. Křečků a syslů bývá v polích po skrovnu. Na rybnících jest hojnost kachen, čírek a lysek, také sem zaletují bahňáči a vodní ptáci různí ze severu a jihu. Slavíka sotva kde slyšeti, za to hojni jsou kosi, drozdi a brávníci, různé druhy sýkor, stehlíci, čížci a jiní menší ptáci. Zřídka ozývá se v polích křepelka, častěji sekáč (chřástel). Největší dravci, kteří tu zastřeleni bývají, jsou káně a jestřábi; v některých lesích hnízdí hejna vran a kavek. Za zimy dolétají sem brkoslavi, kvíčaly a čečatky. Okolo čistých lesních pramének plížívá se strakatý mlok, v rybnících jest dostatek skokanů a kuněk. Užovek, zvláště poblíž řeky Jihlavky, je hojnost, zmije již mnoho let nebyla pozorována. V rybnících chovají se kapři, štiky a linci; pstruzi udrželi se dosud jen za Heralticemi v potůčku Stařeckém; dříve žili i v jiných potocích, zvláště v potůčku, který protéká Chlumským (Černým) lesem, jenž se nazýval ještě r. 1558 pstruhovým. (Obr. 10.) V řekách ryb ubývá stále, poněvadž vody jejich výkaly továrními se otravují. Raků jest jen v některých potocích, a to pořídku.

Okres nevyniká rozmanitostí hmyzu; nejvíce jest zastoupen hmyz lesů jehličitých a hmyz vodní. Motýlů jest málo, také chroustů severně od Třebíče jen poskrovnu, poněvadž ponravy pro tvrdý žulový podklad hlouběji do země vniknouti nemohouce pomrzají. V některých lesích panství Brtnického a Sadeckého velkých škod nadělala mniška (Liparis monacha); ostrým zakročením uvedena opět na patřičnou míru.

Měkkýše okolí Třebického, které zdejší rybníky a vlhké lesy u větší rozmanitosti než jinde na Moravě hostí, sbíral a popsal známý odborník, prof. Josef Uličný v Třebíči.

---

2. Osazování krajiny.

Osady.

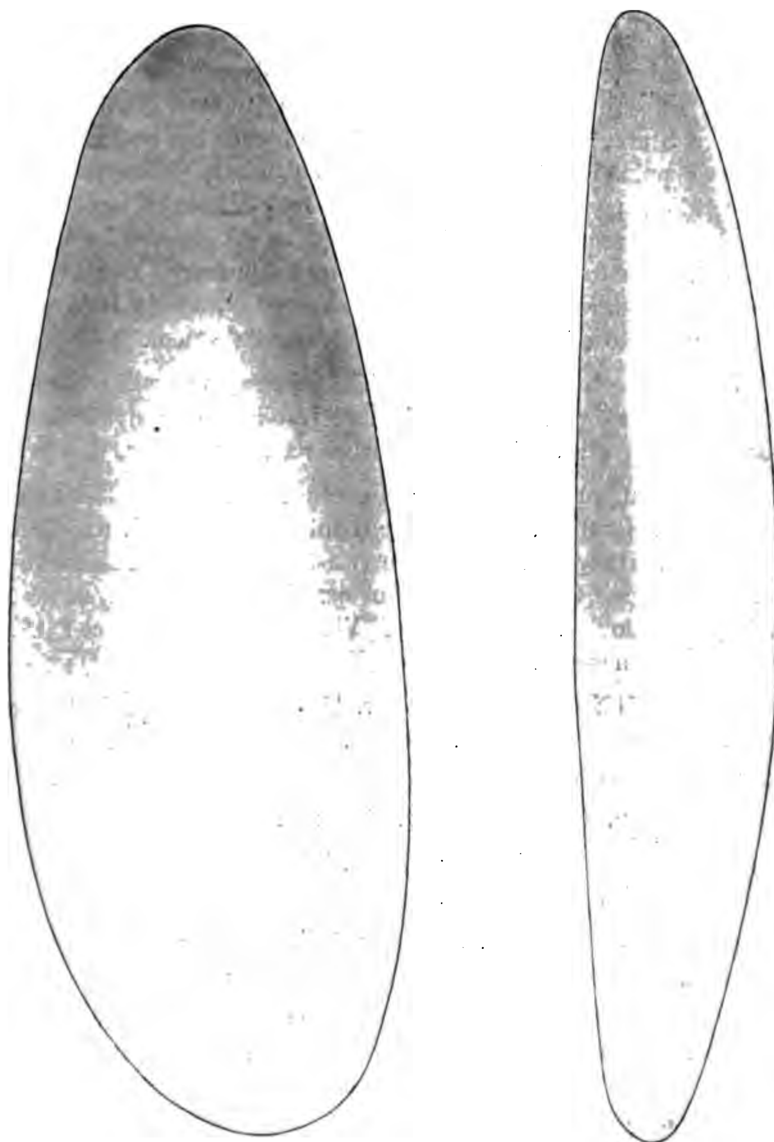
Nelze o tom pochybovati, že kraj Třebický, chladný a hornatý, za dřevných let hustým lesem byv pokryt, později osazen byl lidem,

nežli jiné naše kraje teplejší a úrodnější. Předvěkého pohřebiště rozsáhlejšího dosud nikde u Třebíče objeveno nebylo. Jednotlivé popelnice s pokličkami nalezeny v Horních Vilímovicích a ka-

Obr. 10. Rybí sádka.

menné nástroje porůznu, zejména u Výčap a Klučova. Vzácnou nefritovou sekyrku získal inspektor A. Hanisch z Radošova, však s jistotou udati nelze původní její naleziště. (Obr. 11.) Proto však přece

Obr. 11. Nefritová sekyrka.

tvrditi můžeme, že krajina zdejší daleko před stol. XI. již byla obydlena. Poučuje nás o tom zakládací listina kláštera Třebického z roku 1101. Většina osad, které jsou v okolí, stála již tenkráte, ano mnohé osady se tam jmenují, které dávno zanikly; ovšem byly ty osady jen skrovné. Náhled náš potvrzují nálezy v kraji učiněné: římské mince nalezeny na poli u Rudíkova, u Ptáčova, Trnavy a Starče; ku konci XVIII. stol. objeven byl pod pařezem u Zašovic poklad zlatých mincí císaře Justiniana, které prý pod rukou židům prodány byly;[1]) podél řeky Jihlavky viděti za Sokolím kus zarostlé staré silnice, která se dá stopovati dále až k Jihlavě. Byla to bezpochyby cesta pro soumary, která vedla z Třebíče na staré župní sídlo Přibyslavice, odtud na Jihlavu a do Čech; o této silnici historických zpráv nikde není.

Jména všech 73 osad okresu Třebického jsou česká; většina osad má jméno po zakladateli, které jest buď patronymické na „ice" neb „ovice", aneb přivlastňovací na „ov" a „ín".

Ke druhu prvnímu patří: Benetice, Bochovice, Čáslavice, Čechočovice, Heraltice, Jezdoňovice (nyní Hvězdoňovice), Kojetice, Kožichovice, Kracovice, Loukovice (vlastně Lovkovice), Mihoukovice, Okrašovice, Okřešice, Pokojovice, Petrovice, Přibyslavice, Slavice, Račerovice, Věstoňovice, Vilímovice a Zašovice; též Bransudy (Brancouzy).

Druhého rázu jsou: a) Budišov, Hostákov, Klučov, Krahulov (vlastně Kraluhov), Opatov, Ptáčov, Radošov, Římov, Řípov, Střížov a Valdíkov, také Pocoucov (Podsoudcov?).

b) Čechtín, Čihalín, Předín, Radonín,

c) stará přídavná jména: Ctiměř, Náraměč, Starč (m. Stařič), Třebíč, Svatoslav a Vladislav.

Ze jmen těch patrno, že osady ty až na skrovné výjimky založeny byly za dob pohanských.

Dle přírodních poměrů pojmenovány jsou: Doubrava (kol. Budišova), Chlum, Kamenná, Kouty, Mastník, Roketnice, Sádek, Smrčné, Smrk, Sokolí, Střítež, Štěměchy (původně Dště-měchy),

---

[1]) Zdá se, že část toho pokladu v rodině nálezce zůstala, neboť ještě před 25 lety nosival jistý rolník zlaťáky Justinianovy ke koupi Kravanymu na prodej; dva z nich pro své sbírky získal insp. A. Hanisch.

Trnava a Týn (pův. Tajno); dle polohy: Podklášteří; dle pozdějšího založení: Nová Ves, Červená Lhota.

Zdrobnělé názvy mají: Brtnička, Okřišky, Petrůvky, Pozďátka, Slavíčky a Vísky.

Podivno, že v celém okrese není jediného osadního jména na „any", „áky" neb „íky", kteréžto názvy značí kolonisaci z jiné osady neb krajiny.

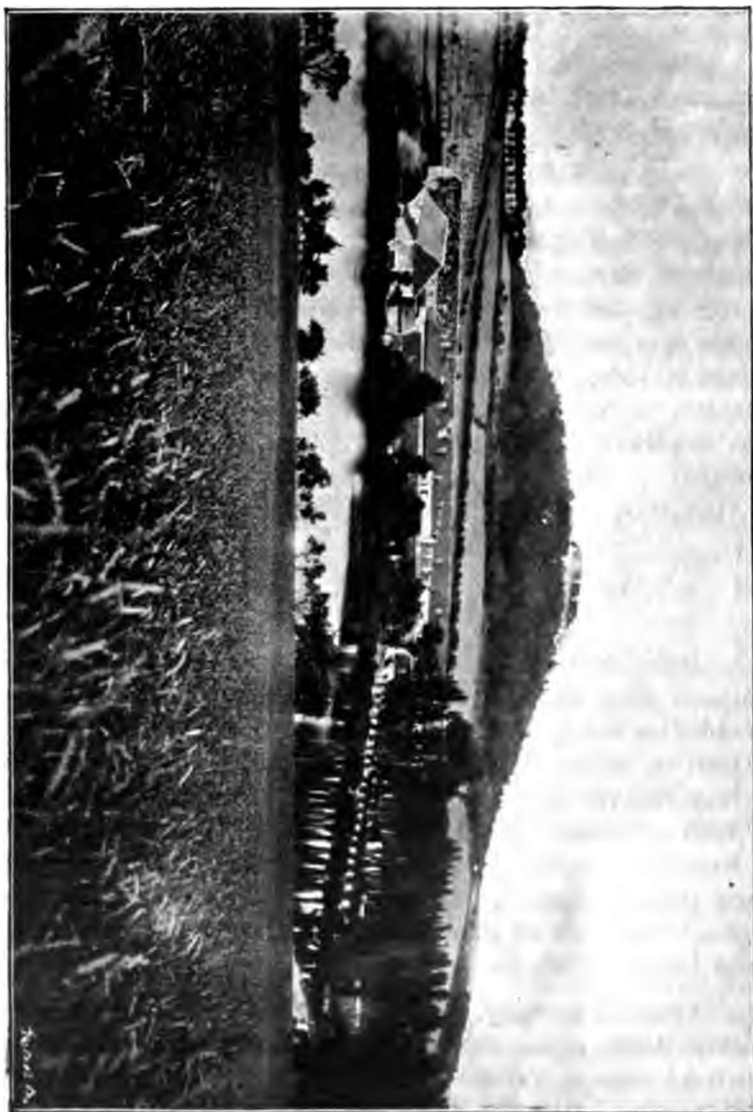
Osad zaniklých má okres Třebický několik. U některých dá se doba zániku určiti, o jiných neví se, kdy zpustly a na některé jen názvy tratí upomínají. K prvním náleží: Dašov u Štěměch, Stančice, Martinice, Petrůvky a Jeníšov u Opatova, Hoferice u Okříšek, Čertovec a Lhota u Přibyslavic, Březová u Roketnice, Kosovice u Stříteže, Árklebice u Kožichovic; ke druhým: Dobrkovice a Víckov u Sokolí a Popovice u Starče; ke třetímu druhu: Slavětín u Sokolí, Radičovice u Okřešic, Hrdoňovice u Nové Vsi, Bezděkov u Čihalína, na Lubích (v zakládací listině osada Lubané) u Čechtína, na Mladkově u Svatoslavě, Radvanov u Vladislavě, Hrušov u Petrůvek a j.

Hrady a tvrze.

Jediný ze středověku zachovalý hrad jest Sádek (obr. 12); silnou pevností býval klášter Třebický a město Třebíč. Jiných rozsáhlých hradů v okrese nikdy nebylo, za to hojnost hrádků neb tvrzí: u kláštera stávala tvrz, původní to lovecký hrádek, až do r. 1468, u řeky Jihlavky byly tvrze v Přibyslavicích a Brancouzích, směrem k Telči v Čechočovicích, Markvarticích, Štěměchách a Dašově, též v Krahulově, v Heralticích a u Radonína (Střela); na východě měly tvrze: Náramеč, Budišov, Okrašovice, Střížov, Slavíčky a Dolní Vilímovice; na jihu: Starč a Mikulovice; na severu: Červená Lhota a Čechtín.

Většinou náležely osady klášteru Třebickému, který do správy dával svým manům mnohé statky, z nichžto později vladycká sídla se vyvinula. Jiná skupina osad byla ve středověku zeměpanskou patříc ku hradu Rukštejnu; později připadla k Sádku. Větší samostatný statek byl Budišov, menší Heraltice, Předín a Opatov. Roketnici s okolím držel klášter Lucký. Skoupením

menších statků povstaly v okrese tři velkostatky: Třebický (seniorát rodu hrabat z Valdštejna), Sádecký (alodní statek hrabat

Obr. 12. Sádek.

Chorynských z Ledské) a Budišovský spojený s Tasovem (alodní statek baronů Baratta-Dragono). Mnoho pozemků má

v okrese panství Brtnické (Okříšky, Pokojovice, Heraltice, Opatov), méně panství Lesonické (Mikulovice, Výčapy, Slavice), nejméně velkostatek Hrotovský (Klučov).

Samoty.

Jako jiné hornaté kraje má i tento okres četné samoty; jsou to ponejvíce mlýny, myslivny, dvory, hospody, někdy také letohrádky a zámky, v novější době nádraží a strážné domky u železnic. Mlýnské samoty na řece Jihlavce jsou: Drdlův a Pavlovský u Chlumu, Chřástkův[1]) a Otrubův u Číchova, Rezkův a Červený u Petrovic, Wolfův[2]) a Padrtův (nyní Fundulusův na mletí dřeva) u Sokolí, Poušův u Řípova, Churavý a Táborský u Třebíče, Horní mlýn nad Vladislaví a Halouskův pod Čiměří. Jiné mlýny jsou: u Chlumu „Leština", 3 u Brtničky a Opatova, mlýn Nechvátalův a Dašovský u Štěměch, Holý, Zádušní a Trojanů mlýn u Římova, Červený mlýn pod Sádkem, Pastvištný u Starče, Parný u Krahulova, Drobných u Petrovic, Hluchý a Janův u Třebíče, Kovárna u Ptáčova, Opatský u Valdíkova a mlýn Svatoslavský. V továrny proměněny byly osamocené mlýny: Papírna u Přibyslavic, Borovina u Třebíče a mlýn pod Vladislavou (nyní továrna na umělá hnojiva); z mlýna Březovského (u Roketnice) v novější době upravena myslivna.

Osamocené myslivny stojí: u Nové Brtnice, (Obr. 13.) Karlín (dříve skelné hutě) u Opatova, myslivna u Předina, bažantnice u Račerovic, myslivny „na Březinách" a „Cejpech" u Svatoslavě.

O samotě stojí dvory: Hynkov u Číchova, Vartenberk u Okřešic, Nový Dvůr u Trnavy, Topol u Náramče; letohrádek „Na Seči" (Waldsteinruh); od osad vzdáleny jsou též zámek Budišovský a hrad Sádek. Osamocené hostince jsou: Loudilka u Heraltic, Veverka a Roketnice, Červená hospoda u Starče; nádraží: u Kojetic, u Starče (Obr. 14.) a u Brancouz (na půdě Chlumské) na dráze severozápadní, u Vladislavě, Řípova a Krahulova na dráze transversální; strážných domků osamocených (8) má jen dráha severozápadní. Cihelny jsou u Řípova, u Račerovic, u Roketnice, u Trnavy a j. O samotě u Pozďátek leží sirkové lázně „Dobrá Voda".

---

[1]) Nyní říkají „Chrástkův".
[2]) Dříve též „Padrtův".

3. Obyvatelstvo.

Nářečí a kroj.

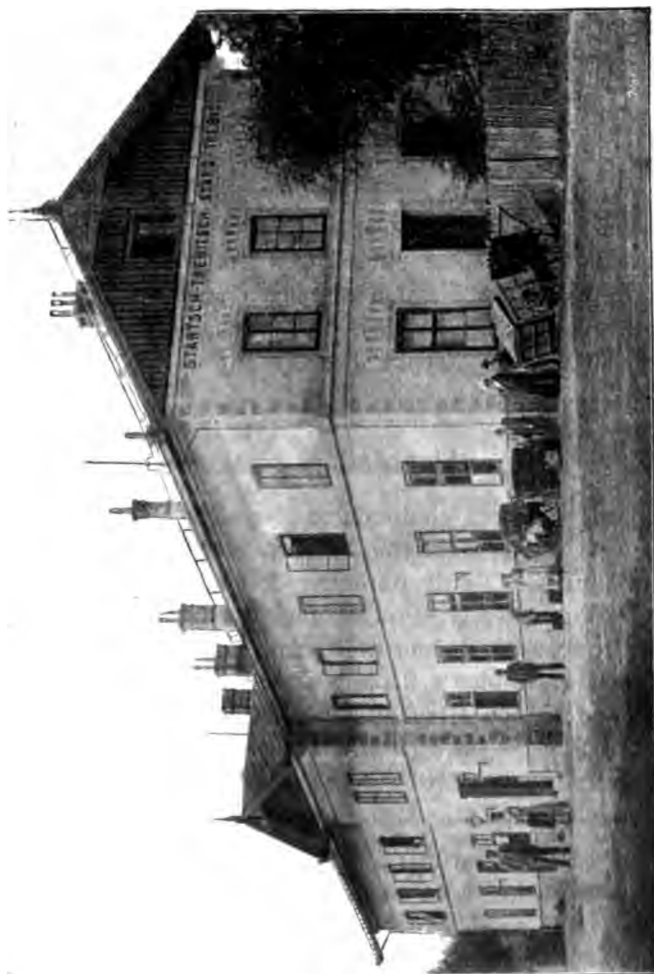
Až na skrovné výjimky jest obyvatelstvo tohoto okresu národnosti české; na západní straně mluví dialektem českým, kdežto

Obr. 13. Myslivna u Chaloupek. (Nové Brtnice.)

na východě až po samou Třebíč slyšeti některé tvary hanácké jako: beli sme, pudem dům, han (místo ano). Z národních slavností a zvyků zachovaly se nepatrné zbytky jakož i z původního

kroje. Jen stařici poněkud dle něho se šatí. Na Chlumě nosí staří muži kazajky ze šedého sukna modře kostkovaného upiaté až ke krku, koženky do bot a obyčejně klobouky; v zimě bílé

Obr. 14. Nádraží u Starče.

neb hnědé kožichy vyšívané na zádech a beranice; tak se též šatí starší muži v Trnavě a v okolí. Nejlépe starý kroj zachovali dosud dva staří výměnkáři v Náramči: „Chodí v černých kožen-

kách s černým vyšíváním, které do vysokých, silně leštěných bot těsně jsou vpraveny; též nosí tmavomodrou neb černou vyšívanou vestu upnutou až ke krku bílými kovovými knoflíky „klimburáky". Na krk vážou v předu na uzel nachově červený, hedvábný šátek a nosí krátký s vestou stejně dlouhý kabátek barvy tmavomodré, v zimě staré ovčí kožichy s tulipány." Ženské, které nosívaly krátké sukně, úzké šněrovačky a velký šátek na hlavě, již jen v některé vesnici (v Trnavě) takto se nosí. V Kožichovicích a okolních vesnicích oblékají ženské více krátkých, různobarevných sukní, t. zv. „kanafasek" a „kartounek", nosí dlouhé, barevné „fěrtochy", šněrovačky („lajblíky") a „kacabajky", v zimě černé kožíšky. Hlavu ovinují barevným „saským šátkem", zavázaným „na babku" neb „na kukli". Jdou-li přes pole, nosí velký šátek zv. „fabrický", jenž jim splývá přes hlavu a ramena a „na cejp" jest daný. Na krku mívají skleněné korálky, na nohou punčochy a šněrovací střevíce; doma nosí „trepky", služky „dřeváky".

Uspořádání statku.

Bývalých dřevěných domů, ze kterých se skládaly naše horské vísky, je už po řídku. Nynější domy, stavěné z cihel a kamene, kryté taškami, jsou štíty obráceny do ulice neb na náves a odděleny od sebe dvory. Pod štítem mívají 2 neb 3 okna, která náležejí jedné aneb dvěma světnicím. Uspořádání bývá následující: Z předu světnice s 2 okny do ulice a jedním do dvora; za světnicí pod jednou střechou postupují dále síň a kuchyň, stáje, kůlna a napříč po celé šířce dvora stodola, která odděluje sad ode dvora. Někdy stává stodola za sadem; pak bývá sad ode dvora oddělen plotem.

Nábytek rozestavují obyčejně takto: V koutě mezi oknem do dvora a prvním oknem na ulici stává stůl a v koutku za ním stávala almárka, v níž se schovávaly peníze, spisy, knihy a chléb (nyní už málokde); u stolu při obojí stěně jsou lavice. Mezi okny stává truhla na šaty, u poměštěných „kostn se šuplaty"; v druhém koutě postel jedna neb dvě až ke kamnům, která stojí v třetím koutě. Na stěnách visí mnoho barvotiskových obrazů svatých. Kde mají světlé, velké kuchyně, tam přestěhují do nich lavice; stůl pak stává uprostřed světnice („po pansku").

Poměry lidu poddaného.

Do zrušení nevolnictví rolnictva náležely obce okresu Třebického k následujícím panstvím:

1. K seniorátu Třebickému: město Třebíč, městečko Vladislav; osady: Benetice s Věstoňovicemi, Bochovice, Budíkovice, Čechtín, Čihalín, Číchov, Hostákov s Valdíkovem, Chlum se Smrčným, Kouty, Kožichovice, Lhota Červená, Nová Ves, Okřešice, Pocoucov, Podklášteří, Račerovice, Rodošov, Řípov, Slavičky s Okrašovicemi, Smrk, Sokolí, Střítež, Střížov s Čimeří a Pozďátkami, Svatoslav, Týn, Trnava, Vilímovice Dolní a Horní.

2. Ku fideikomisnímu panství Brtnickému, jež spojeno bylo s alodními statky Okříškami a Pokojovicemi: Brancouzy, Brtnička, Číchov (část), Heraltice s Pokojovicemi a Hvězdoňovicemi, Chlístov, Krahulov, Okříšky, Opatov, Petrovice, Předín, Přibyslavice, Radonín, Zašovice s Novou Brtnicí.

3. K alodnímu statku Sádeckému spojenému s Roketnicí: Čáslavice, Čechočovice, Kojetice, Loukovice, Markvartice, Mastník, Roketnice, Římov s Vískami, Starč a Štěměchy.

4. K alodnímu panství Budišovskému: Budišov s Mihoukovicemi, Náraměč a Kamenná.

5. K alodnímu panství Lesonickému: Mikulovice, Slavice a Výčapy.

6. K městu Třebíči: Kracovice, Petrůvky a Ptáčov.

7. Jediný Klučov, jenž teprve ku konci min. stol. okresu přidělen byl, patří ku statku Myslibořickému (Hrotovskému).

Tab. 1. a 2. přehledně podávají povinnosti jednotlivých osad na panství Třebickém ve stol. XVI. a XVII.

Přirovnáním jednotlivých položek shledáváme, že poplatky od osad bývaly nestejné, podmíněné jakostí půdy a nestejným rozsahem lánů. Mimo tyto poplatky a povinnosti odváděli z jednotlivých osad ještě: sýry, hrách, slepice polesní a oves polesní, z některých též desátek. Někde povinni byli: vláčeti na polích, hnůj voziti a kydati, na lukách séci, o senách a otavách pracovati, dříví z lesů dovážeti a sekati, prohlubně na rybnících prosekávati a j.

Tab. 1.[1])

Vesnice poddané z 1 lánu:	Úroků platili gr.		Dávali		Orali dní		Nažali obilí kop		Žali dní	
	o sv. Jiří	o sv. Václ.	slepic	vajec	na ozim	na jař	ozim	jař	ozim	jař
Benetice	obilí		1	10	—	—	—	—	—	—
Bohdíkovice	20	20	2	20	1	½	5	—	2	2
Čechtín	—	10	4	10	—	—	—	—	3	—
Červená Lhota	20	20	4	—	—	—	—	—	2	—
Čihalín	15—20	15—20	2	30	1	½	5	5	2	2
Čichov	—	10	4	40	—	—	—	—	2	2
Číměř	32	32	—	—	1	1	5	2½	1	1
Hostákov	13	13	7	30	4	—	10	—	2	3
Chlum	10	10	3	50	platili za robotu		—	—	—	—
Kouty	9 gr. 4 d.	10	3	27			—	—	—	—
Kožichovice	24	24	2	5, 10	1	1, 4	—	—	—	—
Nová Ves	—	15	1½	15	3	1	2½	—	1	1
Okřešice	12	12	3	30	1	½	5	5	2	—
Pocoucov	20	20	2	—	1	1	2	—	—	1
Račerovice	14	14	3	15	3	1	5	—	1	1
Radošov	—	10	5	42	platili za robotu		—	—	—	—
Řípov	14	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Slavičky	16	16	2	30	3	1	—	—	—	—
Smrčné	—	8	3	30	platili za robotu		—	—	—	—
Sokolí	—	20	2	—	—	—	—	—	—	—
Střítež	obilí		2	15	3	1	7½	7½	1	1
Střížov	15	15	5	20	3	—	—	—	—	—
Svatoslav	8	8	2	16	—	—	—	—	4	—
Trnava	—	20	2	—	1	1	3	3	—	—
Týn z domu	2½	2½	—	—	—	—	—	—	—	—
Valdíkov	10	10	2	—	—	—	—	—	—	—
Věstoňovice	4	4	4	16	3	—	—	—	—	—
Vilimovičky	obilí		4	15	platili za robotu		—	—	—	—

[1]) Stať tato pracována jest dle zprávy uveřejněné v Čas. Mat. Mor. z r. 1891 od F. A. Slavíka: „Poddanské poměry na bývalém panství Třebíčském" a dle vlastních zápiskův.

Tab. 2.

Vesnice poddané z 1 lánu:	Úroků gr.		Dávali		Orali dní		Sekli dní		Vázali dní		Vozili dní		Pleli len a j. dní	Trhali hrách dní	Vybírali řepu dní	Sena a otavy dní			Dříví přivezli vozů	Listů nadělali a přivezli kop	Přediva spředli liber
	o sv. Jiří	o sv. Václ.	slepic	vajec	na ozim	na jař	ozim	jař	ozim	jař	obilí	hnůj				sekli	sušili a hrabali	přivezli			
Benetice	za žito	67	1	10	6	3	8	1	1	1	—	—	2	1	—	2	4	—	—	1	5
Bohdikovice	80	74	2	30	7	4	4	2	3	3	1½	4	—	—	—	—	—	2	20	1	7
Čechtín	—	20	3	10	5	2	2	1	2	1	—	—	3	1	3	—	6	—	14	1	5
Červená Lhota	—	70	4	10	7	3	4	2	2	1	2	4	9	1	1	4	8	3	12	1	3
Čihalin	—	70	2	30	7	4	4	2	3	3	1½	4	—	—	—	2	8	2	19	1	5
Čichov	—	20	4	40	6	3	3½	—	1	1	1	3	10	1	3	3	6	6	16	1	3
Čiměř	62	62	2	—	6	1	6	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	3	8	1	7
Hostákov	26	26	6	30	4	1	4	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	3	8	1	7
Chlum	20	20	2	25	6	3	3½	1½	1	1	1	3	10	1	3	3	6	6	16	1	3
Kouty	29	20	3	27	5	2	2	1	2	1	—	—	3	1	3	—	6	—	—	1	2
Kožichovice	24	24	2	—	3	1	1	1	1	—	2	1	6	1	4	1	4	—	8	1	—
Nová Ves	—	65	3	20	6	4	3	2	3	3	1½	4	2	—	1	2	8	2	20	1	5
Okřešice	69	28	3	36	7	4	4	2	3	3	1½	4	—	—	—	2	7	2	20	1	5
Pocoucov	70	70	2	10	4	1	—	—	2	1	1	1½	—	—	—	—	—	5	—	1	7
Račerovice	63	28	3	30	6	4	4	1	1	2	2	—	4	—	2	2	—	4	20	1	7

Mlynáři místo robot platili hotové peníze a nepytlovanou mouku. Když však toho potřeba kázala, povinni byli konati práce tesařské a pokryvačské: „střechy tvrditi a opravovati, mosty a mostnice, když toho potřebí, dělati schody, vrata, dvéře, lavice a jiné drobné opravy, ve dvoře krmíky, koryta a, což potřebí, opraviti.“ Za tu robotu dával každý 15 gr.

Manové víno panské buď sami dováželi aneb platili za vinné fůry po 1 kopě. Kdo ve vesnici pivo šenkoval, platil o sv. Václavě bečku soli.

Gruntovní soudy konaly se každoročně na Podklášteří na zámku, v Červené Lhotě, ve Vladislavi, v Kožichovicích a v Kamenici.

V XVII. a mnohem více v XVIII. století zhoršily se poměry lidu. Nejen poplatky značně byly zvýšeny, nýbrž i v práci lidu přitíženo. Lid musel konati práce a opatření jakéhokoli druhu při zámku, při dvorech, v zahradách, na polích a v lesích, v kamenných lomech a j. toliko za stravu. Tab. II. podává povinnosti, jaké měli v XVII. století z 1 lánu poddaní některých vesnic; podrobnější bude uvedeno u jednotlivých osad.

Mnohé osady měly ještě jiné povinnosti z 1 lánu: pole vláčeti, obilí nažíti, konopí trhati, dříví k topení přivézti, dříví k milíři a k vápenici přivézti, drev hvozdových k pivovaru nadělati, dříví na kuchyni sekati, šindelů nadělati, dříví na duhy k sudům, na kádě a jiné věci do pivovaru potřebné sekati, proutí na obruče do pivovaru a ploty dělati, kamene vápenného k vápenici přivézti, na lovy a hony choditi atd.

Dvořáci a manové povinni byli „tyčky do vinohradů panských vézti, ryby z rybníků do sádek voziti a plody k násadám rozvážeti, pšenice odkudkoli koupené k pivovaru anebo k semenu přivézti, žito a ječmen panský prodaný do Jihlavy odvážeti, aneb kde se jim koli rozkáže“.

Ve století XVIII. přinuceni byli poddaní robotovati pravidelně několik dní (obyčejně 3) v týdni po celý rok. Na panství Třebickém robotovali z 1 lánu s potahem dvouspřežným po celý rok a mimo to od sv. Jiří do sv. Havla 4 dni pěší roboty. Těžkým a přímo trapným stávalo se chování úředníků panských k lidu; nastaly i tělesné tresty a velká závislost celé rodiny selské na libovůli statkáře, nastalo nevolnictví: každý syn a každá dcera rolníkova povinni byli v panském dvoře za obyčejný plat a deputát nejméně 3 leta za pacholka, pohunka, pasáka, za pasačku a děvku sloužiti; chtěl-li řemeslu se učiti, na studie jíti neb do cizí služby vstoupiti, chtěl-li se ženiti, musel míti od vrchnosti k tomu nejen povolení, nýbrž bylo mu i poplatek zapraviti.

Na Brtnickém velkostatku robotovali celoláníci 5 dní dvouspřežně, podsedkové 3 dni; chalupníci 2 pěšky. Od sv. Jiří do sv. Václava robotovali pěšky z lánu a podsedku po 6 dnech v témdni a z chalup po 3 dnech.

Na panství Sádeckém robotovali s párem volů od sv. Jiří do sv. Václava 6 dní týdně, od sv. Václava do sv. Jiří 4 dni, pololáníci polovici a chalupníci po celý rok 2 dni pěšky. Rolníci mohli robotu též platiti. Jeden robotní den od 1. října do konce února platil se 7 kr., od března do konce června 10 kr. a od července do konce září 15 kr. Roku 1754 na př. platil Mastník 22 zl. 51 kr. o sv. Václavě a 13 zl. 15 kr. o sv. Jiří gruntovní daně, přádelného 3 zl. 12 kr., za sbírání jalovce 24 kr. Upraveny byly poměry lidu poddaného patenty z roku 1775 a z r. 1848.

---

4. Živnosti.

Hospodářství.

Předním zdrojem výživy obyvatelstva jest polní hospodářství spojené s chovem dobytka hovězího a vepřového. Pole dosud jest rozděleno na lány, půl- a čtvrtlány a podsedky. Rozměry lánů nejsou a nebyly nikdy stejné: v Trnavě na př. měl lán 26, v Číchově 30, v Čechtíně 37, ve Stříteži 55, ve Výčapech 60, ve Smrčném 75, v Kožichovicích 88 měr; na panství Sádeckém v Čáslavicích 40, v Římově 60, ve Starči 88 a v Kojeticích 108 až 114 měr. Též dvořáci, nástupci to manův klášterských, nestejně měli naměříno: v Horních Vilímovicích vládli 4 dvořáci majetkem od 30—50 měr, ve Lhotě Červené 50 měrami, v Koutech a Budišově měli po 100, ve Svatoslavi po 106 a v Kamenné po 166 měrách. V době novější, za úplné volnosti dělení statků, mnoho lánů, čtvrt- a půllánů bylo rozkouskováno.

Z obilí daří se v tomto kraji nejlépe žitu a ovsu; také se pěstuje ječmen a pšenice (tato obyčejně jako jař), z okopanin brambory a tuřín. Proso a konopí, které za dřevních dob také se selo, nelze již v okrese spatřiti; na panských polích pěstují hojně řepku, v severních a hornatějších končinách okresu něco lnu. Pícní rostliny: jetel červený a bílý (tento více pro semeno),

někde i vojtěška daří se po celém kraji; pole písčitá osévají nyní úročníkem a vikví ptačí. Ligrus v okrese nemajícím půd vápenatých neroste. Čočka i hrách, též mák dávají výnosy uspokojivé jen v některých polohách; kukuřice seče se na zeleno jako rostlina pícní. Nejdůležitější plodinou okresu je brambor, jemuž všude výborně se daří; jest podkladem veškerého hospodářství a lihovarnictví. (Obr. 15.)

Ovocnictví pěstují obyvatelé pro potřebu domácí ponejvíce jen v zahradách; málo ovoce jde na prodej. Daří se třešně, jablka, hrušky a slívy. Výhodné polohy pro ovocné stromoví mají mimo jiné: Střítež, Klučov, Výčapy, okolí Sádku a Okříšky.

Z lesnictví těží téměř jen velkostatky; též rybníky jsou v jejich rukou.

V celém okrese jest úhrnem 27.284 ha polí, 3071 ha luk, 294 ha zahrad, 10.433 ha lesů, 3.319 ha pastvin, 266 ha rybníků, 262 ha zastavené plochy, 897 ha cest a řek a 75 ha neplodné půdy.

Dobytkářství hovězímu věnuje se patřičná pozornost. Ještě před 30 lety měli rolníci mnoho dobytka drobného domácího plemene; dnes i u menších hospodářů vídáme dobytek rázu ušlechtilého švýcarského, holandského neb kravařského; hojnější pěstování pícnin zvyšuje chov dobytka hovězího. Domkaři a nádenníci chovají si kozy. Pěstování ovcí silně pokleslo, též chov prasat jest slabší než dříve, což jest následkem obmezeného dovozu bagounů z Uher. Včelařství věnuje se chvalitebná péče. Drůbežnictvím zabývají se hospodyně; i tu pozorovati ve výběru kur značný pokrok. Krmení drůbeže nevěnuje se náležitá péče, což platí též o chovu domácích králíků.

R. 1900 chovali v okrese: 1677 koní, 17.066 kusů hovězího, 1990 kozího, 1661 skopového a 6068 vepřového dobytka; kur čítalo se 53.374, husí 4334, kachen 367 a jiné drůbeže 2219 kusů; včely chovaly se v 2715 úlech. O rozvoj hospodářský stará se v první řadě hospodářský spolek pro okres Třebický.

Řemesla, průmysl a obchod.

Řemesla kvetla v Třebíči od středověku až do nejnovějších dob; byloť to hlavně soukenictví, které teprve v poslední době zaniklo. Výroba suken přestala, zbyly toliko obchody se sukny. Za to zmohlo se koželužství, jircharství a obuvnictví, která

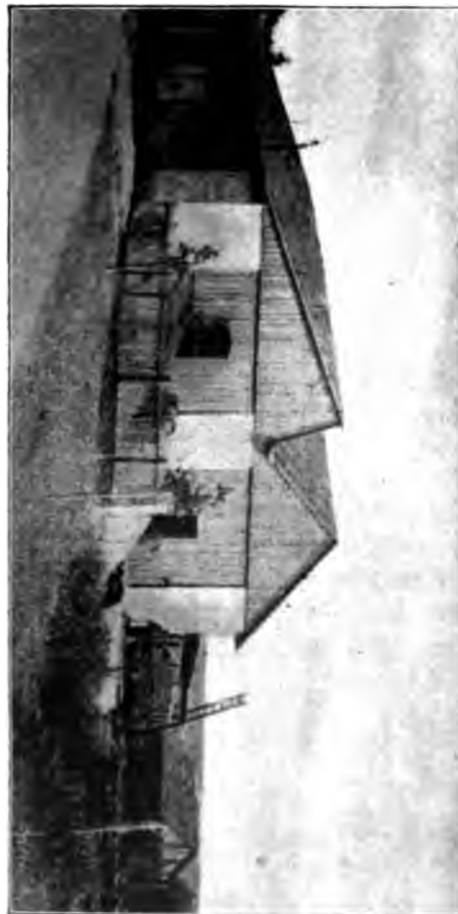
řemesla nyní se provozují po továrnicku. Za dob našich usazují se i na venkově dobří řemeslníci, zvláště krejčí, obuvníci, truhláři i zámečníci pro lacinější výživu a pracují do měst. Obuvnickým

Obr. 15. Palírna u Čechtína.

závodům v Třebíči dodávají hotovou práci nejvíce řemeslníci na venkově. Také mnoho dělníků venkovských dochází denně do továren koželužských v Třebíči a Borovině. V zimě živí se dobrá

část lidu venkovského kácením stromů a děláním dříví. Zejména z lesů panství Sádeckého vyváží se tato léta spousta krásného kmenového dříví do cizozemska (do Drážďan). V Předíně, Číslavicích a j. pracují o perleti, v Opatově dělavali šindel.

Obr. 16. Tuhárna pod Sádkem (u Kojetic).

Z průmyslových závodů zanikly všechny pivovary až na Třebický, přestaly též pracovati sklárny u Opatova, zašly rudné doly u Třebíče, Petrovic a Předína a přádelna pod Vladislaví.[1])

[1]) V Třebíči stávala na Novém Městě papirna, která r. 1774 povodní úplně zničena byla; výnos z ní byl již r. 1775 odepsán.

Za to zmohlo se lihovarnictví. U všech větších panských dvorů jsou palírny; jejich výpalky krmí se hovězí dobytek, zvláště voli. Papírna u Přibyslavic silně byla rozšířena, přádelna u Vladislavě přeměněna napřed na továrnu čokoládovou, pak na továrnu umělých hnojiv. Parní píla zřízena jest poblíž nádraží v Okříškách, vodní píly u mnohých mlýnů, parní cihelna u Boroviny. U vsi Římova doluje se na tuhu, která se plaví a mele v plavírně pod Sádkem na hranicích Kojetských.[1] (Obr. 16.)

Střediskem obchodu jest Třebíč. Sem dovážejí rolníci nejen okresu Třebického, nýbrž i okresů okolních zemské plodiny a dobytek na trh a kupují své domácí potřeby. Čilí obchodníci s obilím jsou zejména židé. Ovoce a zelenina dováží se do Třebíče buď z Brna neb ze Znojma a vápno pro koželuhy a jircháře z Maršova od Vev. Bytéšky. O Třebickém obchodě pojednáno bude při městě Třebíči. Čilý obchod s dřívím provádí se na stanicích Stařecké a Kojetské, obilní a dřevní obchod v Okříškách.

Obecní záležitosti.

Záležitosti obecní vyřizuje starosta s radními volenými z obecního výboru na 3 leta; poněvadž záležitosti obecní značně vzrostly, bývá ku pomoci starostově na vesnicích ustanoven písař, v městech tajemník.

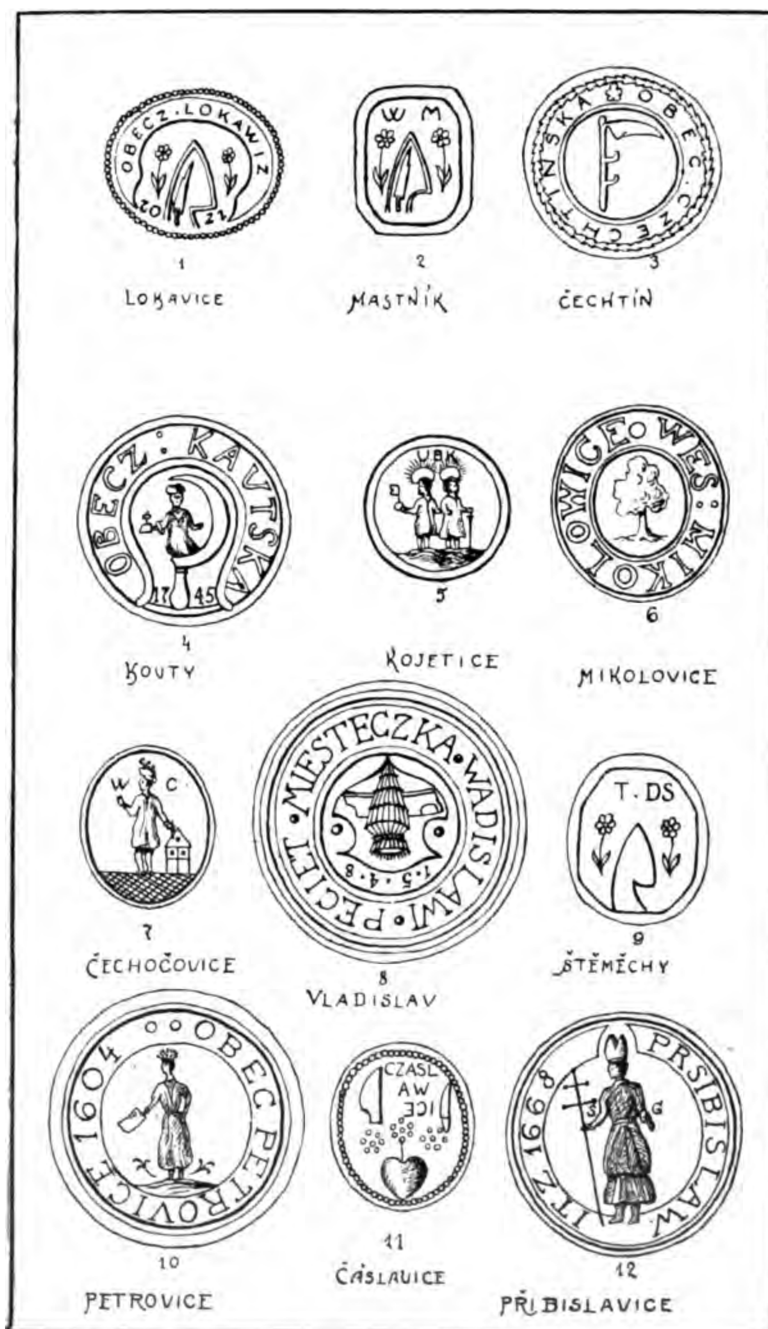
Znaky, které měly osady Třebické, podáváme v hojném výběru na 4 tabulkách, a to jen znaky starší. (Obr. 17., 18., 19., 20.) Bývaly ve znaku buď rolnické nástroje (pluh, radlice, krojidlo, kosa, srp) neb květina, neb zvíře; též postava svatého (patrona kostelního).

Mnohé obce daly si pořiditi pečetě nové buď bez znaku s pouhým názvem obce, aneb se znakem zemským, orlicí; některé zvolily si znakem sv. apoštoly slovanské.

---

[1]) Důl tuhový otevřel a podnik založil dr. Fr. Dvorský.

Tab. I.

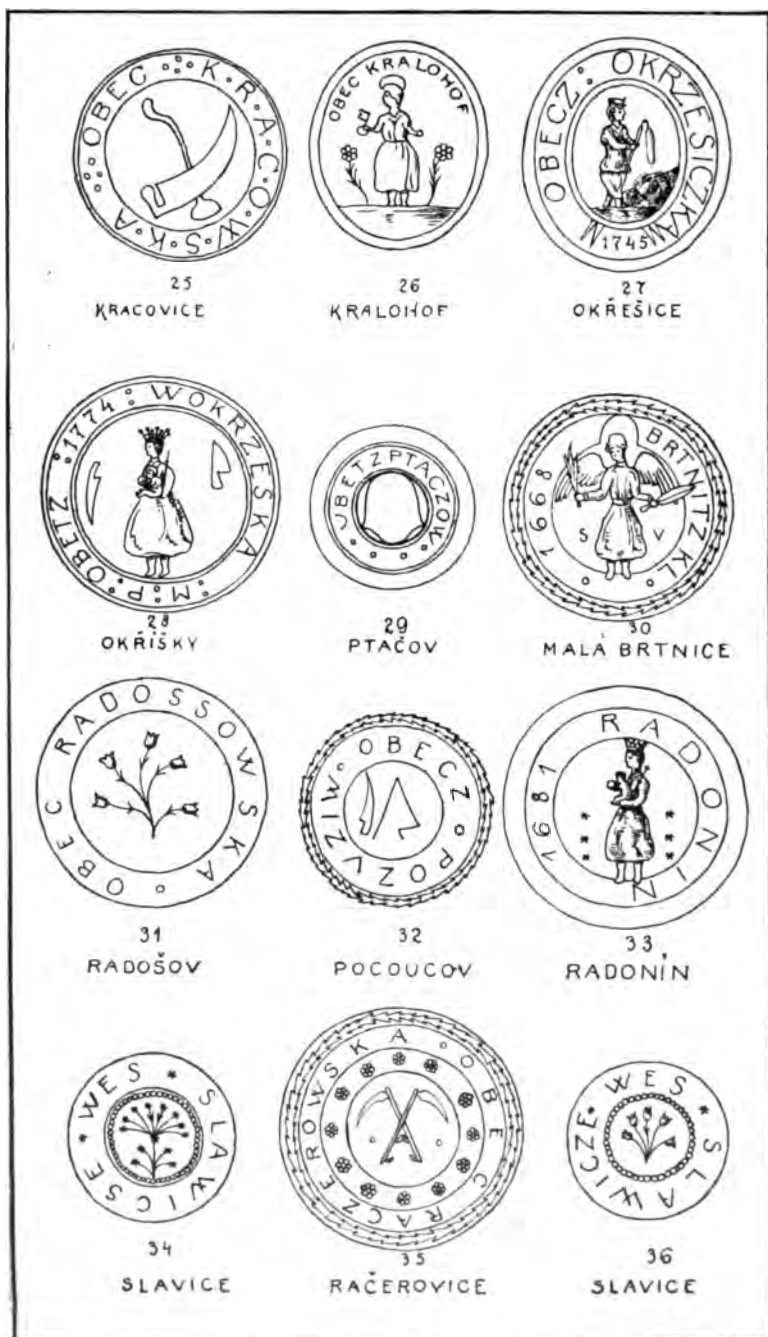
Obr. 17. Pečeti obecní. 1. Loukovice, 6. Mikulovice.

Tab. II.

Obr. 18. Pečeti obecní, 17—20 dvořáků z Horn. Vilímovic.

Tab. III.

Obr. 19. Pečeti **obecní. 26. Krahulov, 30. Brtnička.**

Tab. IV.

Obr. 20. Pečeti obecní.

5. Spojovací prostředky.

Třebický okres již před 40 lety měl dostatek dobrých silnic, které spojovaly město Třebíč s Brnem, Velkým Meziříčím (odbočkou s Budišovem), Jihlavou, Stonařovem a Třeští, s Kamenicí, Jemnicí, se Znojmem, Hrotovicemi a Dalešicemi, ale postrádal

Obr. 21. Železniční most u Třebíče.

železnic a silniček, které by pojily jednotlivé obce s hlavními silnicemi. Zvláště jevil a jeví se dosud nedostatek mostů přes řeku Jihlavku, jenž jest příčinou, že mezi obyvatelstvem obou břehů není čilejšího styku.

První železnice, kterou r. 1872 stavěli, byla severozápadní dráha. Ale naděje v ní kladené, zejména hlavní požadavek, aby nádraží bylo poblíž Třebíče, se nesplnily. Toto položeno přes 7 km od Třebíče pod horou Stařeckou. Chyba poněkud napravila se r. 1885 stavbou transversální dráhy ze Zástavky (Božího Požehnání) do Okříšek, kterou se dostalo městu kýžené blízké stanice. Touto město Třebíč výhodně spojeno jest s obchodními středisky: Brnem, Vídní a Prahou. Severozápadní dráha má v okrese stanice: Kojetice, Starč—Třebíč, Okříšky a Brancouzy; transversální dráha: Vladislav, Třebíč, zástavku Řípov, Krahulov a Okříšky.[1])

Také jezdí dostavníky a dopravují se poštovní zásilky z Třebíče na nádraží Stařecké několikkráte denně.

Silnice v novější době založené jsou následující:

1. Z Vladislavě na Smrk do Budišova a z Vladislavě na Čiměř do Slavíček,

2. ze Slavíček do Klučova a od silnice Třebicko-Dalešické odbočka na Dolní Vilímovice do Lipníka,

3. z Petrůvek k silnici do Výčap a z téže silnice poblíž Stříteže spojení na Slavice, Mikulovice a Kojetice,

4. z Náramče na Valdíkov a Hostákov k silnici do Vladislavě (dostavuje se); také z Ptáčova k téže silnici,

5. z Třebíče na Týn a Budíkovice do Benetic s odbočkami do Horních Vilímovic a do Bochovic,

6. z Okříšek na Přibyslavice do Číchova a odtud do Brancouz (dostavuje se),

7. z Brancouz do Brtnice a z Brancouz na Chlum a Kouty k silnici vedoucí do Kamenice,

8. z Čechtína do Svatoslavě s odbočkou do Benetic na Horní Vilímovice a Předkov k silnici Meziříčské,

9. z Okříšek na Heraltice přes Opatov a Brtničku k císařské silnici,

10. z Podklášteří na Novou Ves a papírnu u Přibyslavic k Okřískám,

---

[1]) Nádherný jest mohutný železný most, stojící na 4 žulových pilířích, jenž přepažuje údolí potoka Stařečky u samé Třebíče. (Obr. 21.)

11. spojovací silničky od Čihalína a Nové Vsi na silnici Třebicko-Kamenickou,

12. ze Smrku k Pozďatínu a

13. projektovaná silnice ze Starče-Nádraží na Roketnici a Římov k Želetavě počne se stavěti letos.

Pošty zřízeny jsou v Třebíči, Budišově, ve Vladislavi, Starči Kojeticích, Okříškách, Heralticích, Opatově, Červené Lhotě a poštovna v Trnavě.

Telegrafické úřady jsou v Třebíči a na všech železničních stanicích v okrese. Telefon jest v Třebíči; interurbarní spojení jest s Velkým Meziříčím.

---

6. Spolky a dobročinné ústavy.

Spolkový život vyvinul se teprve v novější době směrem rozmanitým; město Třebíč jest po té stránce venkovským obcím dobrým příkladem.

V okrese čítá se: čtenářských a pěveckých spolků 14, tělocvičné a sokolské jednoty 4, hospodářské spolky 3, hasičských spolků 20, veteránských 2, dělnických 15, učitelský spolek 1, potravnický spolek 1, losových spolků 16, nemocenských 6 a jiných spolků 36.

Okres má 1 spořitelnu, 5 záložen, 9 raiffeisenek, 8 kontribučenských fondů a 8 nemocenských pokladen.

V okrese jsou 3 nemocnice, 54 cholerových špitálků z nouze, sousedský špitál, dům milosrdenství, sirotčinec, chudobinec a chorobinec v Třebíči, zaopatřovací ústav pro panské služebníky v Budišově, 14 obecných a 16 farních chudobinských fondů.

Obvody lékařské: 2 má město Třebíč, po 1 Židovská obec, Podklášteří a Třebíč-venkov, Starč a Budišov. Do cizích obvodů patří: Klučov a Dolní Vilímovice do Myslibořic, Výčapy do Lesonic, Předín a Štěměchy do Želetavy, Opatov a Brtnička do Stonářova, Radonín a Zašovice do Brtnice, Brancouzy a Číchov do Luk, Radošov, Chlum, Kouty a Svatoslav do Kamenice.

7. Školství.

Že farní osady okresu Třebického již v 15. stol. své školy měly, o tom nelze pochybovati, avšak zprávy o nich velmi řídké se nám dochovaly. Zejména Bratří starali se o řádnou výchovu své mládeže.

Po bitvě Bělohorské školství velmi pokleslo. Ku konci 17. stol. byly školy jen: v Třebíči, v Čáslavicích, Roketnici, Opatově, Heralticích, ve Vladislavi a ve Starči. Náprava ve školství stala se za panování Marie Terezie, úplná reorganisace škol zákonem z r. 1869.

Na základě tohoto rozmnožovány a hojně zřizovány byly školy také v osadách menších, jak toho potřeba kázala. Pokrok ve školství i na venkově jeví se všestranný. Zvláště v novější době mnoho obcí bylo vyškoleno a samostatnými školami (jednotřídnými) opatřeno.

R. 1888 bylo v okrese (mimo město Třebíč) 22 jednotřídných, 8 dvojtřídných a 6 trojtřídných českých škol; r. 1903 vzrostl počet na 34 jednotřídných, 11 dvojtřídných, 3 trojtřídné a 4 čtyrtřídné školy. Z 62 samostatných osad má své školy 52. Jen 10 samostatných osad: Budikovice, Čechočovice, Kracovice, Markvartice, Mastník, Pocoucov, Řípov, Slavíčky, Smrk a Týn, pak všechny nesamostatné osady, jichž jest také 10, postrádají svých škol. Německých škol venkov nemá.

---

8. Fary.

Obyvatelstvo jest velkou převahou římsko-katolické a náleží do 2 arcijáhenství, Jihlavského a Jaroměřického.

A. Jihlavskému jsou podřízeny fary:[1])

a) v děkanství Třebickém:

1. Benetice (osady Benetice, Věstoňovice, Horní Vilímovice, Svatoslav a Bochovice) s 959 kat., 160 ak.

2. Přibyslavice (osady Přibyslavice, Čichov (část), dvůr Hynkov, Petrovice, Radonín a Brancouzy) 1996 kat., 11 židů.

---

[1]) Počet duší dle katalogu brněnské diecése z r. 1901.

3. Červená Lhota (osady Červ. Lhota, Čechtín, Čihalín, Nová Ves, Okřešice) 1404 kat., 42 ak.

4. Třebíč město (s předměstími Stařečkou a Horkou, s Řípovem a Borovinou) 4910 kat., 12 ak., 270 židů.

5. Třebíč Jejkov (s předměstími Novými Dvory, Novým Městem a Domky, s vesnicemi Střítěží, Kožichovicemi a Slavicemi) 6247 kat., 35 ak., 10 židů.

6. Třebíč Zámek (Zámek Třebíč, Podklášteří, Židovské město, Týn, Sokolí, Račeřovice a Budíkovice) 2778 kat., 132 ak., 619 židů.

7. Trnava (osady Trnava, Pocoucov a Ptáčov) 1058 kat., 34 ak., 3 židé.

8. Vladislav (osady Vladislav, Smrk, Hostákov, Valdíkov) 1331 kat., 9 ak., 2 židé.

9. Střížov (osady Střížov, Číměř, Pozďátka, Okrašovice a Slavíčky) 765 kat., 11 ak., 3 židé.

b) Děkanství Měřínskému patří fara:

1. Chlum (vesnice Chlum, Kouty, Horní Smrčné, Radošov a Číchov (část) 1332 kat., 44 ak.

c) Děkanství Velko-Meziříčskému patří fara:

1. Budišov (osada Budišov, Zámek Budišov, Doubrava, Mihoukovice, Náraměč, Kamenná) 2430 kat., 12 židů.

(Mimo to náleží k Budišovské faře v okrese Meziříčském: Hodov, Studnice, Rohy, Klementnice, tak že celá farnost r. 1901 mělo 3551 kat., 12 židů.)

B. Jaroměřickému arcijáhenství jsou podřízeny fary:

a) v děkanství Želetavském:

1. Heraltice (osady Heraltice [Podheraltice], Pokojovice Hvězdoňovice, Okříšky, Nová Brtnice [Chaloupky] a Zašovice) 2990 kat., 8 ak., 1 žid.

2. Opatov (osady Opatov a Brtnička) 1891 kat., 3 židé.

3. Předín (osady Předín a Štěměchy) 1508 kat., 4 židé. (Mimo to patří do Předína osada Hory [Telec. okres] se 163 kat., tak že fara Předínská čítá 1671 kat. a 4 židy.)

b) V děkanství Jaroměřickém:

1. Čáslavice (osady Čáslavice [Sádek,] Římov [Vísky]), 1446 kat., 17 židů.

2. Roketnice (osady Roketnice, Markvartice, Chlístov) 1385 kat.

3. Starč (osady Starč, Čechočovice, Mastník, Kracovice, Krahulov) 2063 kat., 9 ak., 6 židů.

4. K faře do Horního Oujezda patří osady Kojetice, Mikulovice a Výčapy s 1218 kat., 1 ak.

5. K faře do Valče Dolní Vilímovice s 598 kat., 3 židy.

6. K faře do Lipníka Klučov a Petrůvky s 557 kat.

7. K faře do Babic osada Loukovice s 349 kat.

Ku konci r. 1900 bylo zapsáno dle diecezáního katalogu brněnského v celém okrese Třebickém: 38.450 kat., 486 ak. a 961 židů.

Evangelíci mají faru a kostel v Horních Vilímovicích a mimo to kazatelskou stanici v Třebíči; židé mají synagogu a rabinát v Třebíči.

---

9. Statistický přehled.

Okres Třebický náleží ke krajskému soudu v Jihlavě, kde jest také vojenský doplňovací okres 81. řadového pěšího pluku a 14. praporu zemské obrany pro Třebíč. Do sněmu volilo město Třebíč se Židovským městem, Stonařovem a Velkým Meziříčím 1 poslance, venkovské obce s okresem Velkomeziříčským též 1 poslance. Na říšskou radu volila Třebíč s Jihlavou, Velkým Meziříčím a Stonařovem a venkovské obce s okresy: Jihlavským, Teleckým, Velko-Meziříčským, Mor.-Budějovským, Náměšťským a Hrotovským po 1 poslanci; za V. kurii Třebický okres se sousedními 1 posl.

Dle návrhu nového zemského zákona mají Čechové z Třebíče, Náměště, Jihlavy, Stonařova, Hrotovic a Rosic voliti 1 poslance, venkovské okresy Třebický a Náměstský též 1 poslance; pro všeobecnou kurii volí okresy: Třebický, Jihlavský, Telecký, Velko-Meziříčský a Byteššký s městem Jihlavou.

Němci z Třebíče přiděleni jsou městské skupině 10., pro venkovské obce skupině 13. a pro všeobecnou třídu voličskou skupině 3.

Okres má 73 osad a z nich 63 samostatných obcí. Nejvíce obyvatelů 13.567 (i s Podklášteřím), kteří bydlí v 1371 domech, čítá Třebíč.

Mimo město mají nejvíce obyvatelů městečka:

Opatov 1390 obyv. ve 232 domech, Budišov 1178 obyv. ve 185 domech a Starč 1138 obyv. ve 155 domech. Nejméně obyvatelů vykazují: Kracovice 96 obyv. ve 14 domech, Nová Brtnice 78 obyv. v 15 domech, Horní Smrčné 75 obyv. v 11 domech a Věstoňovice 68 obyv. v 11 domech.

V okrese jest 1 město, 6 městeček (do roku 1869 byla též Roketnice vedena jako městečko) a 66 vesnic.

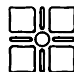
Okres měl r. 1900 38.809 obyv. v 5274 domech, kdežto r. 1870 žilo ve 4367 domech 31.838 obyv. Za 30 let přibylo obyvatelů 7971 aneb 20·5%.

Obyvatelstvo jest skoro výhradně české. K obcovacímu jazyku německému přihlásilo se jen 972 obyv. čili 2·5%. Jelikož v okrese žije 756 židů, kteří až na skrovné výjimky hlásí se k národnosti německé, a v městě Třebíči asi 190 křesťanů k něm. obcovacímu jazyku se přiznalo, jest tedy na venkovských obcích okresu počet rodilých Němců pranepatrný. Kromě Třebíče vykazují: Podklášteří 31, Okříšky 12, Budišov 11 a Starč 9 Němců jakožto nejvyšší počet.

Čísti a psáti umělo 30.360, jen čísti 675 obyv.; analfabetů bylo 7887.

Největší rozlohu má Opatov 1862·7 ha, nejmenší Nová Brtnice 53·3 ha.

Celý okres má rozlohu 45.164·5 ha, celé hejtmanství 73.740 ha a čítá 54.213 obyvatelů.

II. Jednotlivé obce.

Třebíč.

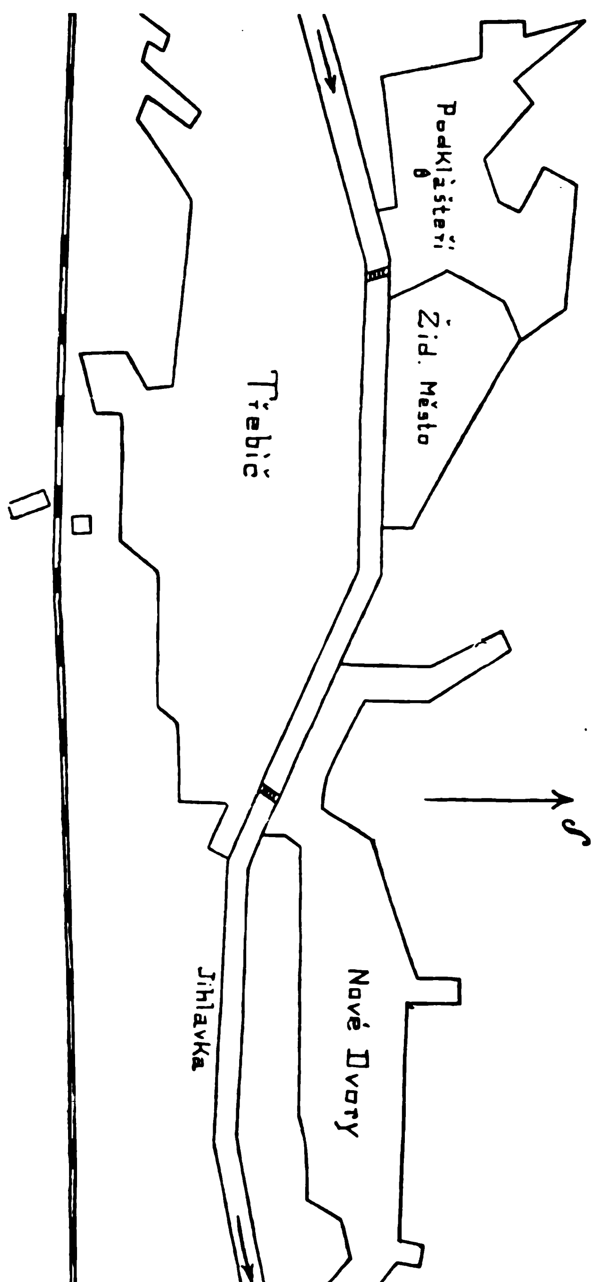

řebíč leží na 33° 30′ vých. délky a 49° 15′ sev. šířky, po obou březích Jihlavky v nadmořské výšce 404 m (u řeky, nádraží jest ve výši 440·7 m). Vlastní město s předměstími Stařečkou, Horkou, Domky a Jejkovem rozprostírá se na pravém břehu, kdežto na levém stojí Podklášteří se Zámkem, Židovské Město, Nové Dvory a Nové Město. (Obr. 22.) Celé město sevřeno jest v nízké rokline a pro strmé žulové skály na levém břehu rozšiřovati se nemůže; za to šíří se na břehu pravém směrem k Stříteži a Kožichovicům, kde jest pozvolné, mírné stoupání.

Název „Třebíč“ jest přídavné jméno odvozené od jména osobního „Třebek“; slulo původně Třebeč a bylo mužského rodu[1])

---

[1]) To jest jediný správný výklad místního jména Třebíč, který již r. 1874 podal a hájil dějepisec svého rodného města, prof. Adolf Kubeš. Osobní jméno Třebek, nehledě k některým listinám Cod. dip. Mor., vyskytuje se také v nekrologu Podlažickém. Brandl chtěl odvoditi Třebíč od muž. jména Třeba; „Třebou“ založené místo jmenovalo by se „Třebin“, nikoli Třebíč. Ostatní nápady, jakoby Třebíč původně se jmenovala „Dřevíč“, aneb náhodu, že vozka jeda městem, „třel bič“, když se měšťané hádali, jaké jméno svému založení mají dáti, nikdo vážně nebere; jsou to jalové smyšlenky. Osobní jména: Třeba, Třebek, Třebata,

Obr. 22. Obvod města Třebíče, Žid. města a Podklášteří.

Obr. 23. Panský dvůr s palírnou, na jejímž místě stál původní hrad Třebíč.

také Třebota, Třebeš a Třebech za starých dob zhusta se vyskytovala a odvozena jsou od nich jména osadní; na Moravě: Třebíč, Třebetín, Třebešov (nyní Třesov) a Třebetice; v Čechách: Třebín, Třebeč (zaniklá osada u Č. Budějovic), Třebešice, Třebešov, Třebotov, Třebetice, Třebětín, Třebkov a j. Slovo Třebek jest zkráceninou jména Třebomysl, jako Přemek jména Přemysl.

Třebeč, t. j. hrad Třebekův, nazýval se hrad, poblíž kterého klášter r. 1101 založen byl a jméno to přešlo na osadu, nynější město, které na pravém břehu Jihlavky povstalo. (Obr. 23.)

Třebíč jest město starožitné, stojící v popředí českých měst na Moravě. (Obr. 24.) Od svého povýšení za město r. 1335 obehnáno bylo mocnými hradbami, jichžto zbytky posud viděti lze, zvláště okolo řeky. (Obr. 25.) Silně opevněno bylo pouze vnitřní město, které pozůstávalo jen z rozsáhlého náměstí a z jedné ulice vedoucí okolo kostela sv. Martina (v XVI. stol. nazývala se ulicí Masařskou). Hradby po obnovení měly 12 čtverhranných bašt, 2 kulaté a 4 čtverhranné věže. Do města vcházelo se 3 branami: Vídeňskou, Jihlavskou a Brněnskou[1]); kromě toho bylo v hradbách několik branek (forten). Příkopy okolo hradeb zavodňovali z rybníka „Jordánu“ na nynějším náměští Frant. Josefa (před gymnasiální budovou). Aby voda v příkopech stejnoměrně se držela, byla od brány Brněnské (Jejkovské) až po pivovar v oblouku důmyslně sestavená stavidla, na jejichž zbytky při stavbách dosud přicházejí. Předměstí byla jen částečně parkány a náspy chráněna. Do Stařečky vcházívalo se brankou u nynější jircharny bratří Nováků, do Horky 2 brankami: u hasičského skladiště a na silnici od Kožichovic, do Jejkova brankou u nynějšího kapucínského kostela. Stará vyobrazení má město dvojí: jedno bez letopočtu, druhé z r. 1766 bylo votivním obrazem obětovaným po velkém moru (1765) do poutnického chrámu Marie Cely do Štyrska.[2]) (Obr. 26.)

Nejstarší zprávu o počtu obyvatelstva v Třebíči máme z r. 1655 zaznamenanou kronikářem místním Sucheniem; tenkráte čítala Třebíč jen 845 duší. Bylotʼ to po válce 30leté v dobách na Moravě nejsmutnějších.[3]) Sto let před tím v roce 1556 jsou v hlavních rejstrech panství Třebického vypočteni poplatníci z domů v Třebíči a v předměstích úhrnem 280; čítáme-li na jednotlivý dům i s podruhy a čeládkou 10 osob, připadalo by tenkráte na Třebíč 2800 obyv.

---

[1]) První sbořena brána Vídeňská r. 1847, druhá Jihlavská r. 1886 a konečně Brněnská (Jejkovská) r. 1900.

[2]) Obraz má nápis s chronogramem: „CIVItas TrebICensIs in MoraVIa DeLIneata ⊙ ThaVMatVrgae CeLLensI obLata“. (Město Třebíč na Moravě zobrazeno, divotvorné Celenské obětováno.)

[3]) V Olomouci zbylo z 30.000 lidí jen 1675, v Jihlavě z 13.000 obyv. jen 299 usedlých lidí.

Obr. 24. Třebíč. (Pohled od východu.)

Roku 1725 bylo křesťanských obyvatelů 1441. r. 1772 bylo město Třebíč se 3439 obyv. 6tým městem na Moravě, též r. 1791

Obr. 26. Starý obraz Třebíče z r. 1766.

se 4743 obyvateli křesťanskými a 1071 obyvateli židovskými. R. 1870 mělo město i s Podklášteřím 8857 obyv. a bylo na Moravě 8mým městem, r. 1900 čítalo se 12.264 obyv. v městě

Obr. 27. Třebíč, Karlovo náměstí.

a předměstích a 1460 obyv. v židovské obci a jest městem v zemi co do lidnatosti opět osmým.

Obr. 28. Třebíč. (Jejkov.)

Od XVIII. stol. skládá se město Třebíč z města vnitřního, města (obce) židovského a z předměstí shora uvedených; toliko

předměstí Podklášterské, mající samosprávu, jakožto část města vyloučeno a vesnicím přiděleno bylo, což, hledě k tomu, že Židovská obec na katastrální půdě Podklášterské stojí, správno není.[1])

Obr. 29. Nové Město (vých. část Třebíče).

Vyjímaje Horku a Židovské město, které ze samých uliček pozůstávají, má Třebíč jen málo ulic, ježto teprve v novější době

[1]) R. 1678 jest úředně poznamenáno: Židů usedlých na Podklášteří (nikoli v „Židovském městě“) jest 41, nově usedlých 15 (totiž rodin).

dle osob o Třebíč zasloužilých pojmenovány byly. Vnitřní město, (Obr. 27.) předměstí Jejkov (Obr. 28.) a Stařečka tvoří domy vesměs jedno- neb dvoupatrové; takéna Horceúhledné stavby v novější době provedeny byly; Domky, Nové Dvorya Nové Město (Obr. 29.) mají ráz venkovský. Středem a nejhlavnější částí města jest rozsáhlé podélné náměstí (nyní Karlovo zvané) se sousoším našich věrověstů.

Ve znaku má Třebíč 3 kápí (kapuce) benediktinské; právo pečetiti červeným voskem město obdrželo od krále Rudolfa r. 1582. (Obr. 30)

Dějiny.

Dějiny starší města Třebíče úzce jsou spojeny s dějinami benediktinského kláštera Třebického od jeho založení až do jeho zaniknutí. Založen byl klášter Třebický r. 1101 od bratří Přemyslovců Oldřicha, knížete Brněnského, a Litolta, knížete Znojemského. Toho roku totiž naposled marně pokusil se Oldřich, aby pomocí svého bratra a německé přízně své manželky dosedl na stolec český jemu po právu patřící; avšak vojsko jeho dalo se od Malína na divoký útěk do Moravy. Oba bratři poznavše marnost věcí zemských, smířili se s Bořivojem II. a žili pak v zátiší. Zbožnou mysl svou daly na jevo tím, že poblíž svého loveckého hrádku, jemuž bylo jméno „Třebeč“, založili klášter a při něm postavili nádhernou basiliku, která ještě dnes obdiv budí. Kostel klášterní zasvětili Nanebevzetí Rodičky Boží, Panny Marie. Klášter hojnými statky opatřili zakladatelé a jejich potomci.[1])

---

[1]) Zakládací listina klášterní i s bohatými letopisy, ze kterých hojně čerpal Pešina z Čechorodu († 1680), se ztratily, pročež i rok založení byl sporným. Někteří tvrdili, že založení se stalo r. 1101, jiní r. 1109. V loni podařilo se zemsk. archiváři dru. Bert. Bretholzovi v opise Kosmově, který mezi lety 1430—1440 pořízen byl a v archivu města Brna se nachází, objeviti starý opis zakládací listiny kláštera Třebického.

Pan archivář uveřejní listinu s poznámkami kritickými v „Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde“, kam čtenáře zatím odkazujeme.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Obr. 30. 1. Pečeť městská z r. 1867. 4. Pečeť městská z r. 1571. 2. Pečeť cechu bednářského, 3. cechu ševcovského, 5. cechu krejčovského, 6. cechu jirchářského (všechny 4 z novější doby).

Třebický písař, Eliaš Střelka Náchodský[1]) v kronice sepsané r. 1574[2]) klade založení kláštera správně do r. 1101, uváděje zakladatele a dobrodince praví, že „klášter statky pozemskými dobře opatřen a nadán byl". Skutečně náležel klášter Třebický již od svého základu mezi nejbohatší kláštery. Zakládací listina jmenuje 78 osad a míst, jichžto výnos buď celý neb částečný novému založení darován byl.

Jména osad jsou v listině až k nepoznání zkomolena. Mnohé osady od té doby spustly a zašly; zejména již r. 1304 vpádem Kumánů na Moravu na panství kláštera Třebického spustošeno a spáleno bylo 27 osad.

Obr. 31. Bývalý klášter Třebický. (Celková poloha nad řekou Jihlavkou.)

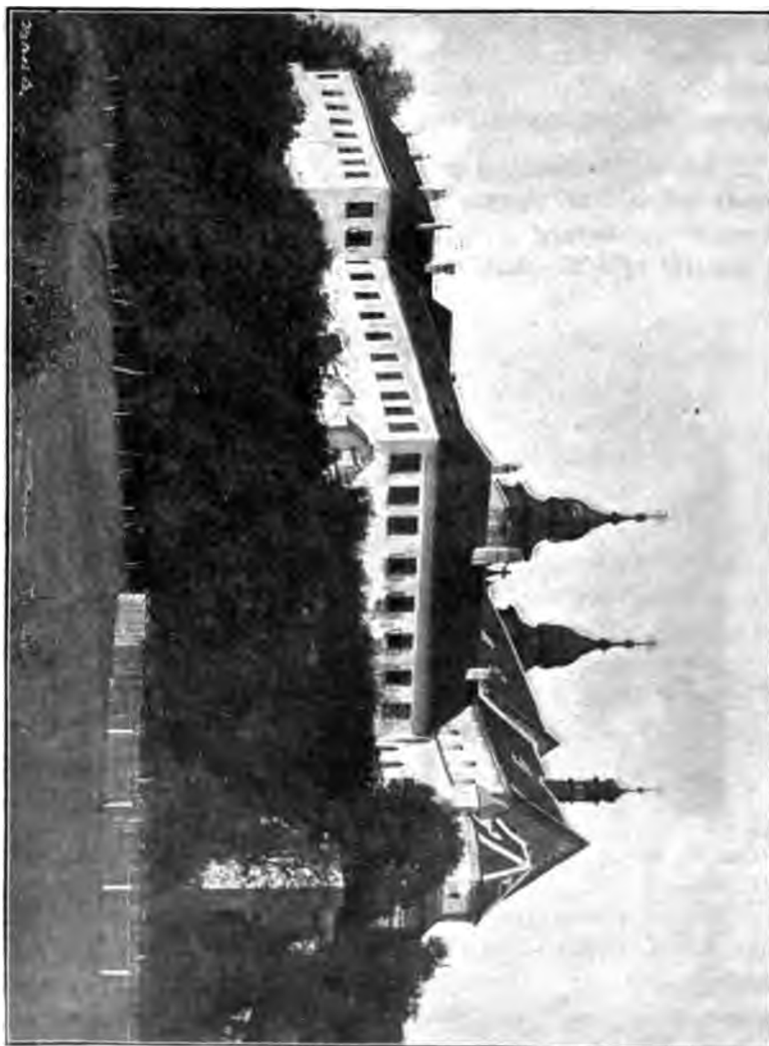
Osady klášteru původně darované můžeme shrnouti v 5 skupin: První a hlavní skupina byla u Třebíče a na Náměšťsku, jádro to základu v blízkosti kláštera samého; druhou skupinu tvořilo zboží okolo kaple sv. Benedikta u Brna, základ to proboštství Komárovského, snad současného s klášterem; třetí sku-

---

[1]) Eliáš Střelka Náchodský byl r. 1563 zapsán na universitě ve Vitemberce jako: Elias Sagittarius Nachodensis, Bohemus.

[2]) Viz důkladné pojednání prof. Frant. Rypáčka: „Z archivu města Třebíče" v programu gymn. Třebického z r. 1891/92.

pina byla u Oslavan, která odprodána tvořila základ kláštera Oslavanského; čtvrtá byla u Dalešic, na které povstal klášter

Obr. 32. Bývalý klášter Třebický (z blízka od strany východní).

Dalešický; pátá byla u Mnětína (Netína), tvoříc základ proboštství Měřínského.

Kdy a kým darovány byly klášteru Třebickému statky v okolí Fulneka, na nichž povstalo proboštství Březovské, není

známo. Obdarování to bylo velmi staré a pocházelo snad od knížat olomuckých; proboštství připomíná se k r. 1412.[1])

Mimo zakladatele Oldřicha a Litolta uvádí Střelka, jenž čerpal zprávy ze starých letopisů klášterních, mezi předními dobrodinci kláštera tyto Přemyslovce: Vratislava, prvního krále,[2]) Sambora,[3]) Otu,[4]) Vladislava,[5]) Konrada[6]) a jeho syna Arnošta, svatou Žižli,[7]) Otakara, Přemysla a Spytihněva.

Obr. 33. Podélný pohled na kostel a vjezd do zámku.

[1]) Nyní jest v Březové fara s kostelem sv. Mikuláše; podivno, že ve 2 přifařených osadách, ve Větřkovicích a Grušovicích, dosud mají kostelíky zasvěcené Nanebevzetí Panny Marie.

[2]) Zdá se býti omyl, neboť král Vratislav umřel r. 1092; snad míněn Vratislav kníže Brněnský, syn zakladatele Oldřicha.

[3]) Takové jméno mezi Přemyslovci známo není; podobné jméno „Svatobor" nesl syn Spytihněva II., patriarcha Akvilejský, který však již r. 1086 zemřel. Nebyli knížata Oldřich a Litolt zároveň vykonavatelé vůle a odkazů dřívějších Přemyslovců?

[4]) Syn Znojemského knížete Litolta (Lutolta).

[5]) Vladislav I., bratranec obou zakladatelův.

[6]) Konrad II., syn zakladalele Litolta.

[7]) Snad jest to zčeštěné Gisela (Hyzla); či by byla manželkou, nedá se určiti. Palacký jmenuje manželku Oldřichovu Adletou, Litoltovu Idou.

Prvním opatem na Třebíči byl Kuna, jenž vládl klášterem od založení až do r. 1138. Za něho ukončena byla stavba chrámu a oba zakladatelé v kryptě kostelní pochováni byli: Litolt r. 1112, Oldřich r. 1115.

Po krátké správě druhého opata Vojtěcha následoval r. 1140 Naděj, jehož někteří rodu Přemyslovců přisuzují.[8]) Žil za pře-

Obr. 34. Komárov (proboštství na Luhu).

smutných sporů a hádek o stolec Český a za hrozného pustošení Moravy, zvláště údělů Brněnského a Znojemského voji českými. Za jeho opatování byli v hrobku klášterní uloženi Konrad II. r. 1150 a Spytihněv r. 1151. Na opata Naděje připomíná dosud osada Nadějov jím založená. Kdy zemřel, není známo; také prý za jeho doby benediktin Albinus sestavil dějiny Moravy, které za času Komenského Karel z Žerotína ve své knihovně choval.

---

[8]) Byl prý synem buď zakladatele knížete Oldřicha neb knížete Olomuckého Svatopluka; ani jedno, ani druhé dokázáno není.

R. 1174 uvádí se opatem Kuna II., jehož jméno čteme na závažných listinách klášterů Hradištského, Rajhradského a Želivského. Za něho ponejprve se připomíná proboštství v Luhu (Komárově) u Brna. Bylof bezpochyby založeno brzy po vzniku kláštera, aby spravovalo hojné statky klášterské ležící kolem Brna.

Po Kunovi nastoupil opat Tiburc, o kterém první se činí zmínka r. 1185; jemu brněnský kníže Spytihněv listinou r. 1197 sepsanou statky klášterské valně rozmnožil a různá obdarování potvrdil; klášter obdržel ves Sedlec, ves Luky záměnou za vesnici Zhoř a od knížete Jemnického Svatopluka ves Měřín.

Potvrzeno bylo klášteru: troje popluží od Budiše ve Svatoslavi, les u Meziříčí od Jana, šest rybářů od Stanimíra při řece Jihlavce, dvě louky od Miraty u téže řeky, čtyři rybáři od Miroslava na řece Oslavě, les „na Pasekách" od Ranožíra; též potvrzena záměna vesnice Naceměřic provedena již za opata Kuny II. a darování 160 hř. stř. bratrem Havlem. Za polovici posledních peněz a 6tý týden trhu v Pravlově koupili bratři od Štěpána Uhra ves Oslavany,[1]) za druhou polovici vystavěli kapli sv. Václava v klášteře.[2]) Opat Tiburc žil ještě počátkem 13. stol.; on prý sepsal „Annales Monasterii Trebič", jichžto zlomek měl Pešina v rukou. (Mars mor. 335.) Po něm následoval Martin, jehož jméno jen jednou se čte na listině kláštera Zábrdovského z r. 1211.

Jeho následoval Lukáš, který zaměnil s paní Heilvidou statek Oslavanský za ves Horku s lesem a poli a za vesnice Kosovice a Archlebice. Aby záměnu ujednali, sešli se v klášteře Třebickém dne 17. května r. 1225 papežský legát Kunrát, biskup olomucký Robert s mnohými církevními a světskými hodnostáři, kteří prohlednuvše obě nabídky, rovnocennými je naznali a záměnu potvrdili. Paní Heilvida přikoupila ještě od proboštství Lužského s povolením opata Lukáše 4 lány v Oslavanech a zaměnila vinice své v Mánicích (u Brna) za vesnice u Ivančic a na získaném statku Oslavanském ženský klášter cisterciensky založila.

---

[1]) Dle základní listiny měl klášter zboží v Oslavanech a v okolí od počátku; od Štěpána Uhra přikoupil dvorec s polnostmi.

[2]) Kaple sv. Václava bylo stavení sousedící s domem, ve kterém jsou nyní umístěny vrchnostenské úřady a byty pro úřednictvo. V zadní části budovy nachází se nynější fara. Nasvědčuje tomu průčelí a patrné zbytky zazděných vysokých gothických oken na půdě celého stavení.

R. 1226 čteme na listině Otakara I., kterou daroval klášteru Luckému ves Čelchov (Ceulchov), již jméno opata Zvěsta a r. 1228 opata Arnolta, jenž potvrdil zakládací listinu klášteru Oslavanskému a r. 1230 témuž ves Řevušín[1]) za dluh 75 hř. postoupil.

Opat Arnolt jsa u velké vážnosti jak krále Václava, tak markrabího Přemysla, svědčil na mnohých důležitých listinách, na př. r. 1234 potvrdil privileje Želivského kláštera na patronáty kostelů v Jihlavě a Humpolci. Někteří dějepisci vypravují, že vzdav se později hodnosti opatské stal se notářem královským a kanovníkem pražským a žil až do r. 1262.

R. 1243 jest opatem Třebickým Jindřich, jenž se súčastnil diecezání synody v Pustiměři; papež Innocenc IV. jmenoval jej rozhodčím ve sporu mezi klášterem Doubravnickým a komendou templářskou v Jamolicích.

Po něm připomíná se r. 1255 opat Arnolt II., jenž řešil spor povstalý mezi klášterem Břevnovským a biskupem olomuckým o obsazování některých far náležících proboštství Rajhradskému; také měla se toho roku v klášteře Třebickém urovnati rozepře mezi klášterem Břevnovským a mezi špitálníky Panny Marie blíže mostu v Praze; schůzi předsedal opat Lucký Štěpán, ale řešení bylo odročeno. Za tohoto opata daroval r. 1257 Smil z Lichtmburka klášterům Třebickému, Sedleckému a Žďárskému desátek ze stříbrných dolů v Něm. Brodě, v Bělé, Šlapánicích (u Polné) a Přibyslavi.

Následující opat Matěj měl r. 1260 hádky s klášterem Novo-říšským o desátky ve Starči.[2]) Papež Alexandr IV. rozhodčími ustanovil opaty Želivského a Jerúšského a probošta Doubravnického.

Velké zásluhy získal si opat Matěj tím, že dal sebrati a sepsati tehdejší lenní práva moravská; original popisu sice se ztratil, avšak opis z r. 1455, když ona práva opět potvrzena byla, se zachoval. Práva ta týkala se manů klášterských, kteří za služby klášteru prokázané buď doživotně neb dědičně obdrželi klášterské statky, aneb takových, kteří se svými statky pod ochranu klášter-

[1]) Ves Řevušín stávala poblíž nynější Nové Vsi u Oslavan na západ; vzala za své v rozbrojích markrabat Jošta a Prokopa.

[2]) Starč náležela k základním statkům kláštera Třebického.

skou se dávali. R. 1264 nařídil biskup Bruno opatu Třebickému, aby odváděl desátek 10 kop stř. povinný biskupům olomuckým, služebníku biskupskému Konradovi, řeč. z Hučarie. R. 1272 syn moravského komorníka násilím statky odňal klášteru v zástavu za dluh otce svého; což když král Otakar se dozvěděl, ostře mu to vytýkal a přísně mu nařídil, aby bez prodlení zabavené statky vrátil.[2])

Lovecký hrádek „Třebíč", dle kterého klášterní založení pojmenováno bylo, stával ve dvoře panském asi na místě nynějšího lihovaru. Není pochyby, že stavba kláštera mnoho řemeslníků do těchto končin přivábila, kteří se zde trvale usadili, čímž osada Podklášteří povstala. Nesmíme si však krajinu zdejší představovati jakožto docela pustou a nezalidněnou za těchto dob. Ze zakládací listiny naopak poznáváme, že podél Jihlavky, ano i vzdáleně od řeky byl počet osad větší nežli za dob našich, arciť osad skrovnějších nežli dnes.

Jisto jest, že řeholníci především o upevnění a zvelebení křesťanského života ve zdejší krajině se starali, vyučujíce lid kázaními, zakládajíce četné fary a stavíce kostely. Stavba rozsáhlého kláštera a nádherného kostela nová řemesla sem zavedla a čilý ruch klášterní, jenž postupem věku XII. zde zavládl, zejména četné poutě lákaly sem nové obyvatelstvo, ano i židy, až konečně prostor na levém břeku řeky Jihlavky úplně byl zastavěn a na pravém břehu stavěti se počalo. Tím položen základ nynějšího města Třebíče. Tato osada rychle a utěšeně zkvétala a byla s Podklášteřím podřízena klášteru, jenž jako jiné kláštery v Čechách a na Moravě svým poddaným důležitá práva a immunity získal.

Hlavní takové svobody byly:

1. Že statky klášterské daně a roboty byly prosty,

2. že v trestních záležitostech svých poddaných měl klášter vlastní právomoc,

3. že žádný komorník nesměl vstoupiti do statků klášterských, aby pohnal poddaného před župní soud, nýbrž musel případ oznámiti správci kláštera, který věc ujednal,

---

[1]) Snad se tím míní syn komořího Artleba z Myslibořic, jenž byl r. 1268 a 1269 purkrabím na Veveří, kam klášter Třebický komorním poplatkem povinen byl.

4. že přišel o hrdlo, kdokoliv uvnitř zdí klášterských pohaněl řeholníka, neb vložil naň nepřátelsky ruku; mimo to z jeho pozůstalosti zaplatilo se klášteru 10 hř. zlata,

5. že lupič zboží klášterního nejen klášteru škodu nahraditi, nýbrž i markraběti 10 hř. zlata zaplatiti musel.

Pod ochranou klášterskou obec Třebická tak zmohutněla, že již za krále Otakara II. uprostřed stol. XIII. práv městečka nabyla, totiž práva tržního a soudního. Vysvitá to z listiny, vydané opatem Martinem II. r. 1277 měšťanu Heřmanovi, ve které praví: „uváživše zásluhy měšťana svého Heřmana v Třebíči a majíce na paměti, že jsme ho nazpět zavolali z cizí země[1]), do které se byl odebral a že jsme milostivě s ním nakládati slíbili: témuž Heřmanovi, jeho dědicům a dědiců nástupcům ze zvláštní milosti na věky jsme povolili, aby z domu svého, jejž v městečku našem Třebíči drží a má, jen půl hřivny a berni královskou, když se všeobecně v zemi vybírá, platiti povinen byl; Heřmana řečeného všech berní, daní a dávek, jaké často pro rozličné potřeby městečka se ukládají a jeho dědice a dědiců nástupce naprosto a vůbec moci tohoto listu zbavujíce".

Obyvatelstvo městečka Třebíče převahou českého, tvořili rolníci, řemeslníci a kramáři.

Opat Martin zažil pád Otakarův a záplavu kraje třebického vojskem Rudolfovým, které tudy po staré silnici na Jihlavu do Čech ke Kutné Hoře táhlo. Za mládí krále Václava II. zmohly se v zemi roty loupežnické, vedeny ziskuchtivými šlechtici; od nich trpěly statky benediktinů třebických, zejména v okolí brněnském rotami hradu Obřanského, takže mnohé vesnice již tehdy klášteru odcizeny byly.

Po opatovi Martinovi II. připomíná se na jedné listině z r. 1289 opat Unka a hned roku následujícího opat Jan. Tento koupil od komtura templářův Sifrida $1^1/_2$ lánu a dvůr ve Svatoslavě za 20 kop. R. 1293 svědčil v rozepři mezi farami sv. Petra a sv. Jakuba v Brně.

---

[1]) Patrno, že klášter Třebický jmenovaného Heřmana z Němec do Třebíče jakožto kolonisatora nově povýšeného městečka povolal dle způsobu vládnoucího za Otakara II.; snad jej učinil prvním rychtářem městečka Třebíče. Širší německou kolonisaci klášter neprováděl; několik osad, na př. Nadějov, Arnolec, Benetice, Lhotu založil domácími lidmi. Městečko Opatov nebylo základem kláštera Třebického, nýbrž Želivského, jenž poblíž držel proboštství Kněžické.

Za jeho opatování založil zbožný král Václav II. ke cti a slávě sv. Jana Křtitele proboštství kláštera Třebického v Měříně r. 1298, ve kterém mimo probošta žíti mělo 6 bratří. (Obr. 35.)

Rok Janova úmrtí není znám, teprve roku 1326 jmenuje se opat Petr. Po vymření rodu Přemyslova, v bojích o trůn český zakusil klášter mnohá příkoří, ano i do dluhů upadl a některé statky navždy ztratil. Zvláště s hradu Sádeckého napadány a loupeny osady klášterní, až král Jan, přijed r. 1312 na Moravu

Obr. 35. Měřín (proboštství).

hradu toho, jehož majitelem byl Jimram z Ungersberka, dobyl a jej ztroskotati dal (viz Sádek). Na této výpravě král ubytoval se v klášteře Třebickém. Roku 1315 v měsíci březnu král Jan opět na klášteře Třebickém se zdržoval a zde listinu pro klášter Tišnovský vydal.

Loupeže a utiskování kláštera sice přestaly, ale brzy se obnovily když král, veda dobrodružný život v cizině, o země české se nestaral. Klášter Třebický přinucen byl za ochranu sa-

mého papeže Jana XXII. požádati, jenž bullou ze dne 24. března 1324 opaty Hradišťského a Vilémovského (v Čechách) a Skotského (ve Vídni) obhájci klášterního zboží ustanovil. Obhájcové tito asi mnoho nepořídili, neboť ze závěti biskupa Konráta z roku 1325 se dovídáme, že mu klášter Třebický dluh 40 hř. dosud nezaplatil a že dává vykonavatelům své poslední vůle moc, aby dluh ten vynutili; bylyť to ovšem jen nedoplatky desátkův z far klášterních. Klidné časy nastaly klášteru teprve, když kralevic Karel z Vlach povolán byv domů, převzal správu Moravy a Čech, obdržev titul markraběte moravského. Karel především konec učinil loupežnému řádění šlechty.[1]) Mnoho pevných hradů dobyl, jiné koruně vykoupil, svým lidem osadil a bezpečnost v zemi zavedl. Staraje se o rozkvět řemesel a obchodu, zveleboval města a počet jich v zemi zvýšil. Také městečku Třebíči ku prosbám opata Petra udělil právo Znojemské, povýšiv tím Třebíč na město.[2]) Listina za tím cílem sepsaná nachází se v archivu Třebickém a volně přeložená zní následovně:

„Karel, pána a krále českého prvorozený, markrabě moravský, věrným našim milým rychtáři, radě a vší obci v Třebíči pozdravení a dobrou vůli. Včera, když u Nás pan otec Náš pohostinu dlel, zdárně opatřil s nábožným Naším opatem kláštera Třebického, aby město vaše ve třech letech silnými zdmi a příkopy dokonale ohrazeno bylo, aby ohrazeni jsouce zdmi a příkopy z obdarování královské Milosti s hodností[3]) jste jmenováni byli. Ale poněvadž město bez práv a zákonů zdárně prospívati nemůže, chceme, ustanovujeme a nařizujeme mocí Otcovou a Svou, abyste vy a město vaše i vaši nástupcové ze všech a jednotlivých práv, užitkův, úřadův a ustanovení věčně se radovali a jich užívali, jichž užívá a z nichž kterakkolivěk se raduje naše město Znojmo, nařizujíce všem vůbec a každému, zvláště úředníkům a šlechtě, i věrným svým milým kterýmkoliv přítomným a budoucím, aby

---

[1]) Avšak loupežná šlechta úplně pokořena nebyla; roku 1351 vyzývá makrabí Jan jihlavské měšťany, aby okolní hrady a tvrze, ve kterých loupežníci a lotrové se zdržují, zbořili.

[2]) Tím nestala se Třebíč městem královským, nýbrž zůstala pod vrchností klášterskou. Roku 1413 bylo na Moravě těchto 10 královských měst: Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uh. Brod, Uh. Hradiště, Litovel, Uničov, Ivančice a Pohořelice.

[3]) Jakožto měšťané.

vás a vašeho města Třebíče při takové milosti Námi vám propůjčené neobtěžovali, vám nepřekáželi, aniž vás trápili, jinak by v hněv Otcův i Náš upadli. Těch všech věcí na svědectví a jistotu, kázali jsme napsati tento list a Otcovou i Svou pečetí potvrditi. Dán v Brodě Německém léta Páně tisícího třistého třicátého pátého na den stětí svatého Jana Křtitele. My pak Jan, z Boží milosti král český, dříve jmenovaný, svrchu řečené všecky i jenotlivé věci učiněné svrchu jmenovaným prvorozeným synem Našim nejmilejším, makrabětem moravským, ujišťujeme, potvrzujeme, schvalujeme a upevňujeme, chtíce, aby zůstaly pevné a nezměnitelné. Na svědectví a pevnější jistotu toho pečeť svou k tomu listu přivěsit jsme poručili. Dáno v témž místě a téhož dne, jak nahoře řečeno."

Tím nabyla Třebíč plného práva nakládati svobodně s obecným jměním, obdržela soudní moc ve všech rozepřích občanů, směla ukládati poplatky a jiné povinnosti jednotlivcům na zapravení potřeb obecných, na udržování místní policie a branné moci. Ochrannou vrchností města zůstal klášter a nejvyšší instancí král, jenž všechny výsady městu udělené, aby platnosti nabyly, schválil.

V čele správy stála městská rada, jíž předsedal městský rychtář; on řídil soudní jednání, přehlížel činnost přísežných a vynášel rozsudek, také bděl nad veřejnou bezpečností. Z počátku rychtář volen byl klášterem na jeden rok; i přísežní neb kmetové (nyní obecní výbor) voleni byli vrchností. Když obor činnosti rychtářovy příliš se rozšířil, mimosoudní záležitosti řídil a radě městské předsedal purkmistr, na kterou hodnost ze 12 zvolených radních střídavě každý měsíc jiný nastoupil.

Když po otcově smrti Karel vlády se uchopil, přestalo staré župní zřízení slovanské a zavedeno rozdělení země na kraje; Třebíč přidělena kraji Jihlavskému. Za Karla a jeho nástupce a bratra Jana panoval v zemi klid a pokoj: města zdárně se rozvíjela, měšťané bohatli, ano i šlechtických statků kupovali. Že i měšťané třebíčtí venkovských statků nabývali, dokazují zápisy zemských desk: Roku 1360 Rudla, měšťan z Třebíče, zapsal své zboží v Želetavě a Kněnicích panu Oldřichovi.

Roku 1368 Zdislav z Předkova prodal Ondřejovi, řeč. Rodal, z Třebíče ves Předkov a r. 1371 prodali mu tam 1 lán bratří Theodorik a Oldřich z Předkova.

Roku 1369 Evan z Martinic prodal Štěpánovi z Třebíče zboží v Martinicích a roku 1376 ještě k tomu les Otvirn (Otvírnu) s rybníkem a potokem; avšak Štěpán prodal tvrz Martinice (u Meziříčí) se vším již roku 1378 Oldřichovi z Ostrova.

Roku 1371 Ješek z Kusé Lhoty prodal za 60 kop Hospřidovi z Třebíče ve Lhotě $4^1/_2$ lánu.

Těchto několik příkladů dostatečně objasňuje blahobyt tehdejšího měšťanstva třebického.

Také klášteru dobře se dařilo. Opatovali za těch dob po sobě: Adam (1342—1370), Ondřej [1]) jenž byl roku 1371 papežskou stolicí potvrzen, a Vít.

Opat Adam obdržel roku 1343 od svého nápravníka Peška, syna Budislava, $^1/_4$ hřivny ročního platu z nápravy, začež klášter se zavázal konati záduší za něj, jeho bratra Václava a zemřelé jeho předky. Roku 1352 dostalo se mu od papeže Klementa vyznamenání, že směl nositi při službách božích prsten a berlu.

Roku 1356 prodal opat Adam měšťanu Třebickému, Ondřeji Radilovi, mlýn pod tvrzí „Palánek" za 30 kop proti ročnímu poplatku $2^1/_2$ kopy, jehož se mělo použiti na občerstvení bratří „in pittanciam perpetuam". [2])

R. 1358 řešil rozepři povstalou o ves Rečkovice mezi rektorem kaple na Špilberku a Králové klášterem na Starém Brně; za něho získán statek Vojkovice (u Rajhradu). V ty doby nastala v řádě benediktinském mravní zkaženost, která pod jeho nástupci pokračovala v té míře, že papež Bonifác IX. k napravení řádu zvláštního reformátora ustanoviti musel.

S mravností klesal i blahobyt kláštera zejména v rozbrojích, které po smrti Janově († 1375) a Karlově († 1378) mezi členy rodu Lucemburského nastaly. Byl to boj všech proti všem, do kterého veškera šlechta a všechna města na Moravě stržena byla, takže země, dvěma nepřátelským táborům se podobajíc, na práh záhuby uvedena byla. Klášter a město Třebíč, které se Jošta

---

[1]) Srv. Dudík „Iter romanum": Gregorius XI. confirmat et ratam habet electionem Andreae, monachi Trebicensis, ordinis Sti Benedicti, Olom. dioec., in abbatem hujus monasterii post mortem Adae 7. Febr. 1371.

[2]) Boček Sammlung 3543. Dle křestního jména „Ondřej" soudíme, že svrchu jmenované zdánlivě různé osoby: Rudla, Rodal, Radil jsou osobou jedinou; mlýn ten v „Polánce" ležící jest nyní majetkem městským.

přidržovaly, měly nepřítele markrabího Prokopa ze všech stran: dostaloť se Prokopovi zboží hradu Rukštejna s Přibyslavicemi, Číchovem, Starčí, Čáslavicemi a Římovem a hradu Rabštejna s Dukovany a Rouchovany. Mimo to hlavní stoupenec Prokopův Jan Sokol sídlel poblíž Náměště na hradě Lamberku a loupežných jeho výprav súčastnil se rodák třebický Václav.[1])

Třebičtí měšťané za svou věrnost odměněni byli markrabím Joštem r. 1404 potvrzením všech výsad a právních zápisů na věčné časy, což po smrti Joštově král Václav r. 1413 opakoval. Na počátku stol. XV. opatoval Ignác (Nácko), jehož jméno čteme ponejprv roku 1405, když biskup Lacek z Kravař dobrodincům špitálu třebického udělil odpustky 40 dnů; témuž špitálu zakladatel Janek, obecní starší, daroval lázně, které koupil od opata Nácka. Městská rada, v jejíž čele stal rychtář Martin, osvobodila r. 1406 špitál ten ode všech městských poplatků. Po domácích válkách mezi Joštem a Prokopem ocitnul se klášter v největší tísni, avšak venkovských statků neodprodal, nýbrž za peníze vypůjčené dal věřitelům křesťanům i židům v Kutné Hoře v zástavu stříbrné schránky na ostatky svatých ano i opatskou infuli zastavili jistým Něprovi a Trlanovi, kteří ji jihlavským židům za 20 kop postoupili. Poněvadž opat Ignác pochyboval, že by lepší časy brzy nastaly, splnomocnil i s konventem klášter Vilémovský (v Čechách), aby zastavené klenoty za 60 kop vybavili a je dotud u sebe chovali, až by je Třebický klášter vykoupil. Z vesnic zastavil Ignác pouze Zhořec Mikuláši Židkovi za 25 kop a Meziříčko Ješku Střečkovi za 30 kop a zaměnil rybníky Netínské Lackovi z Kravař, pánu na Meziříčí, za ves Zhoř. Majetkové tyto změny zasáhly jen proboštství Měřínské. Opat Třebický těšil se velké vážnosti, neboť Kostnický sbor a pozděj i papež Martin ustanovili ho s Kounickým proboštem a kanovníkem Petrem z Račic za rozsudího o patronát kostela v Mohelně. Rozsouzeno, že patronátu užívati má do své smrti vladyka (miles) Petr z Jevíčka (Gewczer); potom má připadnouti klášteru Oslavanskému.

Opat Ignác zemřel r. 1418; za jeho nástupců Jindřicha II., Beneše z Lomnice a Petra II. zuřily války husitské. Štěstím pro klášter a jemu poddané město bylo, že vášně pro nové

[1]) Jest snad totožným s Václavem, synem Všeborovým z Třebíče, jehož jméno se připomíná ještě r. 1417.

učení nejvíce se rozplamenily na jihu Moravy, kde smutný stihl osud klášter Velehradský r. 1421. Mezitím, co v Čechách chrabrý Žižka své Tábory od vítězství k vítězství vedl, na Moravě král Zikmund se svým zetěm Albrechtem husitské pány držel na uzdě, ano ty nejhorlivější z nich přiměl k odřeknutí se čtyř článků Pražských. Tyto poměry dodaly bojovnému opatu Benešovi[1]) z Lomnice odvahy, že s many klášterními vytáhl na pomoc biskupu olomuckému, Janu Železnému, když dobýval Černé Hory. Také bylo tenkráte město Třebíč ještě skoro zcela katolickým a husitství jen skrovně se tam ujímalo. To dokazují slova krále Zikmunda, když r. 1421 městu Třebíči vše práva a výsady potvrdil. Praví: „Ačkoliv královského důstojenství dobrotivá Výsost všem věrným poddaným milostivě se propůjčuje, však přece před jinými k těm štědře se naklonuje přízni svou a milostí, o kterých jest zkušeností známo, že nad jiné větší oddaností a stálou věrností k Nám a předchůdcům Našim se skvěli.“

Když r. 1423 husité čeští, vedeni Žižkou, po druhé na Moravu vtrhli, obešli pevnou Jihlavu a jen krátce se pokusili dobýti kláštera a města Třebíče, které snad ještě hájil opat Beneš, načež, nechtíce se obtížným dobýváním déle meškati, valili se dále na východ do Uher.

Opat Beneš byl koncem r. 1423 již mrtev, po něm následoval v otázkách náboženských umírněný opat Petr II. Žižka, chtěje následujícího roku napraviti, co se mu nezdařilo, podnikl na Moravu druhou výpravu, na které zasáhnut byl morovou ránou, dříve než překročil hranice moravské. Avšak osiřelé houfy husitské valily se na Moravu a nárazu jejich nemohl ani pevný klášter Třebický odolati. Byl dobyt a vojskem osazen. Posádka husitská činila odtud zhoubné výpravy na vše strany, zvláště na statky klášterů Dalešického, Novoříšského a Luckého; také jímala kupce německých měst Jihlavy, Znojma a Brna. Protož spojila se královská města proti posádce husitské a posily nečekajíce, vypravila na podzim r. 1425 proti Třebíči vojsko, které od husitů potřeno bylo. Zároveň markrabí moravský Albrecht umínil si, že stůj co stůj husitskou posádku z kláštera vypudí. Král Zikmund,

---

[1]) Pešina o něm praví, že byl bratrem Martina z Lomnice a na Meziříčí a líčí jej jako „vir supra togae et ordinis sui opinionem fortis et impavidus“. První udání není správné, neboť pánem Meziříče byl tehdy Petr z Kravař.

dověděv se, že mírem Vožickým strany husitské se spojily, zrazoval mu od toho úmyslu a zdráhal se mu pomoci; konečně přece mu povolil a překročiv hranice moravské, psal z Pohořelic a pak ještě z Dalešic Oldřichovi z Rožmberka, aby s husity se nesmířil, nýbrž jim za jeho postupu ku Třebíči všemožně škodil a jej ve dne i v noci spravoval o pohybech vojů husitských. Koncem října 1425 obléhali Zikmund s Albrechtem klášter Třebický; ale obdrževše zprávu, že Pražané, Táboři a Sirotci na pomoc Třebíči táhnou, od kláštera upustili a poplenivše statky Petra z Kravař okolo Náměště, k Brnu zamířili, kdežto davy husitské přes Mor. Budějovice ke Znojmu a dobyvše kláštera Luckého, do Rakous se valily. Husitská posádka, sesilována byvši z Čech, držela klášter i město delší dobu, až se připojila k některé výpravě husitské, čehož použil císař Zikmund, aby bez překážky nově osadil Třebíč město i klášter.

Roku 1430 Prokop Holý opět se vypravil na Moravu, vzal útokem město Třebíč, ale kláštera dobře střeženého zmocniti se nemohl; protož popleniv statky okolních klášterů, zejména Novoříšského a Dalešického[1]), táhl dále přes Rosice a Rájec k Olomouci. Marně husité se namáhali, aby opět do svých rukou dostali pevný klášter; když to nešlo, umínil si Hynek z Valče[2]), vůdce husitské posádky městské, vniknoti do kláštera lstí. Namluvil několika měšťanům husitsky smýšlejícím, aby o sv. Mikuláši r. 1431 na klášter šli do kostela a vojsku husitskému bránu otevřeli. Nástraha byla však prozrazena, měšťané schytáni, do Brna odvezeni, kde dva náčelníci výpravy byli čtvrceni, tři oběšeni a ostatní zajatci pykali ztrátou nosů neb uší.[3]) Táboři drželi Třebíč ještě rok po bitvě u Lipan; byla to poslední jejich stanice na Moravě, kterou opustili před sv. Janem Kř. roku 1435. Toho totiž dne markrabí Albrecht potvrdil městu všechny výsady, práva, zápisy a milosti dřívějších panovníků. Z listiny vysvítá, že měšťanstvo třebické i přes dlouhé obsazení města Tábory, většinou přece staré víře věrným zůstalo. Praviť se v listině: „Ačkoliv Naší knížecí Jasnosti pečlivá dobrotivost ku blahu všech poddaných

---

[1]) V Nové Říši žily jeptišky premonstrátky, v Dalešicích kajícnice Sv. Maří Magdaleny.

[2]) Hynek nebyl pánem Valče; ta náležela od r. 1411—1437 Mikuláši a jeho synu Janovi z Mochova.

[3]) Pešina Mars Mor. p. 554.

přihlížeti ráčí a o tom, co jim výdatně prospívá, ustavičně na mysli přemítá: nicméně přece zvláštní jakousi přízní hojněji ku prospěchu těch se kloní, které pevná a stálá věrnost a neporušené dlouhé služby mnohokráte doporučují. Předstoupiliť zajisté před Naši dobrotivou tvář věrní Naši milí, měšťané Naši Třebičtí atd." List dán jest v Brně v den sv. Jana Křtitele léta Páně 1435. Husitské bouře ukončeny teprve mírem Jihlavským r. 1436, když Čechové, obdrževše kompaktata, zbaveni byli klatby, prohlášeni za věrné syny církve a smířeni s ostatními národy.

Pohroma válek husitských zhoubně zasáhla klášter Třebický: budovy klášterní a kostel byly porouchány, statky venkovské spustošeny. Již opat Petr r. 1435 přinucen byl většinu zboží proboštství Měřínského zastaviti bratřím Václavu a Jiřímu z Kravař, pánům na Meziříčí.

Nástupce Petrův opat Trojan (od r. 1439), muž rozvážný a rázný, snažil se budovy a kostel opraviti a dobrým hospodařením klášter povznésti, ale doba tomu přízniva nebyla: za nezletilosti Ladislava Pohrobka vlast naše opět se stala dějištěm nepokojů, stranických vášní a zlého řádění lupičů. Mnohé zboží, nejen vzdálené, nýbrž i blízké, musel opat Trojan buď zastaviti neb prodati na záchranu kláštera a to za ceny nepatrné, ponévadž vše bylo spustošeno. Hned po svém nastoupení vzdal se opat ročního příjmu 8 kop, které obec Třebická o sv. Jiří platívala. R. 1440 prodal ves Kracovice se vším příslušenstvím panoši Náckovi z Kožichovic a r. 1447 ves Ptáčov Janovi z Kožichovic. Poněvadž vše to na opravu a výživu kláštera nedostačovalo, vypůjčoval opat větší obnosy a pomáhal si k penězům různým způsobem. R. 1440 dal Třebičanům za půjčku 80 kop odúmrť. Dluhů rostlo pořáde, pročež věřitelé obávali se již více půjčiti. Aby úvěr další získali, vydali převor kláštera Jan, probošt Lužský Dominik, bratr Matyáš a celý konvent kláštera Třebického listinu, kterou společně ručili za všechny dluhy opatem Trojanem ve prospěch kláštera učiněné, a světské ručitele v tom opatřili, aby z ručení žádné škody neměli. Ku konci listiny prohlašují: „pak-li by někteří z těch aneb všichni a každý podle jeho zavázání svým časem, jakož to ti listové na ty dluhy učiněné svědčí a tak, jakož se svrchu píše, vyvazen neb vypraven nebyl a skrz to které škody vzal, jehož toho Bůh uchovej, tehdy pro to nevy-

vazení a pro ty škody dovedené a nezaplacené dáváme plnou moc tímto listem svrchu psaným panošům a rukojmům spolem aneb rozdílně každému samému, aby lidi naše klášterské mohli stavovati v městech, městečkách, ve vsech i na cestách tak dlouho, dokudžby všichni od prvního až do posledního rukojmů svrchu psaných vyvazeni neb odbyti nebyli.“ Na tuto důležitou listinu odvolávali se věřitelé i ručitelé, a obou potomci ještě po 50 letech.

Ač měl opat Trojan dobrou vůli úroky z dluhů a dluhy samy postupně spláceti, přece mu to možno nebylo, poněvadž i klášteru mnohé důchody buď nepravidelně placeny, buď docela zastaveny byly. R. 1446 pohnal opat Jana Moravu z Králic, že již po 10 let klášteru neplatí úroku jedné kopy, r. 1448 Zdeňka z Valdštejna a z Brtnice ze 400 kop, „že, učiniv s ním smlouvu o úroky komorné, nad tu smlouvu na něm žádá, aby jemu více vydával, než ta smlouva obsahuje.“ Pro neplacení dluhu 200 hř. pohnal r. 1446 Hecht z Rosic opata Trojana, který ještě následující statky klášterské zastavil neb prodal: r. 1453 zastavil vesnici Chlum Kateřině z Čechtína za 40 kop a v Lukách roční důchod 2 kop jihlavské radě, od proboštství Měřínského odprodal r. 1451 rychtu v Kozlově a brzy na to zastavil ves Jersín Jinochovi z Měřína za 80 kop; později (1454?) odprodal vzdálené Slavětice za 600 hř. a $2^1/_2$ kopy Liznovi z Arklebic. Mimo to r. 1450 vypůjčil od obce Třebické 80 kop gr., aby od Vaňka z Opatova vyplatil ves Kouty, a r. 1452 od jihlavského měšťana Hanuše Hamerníka 75 uh. zl.

Opat Trojan zemřel asi r. 1455; že by byl z řádu vystoupil, stal se kališníkem a ve světském stavu žil až do r. 1478, ničím odůvodniti se nedá.

Po Trojanovi převzal řízení kláštera opat Matěj, na kterého nesnadná padla úloha klášter z dluhů vyprostiti a jeho opravu dosud jen částečně provedenou ukončiti. Doba zdála se býti příznivou: na trůn český nastoupil mladistvý král Ladislav Pohrobek a mír do vlastí našich zavítal. Ladislav městu Třebíči všechny dřívější výsady, zejména opatem Trojanem udělenou odúmrť potvrdil a mimo to město obdařil právem mílovým roku 1454.[1])

[1]) Dle mílového práva nesměl nikdo na míli cesty kolem města pivo na prodej vařiti.

Naděje na lepší časy byly klamné: mladý král brzy po svém korunování zemřel (23. listopadu 1457), nedosáhnuv ani úplných 18 let. Po jeho smrti hrozily zemi opětné bouře, které sice rychlou volbou Jiřího z Poděbrad se utišily, později však celou zemi zachvátily a zejména město i klášter Třebíč zničily.

Brzy po svém nastoupení (r. 1455) obnovil nový opat klášterním manům svobody a výsady, které jim kdysi udělil král Přemysl Otakar II., jichžto dokumenty v dlouhých nepokojích a válkách na zmar přišly. Opravy klášterské stály mnoho peněz, protož značné opat vypůjčil sumy: 110 zl. od Anny z Nitkovic, 300 zl. od Alžběty z Březí a jejího syna, 300 zl. od Kateřiny z Želetic a Beneše z Vlašimě, 600 zl. od Jana Zeleného z Říčan, 200 zl. od Zicha z Popůvek, 100 zl. od Nácka z Kvíčovic a Mikuláše Provázka z Okrašovic, 100 zl. od Tobiáše z Řehořova a Johanky z Rudíkova, 140 zl. od Ofky z Kunčic a 119 kop gr. od Nácka z Kvíčovic, Jetřicha z Bránek (z Praneku) a Oldřicha z Heraltic. Klášter neustále byl těch dob utiskován od svých sousedů: Hynka z Valdštejna a na Rukštejně, od města Jihlavy a od pánů z Lomnice, držitelů statku Meziříčského.[1])

Hynkovi z Valdštejna upsal r. 1455 král Ladislav 40 kop ročního platu na klášteře Třebickém, ku které dávce klášter povinnován nebyl a protož obnos ten vypláceti se zdráhal. Hynek žaloval u krále; zdali co pořídil známo není. Ale z půhonu, který roku 1459 opat Matěj naň vnesl, že klášteru drží dědičnou jejich ves Vojkovice a z r. 1464, že zabral jim podací právo a farský dvůr s lidmi platnými a pustinami v Chlumě, patrno, že násilím na klášteře peníze vymáhal. Aby se opat dalším mrzutostem na Chlumě vyhnul, zastavil r. 1465 desátek na té vsi Bočkovi ze Zakřan za 40 kop. Také od měšťanů Jihlavských, urputných to nepřátelů krále Jiřího, který Třebíči dal

[1]) Tenkráte patřilo Meziříčí sirotkům po Václavovi z Lomnice, jichž poručníkem byl strýc jejich Bohuš z Lomnice, velký odpůrce krále Jiřího; protož král jakožto vrchní poručník odevzdal r. 1464 správu města a statku svému synu Viktorinovi. Pomocí měšťanů dobyl Viktorin hradu Meziříčského, Bohuše zajal a uvěznil, však brzy propustil. Bohuš pohnal krále Jiřího ze 6000 hř. gr., „že v zemi mírné mimo právo a obyčej země Moravské a mimo ten zápis, který jest mezi nim a nim udělán, že mne jest Meziříčí držení zbavil a o můj mne statek připravil“, dále ho pohnal z 1000 hř. gr., „že mu řekl před dobrými lidmi, když ho z vězení propustil, že mu má všechno vráceno býti, a to se mu nestalo.“

právo na prodej soli a výčep Svídnického a Pražského piva, trpěli křivdy; Jihlavští nutili klášterské lidi v Kozlově a v Lukách, aby jim robotovali. Opat Matěj proti takovému bezpráví se ohradil a ve stížném listě na radu jihlavskou vyslovil naději, že něco podobného se opakovati nebude, poněvadž má královský zákaz na to. R. 1462 opět vyzývá jihlavské, aby mu pole v pokoji nechali, poněvadž na rozkaz králův přistoupil k příměří.

Souseda Jaroslava z Lomnice pohnal r. 1464, protože mu nedával ze Studeneckého rybníka 8 kop ryb z každého lovu. Také měšťané Třebičtí, kteří pevnostní zdi ve válkách porouchané si opravili, Hrádek a Strážnou horu opevnili, aby nepřítel z blízkých návrší do města střileti nemohl, zprotivili se opatovi, svému vrchnímu pánu. Příčina vzpoury té není dosud objasněna;[1]) snad to zavinily protivy ve víře mezi většinou obyvatelstva třebického, tehdy již kališnického a opatem-katolíkem. Teprve po dlouhém vyjednávání, které vedli manové klášterní, snad i na domluvu krále samého, měšťané se podali.

Za těch svízelů klášter zastavoval statky dále nejen vzdálené, nýbrž i nejbližší: Sokolí a Víckov Zachovi z Jemničky za 102 zl., Střížov Močihubovi za 55 kop, Čechtín Ješkovi z Kvíčovic za 52 kop, Svatoslav za 100 zl. uh. a 10 kop Vidlákovi, Radošov Janu Komárovskému a Alžbětě z Odlochovic za 500 zl., těmže Číměř za 100 zl., Hartvíkovice Škorňovi z Litrbachu za 220 zl., témuž a jeho bratřím Peškovi a Jakubovi Sedlec za 630 zl. Mimo to zastavil Bitovčice, Kochanov, Rybné, Rycherce, Řehořov, Zhoř Pivcovu a j. Někteří použili hromadného zastavování klášterských statků, aby bezprávně ve vzdálenější vesnice klašterské se uvazovali, jiní zpečovali se vydati vesnice, když jim peněžitá zástava navrácena byla: z čehož klášteru povstaly nemilé soudy:

R. 1466 kněz opat a konvent pohnali Jindřicha Vojka z Vidbachu z 35 kop, že drží ves klášterskou Zhorce v zástavě, že oni mu chtěli peníze vedle zápisu dáti a on jich vzíti nechtěl, dále ho pohnali z 50 hř. gr., že drží jejich pustou ves Horšov, nemaje k ní práva. Též pohnali Jana Klusáčka ze Zhoře z 50 hř., že jim drží klášterskou ves Nadějov a žádný zápis na to od

[1]) Viz šk. rady Ad. Kubeše spis: „Manové bývalého benediktinského kláštera Třebického“.

kláštera ukázati nechtěl. Také pohnal opat Mikuláše Provázka z Okrašovic ze 30 hř., že klášteru drží mlýn, který leží na řece pod Čimířem (Čiměři) v jejich klášterských hranicích.

Při veškeré té finanční bídě neztrácel klášter na vážnosti; r. 1465 papež Pius II. jmenoval opata Třebického a probošta Kounického soudci ve sporu o procesí při Božím Těle v Brně vzniklém mezi biskupem Tasem a farářem Svatojakubským.

Velký převrat ve smýšlení vyšší šlechty katolické vůči králi Jiřímu nastal na podzim r. 1465, když po dobytí nedalekého hradu Cornštejna papež Pavel II. obnovil půhon (papežem Piem II. vydaný) proti Jiřímu, „jenž se nazývá králem českým“. Katoličtí páni vedeni úhlavním nepřítelem Jiříkovým, Zdeňkem ze Šternberka, zapsali se proti králi na 5 let v jednotu Zelenohorskou.

Po vyhlášení půhonu vyslán byl do zemí Českých legát Rudolf, aby poddané krále Jiřího vyvazoval z poslušenství a německá knížata s uherským králem Matyášem proti němu poštval. Nesnadné bylo pak postavení českého katolického duchovenstva, zejmena klášterníků vůči králi Jiřímu, kterého ctili jakožto muže spravedlivého, ano jakožto svého velkého příznivce. Též konvent kláštera Třebického s opatem Matějem v čele věren zůstal Jiřímu. Psalit opat Třebický Matěj, převor Komárovský Jan a převorové Kounický a Hradištský králi Jiřímu o klatbě a apelaci na koncil zvláštní list,[1]) slibujíce mu sice veškeru pomoc, ale zároveň podotýkajíce, že papeži poslušnosti zavázáni jsou.

Král Matyáš již r. 1465 papeži pomoc proti svému bývalému tchánu a dobrodinci ochotně nabízel, však teprve na podzim příštího roku táhla vojska uherská proti moravským hranicím; ale náhlý vpád Turků přerušil na čas zlé úmysly Matyášovy.

Když dne 23. prosince 1466 papež, odsoudiv ve veřejné konsistoři Jiřího, jej za kacíře a zbavena důstojnosti královské prohlásil a všechny jeho poddané z přísah věrnosti a oddanosti vyvázal: katolická liga, spoléhajíc se na podporu krále Matyáše a císaře Bedřicha, pozdvihla prapor odboje proti králi Jiřímu. Zuřivá domácí válka započala. V pustošení vlasti své zvláště se

---

[1]) Jihlavský archiv.

vyznamenal Zdeněk ze Šternberka.[1]) Zbraně Jiříkovy skoro na všech stranách štěstí válečné doprovázelo, takže panská jednota Zelenohorská sprostředkováním krále polského ráda přijala příměří trvající až do 26. května r. 1468. Té doby použil král Jiří, aby potrestal a seslabil císaře Bedřicha; z jara r. 1468 vypravil syna Viktorina s Václavem Vlčkem do Rakous.

Na naléhání papežovo a prosby panské jednoty pomohl Matyáš císařovi z tísně, sevřev Viktorina v Štokravě. Král Jiří syna svého novým vojskem vyprostil, ale nemoha Matyáše k rozhodné bitvě (u Znojma) donutiti, vrátil se do Čech, jednak aby vojsko čerstvými sbory sesílil, jednak aby hrozící vpád Slezanů zamezil. Matyáš chtěje pronásledovati knížete Viktorina, z táboru u Lavy dne 4. května psal měšťanům jihlavským, aby se do 20 dnů s brannou mocí dostavili do Telče.

Mezi tím kníže Viktorin přes Hrotovice a Náměšt okolo 10. května přirazil k Třebíči, kde, spoléhaje se na silně opevněný klášter, bezpečným se cítil. Vojsko Matyášovo pálic a plenic Viktorina pronásledovalo, a lid venkovský ze strachu před Uhry hrnul se do opevněné Třebíče s vozy plnými různého nákladu; asi 12. května přitáhl Korvín k Třebíči. Přes 10.000 jezdců měl ve svém vojsku, ale jádro jeho armády tvořily pověstné roty táborské, které vedeny Janem Jiskrou z Brandýsa, dříve úhlavním nepřítelem Korvínovým, po mnoho let šířily na Slovensku hrůzu jména českého. Po tři dni obležení hrdinsky odráželi útoky uherské; konečně zeď městská poblíž Jejkovské brány povalena byla. Město bylo dobyto, vydrancováno, vypáleno[2]) a sbořeno. S troskami pěšího vojska a 1500 jezdců poštěstilo se Viktorinovi a Vlčkovi prodrati se branou Stařeckou a zavříti se v pevném klášteře. Avšak potravy nedodáno do kláštera žádné, poněvadž most přes řeku Jihlavku pod prvním vozem se prolomil. Tak pobořeno a zničeno dne 14. května 1468 staroslavné město Třebíč,

---

[1]) Staří letopisové píšou k r. 1467: „Když se to stalo, že obleženi byli ti hradové (totiž v Čechách od krále Jiřího: Roudnice, Šternberk, Konopiště atd.), tehda Zdeněk Konopištský přijev na Jihlavu odtud mnohé škody učinil jest bráním, pálením, mordem; též z Jindřichova Hradce, z Olomouce, z Znojma a z Plzně i z jiných zámkův v Čechách i v Moravě, takže několik set vesnic i městeček spáleno jest. Také Staré Brno i Králové klášter spálen jest.“

[2]) Dle Střelky bylo město zapáleno, než hlavní voj Matyášův k Třebíči dorazil; původce požáru dal prý Matyáš stíti.

které slynulo průmyslem a bohatstvím, a spustlo v té míře, že zarostlo trním, bodláčím a kopřivami a v jeho ssutinách vlci vyli.[1])

Král Jiří, uslyšev neblahé zprávy od Třebíče, na rychlo vypravil pomocné vojsko Viktorinovi, které vedl druhý syn Jindřich a když toto poraženo od Uhrů do údolí Vladislavského couvlo a vozovou hradbou se opevnilo, ještě třetí však málo cvičené vojsko, v jehož čele stáli hejtmani Jeník a Hrabáň. Avšak ani tito proti přesile krále Matyáše a jeho spojenců̊v ničeho pořiditi nemohli; sváděny sice kolem města menší šarvátky pro české vojsko většinou nepříznivé, anyť roty Jiskrovy vycvičeny v taktice táborské, rovnováhu držely vozovým hradbám české pěchoty a silná uherská jízda každé volnější hnutí Čechů ochromovala.

Také napomenul listem král Matyáš opata, aby se vzdali chce-li si zachovati své důstojenství a jeho i papežovu milost; kdyby neuposlechl vyhrožoval mu vyhnanstvím a věčným žalářem. Ustrašený opat prosil Viktorina, aby ustal od odporu a vzdal se, ale tento dovedl opata na svou stranu nakloniti.

Již čtvrtý týden trvalo obležení, hlad a žízeň trápily obležené a veškera naděje na osvobození minula![2])

Dorozuměv se kníže Viktorin s českým vojskem na Strážné hoře tábořícím, v pondělí svatodušni (dne 6. června) časně z rána z kláštera vypadl a protloukl se s asi 800 chrabrými vojíny vojskem Matyášovým, na Hrádku postaveným, pak spojil se u Táborského mlýna s vojskem Jindřichovým. Poslední četa, která vedena Vlčkem, z kláštera výpad učinila, byla zpět zatlačena. Dne 9. června spojená vojska česká dala se na zpáteční pochod do Polné.

Dne 15. června vzdala se posádka, která v klášteře zbyla, a beze škody byla propuštěna na pouhý slib, že do 4 neděl nebude sloužiti proti králi Matyášovi. Tento slavil ještě 5 dni na

---

[1]) Na paměť toho spustošení visel za hlavním oltářem farního kostela (až přes 2. pol. XVIII. stol.) obraz, kterak vlk v pustém tom kostele kozu dáví.

[2]) Dle Chlumeckého „Regesten" jest v památných knihách města Velkého Meziříčí zaznamenáno hrdinné obhájení kláštera Třebického. Vypravujeť se tam: Když obleženým již i maso koňské, kočičí a krysí, kterým se živili, došlo, tu nejudatnější z reků se zavázali, že budou losovati o vlastní těla za pokrm ostatním. Prvním vrhem padl los na Viktorina samého. Takové oběti nechtice ostatní přijmouti, odvážili se raději ku smělému výpadu.

místě hrůzy své skvělé vítězství s četnými magnaty a biskupy uherskými, též s mnohými moravskými a českými pány — odpadlíky; dne 20. června hnul se od Třebíče k Brnu, pak k Olomouci a osadiv obě hlavní města, velkou část Moravy opanoval.

Za věrnost svému králi osvědčenou byl opat Matěj ještě téhož roku sesazen[1]; do roku 1472 neměl klášter opata. Také se statky klášterskými hospodařeno od krále Matyáše, jenž pro „katolickou věc“ bojoval, nemilosrdně. Dobytý klášter dal z počátku jistému uherskému pánu, brzy na to Zdeňkovi ze Šternberka v odvetu za ztracené statky české (Konopiště a j.), které mu Jiřím odňaty byly; jednotlivé vesnice prodával Matyáš zvláště, neohlížeje se ani na to, že již byly zastaveny. Sirotkům po Škorňovi z Litrbachu zastavenou ves Sedlec a statky poblíž Brna ležící: Sokolnice, Vojkovice a Telnici s rybníkem Dunavou prodal bratřím Dobešovi a Benešovi z Boskovic za 2000 hř. gr.

Obr. 36. Znak pánů ze Šternberka.

Na svou omluvu rozhlašoval, že klášter Třebický v této křesťanské válce mečem na nepřátelích velikými a značnými náklady dobyl a opanoval, slibuje, že „buď on sám aneb budoucí králové Čeští a markrabata Moravští zase vyplatí, co bylo zastaveno.“ Byla to jenom planá slova: Ani po míru Uničovském (21. července 1479), jehož jeden odstavec zřejmě stanovil, že klášter Třebický se vším zbožím má býti benediktinům vrácen, ani po úmluvě obou králů Matyáše a Vladislava v Jihlavě (r. 1486), kde ujednáno kláštery Třebický a Hradištský vrátiti svým opatům, nestala se náprava. Klášter Třebický zůstal pro benediktiny ztracen! Současně zaniklo proboštství Měřínské.

---

[1]) Opat Matěj II. po svém sesazení žil jako jednoduchý mnich v klášteře Vilémovském (snad i v Komárově u Brna) ještě r. 1481, kterého s Jakubem, proboštem Komárovským, Řehořem, opatem Břevnovským, Leonhardem, opatem Žďárským a jinými řeholníky v klášteře Rajhradském pomáhal voliti za opata Vilémovského probošta Rajhradského Šimona.

Těžce zasáhla katastrofa kláštera Třebického dlužníky a jistce světské, kteří před lety opatovi Matějovi peníze buď půjčili, aneb za půjčky ručili. Z počátku se ostýchali, ano báli se hlásiti o své, čekajíce, až se poměry na Moravě urovnají. Jediný Přemek, kníže Těšínský, jemuž byl hrad Veveří zastaven, hlásil se r. 1475 o komorní plat, který dáván byl od kláštera na Veveří. I jest mu odpověděno: „Když králem J. M. rozkázáno bude, kterak ti platové dáváni býti mají, na groše či na peníze, že tak učiněno býti má podle J. M. rozkázání.“[1])

Zdeněk ze Šternberku držel klášter Třebický až do své smrti r. 1476; velkého užitku z celého statku neměl, poněvadž vše bylo strašně spustošeno. On se málo na klášteře Třebickém zdržoval, za to tam bydlel Petr, syn Petra Holického ze Šternberka, jemužto hrad Leštno (u Benešova) odňal král Jiří. Tu na klášteře slavil Petr svatbu s Kateřinou, pozůstalou dcerou po Janu z Rožmberka. Po smrti Jiříkově dobyl Petr r. 1476 hradu Leštna a mírem mezi Matyášem a Vladislavem uzavřeným, zůstal v jeho držení.[2])

Po Zdeňkovi držel v zástavě klášter Jaroslav ze Šternberka až do r. 1481, „kdy mu o mýto Třebické rok dán a na sjezdu aby stál“.

Proboštství Měřínské měl zastaveno Jan z Lomnice a na Mizířičí, jenž se stal po Ctiborovi Tovačovském hejtmanem zemským.

Osiřelí mnichové benediktinští živořili na Třebíči při velkém nedostatku; ale přece si ještě opatem zvolili r. 1472 Tiburce III.

---

[1]) R. 1481 podkomoří Václav z Ludanic pohnal Jaroslava ze Šternberka z 1500 hř., že drží klášter Třebíč, ke kterému 80 hř. platu ročního zapsáno má královským zápisem. Blíže byl tento komorní plat udán r. 1495 slovy: „Poněvadž na panství Třebickém, jež král Vladislav zapsal Vilému z Pernštejna, Václav z Ludanic, podkomoří, měl zapsáno platu 80 hř., 2 postavy sukna, 3 mty. ovsa, 3 kopy slepic, pan Vilém z Pernštejna vyplatil od něho ten plat 750 kopami, kterouž sumu král připisuje mu na témž klášteře. — R. 1514 král Vladislav Vilémovi z Perštejna připisuje na Třebíči ten plat, který opatové toho kláštera platívali do komory královské a kterýž potom k zámku Veveři obrácen byl, an jej pan Vilém od Václava z Ludanic a na Veveři vyplatil 1600 kop miš.

[2]) Petr ze Sternberka zůstával na dále na Třebíči, jak dokazuje jeho list datovaný z Třebíče fer. V. ante dominicam Iudica, kterým oznamuje svaku Vokovi z Rožmberka, že sotva bude moci jeti na Vitoraz proti Rakušanům.

Za Jaroslava ze Šternberka počali se bývalí jistcové opata Matěje hlásiti o své peníze. R. 1481 pohnal jej Jan Jeníček z Olbramic ze 333 zl., že drží zboží, které sluší ke klášteru Třebickému, jeho základ, který dal za opata Matěje a konvent Janovi Jankovskému z Vlašimě a z 55 kop, které dal paní Anně z Nitkovic; také ho pohnal Jindřich z Čechtína a z Hrubšic ze 250 zl., že mu drží základ Třebického zboží, za které slíbil za kněze Matěje opata a za konvent za času pokojného. I Jana z Lomnice, jenž držel statky Měřínské, současně pohnal Jan Jeníček z Olbramovic ze 200 zl., že drží zboží Měřínské, ježto on musel za opata Matěje a konvent panským nálezem dáti 200 zl. Janu Zelenému; z téže příčiny pohnal i Hynka z Valdštejna a z Brtnice, že drží vsi a zboží od kláštera Třebického, jeho základ. Zich z Popůvek pohnal r. 1481 Zicha z Jemničky a domu dědičného v Třebíči ze 200 zl., že jest mu rukojmím za kněze opata Matěje a konvent. Téhož roku pohnali Jan z Říčan a Anna z Nitkovic Jeníčka z Olbramovic, aby jim zaplatil jako ručitel dluhy za opata Matěje; ale páni rozhodli: „poněvadž (věřitelům) měl opat vydávati ze zboží Třebického a to jest ztratil podle pána svého, že tomu půhonu Jeníček odpovídati nemá.“

Ještě r. 1489 Jeníček z Olbramovic, Ctibor z Arklebic a Jindř. z Hrubšic přijevše do Brna „připověděli jsú se a ukázali list konventu Třebického podporní, v němž týž konvent slibuje, za dluhy opata platiti jim ty dluhy, kteréž ony nálezy a přísudy panskými platiti moseli“.

Obr. 37. Znak pánů z Lomnice.

Mírem Uničovským byly Šternberkům statky v Čechách, které jim kdysi král Jiří zabavil, vráceny, začež měli klášter Třebický odevzdati opatovi, ale to se nestalo. Král Matyáš zastavil po roce 1481 klášter Jaroslavovi a Vaňkovi z Lomnice; snad byla zástava umluvena jen na určitou dobu.

Vzdálené statky: Vojkovice, Sokolnice a Telnice měli za 2000 zl. Beneš a Dobeš z Boskovic v zástavě. Když r. 1485

[1]) Půjčil opatu Matějovi jen 100 zl., čítal si však po 25 letech 200 zl.

nedůvěřivý král Matyáš svého polního vůdce Jaroslava z Boskovic ve Vídni stíti dal, rod Boskovský od toho ukrutníka odpadl. Za to Matyáš Dobešovi z Boskovic, jenž vzal služby u císaře Bedřicha, statky klášterské dříve zastavené, zabavil. Dovídáme se to z půhonu, který vedl r. 1490 hned po smrti Matyášově Dobeš: „Jakož pan Dobeš listy své na vsi Klecany a Sokolníky před pány jest ukazoval a žalobu učinil, žeby mimo zápis z těch vsí vyveden byl od Herczig Petra, úředníka Špilberského, a Herczig Petr ukázal jest list slavné paměti krále Matyáše, někdy pána našeho milostivého, v to se uvázati klášteru Třebickému — — — — — a Herczig Petr oznámil, že ty zámky drží pro pána budoucího, tedy má zůstati v držení až do pána budoucího a pak má pan Dobeš své nároky k těm vsem obnoviti“. Pan Dobeš vlivem svým u císaře Bedřicha prosadil, že do míru Prešpurského, uzavřeného mezi králi Maxmiliánem a Vladislavem zvláštní článek jeho se týkající pojat byl. Král Vladislav měl do měsíce, počítajíc od sv. Martina, Dobešovi vrátiti všecky statky moravské, které mu zastaveny byly a které mu král Matyáš r. 1485 násilně byl odňal; také mu měl do roku vyplatiti 2000 zl., které byl Dobeš králi Matyášovi půjčil. To poslední se nestalo.[1])

Když r. 1490 na Moravě nastoupil na vládu Vladislav, ač ze svého dalšího pobytu v klášteře Třebickém r. 1483[2]) bídné poměry klášterníků dobře znal, přece klášter řeholi nevrátil, jak mu povinnost kázala, nýbrž z nedostatku peněz opět jej zastavil a to svému hofmistru panu Vilémovi z Pernštejna za 7000 zl., zmocniv jej, aby vybavil zastavené statky klášterní a, kdož by se dobrovolně neshodl, aby s ním novou smlouvu učinil. Vybaveny byly: Zhoř Pivcova od rytíře Šebrovského, Černý les a Chlum od Jeron. a Bočka ze Zakřan. Zhoř od

Obr. 38. Znak p. z Pernštejna.

[1]) Statky: Sokolnice. Vojkovice a Telnice po smrti Dobešově r. 1492 připadly Benešovi z Boskovic, který je (dle Vojt. Šembery) r. 1496 za 2000 zl. postoupil Třebickému opatu Vilémovi: výplatu však dal král Vladislav toho roku Vilémovi z Pernštejna. Kde prof. V. Šembera opata Vilema vzal. není známo. Snad omylem napsal „opatu“ místo „panu Vilémovi z Pernštejna“.

[2]) Za doby moru zdržoval se král Vladislav na Třebiči od 1. srpna do 11. pros.

Židka z Mezříče, Meziříčko od Elšky ze Slupna a Hedviky z Meziříčka, ves Kochanov od dědiců po Michkovi Střečkovi, Svatoslav od Oldř. Vidláka, Rybné od Jana z Vraťova na Rudolci, ves Čechtín od Jana Ptáčovského z Kvíčovic, Hartvíkovice od Dobeše a Beneše z Boskovic, vesnice Víckov a Sokolí od Zicha z Jemničky, ves Jersín od Jinocha z Měřína, Střížov od Močihuby a j.; také vyprostil dlužní úpisy, které měli: Jindřich z Čechtína, Ctibor Hostákovský z Arklebic, Jeníček z Olbramovic, Vaněk Zelený z Říčan a Jan Tichý z Jemničky.

R. 1491 zapsal král Vladislav Vilémovi z Pernštejna na klášteře Třebickém již 15.500 zl. a to „s městem, s many, se zbožím Miřínským, kromě těch vsí, které k Špimberku drží",[1]) a r. 1502 připsal na to zboží ještě 3000 kop. Vybavení vesnic klášterských a zápisů na ně pokračovalo jen zvolna, poněvadž mnohé přes půl století již zastaveny byly a v třetích i čtvrtých rukou se nacházely. „R. 1491 v ten pátek před novým létem Jan Lechvický z Zástřizl, hofrichtéř dvoru páně hofmistrova J. M., a Jan Zelený z Říčan učinili na Krumlově smlouvu mezi panem Vilémem z Pernštejna a panoši Janem Jeníčkem z Olbramovic a Ctiborem Hostákovským z Arklebic o dluhy a rukojemství za konvent Třebický." Aby vybavení dluhů Vilémovi z Pernštejna usnadnil, převedl r. 1502 král Vladislav práva listu Trojanova z r. 1444 na Viléma. Téhož roku povolil král, aby peníze, které Vilém vynaložil na sboření věže klášterní, při postoupení kláštera se mu navrátily. R. 1505 obdržel Vilém od purkmistra a konšelů jihlavských dobrou vůli na listy, jež měli na opata Trojana i na konvent kláštera Třebického.

Roku 1516 Vilém z Pernštejna panství Třebické odevzdal svému synu Janovi.

Po vypálení a rozboření města r. 1468 trvalo to několik let, než obyvatelstvo do spustošených domů se vrátilo; pochvaly zasloužili si měšťané, kteří z krvavé řeže a z požáru originály starých listin zachránili. Vypravuje se, že páni z Lomnice nově město na „Hrádku" chtěli založiti, avšak upustivše od toho úmyslu, na starých místech stavěti dali, takže město Třebíč v základech svých mnoho změn neutrpělo. Město nově postavené za panováni Viléma z Pernštejna moudrým řízením vrchnosti

[1]) O to zboží vyjednáváno s pány z Boskovic.

zkvétati počalo. Měšťané získali r. 1500 od pána výsadu, že prodej vína městu popuštěn byl s ujištěním, že od žádné své vrchnosti vínem buď z kláštera neb odkudžkoli k výčepu daným stěžováni nebudou. Vůbec starali se noví měšťané, aby dřívější práva a výsady byly jim potvrzeny, po případě znova uděleny. Zejména vyžádali si na panu Vilémovi, aby jim potvrdil odúmrť, kterou r. 1440 město obdrželo od opata Trojana. Přání jejich vyhověl r. 1501 nový majitel, rozšířiv odúmrť i na vesnice, náležející k panství Třebickému a zajistiv všem právo to také pro případ, kdyby panství opět do rukou duchovní řehole se dostalo. Praví ť král Vladislav v listu z r. 1502, kterým milost Vilémovi potvrdil, doslovně: „aby sami (obyvatelé panství Třebického a Měřínského) užívati mohli podle znění a zapsání listu toho, kterýž jest na to týž Vilém dal a to bez naší, budoucích našich králův českých a markrabat moravských, opatův a proboštův budoucích i jiných všech pánův a všelijakých lidí všelijaké překážky.“

Jan z Pernštejna (1516—1525) podporoval založení kůru literátského a dal mu r. 1516 stanovy; r. 1517 zaměnil vinný poplatek 3 drajlinků[1]) a 4 věder vína, které dával klášter Kounický z Pravlova na Třebíč, za $8^1/_2$ lánu pustého v Němčičkách, za 100 kop a 2 drajlinky vína jednou pro vždy.[2]) R. 1524 prodal městu louku pod hrází „Dlouhého rybníka“, která patřila manství Hostákovskému, přivtěliv ji manství Ptáčovskému. R. 1525 zaměnil s Arklebem Vranovským z Boskovic panství Třebické za hrad Vranov s příslušenstvím, za město Jemnici a Třebelovice, za Štítary a za městečko Tištín (na Olomoucku). Arkleb z Boskovic, jenž po roce 1525 psal se Třebickým, byl velkým přítelem učení evange-

Obr. 39. Znak pánů z Boskovic.

[1]) Drajlink vína měl 24 věder vídeňských; dle nynější míry 13·58 hl.

[2]) Vklad stal se teprve r. 1519; dle zakládací listiny obdržel klášter v Pravlově tržné, poplatek z krčem a mýtné odtud až po české hranice.

lického[1]); za něho přestaly slavné poutě k matce Boží a mocně se šířila víra podobojí a luteránství. On prý poslední mnichy z kláštera vyhostil.[2]) Zemřel dne 10. března r. 1528 ve Vídni, kde pochován byl v kostele Augustinů.

Na místo zemřelého pana Arkleba nastoupil syn Jan Jetřich, jenž brzy po ujmutí panství k žádosti měšťanů vypověděl z města, městeček i vsí židy, kteří tu soutěží svou co trhovníci se stávali nepohodlnými. Neměli býti na dále ani ve městě, ani na panství vůbec ke kupování domů, ani do podruží přijímáni a „prázdni býti všech trhů“. — Ku provedení výhostu však nedošlo, neboť o 19 roků později bylo vypovídání obnoveno a zůstalo i potom bezvýsledným. V druhém roce vladaření pana Jetřicha, 1529, vypisovány veliké berně na zbrojení zemské, když sultán Soliman Vídeň obléhal a byla obava, že vpadnou Turci na Moravu; roku 1531 zuřil po jihozápadní Moravě mor, jímž asi i Třebíč byla navštívena.

Mezi roky 1530 a 1540 spadá i zřízení dalších cechů v městě, a sice r. 1530 řeznického, 1532 ševcovského, r. 1534 tkadlcovského, 1538 mlynářského[3]); r. 1541 navštívila zemi zase morová rána, při nedostatku pramenů nelze však udati, zda-li i Třebíč postihla.

R. 1538[4]) a po druhé r. 1545 hostil pan Jan Jetřich na klášteře, již zámkem nazývaném, císaře Ferdinanda I., jedoucího z Prahy do Vídně, ze které příčiny byl r. 1545 od sněmu domů odpuštěn. Poněvadž od svého strýce Krištofa převzal Úsov a Litovel a po Janu Černohorském statek Račický, roku 1546 odevzdal panství Janu z Pernštejna, takže Třebíč dostala se po přestávce 20leté zase svému starému pánu.

Jan z Pernštejna zván byl od svých současníků „Bohatý“, poněvadž za něho dosáhla moc a sláva rodu jeho vrcholu, a ří-

---

[1]) O jeho velké příchylnosti k učení evangelickému svědčí, že Oldřich Velenský z Mnichova mu věnoval spis Lutherův o Antikristu, do češtiny přeložený a že jakožto nejvyšší hejtman přimlouval se u krále Ludvíka za luterského kazatele Pavla Speráta, vypovězeného z Jihlavy.

[2]) Dle staré pověsti poslední opat Třebický uchýlil se do Budišova, kde žil až do své smrti a v kostele pochován byl.

[3]) Dle záznamů z listin cechovních v měst. archivu.

[4]) Ze dne 30. května 1538 jest datována listina v Třebíči, kterouž král Ferdinand I. dovolil Karlovi z Valdštýna založiti nové doly u Sv. Kateřiny v Čechách.

kalo se, že statky Pernštejnské jsou třikráte větší majetku Rožmberského. Nicméně počalo se obrovské jmění ono za Jana rozkládati následkem různých pochybených podniků a pan Jan počal hromaditi na statcích nemalé dluhy. Také u Třebíčanů vypůjčil sobě 2000 zl., začež jim r. 1547 vydal nejenom stvrzení o svobodě kšaftování a uzavírání smluv svatebních, nýbrž povolil i jisté svobody ohledně rybolovu a při pondělních frejuncích, kromě toho ustanovil též, které vsi na panství výhradně jenom třebická piva bráti mají.[1])

O rok později zemřel a majetek jeho i po odprodeji různých statků pořád ještě obrovský, rozdělen mezi tři jeho syny tak, že prý každý z nich obdržel více nežli deset panství s celými sty vesnic.

Vratislavovi z Pernštejna, který Třebíč obdržel a u dvora císařského neobyčejně byl oblíben, propustil císař Ferdinand I. zboží Třebické, pořád ještě jako zástava benediktinského kláštera v deskách zemských formálně vedené, (v den sv. Filipa a Jakuba r. 1556) „za vlastní a dědičné".[2]) Vklad listu v deskách zemských z r. 1556 vykazuje následující statky zboží Třebického: „město Třebíč, panství a klášter Třebický, ves Tayn s desátkem obilním, ves Račerovice s dvorem a desátkem obilním, ves Řípov s desátkem obilním, ves Víckov s desátkem obilním, ves Sokolí s desátkem obilním, Nová Ves s desátkem obilním, ves Pacoucov s desátkem obilním, ves Bohdíkovice s desátkem obilním, ves Trnavu s desátkem obilním, ves Červenou Lhotu s kostelním podacím, ves Šahalín (Čihalín), ves Čechtín, ves Číchov, ves Kouty s rychtou zákupní, ves Chlum s desátkem obilním, městečko Kamenici s kostelním podacím, ves Vržanov s desátkem obilním, ves Smrčné s desátkem obilním, ves Malou Kameničku s desátkem obilním, ves Řehořov s rychtou zákupní, ves Radošov s desátkem obilním, ves Věžnici Bahennou, ves Luky s kostelním podacím, s rychtou zákupní, na ves Studnice, na ves Jamné s rychtou zákupní, ves Zhoř Housetinu s kostelním podacím a s rychtou zákupní, ves Kozlov s rychtou zákupní, ves Votín, proboštství Měřinské, městečko Měřín s kostelním podacím, ves

[1]) Listina v měst. archivu.
[2]) Kubeš: „Prameny z dob pánů Osovských" 1.
„ „Manové kláštera Třebického" 61.

Pustinu, ves Chlumek s desátkem obilním, ves Blízkov s rychtou zákupní, ves Netín s kostelním podacím a rychtou zákupní, ves Kochanov s rychtou zákupní, ves Jersín s rychtou zákupní, ves Meziříčko s desátkem obilním, ves Černý s rychtou zákupní, ves Pavlínov s rychtou zákupní, ves Milíkov s desátkem obilním, ves Zhoř Pivcovu s desátkem obilním, ves Svatoslav s desátkem obilním, ves Vilímovičky (Horní Vilímovice) s ovsem ssutým, ves Městonovice (Věstoňovice) s dvorem, ves Benetice se žitem a ovsem, městečko Vladislav s kostelním podacím, tvrz pustou Kojetín, ves Smrk s desátkem obilním, ves Střížov s kostelním podacím, ves Valdíkov s dvorem a desátkem obilním, ves Čiměř, ves Koněšín s kostelním podacím, ves Studenec, hrad pustý Kozlov, ves Kozlany s dvorem, hrad pustý Kostajn, ves Hartvíkovice s tím, což k Třebíči náleží, ves Sedlec se dvorem, ves Třesov se dvorem, ves Střítež se dvorem popl užním, ves Kožichovice s žitem a ovsem ssutým, ves Slavíčky, ves Výčapy s desátkem obilním, což k Třebíči náleží, ves Vojkovice s kostelním podacím, ves Telnici s kostelním podacím, ves Sokolníky se 3 draylinky vína, které z městečka Blučiny z desátku vinného na klášter Třebický se vydávají, ves pustou Vozřanov, ves pustou Zhořové, Novou Ves pustou, ves pustou Prosení, ves pustou Rychýřku, vsi pusté: Svatoslav (u Komárovic), Světlou u Chlumku, Světlou u Pavlínova, Radíčovice, Arklebice, Chrapinov, Nehradov, Kojetín, Popůvky, ves a dvůr Hostákov s desátkem obilním, ves Ptáčov se dvorem a ves Kracovice se dvorem. „Kromě toho patřilo ke statku ještě tehdáž 49 manů v 35 místech. Načež nový dědičný pán hned téhož roku ke dni svaté Trojice osoby z úřadu Třebického na Pardubice povolal, tam jim majestát na to, že je za dědičné dosáhl, ukazoval, a jich dle slov Střelkových „za to žádal, aby sumu půjčenou, 2000 zl., jemu odpustili, že mu za dědičné zůstanou". (Totiž, že jich jinému neprodá, což bývalo za oněch dob oblibeným strašákem velmožů.)

Město mu dluh odpustilo, začež Vratislav městu daroval rybník „Opatůvku" u Ptáčova „pro vzdělání a opravu města za služby, které prokázali jeho otci, jeho bratřím a jemu samému"; bezpochyby obdrželo město tehdy zároveň vesnice Ptáčov a Kracovice.

Ostatně pan Vratislav slibu daného nedodržel, a jsa pro svůj příliš nádherný život nucen statky rozprodávati, dal zboží

Třebické již roku 1556 do prodeje. Tu pak „regenti páně z Pernštejna na též panství s mocí přijevše, zboží to po kusích prodávali a to panství roztrhali". Zboží poblíž Náměště prodal ihned Oldřichovi z Lomnice na Meziříčí a na Náměšti, vyminiv si při tom many v Koněšíně, Studenci, Sedlci, Smrku a Výčapech, kterým r. 1557 vydal zvláštní obnovené zřízení manské, ale ještě téhož roku Oldřichovi z Lomnice many v prodaných vesnicích do desk vložil. Měřínské zboží prodal a zapsal Janu st. Stráneckému ze Stránek. Hlavní díl se zámkem, Podklášteřím, s městem Třebíčí a předměstími, farou, valchou, mlýnem a mýtem koupil Burjan Osovský z Doubravice na Valči. Město zůstalo pak již pro všechny příští časy přes všechen pozdější značný rozvoj hospodářský svého měšťanstva obcí poměrně chudou, která zlé doby XVII. a XVIII. věku mnohem hůře a bolestněji překonávala, nežli města většími državami pozemkovými vládnoucí, a která i ve století XIX. právě pro tuto svou chudobu dlouho nemohla plniti své úkoly osvětové a sociální. Pan Burjan odprodal již r. 1560 Janu Zahradeckému ze Zahrádek ves Louky s podacím, ves Předboř s rychtou zákupní, ves Votín, ves Kozlov s rychtou zákupní, ves Studnice, ves pustou Rychýřku, ves pustou Svatoslav (u Luk) s jedním manem v Lukách, s 1 manem ve Studnicích, s 1 manem v Kozlově.

Obr. 40. Znak p. z Doubravice.

V Burjanu Osovském získala Třebíč pána ne zrovna dobrého, třebas že Střelka ve své kronice velebí na něm „dobrotivost panskou" a ty „nějaké přeměny", jež po ujmutí panství od něho povstaly, jakož i vzešlá z toho „soužení, pojezdy a outraty nemalé" na nerozum měšťanův svádí. Pan Burjan zřídil totiž bez ohledů na výsady králův Ladislava a Jiřího na zámku pivovar (mimochodem řečeno v někdejší basilice klášterní, která tím úplně byla zpustošena), a chtěl pak vlastní pivo nejenom po vsích, nýbrž i ve městě čepovati.

Zemský hejtman Zdeněk z Valdštejna rozhodl, že městu nemá dle privileje krále Ladislava býti rušeno právo milové

(r. 1559[1]), avšak spor nebyl tím nikterak ukončen, poněvadž pan Burjan nepřestával měšťany i po výpovědi zemského hejtmana zkracovati, takže bylo třeba vysílati deputace až ke dvoru císařskému. Ty vymohly r. 1560 sice na císaři Ferdinandu I. stvrzení a obnovení veškerých městských výsad, jakož i všech svobod a nadání z dob vladaření rodu Pernštejnského; soudy a právo mílové přežily ale přece i pana Burjana, a byly skončeny teprve za dva roky po jeho smrti vyrovnáním, kterým se měšťané zavázali platiti vrchnosti z každé várky ječného i pšeničného piva po 1 kopě a 10 groších bílých (r. 1565).

Velké dobrodiní prokázal městu Burjan Osovský, že r. 1561 měšťanům třebickým za skrovný poplatek popustil mnoho polí, zahrad a luk nad zámkem, za dvorem, u Linhartova mlýna, na Dubině, v hájemství Budíkovském, také u Valdikova, Hostákova, u Trnavy a Okřešic. Tím získalo 68 měšťanů dědičných polností, které směl jednotlivec odprodati toliko měšťanu třebickému.

Jestliže tedy začátek doby pánů Osovských nebyl mnoho slibným městu, změnilo se to ihned, když nastoupil v držení panství od roku 1568 Burjanův syn, Smil Osovský z Doubravice, jeden z nejstkvělejších zjevů nejen v dějinách města, nýbrž své doby vůbec.

Pro své vynikající schopnosti byl již v mladých letech povolán k nejpřednějším úřadům v zemi a jak v úřadě nejvyššího sudího zemského, tak v jednání sněmovním a ve službě diplomatické byl platnou a výbornou silou. R. 1609 rozkázal mu král Matyáš, aby holdování měst Znojma a Jihlavy v jeho jméně přijal.

Dle svědectví současníků vynikal neobyčejným nadáním řečnickým i státnickým rozhledem a značná literární pozůstalost jeho nyní v archivu zemském v Brně chovaná ukazuje, že byl též vřelým milovníkem svého jazyka a mužným obrancem práv a svobod zemských.

Po otci převzal nemalé dluhy na panství,[2]) protož odprodal 1573 Bytovčice Janu Zahradeckému ze Zahrádek a na Červeném Hrádku a ves Slavičky s pustým dvorem Šimonovi Vídeňskému z Ostrova, r. 1576 vložil Janu st. z Žerotína a na Náměšti dvůr Batouchovice s 2 dvořáky k tomu dvoru náležejícími a s příslu-

[1]) Listina v měst. archivu.

[2]) List k Třebičanům z r. 1574 v zemském archivu.

šenstvím a r. 1586 Hynkovi Brtnickému z Valdštejna Kabelkův mlýn u Dobrkovic (poblíž Petrovic), avšak moudrým a rozšafným hospodařením nejenom dluhů brzy se zhostil, nýbrž byl při své smrti počítán mezi nejbohatší pány moravské.

Sám jsa horlivým vyznavačem učení bratrského, upravil zde hned v prvních letech svého vladaření bratřím beneficia pro sbor a školu (1572 a 1573)[1]), které už dříve zkvétaly za vedení bratrského kazatele Solína, jenž pro bratrský kancionál sepsal mnohé písně a traktát o večeři Páně svatosti a v Třebíči zemřel roku 1566. Sbor i škola potom byli řízeny věhlasnými učenci mistrem Eneášem Boleslavským „klenotem Jednoty bratrské", později pak Janem Hlavou, jedním z překladatelů slavné bible Kralické a učinily z Třebíče vedle Přerova a Ivančic nejpřednější středisko Jednoty.

Poněvadž na Moravě požívala Jednota na rozdíl od království za císaře Maxmiliána téměř nezkrácené svobody náboženské, organisovala se též moravská církev její obdivuhodně na četných synodách, nabývajíc v zemi vždy více půdy a množíc počet svých vyznavačů. Zde v Třebíči získali bratří začátkem let 70tých XVI. věku určitě většinu obyvatelstva; za to strana pod obojí, kteréž náležel kostel sv. Martina, přijala ponejvíce již nauky luteránské. Teprve po r. 1575 počala se obě vyznání spravovati společnou konfesí českou,[2]) která v jistých bodech přidržovala se Luthera, v jiných zase hověla názorům bratří.

Jakkoliv od věřících Jednoty bratrské požadoval se především evangelický prostý život, zdrženlivost veškeré nádhery a odříkání se zemských statků a ač bylo na synodách bratrských v první polovici XVI. století prohlašováno, že církevníci nemají se živiti kupectvím, hostinstvím a vůbec obchodní spekulací, stávali se přece z bratří nejenom výborní řemeslníci, nýbrž i podnikaví obchodníci a město Třebíč podává doklad k této skutečnosti dějinné.

Za největšího rozkvětu Jednoty v Třebíči povzneslo se tu soukenictví k výši, na jakou nikdy v dobách pozdějších nedospělo; vyráběla se tu sukna „jadrná Třebická" veliké jemnosti a obzvláště skvělých barev, a ta vysílal cech pravidelně na mnoha

[1]) Kubeš, Prameny k dějepisu Třeb. 36.
[2]) Appendix Přemyslův ku kronice Střelkově.

vozech k trhům do Lince, odkud si pak prostřednictvím tamních kupců zjednával i přímé obchodní spojení s Augšpurkem a Norimberkem.[1])

To všechno změnilo se ihned, když ve století příštím bratří šli do vyhnanství. Na místo jemných suken krásných barev vyráběla se pak jenom prostá sukna pro výroční trhy do nejbližšího okolí a vývoz přes Linec do Říše úplně přestal.

Vedle soukeníků a dříve již jmenovaných řemesel byli tu sorganisováni v posledních desítiletích XVI. věku ještě cechové: postřihačský, punčochářský, klobučnický, bednářský, tesařský, zednický, pekařský, mydlářský, hrnčířský, kovářský a mečířský a mimo to pracovali tu i jednotliví jehláři, zlatníci, konváři a pasíři

Veškeři tito cechové byli od pana Smila opatřeni artikulemi pro svou správu a mnohými cennými výsadami, měšťané z nejpřednějších rodův zaměstnávali se téměř výhradně řemesly a obchodem při velkých místních trzích, měšťané ve vnitřním městě kromě toho i výnosným várečnictvím, orbou pak jenom jako zaměstnáním zcela vedlejším, takže město mělo ráz rozhodně průmyslový a všeobecný blahobyt rozšířil se tu v míře netušené. Když na příklad roku 1577 shořela věž při kostele sv. Martina, zbudovali ji měšťané o mnoho pěkněji a důkladněji již v roce příštím, když dále postiženo město v den 19. července 1599 požárem, který zničil 113 domů a 14 stodol, byly budovy shořelé v jediném roce zase znovu zřízeny, jak to pozemkové knihy dokazují.

Že i za pana Smila hradby a brány v dobrém stavu se udržovaly, dovídáme se ze zapsaného u Bratří případu: „Jakub Žáků v Třebíči dopustil se cizoložstva. Třebický pán potrestal ho seděním ve věži; mimo to musel vinník v kostele pokoru činiti, 150 kop pokuty dáti, z nichž město na stavění brány dostalo 100 kop. a nesměl nikdy uvnitř města, nýbrž jen na předměstí bydleti“.[2])

Na sklonku věku XVI. poskytuje tudíž město obraz mocného rozvoje, jak po stránce hospodářské a sociální, tak i s hlediska mravního a kulturního.

---

[1]) Pamětní kniha cechovní od r. 1572; fol. 71./I. Třebického purkrechtu.

[2]) J. Cvrček. Paměti o sborech bratrských na Moravě. Čas. Mat. Mor. ročn. 23.

Obec má značné důchody z obou svých manství, z várek, z čepování vín, z poplatku solného a z míst tržních, kromě toho zaokrouhlila pozemkový majetek svůj grunty ze dvora Zámečku, který jí pan Smil po zakoupení od Šimona Vídeňského z Ostrova ve výhodné ceně pustil[1]) a drží dále dvory Šimonovský a Vochjanský poblíže města,[2]) tolikéž i mlýn na potoce Stařeckém.

Správu obecní vede vedle rady „nové“ či úřadující s primátorem v čele ještě i rada „stará“ s rychtářem a mezi oběma radami jest provedeno účelné rozdělení agend co do správy, hospodářství a moci soudní.

R. 1575 vydal Smil Osovský zřízení selské vesnicím panství Třebickému poddaným a r. 1583 zřízení měštanům poddaným. V tomto obsaženy jsou především přísahy rychtáře, konšelů a hajných, pak následují předpisy o všeobecném řádě a pořádku v městě, o myslivosti a vození obilí, o chytání ryb a raků atd. Ku konci praví: „A poněvadž má vůle a nařízení Vám vědomé jest, jest ta jistá naděje, že se těchto již Vám oznámených artikulův poslušně chovati budete tu, jakž na dobré a věrné poddané sluší, z ničeho toho nevystupujíce. A pakli byste sobě, aneb kdož z Vás takového řízení mého sobě neváźili a proti tomu co takového před se brali, pokut a trestání již oznámených neujdete“ Anno salutis 1583.

„Bůh a čest, to můj poklad jest!“

R. 1592 určil, aby město své sirotky opatrovalo, dávajíc o tom vrchnosti roční správy. Sirotci když dorostou, mohou volně se svými statky se odstěhovati.

K vedení městské školy vysílá vysoké učení pražské do Třebíče mistry aneb alespoň bakaláře[3]) a mezi měšťanstvem oné doby jest takové porozumění pro důležitost školství a potřebu jeho vývoje, že rektor dostává mimo obyčejný plat z pravidla k užívání v doživotí jeden z várečních domů a kus pole pod Strážnou horou.[4])

Ve škole bratrské, kterou vedli taktéž mistři svobodných umění, mělo město vyšší školu partikulární, ze které mohli žáci postupovati přímo na vysoké učení.

---

[1]) Listina z r. 1574 v zemsk. archivu.
[2]) Kubeš, Man. klášt. Třeb. 71., 72.
[3]) Jelínek Kronika měst. chlap. šk. 13.
[4]) Kalendář Sucheniův z r. 1644.

K doplnění kulturního obrazu sluší ještě uvésti, že bylo ve městě na sklonku XVI. věku již několik kupeckých krámů, že obec vydržovala a platila lázebníka, že byly tu troje lázně a jedna lékárna, že dobročinnosti veřejné sloužily špitál městský a bratrský a že se město zdobiti počalo i po stránce architektonické a umělecké.

Veškeré téměř domy na náměstí měly nádherné štíty, namnoze sgrafittované, domy některých rodin bohatších sgrafitta po celých průčelích; radnici zbudovala obec po požáru v r. 1599 ve slohu české renesance a okrášlila uvnitř bohatými freskami.[1])

Obyvatelstvo déle než 120 let nepoznalo přímo útrap válečných, protož nutno století XVI. nazvati jednou z nejšťastnějších dob, jaké kdy město prožilo. —

Události věku XVII. měly se utvořiti zcela jinak. Již první jeho desítiletí vyplňují následkem protireformačních, dynastií podporovaných snah strany katolické těžké náboženské zmatky a spory v zemi, vpády Bočkajovců a roztržky mezi císařem Rudolfem a bratrem jeho arciknížetem Matyášem přivádějí na zemi svízele válečné a těžké boje náboženských a politických stran stále se přiostřují a hrozí konečnou všeobecnou katastrofou.

R. 1608 arcivévoda Matyáš táhna s vojskem do Čech, zdržel se dne 2. května v Třebíči, pak postupoval dále přes Okříšky a Brtnici k Jihlavě. Den po jeho odchodu (3. května 1608) vyhořela nedopatřením celá Třebíč.

V Třebíči, jakožto majetku horlivého člena Jednoty, nedošlo ovšem k nijakému hnutí protireformačnímu, naopak budovala tu obě vyznání šťastně o své další organisaci. V roce 1604 obdrželo město od pana Smila právo podační, dle něhož smělo město samo dosazovati kněze ke kostelu sv. Martina, roku 1606 opraveny a doplněny artikule literátského kůru, roku 1607 konala se zde slavná synoda bratrská. — Při zámožnosti měšťanstva neuškodily městu přespříliš ani často opětované značné kontribuce válečné a důchod městský rozmnožen od pana Smila ještě v posledních letech jeho života novým zdrojem příjmů, když ponechal obci za odškodné 200 zl. vybírání mýtného a platu z pivních várek.

Mýto při městě Třebíči dle usnesení sněmovního v Brně r. 1604 bylo takto stanoveno:

[1]) Zbytky fresk objeveny při bourání budovy po ohni z r. 1873.

Z míry obilné $1/2$ peníze, z vědra vína 1 peníz (bílý), z vozu mléčného 2 gr. (bílé), z fůry ořechů 2 gr., z tuny herynků, rybího sádla, slaných ryb a medu 3 peníze, z vozu suken 2 gr.; kdo sukna „na kočím" veze 1 gr., na káře kdo veze, půl groše; z vozu plátna 2 gr., z vozu soli 2 gr., z vozu třísla 1 gr., z vozu hrnců 1 gr., z vozu konopí a jiného předivа 2 gr., z vozu peří 2 gr., z vozu „vorkafu" kožešnického 2 gr.; z vola 2 peníze, z krávy 1 d. (enár), z koně, z klisny, které se kdekoliv na prodej vedou, 2 peníze; forman z prázdného vozu půl groše, z fůry železa neb vocele půldruha groše, z centnýře vlny, loje a jiných věcí, které se na trhu prodávají, jeden peníz; z drobných koží desátku půl peníze, z vozu prken půl groše, z hovězí kůže, buď že se nese nebo veze, 1 peníz; z jednoho tisíce šindelů $1/2$ gr. Kdo na zádech k městu nese k prodaji věcí, dva peníze.

Pan Smil byl dvakráte ženat. První manželce (od r. 1572) Bohunce z Žerotína vložil r. 1573 věnné právo na městečku Vladislavi, na vsi Střítěři, na vsi Kožichovicích, na vsi Střížově, na vsi Číměři, na vsi Trnavě, na vsi Hostákově a na vsi Valdíkově. Bohunka zemřela již r. 1588. Druhou manželkou byla od r. 1589 Kateřina z Valdštejna, které r. 1591 vložil ku právu věnnému $17^1/_2$ tisíce zl., a nad věno ještě $4^1/_2$ tisíce zl. na statku svém, totiž: na městečku Kamenici s kostelním podacím, na vsi Lhotě s kost. pod. a dvoře při též vsi, na vsi Čechtíně, na vsi Koutech, na vsi Chlumu s kost. pod., na vsi Horním Smrčným, na vsi Vržanově, na vsi Číchově na dvoře a mlejně, který slove Chřástkovský, se vším a ona vzala jej na spolek.

Krátce před svou smrtí hostil pan Smil na zámku po dvakráte císaře Matyáše (29. dubna a 19. listopadu 1612,[1]) a téhož roku přijal na pravý spolek svou manželku Kateřinu z Valdštejna, a sice na zámek a město Třebíč se všemi předměstími, na městečko Kamenici, na městečko Vladislav se vším a ona navzájem vzala jej na spolek, avšak již dne 13. února 1613 „se zármutkem a pláčem všech věrných poddaných svých z toho světa vykročil" — jako poslední člen svého rodu a ve stáří ne příliš pokročilém, nicméně však šťasten jsa i v smrti, když nemusely již spatřiti oči jeho ohromného převratu, jakého se za krátko dožíti měl český svět.

[1]) Rypáček Paměti Sm. Os. 16.

O jeho pohřbu kázal velmi pohnutlivými slovy Jakub Petroselinus. Mezi jiným o něm pravil: „Z mládí tento pán nejvíc veden byl k známosti spasitelné Boží a k tomu, jak by rozuměl obyčejům a právům země této, jakožto vlasti své, neb rodičové jeho, neměli ho k tomu, aby cizích národů nezpůsobům zvykl, než víc, aby mohl Bohu a vlasti své sloužiti". — — —

„Vy sami všichni víte, že tento pán byl pobožný, církve Boží pěstoun opravdový, upřímný, právě Izraelský. Nebyl pyšný, lakomý, ukrutný, nýbrž ke každému nejen svérovný, ale k nižším sebeochotný a přívětivý, co na srdci, to na jazyku mající. Pročež ode všech dobrých a pobožných byl milován, že ho všichni jako otce ctili, k němu rádi se hrnuli, ano také smrti jeho litují a naň v dobrém vzpomínají. Jakož pak život jeho byl dobrý, tak i skončení pobožné a jistě blahoslavené, neb i on poslouživ vůli Boží, usnul. Umřel zajisté a odešel nám všem nejen pán, ale otec, církve pěstoun, řádu dobrého defensor, sloup země a ochránce nuzných. S nímž umřel a dokonán jest všecken starožitný rod pánů z Doubravice. Již střely ty, kteréž v štítu svém nosili, k cíli svému doběhly."[1])

Jako byl městu po celý život více přítelem a rádcem nežli pánem, prokázal mu i v hodině smrti veliké dobrodiní tím, že odškodil 6000 zl. ještě za svého živobytí s dědictvím „strejce svého erbovního" (Obr. 41.) a majitele Slavětic, pana Sedlnického z Choltic, který dle slov třetího kronikáře městského Suchenia, nad měšťany Třebickými „předčasně se potřásati strojil", a že dal panství do desk zemských zapsati manželce své Kateřině, rozené z Valdštejna, která pak v těžkých časech truchlohry pobělohorské byla městu netoliko rádkyní a těšitelkou, nýbrž i účinnou a štědrou pomocnicí.

Obr. 41.
Znak pánů Sedlnických z Choltic.

Paní Kateřina provdala se roku 1614 za Karla ze Žerotína, který, jak známo, i v rozhodných dobách povstání stavovského

[1]) Vyňato z postilly téhož kazatele tištěné r. 1613 v Praze. (Nově uveřejnil J. N. v knížce: „Náboženství evangelické na Třebícku 1903".)

dynastii byl vždy věrným a Třebíčané zůstávali proto jen trpnými pozorovateli událostí, neprohlašujíce se ani pro jednu, ani pro druhou stranu. (Obr. 42.) Že však se svými sympatiemi byli přece po boku stavův, ukázali, když Bedřich Falcký při své cestě na Moravu do Třebíče přijel a za nepřítomnosti panstva v Brně meškajícího dne 10. ledna 1620 byl na zámku noclehem.[1])

Obr. 42. Znak pánů z Žerotína.

Podal prý mu tenkráte cech soukenický, jak o tom ve starých rodinách mistrovských až do nedávných dob živé tradice byly dochovány, darem dva kusy jemných suken barvy šarlatové a modré, a tehdejší regent paní Žerotínové, Nikodém Špalek, jeden z nejhorlivějších členův Jednoty a hospodář sboru bratrského, buď neuměl aneb nechtěl zabrániti činu, který mohl později na městu zle se vymstíti.

Proto také dolehl za necelých deset měsíců smrtelný strach na Třebíčany, když po bitvě bělohorské docházely zprávy o pochodu Bukvoje na Moravu, o drancování Čáslavě, Kutné Hory a Kolína a o tom, „jak velicí štrofové se činí všude po Čechách“.[2])

Měšťané přichraňovali si houfně zboží a statečky své na zámek v naději, že tam jako na sídle pána císaři věrného zůstanou ušetřeny před pleněním, pak je ale zase stěhovali do města zpět, když „oficír na zámku“, Vilém Kynast z Kynastu pojal šílenou myšlenku, opříti se armádě císařské brannou mocí s hrstkou mušketýrův a s několika zrezavělými starými bouchačkami na hradbách zámeckých,[3]) ač k tomu od panstva svého nijak zmocněn nebyl.

Z největších úzkostí pomohl tehdy městu „generální pardón“ od Žerotína vlastní přímluvou císařovny u Ferdinanda II. v den 9. prosince 1620 vymožený, neboť když armáda Bukvojova po krutém vytrestání Jihlavy dne 14. prosince dále na Moravu se hnula, přeběhl zhoubný příval kolem Třebíče bez valné škody, a do města vložena jenom silná „salva guardia“, která dle roz-

[1]) Pavel Skála ze Zhoře.
[2]) List měst. faráře M. Petroselina k paní Kateřině v zemském archivu.
[3]) List Kynastův k paní Kateřině, v zemském archivu.

kazu císařova měla poddané lidi paní Žerotínové chrániti „před všelikým protivenstvím a těžkostmi".[1])

Za málo dní po příchodu salvaguardie žaloval již M. Petroselin,[2]) „že ti soldáti do vsí a dvorů vyskakují a dobytky berou", jakož i že od vojáků „službám božím také pod jednou překážky se dějí", a tím byl učiněn začátek neslýchaných útrap, jež město prožíti mělo. Od jara 1621 do konce září 1622 vkládáno sem neustále vojsko, které od sousedů stravováno, od obce pak furáži opatřováno býti muselo,[3]) r. 1623 přišla všeobecná neúroda, takže se platilo za korec žita 26 kop, za pšenici 20, hrachu tolikéž 20 kop, a současně nastalo strašné znehodnocení mince, čímž měšťanstvo utrpělo nesmírné ztráty.

Téhož roku vpadl kníže sedmihradský Betlén Gábor na Moravu, sevřel částí svého lidu vojsko císařské v ležení u Hodonína, s jinou pak částí postupoval dovnitř země. Také Třebíčany vyzýval z Ivančic, jen po přátelsku jako souvěrce, aby se mu poddali a strašil je, kdyby neuposlechli, Tatary a Turky ve svém vojsku. Ti ovšem nedostali se do Třebíče, za to ale začátkem prosince 1623 přitrhly sem dva pluky biskupa slezského, „armádě J. M. C. u Hodonína na succurs", k němuž se zde po celý měsíc na útraty města posilňovaly a za nimi přicházely jako povodeň nové oddíly vojenské, takže dle slov Sucheniových „bylo jest tu soužení k víře nepodobné, když vojáci stále v zemi leželi a lid trápili, nuzili a bědovali".

Dle výpočtů téhož městského kronikáře utraceno s vydržováním vojáků napřed r. 1621 a 1622 přes 90.000 zl. rénských, ve strašném roce 1623 pak 322.288 zl. — tedy sumy zrovna omračující svou výškou, zejména se zřetelem na tehdejší hodnotu peněz.

Proto vymačkáván hroznými kontribucemi od sousedstva kde jaký groš, a obec i cechy zabředly do velikých dluhů.

V těžké nouzi a potřebě utíkali se primátor a rada, také starší cechův k paní Žerotínové; obec vypůjčila sobě od ní 20.000 zlatých, cechové obnosy menší a vyprošovali si pomoci té „s pláčem a úzkostí". Později ale za to zůstaly nevděčnými a když měli dluhy spláceti, činili to neradi a dokonce i s výčitkami, „že peníze

[1]) Originál listiny v měst. archivu.

[2]) Dopis k paní Kateřině v zemském archivu.

[3]) Byloť v Třebíči ubytováno 5 komp. rejtarů pověstného generála Baltazara de Maradas.

ty pro paní Její Milost žebrácky z almužen po halířích skládati museli".[1])

To dosvědčuje nejlépe, že město za dobu krátkých čtyř let po Bílé Hoře vyměnilo někdejší rozkvět svůj pomalu za mošnu žebráckou, přes generální pardón císařův, a vysvětluje též, kterak při nastalé bídě zanechávali měšťané již všech ohledů na právo a slušnost — každý z nich chtěl pak zůstávati jenom vlastním svým bližním.

Roku 1622 vyšel první reformační patent, jímž vypovídáni bratrští a evangeličtí kazatelé ze země, r. 1625 následoval jej druhý, čelící proti obyvatelstvu samému.

Farář u sv. Martina, mistr Jakub Petroselin prodal proto r. 1625 svůj městský dům[2]) a chystal se do ciziny; nicméně udržela se zde pod ochranou Žerotínovou bohoslužba bratrská a evangelická ještě do začátku r. 1629, kdy vydán byl další císařský reskript reformační ke stavu panskému a rytířskému. Na to musili i manželé Žerotínovi odejíti ze země, paní Kateřina odstoupila již r. 1628 panství k užívání svému bratru Adamovi z Valdštejna[3]) a ve městě nastalo hromadné prodávání domů a chystání se ku vyjití do vyhnanství.

V únoru 1629 prodal Petroselin druhý menší dům kůru literátskému,[4]) správce sboru bratrského Vavřinec Justýn dal zase dům svůj na Jejkově připsati na „J. M. urozeného pana Karla ze Žerotína,"[5]) když nebyl s to, aby jej prodal.

O velikonoci téhož roku konali oba kněží v kostelích u svatého Martina a ve sboře poslední bohoslužby a jak tradice vypravuje, loučili se o třetím svátku velikonočním z rána s oběma chrámy, na místě pak, kde stojí nynější kaplička svatých Petra a Pavla, dojemným kázáním i s Třebíčany.

Na hořké cestě do vyhnanství, z něhož nebylo návratu, sledovali je tenkráte pouze oni měšťané, kteří byli v lepších po-

---

[1]) Dvorský, Listy K. z Valdštejna I. 273—274.

[2]) Folio 455/I Třeb. purkrechtu.

[3]) Karel ze Žerotína, když byl Náměšť r. 1628 prodal, zdržoval se po celý ještě rok na Třebíči, statku to svého švagra Adama z Valdštejna, začež mu listem datovaným na Třebíči dne 26. září 1629 děkuje.

[4]) Folio 933/I Třeb. purkrechtu.

[5]) Folio 248*b*/II Třeb. purkrechtu.

měrech hmotných a jimž se podařilo domy prodati, nicméně znamenal již odchod právě nejzámožnějších rodin pro město velikou ztrátu a nesmírné zhoršení poměrů pro ty, kteří zůstati museli.

Paní Kateřina svého druhého manžela, Karla z Žerotína, na spolek statku nevzala, nýbrž poznavši, že přes veškeru věrnost, kterou Karel králi Ferdinandovi zachoval, jiného nezbude, leč z vlasti se vystěhovati, postoupila r. 1628 panství Třebické svému bratru Adamovi z Valdštejna, nejvyššímu purkrabí Pražskému, vyminivši si doživotní pensi. Roku 1629 se svým manželem do Vratislavě se vystěhovala. Kšaftem svým, jejž byla dříve již připravila a několikráte změnila, učinila pánem velkostatku Třebického svého synovce Rudolfa, nejstaršího syna Adamova, nařídivši, aby vždy nejstarší člen z rodu Adama z Valdštejna panství Třebické dědil. (Obr. 43.) Závětí ze dne 1. června r. 1636 učinil Karel z Žerotína dědicem svého majetku vnuka, Karla Bruntálského z Vrbna, nařídiv, aby tento paní Kateřině doživotně vyplácel 4500 zl. ročně; mimo to odkázal jí stříbrné nářadí a dům v Brně. Zemřel na Přerově v říjnu 1636 a byl v Brandýse nad Orlicí pochován. Paní Kateřina přestěhovala se do Brna, kde již po 2 letech zemřela. Tělo její převezeno bylo do Třebíče, kdež pohřbeno bylo v hrobce bratrské podle 1. manžela jejího, Smila Osovského, beze vší okázalosti.

Obr. 43. Znak pánů z Valdštejna.[1])

Majestátními listy ze dne 8. listopadu 1636 a 17. března 1638 potvrdili králové Ferdinand II. a III. dědičné ustanovení seniorátu paní Kateřiny z Valdštejna pro panství Třebické. Soukromé jmění, klenoty a nářadí odkázala Kateřina svým příbuzným a služebníkům; nezapomněla též na ubohé vystěhovalce v Uherské Skalici a své město Třebíč, kterému odpustila dlužní nájem v obnosu 2992 zl. Tak se ocitla Třebíč v rodě pánů z Valdštejna linie české, kdežto moravská linie téhož rodu v nejbližším okolí

[1]) Rodinné znaky podáváme ve tvaru jednoduchém.

města Třebíče rozsáhlé statky (Brtnici, Sádek a Mor. Budějovice) ztratila. U toho rodu spočívá panství Třebické jakožto seniorát podnes. Rudolf z Valdštejna, který po smrti otcově († 1638) přidědil Židlochovice, zemřel r. 1641 náhle v Brně, odkud vezen přes Třebíč do Prahy ku pohřbu. Manželka jeho Zdislava, rozená Sezimova z Oustí, za mládí svého syna Františka Adama oba statky spravovala do r. 1655. František Adam zemřel bezdětek r. 1666; po něm nastoupili jeho bratranci František Augustýn, nejv. dvorní maršálek a velepřevor řádu maltezského, a po jeho smrti (1684) jeho bratr Karel Ferdinand, nejvyšší komoří († 1702). Následoval pak posledního syn Karel Arnošt, po jehož smrti r. 1713 povstal spor mezi mužskými a ženskými dědici, který brzy rozhodnut byl v ten smysl, že 3 dědičky obdržely statek Židlochovský a na Třebíč nastoupil po krátkém panování Jana Václava (1713) František Josef (1713—1722) a po něm Jan Josef hrabě z Valdštejna, nejv. maršálek království českého, majorátní pán na Duchcově, jehožto štědrotou benediktinský velechrám opraven byl; † 1731. Po něm dědil jeho synovec Frant. Arnošt († 1748), kterého měli Třebíčané dlouho v neblahé paměti, poněvadž je počal nazývati nevolníky.

R. 1630 za Rudolfa, tehdy již na říšského hraběte povýšeného, zároveň dosazen „po správci kacířské nepravosti vyhnaném z kostela sv. Martina“ [1]) první farář katolický Václav Bureš.

Hrabě Rudolf byl dosti snášenlivý ve věcech víry, neboť při odevzdávání panství slíbil jak on sám, tak otec jeho paní Kateřině, že nebudou v tom směru přísně nastupovati na poddané, avšak obci i měšťanům začal škoditi ihned po stránce hmotné.

Z poručení jeho musel býti panství ponechán dům ve městě,[2]) jehož majitel odešel do Uher na emigraci, a zřízenci zámečtí prodávali tam pak sůl, vařili a vystavovali pivo, nedržíce se nijak stanoveného pořadí; tolikéž šenkovali vína a chtěla-li obec uhájiti svých regálů, musela se zavázati znovu ku placení dávek do panských důchodů napřed 500, později 1000 zl. ročně.

K dovršení bídy dostavila se téhož roku 1630 strašná neúroda, takže za korec žita platilo se až 15 říšských tolarů a lidé

---

[1]) Rypáček Třeb. far. kroniky 10.

[2]) Čís. 61/8 na Karl. náměstí fol. 478/I. Třeb. purkr.

kopřivy, trávu, listové řasy, žaludy a řezanku na mouku mleli, chleba z toho si dělali a houfně hlady mřeli.[1])

Do roku 1632 nepokračovalo stěhování se z města přes příliš, neboť čekalo se stále na příznivý obrat věci evangelické, zvláště když Gustav Adolf vojska císařská a ligistická v Říši úplně porazil a podjezdy armády saské až v okolí Jihlavy a Třebíče se objevovaly.[2]) Když ale smrt Gustava Adolfa zmařila všechny naděje, nastalo v druhé polovici let třicátých hromadné stěhování Třebíčanů do vyhnanství. Nejvíce odcházeli měšťané z vnitřního města, Jejkova a Nového města a většinou obraceli se na Slovensko, kdež se usazovali v Skalici, Púchově, Modré, Čachticích a dále na sever v poříčí Váhu.

Vycházení neustávalo ani začátkem let čtyřicátých a v ty časy má vystěhovalství třebické skvělé zastoupení jak na Slovensku, tak i v Lešně polském. Vavřinec Justýn působí jako kazatel v Púchově,[3]) Petr Securius (Sekera), oblíbenec Komenského,[4]) spravuje bratrskou obec Skalickou, bratr Petrův, Josef, jest v ten čas docentem na universitě Leydenské, synové Petrozelína Jan, Tomáš a Benjamín jsou kazateli na různých místech v Polště, Tomáš zejména superintendentem v Sandoměři,[5]) Jan Cyrillus, senior Jednoty,[6]) tchán Komenského, a syn jeho Pavel[7]) v Lešně, Jan, syn Vavřince Justýna, superintendentem v Dembici polské,[8]) Pavel Hladík kazatelem v Čachticích, Jan Efraim, syn onoho Efraima, který byl jedním z překladatelů bible Kralické a řídil třebickou synodu v r. 1596, jest knězem bratrským ve Skalici.

---

[1]) Glosy na opisu Sucheniovy kroniky v zemském archivu.

[2]) Vlastivěda mor. 596.

[3]) Patera, korresp. Komenského 213.

[4]) Patera, korresp. Komenského 148; pocházel z domu čís. 99/5 v Haskově ulici a byl synem tělesného lékaře a oblíbence paní Žerotínové, Wolfganga Sekery. Dvorský, korresp. pí. Kateřiny I. 71, pak folio 679/I Třeb. purkr.

[5]) Patera, korresp. Komenského 220.

[6]) Rodným jménem Špalek, pocházel z domu číslo 53/16 na Karl. náměstí; shora psaný zámecký hejtman Nikodém Špalek byl jeho bratr. Fol. 403—405/I. Třeb. purkr.

[7]) Kvačala, korresp. Komensk. I. 219. 222. 246.

[8]) Regenvolscius, pag. 322. 404.

Jakkoliv stěhování bylo značné a město vylidňovalo, byl tu pořád ještě veliký počet věřících, když za hraběte Rudolfa nečiněn na nikoho přímý nátlak ve věcech víry. Modlitebna bratří zůstávala však zavřena a zvony na věži její němy; zápověď veřejného vykonávání obřadů nekatolických byla prováděna tak přísně, že r. 1637 nedovoleno ani mrtvolu paní Kateřiny z Brna sem přivezenou slavnostně pohřbíti, takže „tělo Její Milosti bez ceremonií a zvonění ve sklípku nad sborem“ a teprve pod večer smělo býti pohřbeno.

Za to scházeli se „věrní ve víře“ v malých kroužcích ke společným modlitbám po domech,[1]) novorozeňátka dávali křtíti od kazatelů, kteří občas potají do země přicházeli a k uzavírání sňatků podnikali cesty až do Skalice Uherské, jak o tom jsou po ruce zajímavé doklady v listinách cechu tkalcovského. Při tom sluší ovšem i doznati, že chodili přemnozí takoví tajní nekatolíci i do kostela sv.-Martinského, zpovídali se a zachovávali na oko veškeré obřady jako dokonalí konvertité.

Po smrti hraběte Rudolfa, když se panství ujala jeho vdova Zdislava, rozená ze Sezimova Ousti, paní nad míru dobrotivá a šlechetná,[2]) zachovávána tolerance do té míry, že i všeobecně známí a uznaní nekatolíci povoláni do rady a na úřad primátorský, jako Pavel Kvasnička, někdejší důvěrník paní Žerotínové, shora vzpomenutý Wolfgang Securius, otec skalického kazatele, Samuel Borovský, který později pro víru se vystěhoval, a jiní více, — ba že usadili se dokonce evangelíci z kraje Čáslavského sběhlí na zdejším panství.[3])

Poměrná tato svoboda ve věcech víry byla Třebíčanům jedinou útěchou ve stále horších těžkostech. Roku 1643 obrátila se válka na Moravu a zřízeno v Třebíči vojenské skladiště; od té doby hrnuly se těžké bědy válečné na město měrou vrchovatou. Roku 1644 byly rekvisice na obilí, mouku, fouráži a dobytek tak hrozné, že vyčerpaly naprosto veškeré zásoby v městě i na celém

---

[1]) Wolný kirchliche Topografie svaz. VI. folio 139. Historik Jednoty bratrské, phil. dr. Josef T. Müller v Ebersdorfu, soudí, že tajné bohoslužby bratrské potrvaly v Třebíči až do samého založení kapucínského kláštera.

[2]) Rod kronikáře měst. Bisaty uchránila na př. před úplnou záhubou, odpustila po smrti kupce Dominika Bisaty pozůstalým jeho dluh do panského důchodu: 1500 širokých tolarů, fol. 511/1 Třeb. purkrechtu.

[3]) Bílek, reformace katolická 253.

panství; v kraji nastal hlad a roku následujícího dostavila se morová rána. Po bitvě u Jankova přešla hlavní armáda švédská s Leonardem Torstensonem po dvakráte městem (od 11. do 21. března, po druhé od 12. do 25. října); aby pak zkáza byla úplná a dokonalá, musela Třebíč téměř po dva roky dávati měsíčně po 1200 zl. — hotových peněz, množství obilí, piva, vína a materialií k šancům potřebných pro švédskou posádku v Jihlavě a naposledy roku 1647 vydržovati po dlouhé měsíce císařské pluky „nejvyšších“ Šnajdera a Kapouna, kteří se tu k obležení Jihlavy sbírali a svou loupeživostí ještě více škod způsobili nežli Švédové.

Na konci hrozné války zbylo v Třebíči dle výpočtů Sucheniových již jenom 845 duší, celé řady domů zůstávaly pusty, v nynější ulici Haskově leželo mnoho domů ve zříceninách, na Martinském náměstí a v ulici Soukopově byly téměř veškeré domy sbořeny; teprve po 40 až 50 letech na některých rumovištích zase se stavělo.

Na předměstích bylo ještě hůře, a přímo děsné znehodnocení veškerého majetku ukazují v ten čas pozemkové knihy: na zakoupený dům dává se závdavku třeba pod 10 zl. — a splátky ujednávají se někdy i na 20 roků po stejně malých obnosech, nápady a spravedlnosti na domech prodávají se za čtvrtý i pátý díl své skutečné výše.

Obec téměř vylidněná byla by potřebovala dlouhé řady let ku svému zotavení; avšak roku 1656 zavedena byla následkem žaloby podané od děkana v Polné, P. Burešovského, ke dvoru císařskému na řádění prý 21 různých sekt v Třebíči[1]) bezohledná a mocí vojenskou podporovaná protireformace, k níž vysláni čtyři misionáři z koleje jezovitské v Jihlavě.[2])

První činnost protireformační trvala od roku 1657 a měla za následek nové veliké stěhování se do Uher; když ale v únoru r. 1658 přestoupil duchovní vůdce a nejbystřejší hlava zbylého obyvatelstva, syndikus městský Jan Suchenius, nastalo přestupování hromadné, takže roku 1661 čtvrtý kronikář třebický Mikuláš Bisata již soudí, že „v městě tomto všecka obec jednoho náboženství, totiž sv. římské církve poslouchají“.

---

[1]) Chlumecký, Regesten 90, 91.

[2]) Rypáček, Farní kroniky 11, 12.

Avšak pravdou to pořád ještě nebylo, neboť teprv o čtyři léta později přijalo katolictví 409 otců rodinných a celkem ke 2000 lidí v městě i na panství třebickém a ne dříve, pokud vrchnost nedala z vyššího poručení všechny nekatolické sousedy prostě pozavírati a nedržela je ve vězení tak dlouho, až slíbili „pod těžkým juramentem", že budou živi jako katolíci.[1])

Nicméně vraceli se mnozí k staré víře a reformace nemohla býti považována úplnou. Aby toho konečně bylo dosaženo a také prý poděkováním za to, že byl šťastně odvrácen nepřátelský vpád r. 1673, kdy lehká jízda turecká až v nejbližším okolí se ukázala, jak i za odejití morové rány, která roku 1680 ve městě a na panství přes 4500 lidí vyhubila, založil hrabě František Augustýn z Valdštejna r. 1684 na místě někdejšího sboru bratrského klášter kapucínův. (Obr. 44.)

Farní kroniky, kniha pozemková a paměti různých cechů podávají nám při zakončení tohoto dalšího období z městských dějin obraz úplně rozdílný od toho, jaký poskytovalo město v posledních letech věku předešlého.

Škola bratrská zmizela, kůr literátský následkem zavádění instrumentální hudby při katolické bohoslužbě pomalu umírá, městská škola klesla taktéž se své dřívější výše, správu její vedou na místě mistrů lidé nízkého vzdělání, u nichž především znalost hudby se vyhledává.

Důchodům městským uškodilo panství vystavováním vlastních piv po celém venkově, prodáváním soli na zámku a zavedením těžkých platů z várek.

Z řemesel utrpělo největších škod soukenictví, když právě mistři soukeničtí jsouce nejhorlivějšími vyznavači staré víry houfně šli do vyhnanství; — ostatní živnosti neměly v městě ožebračeném také nijaké půdy; — největší část cechů zanikla za 30leté války docela.

A nejhorším zlem všeho bylo, že měšťané na domech ve vnitřním městě počali se vzdalovati řemesel, která jedině mohla získati zpět ztracený blahobyt; — sousedé z předních rodů dovedli býti nanejvýše hostinskými a řezníky a počali se

[1]) Vlastivěda mor. I. 689, též listiny cechu tkalcovského.

Obr. 44. Farní kostel kapucínů v Třebíči.

věnovati orbě; řemesla stěhovala se ze středu města ven do chudých domečků a chalup na předměstích k nenahraditelné škodě obyvatelstva.

Za těch dob dle popisu z r. 1678 náleželo ku panství Třebickému následující zboží:

1. Zámek se dvorem, poli a zahradami; ve dvoře mimo dobytek vepřový a drůbež 60 kusů hovězího dobytka a ovčírna s 900 ovcemi; pod zámkem mlýn na 4 kola s pilou a stupami. (Zámek ceněn na 2000 zl., mlýn za 80 zl.)

2. Město Třebíč s ulicí Masařskou, s předměstím Stařečkou, s předměstím Jejkovem a Novým městem před městem „Třebíčem".

3. Osady: ves pustá Nehradov, předměstí Podklášteří a Nové Dvory k témuž předměstí přináležející, Tejn, Řípov, Sokolí, Víckov (ve kterém byl jen Václav Dvořák), Ves Nová, Račeřovice s dvorem a 2 zahradami; ve dvoře 40 kusů hovězího dobytka, Okřešice, Bohdíkovice, Pocoucov, Trnava, Čihalín s vápenicí, Červ. Lhota s panskou tvrzí, zahradami, mlýnem na 2 kola a dvorem, ve kterém se chovalo 40 kusů hověz. dobytka, ovcí do 5 kop, slepic a husí dostatek, Čechtín se 3 zahradami, dvorem, v němžto bylo 60 kusů hovězího dobytka, a pivovarem dobře vystavěným, k němuž přináležejí chmelnice a mlejnec, ve kterém se melou slady (pivovar ceněn za 2000 zl.), Čichov se mlýnem a vápenným lomem, Chlum se mlýnem Chrástkovským, pilou a dvorem s 30 kusy hovězího dobytka a ovčírnou na 7 kop ovec, Kouty, Radošov, Smrčné, Vržanov, městečko Kamenice, Malá Kamenička, Svatoslav, Benětice, Věstoňovice, Vilímovičky, Valdíkov, Hostákov, městečko Vladislav s panským mýtem, Čiměř, Střížov, Kožichovice a Střítež s panským dvorem, ve kterém se chová 30 kusů hovězího dobytka, a se zahradou.

Do rybníků nasazovali se jenom kapři, a sice:

a) na tření: Račeřovský silniční, Výčapský (u Pocoucova), Velká Štěpnice (u Hostákova), Maryška (u Valdíkova).

b) na 2 tepla (2 roky) jednoletou násadou: Zámiš, Chudoba (oba za Tejnem), Bor (u Trnavy), Široký a Podborní (oba u Trnavy), Podlesní, za Salákovým, za Matějovým, Rakovec (vesměs u Hostákova), Lhotský pode vsí Hostákovem, Valdíkovský, Podhájek a Opatský (všechny 3 u Valdíkova).

c) jednoletým plodem „na vejtah plodu dvouletého“: Velký a Malý Hořínek (u Bohdíkovic), Tejnský, Nikodémka (oba u Tejna), Dolní (u Pocoucova), Velká a Malá Březina, Veselý (vesměs u Trnavy), Malá Štěpnička (u Hostákova), Sopouch (u Koutů), Nový nad pivovarem, Horní Niva, nad novým Podchmelencem, pod Kuklou (vše u Čechtína), nad Mlejnem, Nad ním, Moudrého, Podlesní, Horní pod silnicí, Prostřední pod silnicí, Dolní pod silnicí (vše u Č. Lhoty), Silniční (u Kožichovic), Trpík pod sv. Markem, Vochůzka, Nový Vadomec a Nový (vše u Stříteže), Nový a Starý (u Kamenice), Dvořačka, na Cestě a Prostřední, Dolní, Svařička a Nad ním (u Hor. Vilímovic), Tobolka (u Věstoňovic).

Větší lesy byly:

Dubina (u Tejna), nad rybníkem Hořínkem, u Vakundůvky, na Lubi, u Hejlovy louky (u Okrešic), Klapov, v Radíčovicích, za Paděleckým kopcem, v Páleninách, v Bejkovci a Strážnici (u Bohdíkovic), Březina a na Skřínkách (při Trnavě), Kukla, Lísek konec drah, na Lubích a na Pustej nivě (u Čechtína). Černý a Chlumský nad potokem pstruhovým (u Chlumu), na Vozhranově, na Zhořově, v Páleništích a u Sedláčkových kopanin (při Koutech), na Vozhranově neb Pouště (u Radošova), Prosenín velký (u Vržanova), velcí lesové při městečku Kamenici, na Mladkově (při Svatoslavi), Čertový doly a Záhoří (u Benetic), Borový les, pod Mrhovcem, na Chlumech a na Pančálově (u Valdíkova), Borová stráně (u Hostákova), Panní hora, u Tomanovejch louk (u Střížova), Vochůzka a Stráně nad řekami (u Kožichovic).

Mimo to spojeny byly s velkostatkem Okrašovice s Pozďátkami (koupeny od Adama z Valdštejna r. 1632), Dolní Vilímovice (koupeny Frant. Aug. hrab. z Valdštejna r. 1678), později také Slavíčky.

První léta století XVIII. nemohla Třebíči nikterak pomoci k hospodářskému obrození a povznesení osvětovému. Držitelé panství počali sice v prvních letech nového věku prováděti dílo záslužné a veškerého uznání hodné, zřizovali totiž znova nádhernou, v století XVI. zpustošenou a naposledy již za sýpku užívanou basiliku zámeckou, avšak proti měšťanům zachovávali se s krutostí, jaká mnohdy v holé již zrovna karabáčnictví se převrácela. Zejména za poručníkování hraběte Braidy na panství stupňován útisk do míry nesnesitelné, tak že obec a cechové u samého

dvora císařského vedli stesky proti zapovídání várek bez ohledu na smluvené své doby a do panských důchodů placené odškodné, — na vnucování obilí, vlny, lnu, másel sýrů a dobytka z panských dvorů za ceny libovolně určované, na zavírání osob radních do šatlavy zámecké, a konečně na nejtěžší zvůli, honění totiž čeledě z měšťanských domů na panskou robotu.

Majestátem císaře Josefa I. ze dne 15. prosince 1708[1]) byla zjednána ve věci náprava skrovná; zatím přicházely na město jiné útrapy rázu živlového: roku 1700 zima do těch dob nikdy neslýchaná,[2]) roku 1711—1712 mor mezi dobytkem hovězím a ovčím, pro kterýž nemělo město po oba ty roky téměř žádných trhů,[3]) v letech 1713 až 1716 morová rána, kterou vymřela téměř celá městská rada[4]) a pak zase r. 1718—1719 po neobyčejném suchu hlad a všeobecná nouze.

Na to následovalo několik let klidnějších, vývoji města příznivějších a r. 1727 dočkala se Trebíč radosti, že byly dokončeny opravné práce na basilice benediktinské, za to ale r. 1731 též svého nejvyššího ponížení a pokoření, neboť hraběti Františku Arnoštovi z Valdštejna nestačovalo již ani dědičné poddanství měšťanův a počal je nazývati přímo nevolníky (Leybeygene); teprve na podané „nejpokornější prosby“ slíbil „z pouhé čisté milosti“, že pro svou osobu nebude již názvu takového užívati.

Značné újmy na svých důchodech dožilo se město r. 1732 po zřízení cís. bankálního úřadu, jelikož tím pozbyla obec veškerých výhod z prodeje soli.

Také obchodnímu významu města uškodilo, když r. 1739 byla stavěna císařská silnice z Vídně do Prahy od Mor. Budějovic směrem k Želetavě a Stonařovu; tím odvrácen od Třebíče veliký provoz a bez prastarého návyku dalekého kraje na obilní trhy zdejší bylo by se tím město ledva se zotavující octnulo zase na mrtvém bodu svého vývoje.

Za tři roky na to uviděla Třebíč po přestávce téměř stoleté zase nepřítele ve svých zdech.

---

[1]) Originál listiny v městském archivu.

[2]) Memorial cechu soukenického o valše.

[3]) Pamět cechu řeznického z r. 1714.

[4]) Pamět pátého kronikáře měst. Frant. Svobody.

Ve válce o dědictví rakouské vtrhli Prušáci na Moravu koncem roku 1741, vzali Olomouc a 10. února 1742 dorazili sem Ziethenovi husaři pruští, jimž muselo město zaplatiti výpalného 12.000 zl., — židé pak zvláště 6000 zl. Vlastní armáda s králem Bedřichem následovala v den 12. února a ubytováno v městě 12.000 mužů různých zbraní, ostatek rozložen do blízkých vesnic; král ubytoval se v hostinci „U černého orla“[1]) a zdržel se tu po 8 dní, až dle plánu mezi koalicí smluveného přirazily k němu pomocné sbory saské a francouzské. Vojsko jeho sužovalo sice nemálo měšťany velikými rekvisicemi, avšak výstředností se nedopouštělo. Za to bylo zle na zámku, poněvadž hejtman František Štorch a všichni ostatní úředníci před blížící se armádou Bedřichovou utekli, odvezše sebou, co na kvap odkliditi se dalo. Proto také dali se tam Prušáci do drancování, „cokoliv v zámku dostihli, všechno čistě vyrabovali, vína ve sklepích, co vypít nemohli, po zemi vytéct nechali“.[2])

Po odchodu armády pruské k Brnu přišli sem dne 24. února 1742 Sasové počtem 1500 mužů a zůstali tu 25 dní, načež odtud odtrhli, když se rozmohli mezi nimi nemoci a mnoho lidí jim tu pomřelo. Škody tímto vpádem nepřátelským způsobené byly odhadnuty na 90.000 zl., za to však zůstalo město jak v první tak i v druhé válce slezské běd válečných ušetřeno, ač po bitvě Chotusické nastal koncem května nový strach před Ziethenovými husary, kteří prý až do blízkých vsí směrem k Jihlavě zajížděli.[3])

Roku 1746, kdy císařovna Marie Terezie jala se upravovati všeobecné výsady trhové na Moravě, vydáno pro obec spořádání trhových dnů, jaké až dosud jest v platnosti, a r. 1749 obdržela Třebíč alespoň do jisté míry náhradu za ztracený hlavní provoz z Prahy do Vídně zřízením nové silnice zemské z Brna na Náměšť a Třebíč do Jihlavy. Potom přejížděly zde poštovní vozy dvakráte za týden a teprve od té doby nastalo pravidelné poštovní spojení města se světem.

Při nové organisaci soudní na Moravě zrušen 1. ledna 1755 městský hrdelní soud třebický a odňato městu i příšerné právo útrpné; nicméně byli zde ještě před samým zakončením r. 1754,

---

[1]) 5. appendix Svobodův ke kronice Střelkově.

[2]) Appendix Svobodův.

[3]) Městský archiv, fasc. „Preuss. Invasion“ 1742.

a sice dne 18. října stínáni a kolem lámáni tři pro loupež odsouzení pastýři. Poslednímu tomuto hrdelnímu soudu předsedali rychtář městský Ludvík Rilke, pak „syndicus juratus“ František Kerber.

V týž čas lze znamenati ve městě větší rozmach činnosti, když opravné snahy veliké císařovny nesly se především ku zvelebení průmyslu domácího a nejhorši útisk vrchnosti již nebyl možný. Za cechmistrů Ludvíka Hladíka a Ondřeje Hofmanna zřídil si cech soukenický r. 1756 společnou barevnu a činěny pokusy, aby se z vlny jemnější, nežli jakou cech až do let 40tých z panských dvorů odebírati musel, opět vyráběti mohla sukna tak jemná a krásně barevná, jako za doby bratrské a aby jimi získány byly zase trhy linecké. Pokus se sice nezdařil hlavně pro nedostatek kapitálu a nesvornosti v cechu, avšak rod Hladíkův, který již v XVI. století soukenictvím se zabýval, ujal se od té doby již rozhodně pouhého obchodu sukny, výrobou zaměstnával jenom menší mistry na svůj účet a zjednával zboží třebickému značný odbyt na tvrzích v Prešpurku, později i na velkotrzích brněnských, když po prvním dělení Polska připadla k říši Halič a vývoz zboží textilního obracel se do této nově získané země.

Tenkráte povstaly též velké rukodílné koželužny rodů Budišovských a Haskův; značnými dodávkami pro vojsko za dob války sedmileté zjednán též ševcům a tkalcům hojný výdělek, blahobyt počal se do města znenáhla zase vraceti.

Za to klesalo v ten čas naprosto pivovarnictví ve městě. Již ve shora vzpomenutém majestátu císaře Josefa I. bylo rozhodnuto, že právo mílové se přežilo; povstaly na všech okolních panstvích pivovary lépe vystrojené; velké daně na výrobu uvalované a užívání špatného materiálu způsobily, že piva domácí nebyla s to udržeti soutěž a posmíváno se várečníkům, že sobě navzájem s vypitím uvařených piv musejí vypomáhati. Proto zrušena v létech padesátých celá řada malinkých pivovarů sousedských a ustanoveno, že budou várečníci střídavě vařiti jenom v šesti lépe zařízených varnách. Později zrušeny z oněch šesti další čtyry a naposledy vařeno jenom ve dvou, a sice na domech číslo 23/44 a 24/43 na Karlově náměstí, až r. 1778 střídavé vaření dekretem dvorské kanceláře bylo zapovězeno a várečníci ve společenstvo sdružiti se museli.

V létech 1765—1769 následovaly za sebou veliké neúrody, tak že lidé dle svědectví kronikáře Svobody „všelikou trávu, kopřivy, lebedu, otruby, ba i kůry se stromů pro zahnání hladu požívali". Povstaly z toho pak nemoci a veliká umírání a také zde v Třebíči vyžádal si hladomor těžkých obětí, „neboť neminul ani jediný den, ve kterém by i deset a více funusů nebylo kromě těch, kteří sobě na funus pomoci nemohli a své děti, rodiče neb přátele bez zvonění, bez kněze a kantorů jen na krchov třebas v noci odnesli, tak že hrobaři s mnohými nádeníky nebyli v stavu dosti hrobů vykopati".

Neúrody opětovaly se i v letech 1771 a 1772, tak že prý se opět lidé živili otrubami, kořínky a mlýnským prachem a nastávaly znovu nakažlivé nemoci.[1])

Zlé ty příhody měly za následek veliké povstání selské r. 1775, které právě v okresech kolem Třebíče nabylo povážlivých rozměrů a vojenskou mocí musilo býti potlačeno.[2]) Také nemělo město za doby těch neúrod téměř pražádných trhů a přemnozí z měšťanů na hlavním náměstí, kteří z hospod se živili, přišli tím na mizinu.

Již na počátku vlády Marie Terezie němčina poznenáhla vytlačovala vnitřní jazyk český u městské rady, která od správní reformy za císaře Josefa I. zaujala místo starého zřízení dvou rad a jíž předsedal střídavě vždy po dobu čtyř neděl jeden z radních jako purkmistr. V létech sedmdesátých XVIII. věku úřadovalo se již výhradně po německu a toliko do knih pozemkových zapisovalo se v řeči české. A také na škole městské, ač toliko triviální, vyučováno více nežli z polovice německy, tak že s dospívajícím stoletím ovládla němčina celý téměř život veřejný.

R. 1781 zřízeny z rozkazu vlády při klášteře kapucínském fara a při zámeckém kostele lokalie; zároveň pak dvoutřídní školy na Jejkově i na Podklášteří. Klášter kapucínský měl býti zrušen. Městská rada se o zrušení takové velmi horlivě starala a podávala za tím cílem dlouhé petice k vládě zemské, domnívajíc se, že stavení zrušeného kláštera získá pro umístění svých škol. Když ale ke zrušení nedošlo, neostýchala se řeholníky stí-

---

[1]) Vlastivěda mor. I. 866.

[2]) Městský archiv, fasc. „Unterthanen".

hati i ošklivými denunciacemi[1]) a splatila tak řádu hrubým nevděkem za to, že členové jeho do obce nábožensky těžce rozervané přinesli před sto lety pokoj a mír, že lépe než všichni misionáři získali srdce lidu, zacelili rány stále se jitřící a naučili zapomenouti, co zapomenuto býti muselo, mělo-li emigrování, jakkoliv obdivuhodné a heroické, přece vždy jenom nešťastné, přestati a město býti zachováno před úplným vylidněním a poklesnutím.

To bylo roku 1785 a o dva roky později musela městská rada při opětné reformě správní ustoupiti již „sousedskému výboru“ a zvolenému z něho magistrátu. Poslední úřad purkmistra dle měsíční posloupnosti držel Tadyáš Vyškovský do konce září 1787; od 1. října 1787 nastoupili pak do magistrátu po volbě 18 členův „sousedského výboru“ zvolení z jeho středu údové: purkmistr Jan Hladík, syndikus Petr Bayer, radní František Schleichert, Jan Fundulus, Antonín Thomerl a Václav Vrabyč.

Magistrát vymýtil z úřadování již poslední stopy českého jazyka tím, že počal i v knihách pozemkových prováděti zápisy německé, jinak ale na začátku činnosti své neukazoval porozumění pro blaho obce i měšťanstva, naopak podnikal věci, které vycházely obci na nemalou škodu. S poddanými městskými v Ptáčově a Kracovicích, s nimiž město žilo vždy v dobrém poměru spíše sousedův nežli vrchnosti, začínal nechutné spory o robotu, z neprozíravosti chtěl rozprodati veškeré obecní domy mimo radnici a, když mu v tom od krajského úřadu bylo zabráněno, chtěl zase vysušiti všechny obecní rybníky, což se mu pohříchu podařilo právě s nejdůležitějším „Vídeňským“ při silnici Znojemské. Nedbalostí svou též zavinil, že pro císařskou silnici mezi Brnem a Jihlavou zvolen směr přes Velkou Meziříč, tak že větší provoz již na dobro od Třebíče se odvrátil a průmyslu místnímu znova velice bylo uškozeno.

Školství nevěnoval magistrát pozornosti pražádné; město čítající na 3000 duší mělo čtyry dle pohlaví smíšené třídy, kdežto Podklášteří s příslušnými obcemi asi 800—900 duší čítající mělo již třídy dvě.

Celkový úsudek o průběhu století XVIII. v historii místní nepříznivě vyznívá. Kromě obnovení kostela zámeckého nevy-

[1]) Listiny v městském archivu ve fasc. „Geistlichkeit“ roku 178—485.

konalo se ničeho pro zvelebení města aneb na okrasu jeho. V oboru práce duševní zůstala Třebíč nehybnou; proti celé řadě proslavených synů svých z věku XVI. a XVII. může postaviti toliko jediného spisovatele theologického Evermonda Růžičku,[1]) za to nemá v celém století XVIII. ani basníka ani výtvarného umělce,[2]) ani hudebníka vynikající tvůrčí síly, a pocházející z věku toho rodáci, přírodozpytec Jan Neumann i filolog Jan Pleskač náleží se svou činností již do století příštího.

Obyvatelstva zjištěno na konci r. 1799 v městě samém 3012 duší a nechybí se tedy, když v Třebíči se Židovským městem a Podklášteřím okrouhle na 4500 duší se počítá. Během jednoho století znamená to vzrůst asi 50%. —

Věk XIX. byl pro město alespoň v prvních třech desítiletích rozhodně nešťastný, pohroma stíhala pohromu a obyvatelstvo upadalo zase do nové bídy.

Ve válce třetí koalice proti Napoleonovi I. přešel městem ve dny 19.—26. listopadu 1805 celý první sbor „velké armády" s pomocnými pluky bavorskými pod maršálem Bernadottem, po bitvě u Slavkova pak ležely zde od 9. do 29. prosince divise generalův Droueta a Dumoulina a teprve dne 13. ledna 1806 odešly poslední oddíly francouzské jizdy. Živením tisíců lidí a koní a především obrovskými rekvisicemi suken, obuví, košil, klobouků atd. vzešly městu výdaje na 300.000 zl. ceněné a poněvadž stát nešťastnou válkou na pokraj záhuby uvedený za rekvisice nijaké náhrady dáti nemohl, byla celá ta veliká suma prostě ztracena.

Za čtyry roky následoval vpád druhý, když po bitvě u Ogrúna poražené vojsko rakouské zase na Moravu bylo vytlačeno. Jelikož hned po bitvě u Znojma bylo uzavřeno příměří,

---

[1]) Narodil se r. 1711 v domě čís. 104/3 na Karl. náměstí, fol. 733/I. Třeb. purkr., vstoupiv r. 1731 do kláštera Hradištského u Olomouce byl profesorem bohosloví od 1760—1774. Živ byl pak na Sv. Kopečku, kde psal své diarium; † 1780.

[2]) Jan Hojný, zrozený asi r. 1680 v domě čís. 58/11 na Karl. nám. byl sice technicky velmi zručným malířem, náboženské obrazy jeho vlastní tvorby, z nichž mnoho ve starých rodinách třebických zůstalo zachováno, ukazují dobrý kolorit a půvabnou něhu linií, avšak práce ty byly jenom řemeslnickými zakázkami a skutečným umělcem nelze jej nazvati.

nebylo vojsko francouzské vkládáno již do města, nýbrž tábořilo venku na polích směrem ke Starči a sice po plných 42 dni,

Obr. 45. Věž sv.-Martinská po r. 1822.

neboť právě Třebíči šla demarkační čára, která dělila po dobu příměří obě armády. Předvoj francouzský sestával z oddílů sboru Massenova; z rakouského vojska byla zde pěchota hrani-

čářská a ty hlídaly demarkační čáru, přes niž nesměly ani k jedné ani k druhé straně přecházeti potraviny a jiné zboží.

Tím byl obchod v nejpříhodnější dobu podzimní úplně ochromen a městu vznikla nová škoda více nežli 100.000 zl.

Potom vydán osudný patent z roku 1811 se strašným snížením hodnoty peněz. V městě došlo k četným úpadkům a mnoho kupců, soukeníků a koželuhů octnulo se na mizině.

Jako by neštěstí konce míti nemělo, přišly v letech 1806 a 1817 veliké neúrody, po nich pád dobytka v roce 1819, tak že v městě po všechna ta léta téměř žádných trhů nebylo; dne 3. května 1821 zničil požár přes 100 domů v Židovské ulici a 50 na Podklášteří, 17. května 38 domů na Jejkově a dne 14. června 1822[1]) stihlo město neštěstí tak děsné, jako nikdy od dob vyvrácení za Matyáše Korvína a od běd války 30leté. Shořelo tenkráte 290 domů, radnice, obě fary, škola městská i Jejkovská, kostel sv.-Martinský s věží a zvony, zůstalo bez přístřeší 700 rodin a celková ztráta na majetku obnášela plný jeden milion zlatých víd. čísla.

Po takových zdrcujících ranách nebylo divu, že v letech 30tých nebylo praničeho podniknuto na zvelebení města ani v ohledu kulturním ani ve hmotném; strašně ochuzené obyvatelstvo nemohlo si ani shořelou věž zříditi, ba ani ztracené zvony úplně nahraditi; na domy požárem zničené dávali měšťané téměř napořád střechy šindelové a opravy jiné prováděli chatrně, s vrchovatým nevkusem, jakož i úplně z netvořili zevnějšek starobylé radnice.

Ještě dvacet let muselo pak uplynouti, nežli se hospodářské poměry zlepšily, neboť v roce 1830 zpustošilo město ohromná, do té doby nikdy nevídaná povodeň, a za cholerových epidemií v letech 1832 a 1836 přestal všechen ruch v obchodech a řemeslech. Teprve na začátku druhé polovice let čtyřicátých počal se magistrát starati, alespoň aby odstranil nejhorší duševní nedostatek, domáhaje se zřízení hlavní školy o 3 třídách a spojené s ní reálky o dvou ročnících. Avšak po novém neštěstí, požáru

[1]) Oheň povstal o 6. hod. večerní v Městě, prý v domě postřihačově. Větrem rozkácený živel zachvátil rychle na různých stranách 40 domů najednou. Obyvatelé byli rádi, když držíce děti v náručí útěkem přes řeku Jihlavku holý život zachránili. Viz: „Kurze Schilderung des am 14. Juni ausgebrochenen grossen Brandes in der Stadt Trebitsch“. Brünn, gedruckt bei Joh. Georg Gastl.

to ze dne 25. května 1847, při němž shořelo zase 116 stavení a vzešla škoda na 262.257 zl. víd. čís. oceňovaná, činnost v tom směru zahájená na dobro usnula a město vstoupilo do druhé polovice XIX. věku se třemi školami dvoutřídními při počtu již na 6000 duší.

Obr. 46. Dr. Jan Mil. Haněl.

V bouřlivých letech 1848 a 1849 bylo zde slabé porozumění pro to, že nadchází nová doba občanské svobody a národního probuzení. Měšťané sice horlivě se súčastňovali služeb v národní gardě, ve kteréž se pilně němčilo, jinak nebylo tu v širokých vrstvách lidových pražádného uvědomění politického a pozdější vůdce národní strany, dr. Jan Haněl, (Obr. 46.)[1]) shromažďoval kolem sebe teprve malý hlouček „starých vlastenců“, s nimiž

[1]) Starý buditel národní Med. Dr. Jan Haněl narodil se r. 1808 v Křeseticích u Kutné Hory, usadil se r. 1835 v Třebíči, kde r. 1871 byl zvolen do sněmu za poslance. Byl též literárně činným. Zemřel r. 1883.

v listopadu r. 1848 založil „Měšťanskou besedu", první vlastenecké sdružení české, které dle stanov svých pracovati mělo „ku zdvižení pospolitosti občanské a pěstování jazyka česko-slovanského". A také tento první zákmit národního života pohasnul, když sotva o dvě léta později nastala zase tuhá umrtvující reakce.

V roce 1849 obdrželo město za vyvazení roboty náhradu 30.000 zl. konv. mince a při novém organisování obcí připojilo k sobě samostatné dotud osady Nové Město a Nové Dvory. Po odstupujícím magistrátu ujalo se vedení „samosprávné obce" od 1. dubna 1850 nové zastupitelstvo, kterémuž předsedal jako první v samostatné působnosti zvolený purkmistr Martin Hasek.

Avšak i v době samosprávy šlo město jenom zvolna ku předu na dráze pokroku, ač v létech padesátých a šedesátých prospívala zde všeho druhu řemesla a na trzích silně navštěvovaných i obchodům se znamenitě dařilo. Občanstvo z oněch dob nechtělo v počátcích nezvyklé dotud samosprávy poznati, že svobodná správa a sebeurčení také svépomoci vyžaduje, a že samostatná obec jenom tehdy dovede plniti své úkoly na osvětové a hmotné povznesení města, když jí obětavostí poplatnictva dány jsou k tomu dostatečné prostředky. Proto se také Třebíč opozďovala značně za městy jinými, která v týž čas již pečovala o rozvoj svého školství, o zřizování ústavů humánních, o dlažbu, osvětlení a kanalisaci, a nehybnou zůstávala i v počátku let šedesátých, když po zavedení svobodné soutěže, za volnosti stěhování a za poznenáhlého přeměňování starších rukodilen v moderní továrny počala se již kvapem vyvinovati v pozoruhodné střediště průmyslové.

Nicméně došlo r. 1857 alespoň ku zřízení čtyrtřídní hlavní školy chlapecké, roku 1858 nahrazeny na věži sv.-Martinské — ponejvíce ze sbírek soukromých — zvony roku 1822 rozlité, a r. 1862 dostavena i sama věž, na velikou ohavu města škaredou šindelovou stříškou po 40 roků zakrytá. (Obr. 45.)

Roku 1861 založena po druhé „Měšťanská beseda", která politické výchovy občanstva se ujala s velikým úspěchem, tak že již roku 1864 vyslala „strana národní" deset svých zástupců za třetí sbor volební do obecního výboru.

Ve válce r. 1866 přešli městem napřed dva husarští a čtyři dragounští plukové rakouští pod generálem Edelsheimem (11. a 12. července), po nich pak pruská armáda polabská pod gene-

rálem Hervartem z Bittenfeldu. V městě bylo ve dnech od 13. do 16. července 1866 ubytováno přes 35.000 mužů, na 3000 koní, vezeno tudy 142 polních děl, množství mostních ekvipáží a armádu sledovalo obrovské vozotajstvo. Škoda invasí vzešlá byla oceňována na 200 až 220.000 zl. r. č., avšak město právě v tu dobu do značného rozkvětu přicházející ztrátu sneslo již s poměrnou snadností.

Obr. 47. Ignát Přerovský † 1885.

Roku 1867 získalo voličstvo české při nových volbách obecních poprvé většinu ve dvou sborech, a český jazyk po tak dlouhá léta ze správy obecní vytlačený přišel zase ku své přirozené platnosti. Nové zastupitelstvo, z něhož po 140leté téměř přestávce vyšel zase český primator, rázný a podnikavý Ignác Přerovský († 1885), (Obr. 47.) nemohlo sice vzdor nejusilovnější práci a snaze zameziti, že trať severozápadní dráhy do vzdálenosti přes

hodinu cesty od Třebíče byla položena, čímž městu ve věcech veliké komunikace tolikráte již odstrčenému a poškozenému, stala se znovu křivda tenkráte rozhodně nejtěžší, za to však podařilo se vymoci r. 1871 střední školu: české gymnasium, zatím

Obr. 48. Alois Hasek.

jenom nižší. V tom byl úspěch, za jehož dosažení jest Třebíč povinna tehdejšímu zastupitelstvu svému po všechny časy vděčnou pamětí.

Poslední katastrofou, jakou město stále již mohutnící překonati mělo, byl požár ze dne 23. července 1873, při němž vzešly

škody přesahující 350.000 zl. — Avšak náhrady společností pojišťovacích a velkolepé po celé říši ve prospěch pohořelých pořádané sbírky stačily na vyrovnání ztrát a město se pak ještě zvelebilo novými stavbami, ačkoliv ne v té míře, jak se očekávalo.

Persekucí německou na Moravě, za níž české obecní zastupitelstvo bylo rozpuštěno. utěšeně vzkvétající záložna občanská zničena, gymnasium poněmčeno pouhou ordonancí ministerskou, a školy české utrakvisovány, zadržen pak ještě jednou pokrok města v ohledu národním na devět let, avšak nepatrná menšina německo-židovská nebyla s to udržeti své postavení při správě obecní proti ohromné převaze voličstva českého. a po vítězné volbě r. 1882 stala se Třebíč bohda již pro vždy zase městem českým.

Zvoleno tenkráte zastupitelstvo české, sedmé, se vzdělaným a podnikavým továrníkem Al. Haskem (Obr. 48.) v čele, po jehož náhlém úmrtí r. 1883 zvolen starostou knihtiskař J. F. Kubeš, jenž zdárně spravuje město do dneška.

Zastupitelstvo české s vlasteneckým zápalem hledělo, pokud možno, napraviti starých chyb a dohoniti toho. co v minulém století bylo zanedbáno, kráčejíc s pokrokem v čele, jehožto heslem jest, aby Třebíč stala se předním městem českým na západní Moravě nejen počtem obyvatelstva. nýbrž i vzdělaností a blahobytem hospodářským. A cíle toho zastupitelstvo české, horlivě plníc své povinnosti, dosáhlo: Gymnasium opět počeštěno, rozšířeno na vyšší a opatřeno krásnou účelnou budovou, školy obecné zbaveny utrakvismu, zřízeny české měšťanské školy chlapecké a dívčí, také založeny odborné školy: průmyslová pokračovací, obchodní a zimní hospodářská.

Nedostatku vody pro domácnost potřebné pomoženo upravením vodovodu.[1]) Zdravotnictví městské zlepšeno urovnáním a kanalisací ulic, zřízením moderních jatek, zalesňováním pustých míst a upravením stinných procházek; město elektricky osvětleno.

Průmysl, obchod a hospodářství mocně se zdvihly od r. 1885, kdy v samé blízkosti města postaveno nádraží příční

[1]) Pitnou vodu skýta vodovod jen v zimě, v letních měsících obsahuje voda mnoho řas, poněvadž nádržka vodní (rybník) proti žáru slunečnímu chráněna není; snad by se tomu odpomohlo, kdyby nádržky vodní opatřily se klenutím a ledem zchlazovaly.

Obr. 49. Nynější starosta J. F. Kubeš.

dráhy (transversálky) vedoucí z Okříšek do Brna a odtud přes průsmyk Vlárský do Uher. Tím nabyla Třebíč kýženého spojení s Brnem, Prahou a Vídní. Upravením chudobinců lépe postaráno o chudinu; také nemocným širšího okolí poskytnuta útulna velkolepou, moderně zařízenou nemocnicí, jež k prvním tohoto druhu v zemi náleží.[1])

Obec vykazuje jmění:

v budovách . . . . 1,109.500 K
v pozemcích ve výměře 328·5 ha.) . . . . . 200.000 K.

Že na stavbu nákladných budov obec při skrovných příjmech větší půjčky učinila, je samozřejmo; půjčky se amortisují a úroky z nich se hradí přirážkami obecními.

Ze starostů nejdéle působili: Josef Kliment (1825—1849) a nynější J. F. Kubeš (Obr. 49.) od r. 1885, za kterou dobu město Třebíč v každém směru zdárně se povzneslo.

Na seniorátu Třebickém po roce 1748 následovali páni z Valdštejna: Frant. Josef Jiří (1748—1760), bratr Frant. Arnošta; zemřel jako kapucín: jeho syn Emanuel Filibert (1760—1775), pak toho bratranec Vincenc (1775—1802). Po něm se vystřídali: Josef Karel (1802—1814), Frant. Adam (1814—1823), Arnošt (1823—1832), Antonín (1832—1848), Krystián (1848—1858), Vincenc (1858—1867), Vojtěch (1867—1868), dr. Jan z Valdštejna (1868—1876), Josef Arnošt, c. a k. polní podmaršálek (1876—1903), Arnošt Frantisek (1903—1904) a nynější majitel hr. Jos. Vincenc.

Celý fideikomisní seniorát vykazuje 4015·7 ha. půdy, a sice: 1129·8 ha. polí, 160·8 ha. luk, 17·7 ha zahrad, 109·4 ha pastvin, 2482·9 ha. lesů, 85 ha. rybníků a 30 ha. neplodné půdy.

Obyvatelé města Třebíče a předměstí, vyjímajíc Podklášteří, Nové Dvory a Židy, nebyli nikdy povinni robotní práce na panství konati, nýbrž jen různé měli poplatky. Dle urbáře z r. 1556 byli na Nových Dvořich povinni na 2 lukách pod městem trávu sušiti, seno shrabati a skopiti; piva na zámku každý var spílati, zelí, které se k zámku schystá, svážeti a na místo skládati.

V Městě a na Stařečce platilo se z domu buď 11 gr. aneb jen 5 gr. 2 d. 1 hal. a ženného[2]) 1—3 gr.; kromě toho dávali

[1]) Ředitelem nemocnice jest chvalně známý chirurg. operatér Dr. Jaroslav Bakeš. Nemocnice vystavěna od 1901—1903 nákladem 388.000 K.

[2]) Poplatek za žně.

platy z pozemků od vrchnosti najatých; v ulici Masařské platili někteří jen ženné, jiní dávali po slepici knězi; na Jejkově z domů neplatili, nýbrž jen úroky z polí, a na Novém Městě dávali každý po 7 gr. ročně.

Celá obec platila podle smlouvy z radnice, za mýto, za načínání vína, z míry obilné a šrotýřův stálého platu 35 kop a za jedno stehno hovězí poctového[1]) o vánocích 1 kopu a za 1 tele poctové „o velicenoci" 1 kopu; také platila celá obec ze dvora Ochyjanovského o sv. Martině 15 gr., ze dvora Štětinovského o sv. Jiří a o sv. Václavě po 8 gr., o sv. Jiří 2 slepice a kopu vajec a z rolí „na Túrově u hranic Kracovských" 3 gr.

Cechy měly platy zvláštní: řezníci, pekaři, ševci, kováři dohromady s koláři a bednáři, též soukeníci za dvé telat poctových ročně po 1 kopě, krejčí a hrnčíři za funt (libru) pepře poctového po 34 gr., kožešníci za 3 loty šafránu poctového 1 kopu a tkadlci za 1 funt pepře a 1 lot šafránu poctového 1 K. 4 gr.

V městě bylo tehda 27 řeznických krámů, z nichž platili o sv. Duše po $4^1/_2$ gr. a o sv. Martině každý $^1/_4$ centnýře loje nepřepouštěného. Kterýkoli řezník velký dobytek porážel toliko v sobotu, povinen byl v době od sv. Ducha do sv. Václava dávati „1 nohu, jenž slové paznocht, z hovada hovězího".

Soukeníci platili z každého postavu, který dali do panské valchy, $2^1/_2$, později 3 groše.

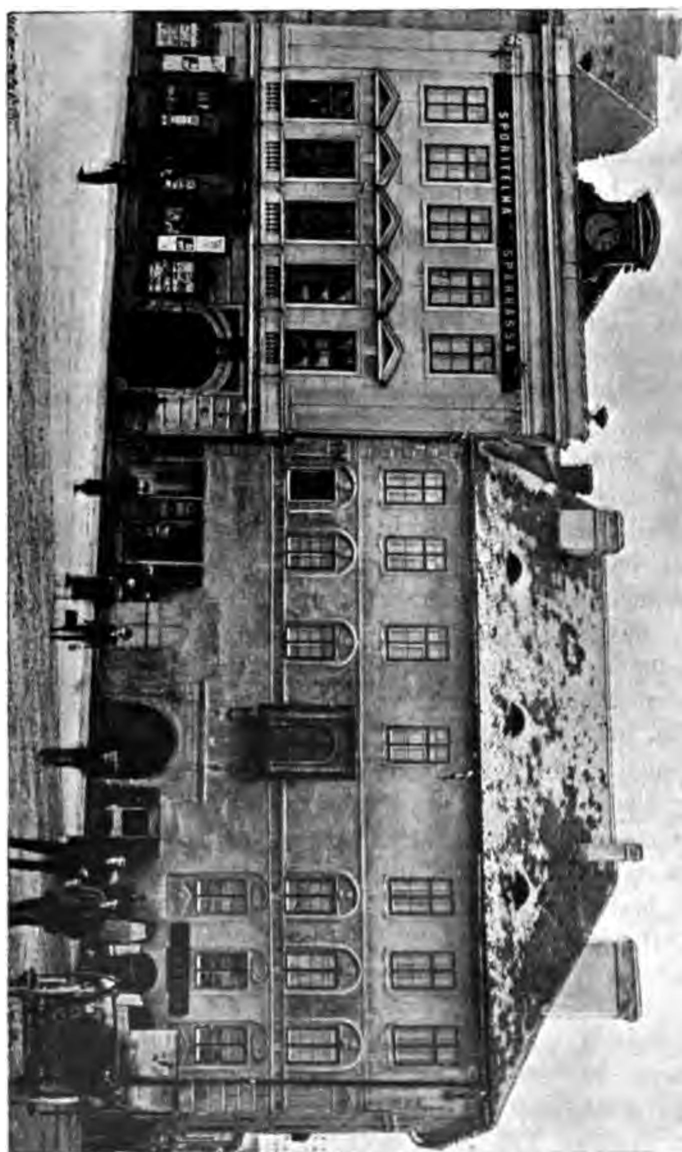
Za mletí sladu v panském (nyní Molově) mlýně dávali od celé várky sladu 5 gr.

Dvořáci před městem, jichž bylo 8, platili za fůru vinnou po 2 kop. o sv. Martině, Bratří ze Zboru 8 gr. úr., ze špitálu třebického brala vrchnost 10 grošův.

V XVII. stol. poplatky z domu a z řemesel o něco se zvýšily, ale zůstávaly vždy v míře obstojné. Grunty třebické byly vždy svobodny, pročež po zrušení roboty výkupu z nich nebylo.

Z nynějších pozemků jest: 583·7 ha. polí, 36·2 ha. luk, 23 ha. zahrad, 89·2 ha. pastvin, 44·2 h. lesů a 0·43 ha. rybníků. Vyznačnější tratě mají jména: u Křížové kapličky, Kanciborek, v Lomech, Terůvka, Vídeňský rybník, Radostín, na Spravedlnosti,

[1]) Poctové byly dary, které se měly odváděti pánům na počest o velikých svátcích.

Obr. 50. Nejstarší (?) dům v Třebíči s radnicí.

Hluboční, v Krátkých a Dlouhých Padělcích, na Baště, u Baby, u Literáku, na Kopcích, Křemelka, Obročince, Primátorka, Brzkovská, Hladíkovská, Ceplichalka atd.; rybníky obecní jsou: Opatůvka, Židloch, Starý, Nový, Barák, Kacíř, Žabka, Vesník, Hrachovec, Němeček, Nohavička, Fučík a Kuldánek.

Mlýny o samotě ležící jmenují se: Borovský (nyní továrna), Janův, Hluchý, Poušův, Krajíčkův, Churavý a Táborský (první 3 na potoku Stařeckém, ostatní na řece).

Obr. 51. Dům číslo 64 5 s obnovenými sgrafity.

Ačkoliv město Třebíč Matyášovým vojskem dobyto, vypáleno a vydrancováno, také potom častými, silnými požáry stíženo bylo, vykazuje přece mnoho starých staveb s nátěrem novomodním, poněvadž domy z pevného stavěny jsouce kamene se zachovaly, a jen střechy zhoubnému živlu podlehly.

Na Stařečce a Karlově náměstí mnohé domy dosud mají gotická vrata tesaným kamenem obložená. Nejstarším zdá se nám býti rožní dům na horní straně Karlova náměstí do ulice Palackého „k zámku“; pavlač jest vyzdobena 2 románskými sloupy, nad okny

1. patra jsou hlavy starožitných tvarů, vjezd jest široký s kamenným obkladem a celé přízemí má ráz stavby románské. (Obr. 50.)

Je-li nápis pod okny 1. patra: „Gebaut MCXXIII., R. MDCCCXXIII."[1]) pravdivý, náleží dům do prvních dob základů klášterských. Podle něho stojí městská radnice, v níž jsou umí-

Obr. 52. Listina z r. 1335, kterou markrabě Karel povyšuje Třebíč na město.

stěny městské kanceláře, spořitelna a hejtmanství. Po ohni r. 1873 byla obnovena. Jest prý to onen r. 1277 privilegovaný dům Heřmana, později Jana Moravy.

Stářím značným honosí se hospoda, od r. 1877 zvaná „Hôtel Habsburg"; v průjezdu na mramorové desce čteme: „Tuto

---

[1]) Postaven r. 1123, obnoven 1823.

jest hospoda „Czisarzůw Rzimskich a kralu Czeskych“. Renov. 1702. Zde prý bydlel král Matyáš, dobývaje kláštera a mnozí čeští králové na svých cestách mezi Vídní a Prahou tu noclehovali.

Obr. 53. Listina, kterou opat Matěj osvobozuje dům měšťana Heřmana od placení berně, 1277.

Pozornosti zasluhují domy: čís. 13 „Zlatý lev“ s městským znakem, který prý býval radnicí, čís. 17. „Černý orel“ s letopočtem 1580 a se znakem lazebnickým Viktorina Bradky, čís. 22. „Černý

dům" z r. 1619, dříve plný krásných černých sgrafitů, nyní bez okras; pouze nad vjezdem zachoval se starý nápis: „Poziehneg Hospodine tomuto Domu i vssechniem v niem przebywagyczym. 1619."[1]) Černý dům nestavěla, jak se za to mělo, Kateřina z Valdštejna, nýbrž měšťan Jan Rábl. Na domě čís. 64/5 (roh Karlova náměstí do ulice Haskovy) při opravě objeveny černé sgrafity, které

Obr. 54. Vnitřek basiliky.

obnovil zdejší prof. Kozlanský. (Obr. 51.) O domě (Pejzlově) čís. 27. v Domcích šla lichá pověst, že tam před bitvou Bělohorskou bydleli evang. faráři; bývala tam za starých dob katovna.

Na starém domě čís. 48/52 (Karlovo nám.) sedí rodina Brzkovských od r. 1707, na domě čís. 23/44 rod Olivů od r. 1765.

Ze starších rodů třebických jmenují se r. 1556: Chmel, Jelínek, Lihař, Polák, Strniště, Vyziblej, Zachystal, Zelinka, Žádný,

[1]) Popsáno mezi jiným v „Památkách archeologických". Sv. II. str. 354.

Žák,[1]) r. 1678: Budišovský, Butula, Korotín, Nikodým, Padrta, Papírník, Semrád a Stejskal (mlynář), o 70 let později (r. 1748): Brzkovský, Ceplichal, Fundulus (zlatinisované Břenek neb Grundel), Kliment, Krška, Richter, Veselský, Weigner, Voldán, Zelníček a j.

R. 1748 bylo v Třebíči 73 pravovárečných domů a 63 hospod.

Obr. 55. Dveře do sakristie.

Spolky: Nejstarším českým spolkem jest Měšťanská beseda. založena dr. J. Hanělem r. 1848 a obnovena r. 1860. Později povstaly: r. 1866 Spolek kat. tovaryšů, r. 1869 Dobrovolný hasičský sbor, r. 1873 Politický spolek, r. 1875 Dívčí pěvecká jednota „Vesna", r. 1880 Řemeslnická beseda, Tělocvičná hasičská jednota a Hospodářský spolek, r. 1886 Spolek pro zakládání knihoven

[1]) V rejstrech panských z toho roku čteme tato podivná jména třebických měšťanů: Fňukáček, Haramza, Karkos, Koblása, Koblučník, Ležekuje, Mls, Nadřínek, Nadřpán, Ochyjan, Ošusta, Trependa, Unygenys, Úřad, Varduka. Veřím Boha, Zdařbů.

pro lid, r. 1887 Dělnická beseda; po roce 1890 založeny byly: Vzdělávací beseda „Palacký“, politický spolek „Pokrok“, Sportovní klub, Bruslařský klub, Spolek soukromých úředníků, Československá obchodni beseda, zpěvácký spolek „Lumír“, Musejní spolek,[1]) Průmyslové museum, Spolek katolických dělníků, Katolicko-politická Jednota a četné spolky loterní a podporovací.

Archiv: Radnice třebická chovala drahocenný archiv, ve kterém moravští badatelé Horký a Cerroni ještě r. 1819 mnoho vzácných listin rodinných, dopisů veřejných, spisů bratrských, také bratrské kancionály a staré městské knihy z let od 1476—1589 nalezli.

Obr. 56. Pobočná brána románská pod kůrem.

Obr. 57. Pobočná brána gotická pod kůrem.

Tyto pro dějiny městské a zemské důležité poklady byly r. 1843, kdy Petr rytíř Chlumecký archiv navštívil, již odtud odstraněny. Nicméně zachovaly se listiny, které obsahují obdarování a výsady města od nejstarších dob. Těch listin datovaných od r. 1277 —1620 čítá se 33 kusů. (Obr. 52 a 53.) Opsány a v jeden celek spojeny jsou v diplomatáři potvrzeném od císařovny Marie Terezie.

O živelních pohromách zmínili jsme se na svém místě, vypravujíce dějiny města. Ty nejhroznější buďtež ještě hromadně

---

[1]) Za výstavky národopisné, konané r. 1894 v Třebíči, objevilo se takové množství starobylých památek, že již tenkráte vznikla myšlenka založiti zde spolek, který by ty památky sbíral a zachoval, což uskutečněno r. 1898.

Obr. 59. Portál býv. chrámu benediktinského na Podklášteří.

vytknuty: povodně velké byly v letech 1557, 1831 a 1862, krupobití a bouře r. 1668 na den sv. Víta,[1]) požáry v letech 1599, 1608, 1822, 1847 a 1873, drahota v letech 1623, 1805, 1811 a 1831, mor r. 1645 a cholera r. 1866.

Třebíč s Podklášteřím **má 3 fary**: na Zámku, ve vnitřním městě a na Jejkově.

Zámecký kostel zasvěcený původně Nanebevzetí Bohorodičky, nyní sv. Prokopu, jest velkolepým odkazem klášterníků benedik-

Obr. 58. Klenba v kněžském kůru před sakristii.

tinských, náleží k nejpamátnějším stavbám nejen Moravy, nýbrž celého Rakouska.[2]) (Obr. 54.) Chrám stavěn byl od založení kláštera (r. 1101) snad až do konce 12. století. Nade dveřmi sakristie stojí letopočet 1109, (Obr. 55.) v růžici pod kůrem 1121. Kostel, vzácná

---

[1]) Na památku sloužívala se každoročně toho dne slavná mše svatá za odvrácení podobného neštěstí.

[2]) Zevrubně popsán jest velechrám třebický v Památkách archeolog. roč. 1857 a v Ottově Slovníku.

to památka slohu románsko-gotického, jest 208' (65·7 m.) dlouhý, uprostřed 64' (20·22 m.) široký, ze které šířky na prostředek připadá 10·11 m, a na poboční lodi po 5·05 m. (Obr. 56, 57.) Kostel má totiž 3 lodi: prostřední oddělena jest od postranních 14 vysokými pilíři, na nichž spočívá gotická klenba křížová. (Obr. 58.) Nejzajímavější části celku jest kněžský kůr tvořicí dvoje oddělení, každé v jiném způsobu klenby, velmi uměle stavěné. Nade branou prvního oddělení čteme, že chrám z neuctěných rumů obnovil (ex profanatis ruderibus restituit) Jan Josef z Valdštejna r. 1730; druhá brána kněžského kůru jest nižší a užší. Překrásná jest kruhovitá, polychromovaná apsis s barevnými okrouhlými okny;

Obr. 60 Krypta.

za oltářem viděti kolonádu 33 sloupků s ozdobnými hlavicemi ostrými oblouky spojenými.

Okolo oltáře asi ve $^3/_4$ výšky vede ve zdi chodba opatřena románskými okénky, odkud jest čarokrásná podívaná na Třebič a okolí, která se zvyšuje různobarevným sklem.

Skvostem stavby jest románský portál s přerozmanitou ornamentikou sloupů, jichžto hlavice bohužel z části porouchány jsou. (Obr. 59.) Jiný portál menší a gotický objeven byl na straně protější (jižní) ze zámecké chodby.

Pod presbytářem jest krypta (Obr. 60 a 61.), spočívající na 16ti dvěma řadami stojících románských sloupech; pravá část krypty s poboční malou apsidou jest zbořena. V kryptě odpo-

čívala těla zemřelých zakladatelů a dobrodinců z rodu Přemyslova, snad i těla opatův; zajisté že i pod loďmi kostela krypty zasypané se nalézají.

Za obléhání kláštera Matyášem r. 1468 byl chrám střelbou a ohněm velmi poškozen a od pozdějších zástavních pánů úplně zanedbán a znesvěcen: zřízeny byly v něm různá skladiště, sýpky, ano i pivovar, a v části též panská kuchyně; v portále byla ještě

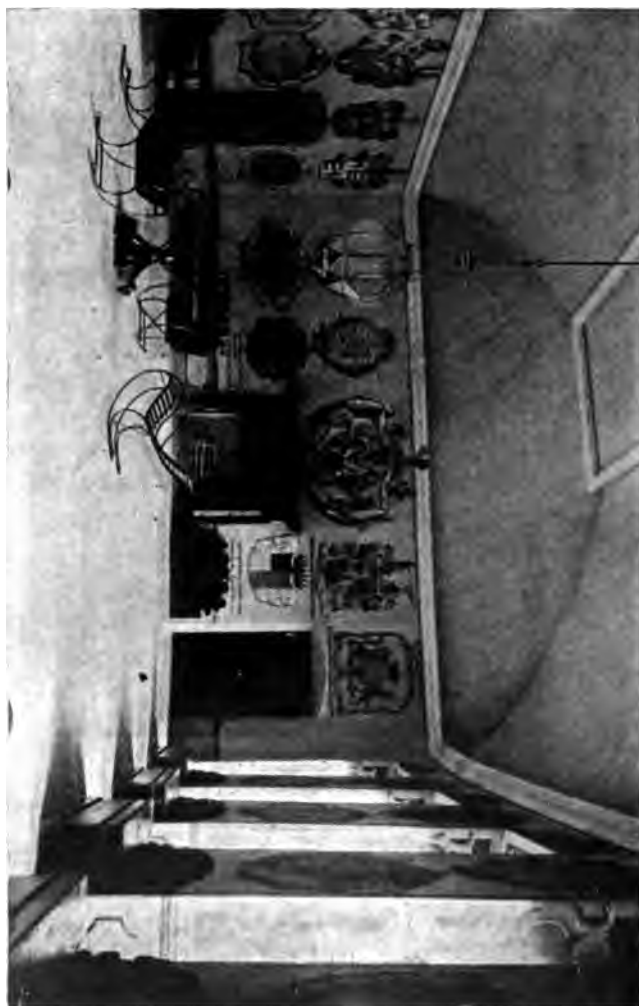

Obr. 61. Vchod do krypty.

v minulém stol. umístěna lokalie. Největší zásluhy o záchranu tohoto velechrámu získal si Jan Josef hr. z Valdštejna, jenž s obnovením započal r. 1703 a také ke kostelu 2 barokové věže[1]) přistavěti dal. Nejtěžší zvon, jenž visí na levé věži, 16 centů těžký pochází ze zrušeného kostela sv. Václava na St. Brně. Má nápis: „Ave sanctissima Maria, Mater Dei, Regina coeli, Porta paradisi,

[1]) Nynější podobu dostali věže (dle Volného) r. 1750 od kněžny Marie Anny z Fürstenberka, dcery hraběte Jana Josefa z Valdštejna.

mundi spes". Menší zvon s nápisem: „Sv. Prokope, náš patrone, hlasem svým oroduj za nás!" jest ulit r. 1858 u Hillera v Brně. Hlavní oltář jest nyní zasvěcen sv. Prokopu;[1]) mimo to jest v kostele 6 pobočních oltářů. R. 1873 a 1875 pořízeny nákladem

Obr. 62. Kamenný sál v zámku třebickém.

[1]) Roku 1704 Jan Karel hr. z Valdštejna a na Komorním Hrádku dal přední část kostela benediktinského (presbytář a kůr) příční zdí odděliti od hlavní lodě a přizpůsobiv ji za kapli, postavil v ni oltář sv. Prokopa. Od té doby jest kostel posvěcen sv. Prokopu.

Obr. 63. Vnitřek kostela sv. Martina.

hrab. dra. Josefa z Valdštejna mramorová kazatelna a křtitelnice, obě ve slohu románském; také nově vydlážděn kostel kehlheimskými deskami.

Zámek Třebický jest pouze skrovným zbytkem kláštera benediktínského opraveným od vladařů z rodu Pernštejnského. (Obr. 61).

Klášter byl rozsáhlejší a velkolepější s mohutnou věží, kterou r. 1502, poněvadž sesutím hrozila, Vilém z Pernštejna rozbořiti dal. Mimo nynější vjezd do zámku zachovaly se dosud 2 gotické brány: jedna v t. zv. sále za Podklášterským hostincem (nyní zastavena domkem), druhá pod zámeckou farou.

V zámku chovají vzácné staré nábytky, sbírku starých zbraní, rodinné podobizny držitelů panství Třebického[1]) a několik obrazů od malířů nizozemské školy. (Obr. 62.)

Lokalie byla u kostela zřízena r. 1759; prvním lokalistou až do r. 1776 byl P. Filip Zwach; mimo něj nejdéle zde působili: P. Ignát Zwach 1781—1810 a P. Alois Schrotz 1853—1873, za něhož lokalie povýšena byla na faru r. 1859. Přifařeny jsou: Zámek Třebíč, Podklášteří, Židovské město, Sokolí, Račerovice, Budikovice a Týn.

R. 1900 čítala celá farnost: 2644 kat., 138 ak. a 628 židů.

Záduší při faře činí 16.968 K 50 h.

Farní kostel sv. **Martina** byl založen asi koncem XIII. stol., když Třebíč již značně se rozšířila. Nejstarší jeho částí jest kněžiště, bývalý to kostelík, který stál osamoceně na hradbách; věž stála poblíž. Nynější kostel povstal spojením kostelíka s věží. Kromě hlavní lodě má budova nyní 2 poboční lodě a nad nimi oratoria, pak ještě 2 kaple, které dal v letech 1707—1710 postaviti farář Matlocius. Obraz sv. Martina maloval brněnský malíř J. Šichan (starší obraz Winterhalter.) (Obr. 63.) V kaplích jsou oltáře sv. Josefa (Obr. 64.) a sv. Anny, mimo to v kostele ještě 4 oltáře; kazatelna slohu barokového má bohatou ozdobu figuralní.

Z dob předbělohorských vykazuje kostel jen skrovné památky, a sice železné dvéře do sakristie z 2. polovice XV. stol., na nichž ve 32 polích střídají se zubří hlavy Pernštejnské s císařským dvouhlavým orlem, a cínovou křtitelnici (Obr. 65.) ze

---

[1]) Mezi obrazy jest také znázorněn rodokmen pana Smila Osovského z Doubravice.

Obr. 64. Poboční oltář sv. Josefa v kostele sv. Martina.

začátku XVII. stol., kterou kostelu darovali manželé Jan Rafael Chroustenský z Malovar[1]) a Anna roz. Šarovská ze Sárova. Křtitelnice se skvostnými reliefy má legendou poslání apoštolské: „Jdouce po všem světě, kažte evangelium všemu stvoření; kdo uvěří a pokřtí se, bude spasen, kdo pak neuvěří, zatracen". Také obětní svícen kostelní a mříž kolem křtitelnice pocházejí z dob Pernštejnských, majíce překrásně stylisované listy révové a chmelové.

V kostele jest jediný náhrobní kámen z r. 1571 dvou synáčků Helmharta Jiřího z Tolce a na Kepachu, kteří zde v čas moru, jedouce se svými rodiči, zemřeli. Pod kostelem v rozsáhlých kryptách pochovávali se až do zákazu Josefinského vážnější občané třebičtí, před oltářem faráři.

Mohutná, 75 m. vysoká, čtverhranná věž, stojící na místě starší věže z dob opevnění města, postavena byla za krále Jiřího r. 1458 z kamene dobrého a „v ní sklep dobře opatřený za komoru vší obce jest udělán".[2]) Komoru uzavíraly dvoje těžké dvéře s umělými zámky; v komoře byla schránka železnými kutými dvéřmi opatřena, do které v čas válek drahocenné věci obecní a privilejní listiny uschovávali. Na věži visel veliký, zvučný, zlatou obručí opatřený zvon, který Uhři r. 1468 roztloukli a kusy jeho po polích rozházeli; tyto byly posbírány a z nich r. 1481 slit zvon hlásný, na který hodiny bily. Když město po zkáze obnoveno bylo, opravili měšťané také věž, na které udělali 7 makovic, r. 1483 velký zvon Matky Boží a Sv. Martina pořídili.

Po 13ti letech opatřili druhý zvon jménem „Dominikal" a potom ještě dva.

Věž opravována a z nova pokryta byla několikráte. První hlavní oprava padá do let 70tých stol. XVII. za Smila Osovského. Věž pokrývala se od r. 1572—1575; nad zvony zřízen byl byt pro trubače a komora pro orloj, dříví dubové na krov dovezeno

---

[1]) Jan Rafael Chroustenský z Malovar na Myslibořicích a Něm. Rudolci držel v Třebíči dům čís. 102./1. v Haskově ulici. Účastnil se povstání proti Ferd. II., pozbyl r. 1622 své statky a žil s počátku v Uh. Skalici. Zemřel r. 1645 jakožto vysoký důstojník švédský prý v Měříně, kamž na návštěvu svých příbuzných přišel a jest prý v kapli matky Boží v tamním kostele pochován.

[2]) Dle Střelky.

Obr. 65. Pernštejnské dvéře do sakristie a křtitelnice.

z lesů hostímských. Ale již r. 1577 vyhořela neopatrností trubačova čeledína; požár povstal časně z rána, když mnozí ještě spali, jiní šli na trh do Meziříčí. Při úplném bezvětří hořela věž jako svíce a dohořívající trámy padaly na hřbitov. Shořel jen vrch věže s 2 zvonky, které bily hodiny; dovnitř oheň se nedostal. Na pořízení nového krovu dal ihned Smil Osovský dřevo ze svých lesů (měkké); nad bytem trubačovým umístěny hodiny německé s cymbály. Orloj přenesen do komory pod zvony, odkud r. 1715 odstraněn. Velkým požárem r. 1822 vyhořela věž úplně, zvony mimo umíráček se rozlily. Po 40 let nebylo řádného krovu na věži, avšak zvony nové brzy zakoupeny: r. 1823 největší zvon „Panna Marie“ 2080 liber těžký, r. 1829 „Andělíček“ 100 liber těžký (oba lity ve Znojmě), r. 1858 ještě 2 zvony (ulity v Brně), „Martin“ 1891 liber těžký a „Jan Nepomucký“ 600 liber těžký. R. 1905 věž nově opravena a pokryty báně mědí. (Obr. 66.)

Fara u Sv. Martina jest prastará; první duchovní správu obstarávali mniši řádu sv. Benedikta snad do doby, kdy Třebíč povýšena za město. Správy o farářích jsou skrovné.

R. 1366 připomíná se Vítek (listina Velehradská), r. 1377 vyznal farář Vavřinec z Rouchovan, že jest dlužen faráři Janovi z Třebíče 20 kop, ježto se uvolil splatiti pod trestem exkomunikace ve 4 lhůtách, r. 1382 byl farářem Ondřej ze Znojma, r. 1386 ručil kněz Adam z Třebíče za faráře v Mistříně, že zaplatí $2^1/_2$ kopy dluhu pražskému měšťanu Proskočkovi, r. 1394 byl farářem bratr Peskal (listina Pustiměř.) a r. 1405 Jiří.[1]) R. 1443 byl děkanem třebickým Michal Gründer, farář v Rantířově (u Jihlavy).

Za obsazení Třebíče husity zmáhalo se vyznání pod obojí čím dále tím více, ano i farář Martin (r. 1451) k utrakvismu se klonil a s Janem Rokycanou pilně si dopisoval; působením Kapistranovým opět získán církvi římské.

Již r. 1449 měla obec pod obojí svou modlitebnu vedle špitálu na Podklášteří (bývalá sýpka u Pohankova mlýna), která trvala ještě za dob pánů z Boskovic. Artleb z Boskovic vypověděl prý jejich kněze, ale když viděl, že obecenstvo s velkým pláčem

---

[1]) Podepsán jest: „Georgius, rector parochialis, procurator pauperum hospitalis in Trebicz“.

Obr. 66. Farní kostel sv. Martina.

jej doprovází, povolal ho zpět. Nedlouho na to odebral se farář a děkan u sv. Martina, rozmrzen nad šířením se utrakvismu, do Jaroměřic, doufaje, že měšťané jej brzy zpět povolají. „Ale to jej zmejlilo," píše kronikář, „neboť Třebičtí s vůlí vrchnosti své kněze svého pod obojí zpěvem a zvoněním do kostela uvedli a od té chvíle kněží římských v Třebíči nebývalo." Během XVI. stol. většina utrakvistů oblíbila si vyznání luteránské (augsburské) a na faru u sv. Martina dosazováni kněží toho vyznání.

Mezi jinými zde působili: Blasius 1550, Adam Světelský (1555—1557), Samuel (1561—1564), Ondřej Pardubický (1570—1574), Matěj Skutecký (1578), Jan Laetus (1590) a poslední Jakub Petroselinus (Petržela) starší (1605—1629).[1])

Kde farní dům dříve stával, nelze zjistiti; nynější fara zbudována v 1. polovici XVII. stol. na místě opuštěném v t. zv. Masařské ulici; r. 1785 byla budova v nynější podobě provedena.

Patronem farním byli majitelé velkostatku, až r. 1607 Smil Osovský patronát kostela třebického a obsazování fary luterskými kněží městu na tak dlouho odkázal, dokud by majitelé panství luterskými zůstali; pak mělo spadnouti zpět na pány. Také dovolil pastorům v Třebíči, aby z přifařených osad Kožichovic a Stříteže brali desátek.

Po bitvě Bělohorské byla kurácie třebická r. 1622 svěřena katol. faráři do Rudíkova, první bohoslužby katolické u sv. Martina konány r. 1629: pak administroval faru Jan Pihavý, děkan Roždálovský, farář Rudvíkovský, Budišovský a Tasovský; prvním katol. farářem ustanoven r. 1638 Václav Bureš. Obrácení akatolíků za dob 30tileté války jen pomalu prospívalo. Ještě r. 1656 stěžoval si polenský děkan Burešovský v žalobě k císaři podané, že Třebíč dosud jest středištěm kacířstva, ve kterém se zdržuje na 21 různých sekt. Na to konány jesuitské misie z Jihlavy, kterými již r. 1657 úplného obrácení — u mnohých jen na oko — bylo docíleno. Až do naší doby vystřídalo se od obnovení katolictví na faře sv. Martina 20 farářů, z nichž nejdéle a nejúčinněji působili: Martin Matlocius (Matlocha) (1698—1727), kterýžto

---

[1]) Rodák kunštátský vydal kromě jiných spisů r. 1613 postillu neb kázání sumovní v Praze, kterou věnoval paní Kateřině Osovské roz. z Valdštejna na Třebíči a Červ. Lhotě.

sepsal „Monumenta pietatis“ obsahující církevní místní správy, čili církevní kroniku třebickou, Frant. Langfort (1727—1746), Jos. Cardeli (1746—1776), za kterého založeno místo zámeckého kaplana, Filip Zwach (1776—1797), za něhož osamostatněny byly fary v Trnavě a Červ. Lhotě a nově zřízena fara u kapucínů, Jakub Dvořecký (1798—1814) od r. 1784 správcem fary na Jejkově, pilný sběratel místní historie, Alois Altmann (1827—1854), Jan Janoušek (1854—1873), horlivý vlastenec, vzdal se fary a † 1886 v Brně, od r. 1899 nynější farář a děkan Matěj Nevoral, jehožto přičiněním důkladná oprava kostela, jak zevnější tak vnitřní, provedena byla.

K duchovní správě sv. Martina jsou přiděleny: Vnitřní město Třebíč, předměstí Horka a Stařečka, Hluchý a Janův mlýn, Borovina a ves Řípov.

R. 1900 bylo ve farnosti 5060 kat., 65 ak. a 243 židů.

K záduší sv.-Martinské fary náleží celá trať „Radostín“ ve výměře 79·3 ha., dřívější to majetek literátského kůru. R. 1630 nařídil Rud. hr. z Valdštejna, aby farář a kůr polí každoročně střídavě užívali, což provedeno v ten způsob, že sousedům dány pole na 55 dílů roztříděné do nájmu, ze kterého každý po 12 gr. bílých o sv. Jiří a Václavě střídavě faráři a kůru platili. R. 1687 konsistoř olomucká rozhodla, že výtěžek patří jediné faráři. Desátky brali faráři ze všech osad náležících ku panství, také z osad městu poddaných: Ptáčova a Kracovic.

Matriky založené r. 1635 vedeny byly latinsky do r. 1754, pak do r. 1769 česky, potom opět latinsky, od r. 1785 německy a od r. 1867 česky.

Sídlem děkanství stala se Třebíč za faráře Vojt. Keila r. 1671; přiděleny byly sem fary: Třebická, Vladislavská, Kamenická, Rudíkovská, Náměšťská, Heraltická, Opatovská, Stařecká, Čáslavická, Roketnická, Valecká a Dalešická; roku 1778 patřily sem fary: Třebická, Stařecká, Roketnická, Opatovská a Heraltická a 2 kaplanství lokální: Vladislavské a Čáslavické. R. 1786 vyloučena byla fara Opatovská, r. 1788 fary Stařecká, Roketnická, lokální kaplanství Čáslavické a fara Heraltická, za to přivtěleny nově zřízené fary: u Kapucínů v Třebíči, v Červené Lhotě, fara Přibyslavická, kurácie v zámku a lokální kaplanství: Benetické, Trnavské a Střížovské.

Druhá fara městská byla r. 1784 zřízena u kapucínů. Klášter této řehole stojí na východním konci ulice Otmarovy, na místě bratrského sboru. Klášter založen byl poslední vůli Frant. Aug. hraběte z Valdštejna ze dne 8. srpna 1684,[1]) jenž na jeho stavbu poručil 28.000 zl. a nařídil, aby v klášteře 25 bratří z důchodů statku Dolních Vilímovic, který r. 1678 od Alžběty z Vlašimě zakoupil, vydržováno bylo. R. 1686 přistěhovali se první kapucíni (3 kněži a 2 bratři) do Třebíče; prvním kvardiánem ustanoven r. 1693 P. Chrysogon Budějovský. Nyní žijí v konventu jen 4 bratři.

Kostel s klášterem dostaveny a posvěceny byly r. 1693. Kostel jest ve slohu tak zv. kapucínském, velmi prostičkém, jednoduchém a jest zasvěcen „Proměnění Krista Pána. (Obr. 67.)

Nade dveřmi kostelními jest nápis: „Anno, quo sentina Tartari facta est lux magistraque divae veritatis".[2]) R. 1784 zřízena zde fara; budova farní stavěna byla od r. 1788—1793. Klášter vyhořel v letech 1821, 1822 a 1847 a byl vždy dobrovolnými sbírkami obnoven. Kostel má nyní hlavní a 4 poboční oltáře. Věž u kostela z vlastních prostředků zbudoval kvardián a farář P. Albert Chlumecký r. 1884; také 3 zvony přispěním několika sousedů jejkovských zaopatřil.

Do r. 1803 byla fara obsazena kněži světskými od toho roku řeholníky. Nejdéle zde jako správcové farní působili: P. Tertullian Přerovský, rodák třebický (1803—1823), P. Tadyáš Freiss (1832—1877) († 1883), který vyhořelý r. 1847 klášter a kostel r. 1849 znova postavil; zvláštních zásluh o zvelebení chrámu v novější době si získali: P. Albert Chlumecký (1878—1891) a nynější kvardián a farář P. Jan Nep. Rubringer, jenž dal r. 1905 vnitřek kostela obnoviti a znamenitými obrazy freskovými ozdobiti. V dobré paměti žije dosud u třebíčanů P. Othmar Sokol, jenž za nedostatku škol v Třebíči soukromě připravoval hochy pro školy hlavní, gymnasia a reálky; zemřel r. 1881. Fara r. 1900

[1]) Farář Matlocius píše, že již hrabě Frant. Adam nějaké peníze odkázal na založení kláštera kapucínského a že za hr. Karla Ferdinanda z Valdštejna r. 1687 položen základní kámen.

[2]) Léta, kdy z výkalu pekelného povstalo světlo a učení božské pravdy. Nápis ten zajisté složil farář Matlocius, jenž o nekatolících velmi ostrých názvů: „zizania, sentina, Babylon" užíval.

Obr. 67. Vnitřek klášterního kostela Proměnění Krista Pána.

čitala 5716 kat., 42 ak., 25 židů a patřily sem předměstí Jejkov, Domky, Nové Dvory a Nové Město a vesnice: Střítež, Slavice a Kožichovice. Patronem fary jest Náboženská Matice.

Sbor bratrský stával na místě kláštera kapucínského do r. 1637. Již za pánů z Boskovic objevili se první bratří Boleslavští v Třebíči a zmohutněli za Jana z Pernštejna a za pánů Osovských z Doubravice, kteří byli bratrského smýšlení. Ze štědrých podpor Pernštejnských vystavěli si bratři na Jejkově sbor, který valně byl rozšířen, když Smil Osovský r. 1572 a 1573 upravil bratřím beneficia pro sbor a jeho školu. Kromě chrámu s věží měl sbor i byty pro kazatele, budovu školní a nemocnici, kterou posléze řídil důvěrný přítel Komenského, Securius; sbor obkličovala velká ovocná zahrada. Pod ochranou Smilovou konaly bratří zde 2 synody: při první r. 1596 kázal bratr Efraim a Jan Němčanský modlitbu konal a články učení vykládal, načež v neděli 28 bratrských kazatelů k úřadu zřízeno bylo; druhá konána r. 1607.

Z duchovních správců bratrských na Jejkově známi jsou: Bratr Havel Dřevínek, „kterýž prve byl několik let knězem kališným, potom u br. Jana Augusty několik let za čeledína byl, od něhož dán za správce sboru jičínskému na Moravě; odtud do Třebíče, potom do Dačic, pak zase do Třebíče, odkud nemocen jsa, jel do Prostějova na lékařství (léčení) a tam umřel v pátek měsíce října 1563. Člověk byl pobožný, pilný i učený, bakalář Pražský, rodem z Pelhřimova“.[1])

„R. 1566 zemřel bratr Václav Solín, správce sboru třebického tu v Třebíči po sv. Duchu pátý den června měsíce okolo 6. hodiny. Člověk mladý na zejtří pohřben. Na kněžství potvrzen v Slezanech 1557.“[1])

„R. 1567 zemřel bratr Svatoň (rodem z Hranic) v Třebíči, kdež v nově za správce dán byl, v úterý masopustní 6. den měs. února. Kněz mladý, na kněžství zřízen 1562, rozumný a pobožný muž.“[1])

R. 1572 dle kroniky Střelkovy měl p. Smil Osovský z Doubravice druhého kněze před městem ve Zboře Aeneasa (Eneáše) Boleslavského, učení vitemberského. „Mládenci učí se tam jazykům a z jiných měst k učení syny své dávají. Ti bez platu

[1]) Zprávy z nekrologu „Českých bratří“.

Obr. 68. Náhrobky rodiny Osovských z Doubravice v klášterní zahradě v Třebíči.

i s mistrem svým jsou živi, toliko prací rukou svých se živice.“ Po 5ti letech byl Eneáš mezi starší vzat a hned biskupem volen, kterýžto úřad 6 let zastával v Ivančicích, kde zemřel r. 1594.

Po Eneášovi r. 1577 spravoval sbor Pavel Cedron, „pobožný jako jeho předchůdce Jan Aeneas“. Z Třebíče dosazen byl do Strážnice, kdež zemřel r. 1585.

Pak se připomíná jakožto správce sboru jeden z překladatelů bible, Jan Kapita, (Hlava) jenž zemřel r. 1589. Nekrolog o něm praví: „Tu v Třebíči byl několik let správčím, téměř vždycky nemocen byl. Byl také jedním z ouzké rady. Rodem byl z Bystřice pod Pernštýnem, člověk učený. Bratr Eneáš nad ním kázal při sboru třebickém“.

Za Eneáše Boleslavského žil v Třebíči bratr Pavel Konvaldský, bratr Jana Černého, „muž upřímný ctnostný a pracovitý“, byl dán bratrovi Eneášovi, „aby za otce v čeledi byl“. Dokonal zde r. 1580.

Potom ve správě církve jmenují se bratří: Jiří Lotis, Daniel Borras a Jak. Kment; ve stol. XVII. Samuel Roudnický, Samuel Benedikt: posledním byl Vavřinec Justýn, jenž jako starší Jednoty zemřel r. 1648 ve vyhnanství v Púchově.

Nízké stáří církevních správců bratrských, jehož se dožili, poučuje nás, že život jejich pln byl strastí, starostí a nedostatku.

Sbor bratrský stával na místech nynějšího kláštera kapucínského až do r. 1687, při němž býval hřbitov a v něm mausoleum pánů z Doubravice a jich známých a příbuzných. O tomto píše Paprocký v „Zrcadle markrabství mor.“: „V témž městě Třebíči při zboru jest zahrada, kdežto mezi zdmi jest plac pěkně obezděný, v nichžto kameny vsázené a na nich osoby vytesané, tolikéž i textové se spatřují. Jest také obzvláštní sklípek, kdež leží tělo urozeného p. Burjana Osovského z Doubravice a na Třebíči, kterýžto život svůj dokonal l. 1563. Tam tolikéž i paní manželka jeho pochována jest, jakž o tom náhrobek těmito slovy svědčí: Léta 1567 umřela jest urozená paní paní Eliška Bítovská z Lichtenburka, pozůstalá vdova po uroz. pánu Burjanovi Osovském z Doubravice a na Třebíči“.

R. 1588 pochována tam byla paní Bohunka z Žerotína, první manželka Smila Osovského z Doubravice a r. 1613 Smil Osovský. Nápis na jeho náhrobku následující jest: „Letha Panie

1613 dne 13. února dokonal bieh života svého urozeny pan Smil Ossowsky z Daubrawicze a na Trzebiczi J. M. C. radda a místo(držící) gehožto tielo pochowane oczekava blahoslaweneho wzkrzisseni".

Tyto 4 náhrobky provedeny jsou v bílém mramoru. Burjan a Smil vytesáni jsou v rytířském brnění s přílbicí stranou odloženou; náhrobek Bohunky Žerotínské ukazuje paní vzácné krásy v bohatém kroji věku XVI. s čepečkem krajkovým na hlavě a okružím kolem krku, kdežto obličej Elišky Bítovské jest starší, neobyčejně přísný a hlava její zahalena vdovskou smuteční rouškou.

V mausoleu pohřbena byla také druhá manželka Smilova, slavná Kateřina Valdštejnská, a to beze vší okázalosti r. 1638, kteréž však v době protireformační náhrobek nesměl býti zřízen. Kromě těchto kamenů nalézají se ještě 3 náhrobky s nápisy v zahradě kapucínské, a sice: paní Johanky z Doubravice, manželky pana Zdenka Bítovského z Lichtemburka, zemřelé r. 1555, paní Johanky z Ludanic, vdovy po Jiříkovi Čelovi z Čechovic,[1]) zemřelé r. 1567 a třetí, objevený teprve r. 1904 při opravování budov, Víta Weidhofera z Vogelsberku, jenž vyobcován byv z Jihlavy pro smýšlení bratrské, žil v Třebíči; zde r. 1596 odkázal oběma kostelům a špitálu třebickému po 20 kopách gr. a brzy na to zemřel.[2])

Po velkém požáru kláštera byla hrobka Osovských při restauraci celé budovy klášterské r. 1860 zrušena a náhrobky do terasu zahradního zazděny. (Obr. 68.)

Zvony z bývalé věže sboru Bratrského byly dány do věže kostela Nejsv. Trojice na hřbitově městském. Menší zvon má nápis: „Milugte sprawedlnost, kteržiž saudjte zemi, smeisslejte o Panu Bohu v dobrotie. Nebe a země pomine, ale slowo Panie zůstawa na wieky wieků̊w amen." Mistr Filip Konwarz Wisskowie 1558; větší zvon: „Slyt jsem k Trzebickimu zboru, wssiechniem duchum zlym na vzdoru". Adam Konwarz ten zvon dielal 1581 v Mezyrzycii.

---

[1]) Jiřík Čelo z Čechovic koupil r. 1558 od Burjana Osovského z Doubravice Valč s příslušenstvím.

[2]) Na náhrobku jest dolní část nápisu ohněm vypálena.

Obr. 69. Kostel Nejsv. Trojice.

Kostel Nejsv. Trojice stával již na začátku XVI. stol. a v letopisech jest poznamenáno, že když po roce 1525 do kostela

Obr. 70. Kostelíček.

sv. Martina kněz pod obojí byl uveden, katolíci konali své pobožnosti u sv. Trojice. Do nynější podoby byl kostel přestavěn

v létech 1564—1573. R. 1607 zřízen u kostela hřbitov, poněvadž starý hřbitov okolo kostela sv. Martina pro množství obyvatelstva již nepostačoval. Kostel byl obnoven r. 1661 a Karel hr. z Valdštejna dal r. 1701 k němu přistavěti věž. Kostel má jediný oltář s obrazem Nejsv. Trojice. (Obr. 69.)

Na hřbitově pochovávají se také obyvatelé z Podklášteří, z Židovského města (křesťané), z Tejna, ze Sokolí, z Račerovic a Řípova.

Na městském území jest 6 kaplí a několik křížů a soch. Nejpamátnější jest kaple sv. Petra a Pavla při mostě Jejkovském postavena na místě, kde kněží bratrští, odcházejíce r. 1629 do vyhnanství na rozloučenou kázali. Chronogram nad vchodem: „Anno, qVo aLMa fIDes renata TrebICII"[1]) udává rok zbudování 1658.

Větších rozměrů jest kaple sv. Kříže na Strážné hoře „Kostelíčkem" nyní zvaná. Tuto postavil zednický mistr Jan Fulík, když byl i se svým synem pěšky vykonal pouť do Říma; zakladatel i jeho syn pochováni byli ve sklípku pod „Kostelíčkem". Za vlády Josefinské byla kaple znesvěcena, ale r. 1796 původnímu účelu opět vrácena. (Obr. 70.)

Sousoší sv. slov. apoštolů stojí na náměstí v místech, kde stával pranýř; bylo postaveno Bernardem Seelingem r. 1885. (Obr. 71.) U silnice Meziřické nedaleko Podsoudcova viděti starožitný polozapadlý kříž „Babou" nazvaný.[2]) Lepší starou kamenickou práci osvědčuje socha za městem u silnice Znojemské.

V Třebíči založen nejstarší dosud známý **literátský kůr** od Jana z Pernštejna r. 1516, jehož stanovy opravil Smil Osovský r. 1606. Jmění jeho bylo značné. Ačkoliv ve skutečnosti již r. 1703 přestal býti činným, přece formálně zrušen byl teprve r. 1778, kdy veškeré kapitály kůru, které byly na domech zajištěny, přeneseny na obec. Kůr držel všechny pozemky, které nyní tvoří beneficium farské, a vydržoval z jejich výnosu školu.

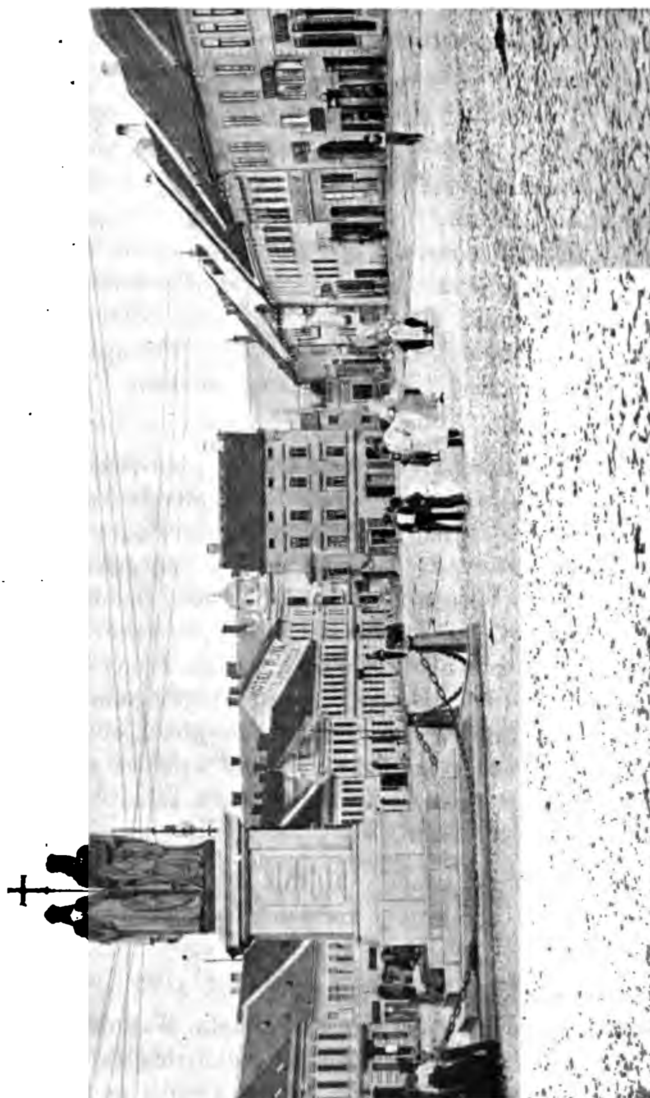
Ze správců kůru jsou známi: Blížkovský Jiří, jenž žil okolo r. 1600 a po něm Hisurgicus Eliáš; oba skladatelé duchovních a světských písní. Starých kancionálů se nezachovalo.

---

[1]) Roku, kdy živá víra obnovena v Třebíči.

[2]) Pověst o „Bábě u Třebíče" podal M. Mikšíček ve své „sbírce pověstí moravských a slezských". (Sv. IV., str. 14.—24.)

Činnost kůru převzalo bratrstvo sv. Anny založené r. 1703 při kostele sv. Martina, které bylo zrušeno r. 1785; za svého

Obr. 71. Sousoší našich sv. apoštolů v Třebíči.

rozkvětu čítalo až na 1000 členů obojího pohlaví.

Židé od pradávných dob žili v Třebíči, kde jim velké poutě vhodnou dávali příležitost k různému obchodování. Že by již

r. 978 byli zde postavili synagogu, jak Horký tvrdí, tomu přisvědčiti nelze.

Usadivše se na území Podklášterském založili zvláštní obec a byvše chráněni vrchností a příznivými pro ně zákony (zejména Otakarovým z r. 1254), přes mnohá pronásledování zmohutněli, tak že obec jejich r. 1857 čítala 1227 duší.

Židovské město velmi nepravidelné, plno koutův a nečistoty, bývá z jara Jihlavkou zaplaveno. V městě jsou 2 synagogy; starší postavená v letech 1639—1641 (bývala prý mnohem vyšší) a novější. Hřbitov židovský jest na svahu stráně za ulicí Růžovou (Kočičinou); pochází též ze XVII. stol.; starší hřbitov mívali u samých hradeb klášterských na Podklášteří proti posledním domkům na silnici k Čechtinu vedoucí. Při upravování zahrady objeveny tam před 25ti lety kostry obrácené k východu, mající na očích střípky.

R. 1410, tak jak vypravuje kronika jihlavská, byli třebičtí židé oloupeni od dobrodruhů Jana z Brna, přivržence Sokola z Lamberka, Kašpara, syna purkrabího hradu Rakous (Rabs), a pěti jiných. R. 1528 vypověděl je z Třebíče Jan Jetřich z Boskovic a r. 1547 Jan z Pernštejna. Také po bitvě Bělohorské židům, ač podle katolíkův jediní v zemi trpěni byli, valně se nevedlo. Bez ohlášení u vrchnosti žádný jinam se dáti, žádný oženiti se nesměl pod pokutou 100 kop mor. Za pohřeb přespolního žida muselo se vrchnosti zaplatiti dukát. Když nevyhověli robotě, bývali biti. Na jejich stížnost roku 1648 vrchnost nařídila, aby nikoliv bitím, nýbrž peněžnou pokutou trestáni byli, a za každý den zameškané roboty po 30 kr. platili.

Když židé ku konci XVII. stol. zasahovali cechům do různých řemesel, pálili na prodej kořalku a obchodovali s různým zbožím po domech na újmu kupců; povstąly četné stížnosti, které vyřízeny byly reskriptem císaře Josefa I. r. 1708 v neprospěch židův.

Od pradávna měli židé svou školu. Tato stala se po reorganisaci škol německou obecnou školou trojtřídní. Poněvadž od let šedesátých minulého stol. židů v Třebíči neustále ubývá a na jejich místa do Židovského města křesťané se stěhují, nastala nutnost v „Židech“ zříditi školu českou, která jest nyní dvojtřídní; trojtřídní něm. škola v „Židech“ klesla na dvojtřídní.

Z rabínů nejdéle (1828—1879) zde působil rodák třebický Joachim Pollak (Polák), výborný znatel talmuda a vykladatel žalmů; byl spolupracovníkem mnohých hebrejských časopisů.

Školství. Jest vůbec známo, že benediktini ve svých klášteřích nejen kleriky řeči latinské a vědám bohosloveckým vyučovali, nýbrž i pro laiky školy vydržovali podobné nynějším gymnasiím; tak se dělo i v bohatém klášteře třebickém od počátku jeho založení. Tam schopní mladíci učili se mluvnici, logice a řečnictví, také počtům, měřictví, astrologii a hudbě. Z těchto škol zajisté vyšli znamenití Třebíčané: Zdeněk z Třebíče (Zdenko de Trebecz), jenž r. 1292 sepsal latinský formulář: „Liber a missionibus regum"[1]) a cís. notař Adam, syn Petra z Třebíče, jenž r. 1406 potvrdil listinu třebického rychtáře Martina.

Když postupem času osada Třebíč na pravém břehu Jihlavky se rozšířila a v ní kostel s farou zřízeny byly, tenkráte, dle kroniky Střelkovy, také škola pro cvičení mládeže zbudována byla. O její osudech mnoho nevíme: stála jako jiné školy pod dozorem farářův, kteří měli právo učitele na ni dosazovati a sesazovati. O farní škole píše Střelka: „že r. 1483, když Třebíč ze ssutin nově povstala, obyvatelé postavivše si kostel, školu opatřivše a žákovstvo do ní uvedše, mládež ku cvičení do ní s pilností posílali a sami živností svých pilni byli". Když město opanovali vyznávači pod obojí a bratří, obě tyto hlavní sekty měli školy své: prvá (stará škola) byla u sv. Martina,[2]) druhá na Jejkově „u Zboru". K roku 1562 poznamenává Střelka, že Smil Osovský u kostela pod obojí choval při faráři též bakaláře se žákovstvem pro učení mládeže, jenž měl výplatu na faře, plat za koledy, od pacholat na čtvrt leta a z radnice každý týden po 5 gr., při Zboře že byl mistr Eneáš Boleslavský, jenž sám vyučoval. K r. 1578 připomíná radní písař Jiřík Přemysl Prostějovský, že nově ustanovený u sv. Martina farář Mathusius Skutecký „svou řeholu k učení dítek s sebou přivedl" a že při Zboře Pavel Cedron Bystřický, „mládež dobrým zvyklostem a mravům i literním uměním vyučovati se snažuje".

---

[1]) Sbírka určena byla jakožto návod ku skládání královských listův.

[2]) O této škole čteme v rejstřech z r. 1556: „Tomáš Žádný na starý škole dává plat k vuobci". (Stála v ulici Masařské.)

Škola farní dostávala napořád za učitele jen bakaláře pražského vysokého učení, jak svědčí r. 1605 rektor university Bacháček, když Třebíči za správce školního potvrdil Pavla Romera Nepomuckého; týž chválí příštího roku purkmistra a radu, že přes všeliké těžkosti a škody, které vojskem utrpěli, s nemalým nákladem novou školu zbudovali a ztvrzuje jim za správce školního, bakaláře Mik. Heliada Netolického. Před tím spravoval školu od r. 1600 Mikuláš Amphorin Rožmberský, jenž později převzal městské písařství.

R. 1609 připomíná se rektorem třebické školy Kašpar Racophaeus, skladatel latinských básní, r. 1613 byl rektorem Václav Olyrius Scutrius, jenž básní oslavil svatbu žateckého rektora M. Samuela Labuše Cattena. Po něm nastoupil Eliáš Bilský, jenž na škole působil od r. 1606 a v purkrechtu ještě se uvádí r. 1630. Mnozí mladíci, kteří z těchto škol vyšli, odebírali se na vyšší studia do Prahy a za hranice.

R. 1544 studoval ve Vitemberce Joannes Laurent (Bobek), r. 1588 Venceslaus Crucius (Kříž) a r. 1599 Venceslaus Spalecius (Špalek) všichni 3 z Třebíče. R. 1607 disputoval v Herborně „o hlavních částech těla“ Nikolaus Acontius z Třebíče; téhož času žil v Táboře radní Jan, syn Pavlův z Třebíče, jehož učenost básní velebil Tobiáš Lucinus z Pardubic. R. 1618 dosáhl Samuel Hofmann z Třebíče na vysokých školách Pražských „primam philosophiae lauream“ a r. 1619 Jiří Hofmann z Třebíče při své promoci mluvil o thematu: „Zdali vystěhovalci bývají příčinou nových válek?“

Po bitvě Bělohorské a zejména po 30leté válce v zemi naší úplně spustošené a schudlé školství valně pokleslo. V Třebíči zůstala toliko škola městská a ta na stupni nízkém. Dle zprávy z r. 1671 učili se tam hoši počtům, psaní a hudbě, též české a německé řeči a katechismu v obou jazycích.

Z učitelů jmenují se: Karel Bilský (1628—1642), Jiří Linar (1642—1663), mistr Pavel Přibyslavský (1663—1696), Jan Romulus (1696—1700); k r. 1715 připomíná se kantor Krist. Netolička s 1 pomocníkem, r. 1738 Fabián Milický s 2 pomocníky, od r. 1763—1779 kantor Jos. Šrámek a od 1779—1793 Petr Svoboda. Pak následovali: Václav Branč 1793—1819, Pavel Strniště 1819—1848, Jindřich Strniště 1845—1857 a Jan Jelínek od r. 1857—1896.

To byli správcové školy chlapecké; dívčí školu, která zřízena byla teprve r. 1817, spravovali: Frant. Gregor (1817—1858), Jan Jahoda (1857—1867), Frant. Procházka (1867—1880), Ignát Stáša (1880—1897). Na městské škole kantor až do r. 1648 užíval od obce jeden várečný dům a 2 pole „pod Kostelíčkem"; později měl byt ve škole a dostával platu od kostela 28 zl., od města 82 zl., od kůru literátského 14 zl. ročně. Pomocníci brávali týdně od kůru literátského 11½ kr., od obce 22 kr. všichni dohromady; na obědy chodili střídavě k sousedům mimo pátek, kdy se jim donášel oběd do školy. Ve špitále pekl se týdně pro ně chléb.

Jejkovská škola povstala z naléhavé potřeby pro děti z předměstí: Jejkova, Domků a Nového Města, jichž r. 1787 napočteno 281. Pro ten školský okres vyhlídlo město staveniště původně v zahradě kapucínského kláštera, poněvadž s jistotou se očekávalo, že tento brzy bude zrušen. Když se tak nestalo, postavena byla škola na území zahrady sousedského špitálu. R. 1847 vyhořela a znova byla postavena. Tam zůstala Jejkovská škola až do r. 1888, kdy při reorganisaci škol utvořeny 2 okresy školské, totiž Vnitřní Město—Stařečka—Horka—Domky—Jejkov jakožto I. okres a předměstí Nové Město a Nové Dvory jakožto II. okres. Pro tento zakoupen a za školu upraven byl dům čís. 42. na Nových Dvorech; stará školní budova Jejkovská stala se městským sirotčincem.

Co se týká novější dotace, měli r. 1836 učitelé městští (chlapecké a dívčí školy) a učitel jejkovský ročního platu 128 zl. 46 kr., školního platu 75—80 zl., za koledu 5 zl., a naturální byty; kromě toho měl učitel chlapecké školy za řízení kůru 48 zl., za koledu 2 zl., a užívání pole „pod Kostelíčkem"; jejkovský a dívčí učitel dostávali ročně 4½ míry žita.

R. 1874 německá strana zažádala za zřízení dívčí německé měšťanské školy, což bylo povoleno; později pomocí Schulvereinu založena něm. chlapecká škola v Městě. Když gymnasium opět počeštěno bylo, dostala se něm. straně „za náhradu" německá chlapecká měšťanská škola. Avšak i české zastupitelstvo postaralo se, aby v městě zřízeny byly měšťanské školy, české a sice chlapecká i dívčí, tak že dnes má Třebíč následující obecné a měšťanské školy:

1. Pětitřídnou českou obecnou školu chlapeckou s 9 učit. silami a 426 žáky;

2. Pětitřídnou českou obecnou školu dívčí s 6 učit. silami a 393 žákyněmi;

3. Pětitřídnou českou obecnou školu chlapeckou na Nových Dvorech s 5 učit. silami a 264 žáky;

Obr. 72. Jan Jarosl. Jelinek.

4. Pětitřídnou českou obecnou školu dívčí na Nových Dvorech se 6 učit. silami a 271 žákyněmi;

5. Trojtřídnou německou obecnou školu s 5 učit. silami s 225 žáky a žákyněmi;

6. Trojtřídnou českou měšťanskou školu chlapeckou se 6 učit. silami a 196 žáky;

7. Trojtřídnou českou měšťanskou školu dívčí s 8 učit. silami a 230 žákyněmi;

8. Trojtřídnou německou měšťanskou školu chlapeckou se 3 učit. silami a 58 žáky a

9. Trojtřídnou německou měšťanskou školu dívčí se 6 učit. silami a 120 žákyněmi.

Pokračovací průmyslová škola byla zřízena r. 1886, odborný kurs obuvnický při ní r. 1905.

O rozvoj škol obecných a pokračovacích značných získal si zásluh bývalý okresní školdozorce Jan Jelínek (Obr. 72.), jenž skoro 50 let horlivě působil v úřadě učitelském v Třebíči.

Gymnasium. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 14. srpna r. 1871 bylo pro západní Moravu české nižší gymnasium povoleno; sídlem jeho ustanoveno město Třebíč. Prvním ředitelem jmenován profesor českého gymnasia v Olomouci, znamenitý linguista Alois Vaníček.[1]) Avšak již 2 leta po otevření ústavu nepřátelé jazyka českého použili politického převratu v říši a nešťastné katastrofy požární v Třebíči, že vítězstvím v II. sboru domohli se většiny zastupitelstva. Na kvap zažádali o poněmčení gymnasia, kteréž žádosti rychle vyhověno bylo výnosem min. ze dne 9. listopadu 1873. Bez ohledu, že vyučování již třetí měsíc trvalo, povolen a proveden zápis do I. něm. třídy a gymnasium pak postupně poněmčeno. Z českých tříd ponechány první a druhá, aby žáci čeští třetí třídu německou živořícího gymnasia sesilovali. R. 1875 zařízena tak zv. přípravka, aby se odpomohlo nedostatku německého žactva z Třebíče a okolí a r. 1878 proměněno realné gymnasium v pouhé gymnasium se závazným vyučováním kreslení. Avšak všechno úsilí, všechny hmotné podpory, jichž se dostávalo ze strany obecního zastupitelstva „německým“ žákům, nebyly s to trvale udržeti uměle vypěstovaný německý ústav v české krajině. Stálo to však mnohých obětí a mnoho práce namáhavé, než se podařilo vlastencům třebickým, v jichž čele stál třebický rodák, advokát dr. Ant. Blahovec[2]) (Obr. 73.), gymnasium z rukou nepřátelských vyrvati. R. 1880 otevřena opět III. třída česká a roku následujícího IV. třída česká, když několik vlastenců značnou kaucí se zaručilo starati se o pořízení učebných pomůcek. Počátkem školního r. 1884 ustanoven českým třídám zvláštní správce

[1]) Zemřel jakožto universitní professor v Praze r. 1883.

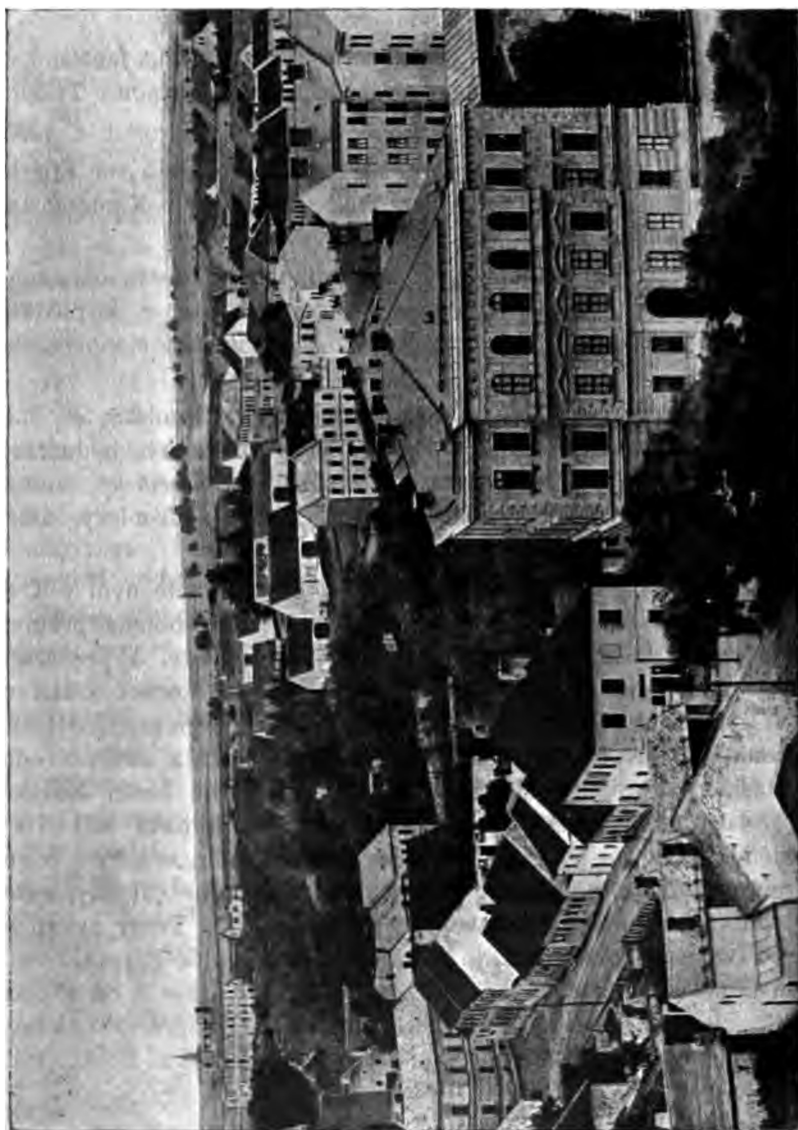
[2]) Zemřel r. 1893.

prof. dr. Jan Reichert, který po 2 letech ředitelem ústavu se stal. Gymnasium postupně doplněno na vyšší a něm. třídy r. 1888 byly zrušeny. Od té doby ústav prospívá a zkvétá, jsa jediným českým gymnasiem na celé západní Moravě. Nová skvostná budova gymnasiální (Obr. 74.) slavnostně posvěcena byla biskupem brněnským Fr. Sal. Bauerem dne 22. září 1889.

Obr. 73. Dr. Ant. Blahovec.

Obchodní škola založena byla r. 1901 městským výborem. Popud k založení dal Václav Hrubý, prof. vyšší obchodní školy v Prostějově, jenž upozornil, že by při rozvětveném průmyslu a obchodu v Třebíči s prospěchem dala se zříditi česká dvoutřídná obchodní škola. Při škole otevřen r. 1902 jednoroční kurs pro dívky; také s ní spojena pokračovací škola pro učně obchodnické.

Obr. 74. Gymuasium s pozadím.

Zimní hospodářská škola dvoutřídná jest v Třebíči od r. 1902; vlastní budovu (u Slavické cesty) obdržela r. 1905.

Dětské zahrádky má Třebíč tři:

První založena byla r. 1882 družstvem několika měšťanů ve vnitřním městě a vydržována první občanskou záložnou v Třebíči.

Druhou založila městská obec na Nových Dvořích r. 1885.

Třetí německou založil r. 1881 spolek „Verein zur Errichtung und Erhaltung deutscher Volksschulen und Kindergärten in Trebitsch".

Třebíč jest sídlem c. k. okresního hejtmanství, okresního soudu, berního úřadu, komisařství finanční stráže, c. k. poštovního, telegrafního a cimentního úřadu a četnického stanovištního velitelství.

V Třebíči bývalo 15 cechů: Soukenický, řeznický, mydlářský, krejčovský, ševcovský, tkadlcovský, kožešnický, bednářský, pekařský, hrnčířský, truhlářský, provaznický, kloboučnický, punčochářský a mlynářský.[1]) Nejsilnější cech byl soukenický, který ještě r. 1857 čítal 140 mistrů.

Kromě potřebných řemesel rukodělných kvete nyní v Třebíči průmysl jirchářský, koželužský a s ním spojený průmysl obuvnický a zpracování kůže vůbec. Koželužství a jirchářství továrnicky provozované vyvinulo se z průmyslu domácího, kterým v Třebíči se zabývali od pradávna. Zvláště vynikají koželužny rodiny Budišovských v Borovině a na Stařečce a továrny rodin Haskovy a Subákovy (v Žid. městě), jirchárny bratří Nováků. Továrna „Karla Budišovského synové" zaměstnává 800—1000 dělníků; vyrábí kůže všeho druhu pro obuvniky, sedláře a řemenáře, řemeny pohonové, kůže galanterní, kožené čalouny, koženou výzbroj pro vojsko, kožená lodní lána a j. Tovar vyváží se do Německa, do Italie, do států Balkánských a do Egypta, kdežto ostatní firmy koželužské nejvíce vyvážejí do Uher a do Polska, však také do Dánska a Ruska. Surové kůže na zpracování kupují se nejen v Rakousko-Uhersku, nýbrž i v Německu, Rusku, Italii

---

[1]) Cech soukenický má listiny: Burjana Osovského z r. 1562 o prodeji Dolního mlýna, Smila Osovského z r. 1568 o platech za válení suken a kupní smlouvou z r. 1629 o mlýn Antošovský. Ševcovský cech má starou cechovní knihu z r. 1609 a mlynářský cech rejstra z r. 1554.

Argentině a Vých. Indii, vydělávají se buď dle způsobu starého tříslem aneb dle způsobu novějšího solemi chromovými. Jirchárny vyrábějí z ovčích a beránčích koží dovážených nejvíce z ciziny: z Malé Asie, Španělska, Ruska, Alžírska jemné kůžky na rukavice. Skoro veškeru výrobu spotřeboval dříve průmysl rukavičkářský v Praze.

Z domácího řemesla ševcovského, které i pro vzdálenější trhy na Moravě a v Dolních Rakousích pracovalo, vyvinul se průmysl obuvnický, jenž má zde mimo velkou továrnu Cinkajzlovu 13 menších továren zaměstnávajících mnoho lidu domácího a venkovského; vyrábí se obuv všeho druhu, i nejvkusnější. Vývoz měl dříve výborný odbyt v Německu, Belgii a v Balkánských státech; za nynějších nepříznivých poměrů celních obmezen jest na Rakousko-Uhersko.

Kromě uvedených průmyslových závodů má Třebíč: parní pivovar a sladovnu, elektrárnu, lihovar, výrobu sodovky, octárnu, 2 továrny na likéry, 2 kruhové cihelny, slévárnu, 2 strojírny, 2 barvírny a knihtiskárnu. Umělecké živnosti jsou zde zastoupeny: 1 stavitelem, 1 řezbářem, 2 sochaři a 2 fotografy; také jsou zde 4 umělá stolařství, 1 štafírnictví, 1 závod opticko-mechanický a několik hodinářů. Mnozí řemeslníci užívají pohonu elektrického, někteří motorů benzinových. — Některé pečeti cechovní viz obr. 91.

Dělnictvo politicky zorganisované tvoří 3 strany: demokraticko-sociální, národně-sociální a katolicko-sociální.

V městě jsou 2 velkoobchody, 20 kupců, 2 knihkupectví, 2 drogerie, 16 obchodů s plodinami, 18 se střižným zbožím, 10 s galanterním zbožím mimo četná kramářství a hokynářství, 3 povoznictví.

Obchod a průmysl podporují peněžné ústavy: Obecní spořitelna města Třebíče založ. r. 1861, První občanská záložna v Třebíči založ. r. 1874, Trebitscher Vorschussverein založ. r. 1871 a rolnická záložna z r. 1899.

Výroční trhy konají se pouze 2: o sv. Jiří a o sv. Bartoloměji dle privileje krále Jiřího z r. 1461;[1]) dobytčí trhy jsou každý 3. pondělek v měsíci a týdenní trhy v pondělí a v pátek (slabší).

[1]) Dva výroční trhy, jeden v Středoposti a druhý na sv. Bartoloměje mělo město již od Albrechta; král Jiří toto obdarování potvrdil, avšak trh ze Středoposti na žádost měšťanů na hod sv. Jiří přeložil.

Zdravotnictví. Mimo okresního lékaře a lékaře zaměstnané v nemocnici cís. Frant. Josefa provozuje v Třebíči praxi 5 graduovaných doktorů lékařství, z nichž jeden jest pouze zubním lékařem. Lékárny jsou zde dvě. Již r. 1601 činí se zmínka o lékárně na domě čís. 21./46., kterou držel apatykář Kryštof; ač své stanoviště lékárna měnila, byla vždy na náměstí a držitelé její v XVII. a XVIII. stol. byli Němci. Od r. 1828 až do r. 1850 byly zde lékárny 2 (druhá na Podklášteří); tato r. 1850 přestala a zůstala toliko lékárna na náměstí až do r. 1902, kdy dáno povolení zaříditi druhou lékárnu na Jejkově.

První správu o nemocnici v Třebíči máme ze sboru bratrského, kde měli sanatorium pro choré členy Jednoty; toto trvalo do r. 1640, když poslední jeho správce Wolfgang Securius odešel do vyhnanství. R. 1854 zřízena dobrovolnými příspěvky obecní nemocnice na 12, později na 30 postelí.

V letech 1901—1903 zbudovala obec nákladem 388.000 K velkou městskou nemocnici. Založena jest dle systemu pavilonového, má ústřední topení a elektrické osvětlení; zařízení její vyhovuje všem moderním požadavkům. (Obr. 75.)

Lázně byly v Třebíči od časů pradávných; výnos jejich náležel klášteru až do r. 1405, kdy je prodal opat Ignát obecnímu staršímu Jankovi, jenž je daroval špitálu; bývaly do konce stol. XVII. u „Černého orla“; r. 1580 zemřel jejich majitel Viktorin Bradka, což na tom domě (čís. 17. na Náměstí) dosud poznamenáno jest; o lázních napsán inventář r. 1618, který se posud zachoval. Lázně měnily často majitele, až počátkem stol. XVIII. úplně zanikly. Veřejné parní lázně založeny byly na Stařečce v domě Synkově r. 1890.

Chorobinec „sousedský špitál“ zvaný, založil r. 1405 měšťan Janko pro schudlé, staré měšťany a mezi jiným zbožím daroval mu lázně Sčubovy, které byl od opata Ignáce za 11 hř. Pražských gr. koupil, podřídil jej vrchnímu dozoru faráře od sv. Martina (Jiřímu). Olomucký biskup Lacek udělil všem, kdožby špitál ten podporovali, 40denní odpustky a městská rada osvobodila jej ode všech daní a břemen obecných na věčné časy r. 1406. Po vyvrácení města byly výsady špitálu obnoveny. Ku konci XV. stol. daroval jakýsi zeman, který malomocenstvím stížen do špitálu

se uchýlil a zde zemřel, tomuto ves Petrůvky[1]) a r. 1637 odporučila mu Kateřina z Valdštejna 546 zl. Původně stál špitál podle

Obr. 75. Nemocnice v Třebíči.

mlýna Pohankova na Podklášteří, později do r. 1668 nalézal se v nynějším domě č. 1./12. na Frant. Josefa náměstí, pak odstě-

[1]) V městské knize z r. 1586 vyznává městská rada, že ves Petrůvky již dlouho patří špitálu. Petrůvečtí vozili dříví na špitál již r. 1519.

hován na nynější místo.[1]) Ve špitále chovají se dle starodávného zvyku 3 starci a 4 stařeny ze sousedských rodin třebických.

Obecní chudobince jsou té doby umístěny ve čtyřech různých budovách. Se stavbou přiměřené budovy obec odkládá až do té doby, kdy zákonem zemským chudobinství převzato bude na účet země. R. 1898 měšťan třebický Frant. Kliment učinil pořízení o založení „domu milosrdenství"; nadace tato není posud v skutek uvedena.

Hrdelní moc vykonávalo město až do roku 1755. Odsouzeni popraveni bývali na vršku „na Spravedlnosti", jenž se vypíná nad žlíbkem za Novým Městem. Ješte r. 1872 chovali v městské věznici různé nástroje na mučení, kládu a skřipec. Soudní knihy byly bohužel s archivem odprodány a zničeny; zachovaly se toliko některé zápisky hrdelní v kalendáři Sucheniově a v rejstřech obce Kracovské. Že případů byla hojnost dokazují záznamy z r. 1644:

dne 11. máje popraven byl Jakub Kopečný z Trnavy, 12leté pachole „pro mord nad preceptorem svým spáchaný",

dne 12. máje vzala konec děvečka Kateřina Hodkova pro krádež,

téhož dne popraveni byli mečem 2 řezníci, kteří v hádce pošlapali Jana Vychylu ze Starče, tak že hned na to zemřel,

27. máje odsouzen Val. Kouřil, utrhnuv ucho Martinu Truhlářovému, zaplatiti 5 zl.; „bolest a meškání Martin nésti musí, ant není, odkuď rekompens dáti",

27. máje dostal cejch a z města vypovězen Daniel Cibulka, pomocník kuchařský na zámku, pro pokus násilí,

16. aug. na pranýři zmrskán byl Mikoláš Čadíků pro výboj na Novém Městě a pohanění konšelů. — Katovna byla v čísle 27. v Domcích (v domě Pejzlově).

Od počátku stol. XVII. měla obec ve svých službách syndiky práva znalé. Nejdéle v Třebíči ouřadovali: Mikuláš Amphorin Rožmberský (1603—1616). Jan Suchenius (1616—1663), Josef

---

[1]) V Brněnské registratuře nalezl jsem z r. 1678 o špitále tyto poznámky: Martin Krajíček (na Horce) vor Spital gewesen a „Auf des Dvořiště Vídenský Haus, ist anno 1668 ein Spital gebaut worden".

Hanuš (1754—1767); posledním byl Petr Bayer až do zrušení hrdelního soudu městského r. 1787, čím magistrátu jen podřízená moc policejní v obci ponechána byla.

Mimo osoby v dějinách již připomenuté buďtež z rodáků třebických uvedeni ještě následující:

Obr. 76. Dr. Albin Bráf.

Jan Cyril (Cyrillus) Třebický (rodným jménem Špalek), senior Jednoty a Konsistoře pod obojí, spisovatel náboženský, uvítal r. 1619 s administratorem arcibiskupství pražského Jiřím Dikastem v kostele sv. Víta Bedřicha Falckého, načež oba nad ním se modlili, když před oltářem poklekl. Slavný Komenský vzal si jeho dceru Dorotu za (2.) manželku; s ním odešel do Lešna, kdež zemřel r. 1632.

Isaiáš Konečný, bohoslovecký spisovatel.

Z bratrských vystěhovalců vynikali Třebíčané: Pavel Hladík, kazatel v Púchově, Petr Securius, kazatel v Uh. Skalici, dr. Josef Securius lékař v Lešně, Jan Justýn, superintendent v Dembici, bratři Tomáš a Benjamín, synové Jakuba Petroselína, první superintendent v Sandoměři, druhý kněz Jednoty na statcích Radziwillův v Polsku.

Obr. 77. Školní rada Ad. Kubeš.

Ant. Mich. Ceplichal, rektor university vratislavské r. 1798.

Jos. Chmela, prof. gymn. † v Praze 1846. Horlivý národní spisovatel, přeložil několik latinských autorů, psal bájky, vydal latin.-něm.-český slovník, Komenského Svět v obrazích a Didaktiku a j.

Dr. Jan Müller, esthetik, překladatel z němčiny a dánštiny a spolupracovník na Riegrově Naučném slovníku.

Jan Neumann, prof. na technice ve Vídni, spisovatel z oboru silozpytu.

P. Jan Soukup, básník Cyrilomethodějský. † 1892.

Dr. Fr. Zeibert, kapitulní děkan v Brně, † 1901.

P. Jan Špirk, papežský komoří, zasloužilý o zvelebení chrámu farář v Tuřanech, † 1904.

Mezi živými rodáky vynikají:

Právníci: dr. Jaromír Haněl, prof. na české univ. v Praze, dr. Albin Bráf, doživotní člen panské sněmovny, prof. na české univ. v Praze. (Obr. 76.)

Profesoři a katechetové škol středních: školní rada Adolf Kubeš, spisovatel dějin třebických a linguista, (Obr. 77.) řed. Jan Lorenc (v Klatovech), Rud. Knaus, chvalný odborník zeměpisný, dr. Jak. Všetečka, Jos. Kliment, Al. Holas, odborník v těsnopise a spisovatel lat. učebnic, P. Frant. Janovský, dr. Josef Dvořák, prof. bohosloví a jeho bratr dr. Alois Dvořák, vicesuperior semináře v Brně, dr. Jan Sedlák; ředitelé odborných škol: Tomáš Weigner ve Varnsdorfě, Mir. Haněl v Hradci Králové, Mat. Voslař v Humpolci a v. j.

Z lékařů: dr. Frant. Dreuschuch v Náměsti nad Osl. a dr. Jan Papírník, primář v Černovicích.

O městský archiv a domácí dějiny získal si zásluh uznaných městský tajemník Vil. Nikodém.

Arklebice viz Kožichovice.

Benetice

(do Benetic, v Beneticích), odvozeno od jména Beneta,[1]) neb Beneda, což značí obyvatele poddané benediktinům, aneb osadu založenou Benetou.

Osada leží v hornaté krajině v úžlabince, vzdálena od Třebíče 10 km. na severozápad, čítajíc v 28 domech 182 obyv.,

---

[1]) Beneta, Beneda jest počeštěné jméno Benedikt.

dohromady s Věstonovicemi, které s ní jednu obec tvoří, v 39 dom. 250 obyv., rolníků. Obyvatelé Benetic jsou vesměs katolíci. R. 1870. měly Benetice 156, r. 1890 195 obyv.

Domy, dříve dřevěné, jsou nyní stavěny z kamene a zomítány. Ze starého nábytku zachovaly se jen 2 malované truhly. Kroj jest poloměstský.

Obr. 78. Půdorys Benetic.

Za let minulých nosívali muži ve všední dny plátěné krátké kalhoty, bílou plátěnou plénu a na hlavě beranici; bohatší ve svátek soukenný kabát s velikými knofliky (cimburáky), krátké koženky a beranici. Ženské nosívaly plátěné (ve svátek soukenné) sukně, na hlavách pletené barevné šátky. Uprostřed světnice stával krb, přes celou viselo ráhno se šatstvem, kromě stola

stála jen jedna široká postel, na které rodiče a děti pohromadě spávali; bohatší měli při světnici přístěnek.

Do dědiny kromě Prušáků nepřítel nepřišel, neboť vedly sem jen špatné cesty; nyní jest osada dobrými silnicemi i s Třebíčí a s Meziříčím spojena.

R. 1556 bylo v Beneticích 9 láníků, mezi nimi 1 man; kromě ouroků z luk a kopanin odváděli 2 mty žita a tolik ovsa, 9 slepic a 2 kopy vajec; také povinni byli sekati drva 8 dní. Kostelní podací patřilo tenkráte vrchnosti.

R. 1678 drželi 3 rolníci po 2 lánech o 60 měrách, 5 rolníků po láně o 30 měrách a 2 rolníci po půlláně o 15 měrách. Později jmenovali se dvouláníci celoláníky a celoláníci půlláníky a žili v osadě: 3 celoláníci, 5 půlláníků a 2 čtvrtláníci. Každý celoláník robotoval v týdni párem koní 3 dni a konal mimo to 13 dní ročně ruční práce, pololáníci pracovali párem volů $1^1/_2$ dne a $^1/_4$ dne ručně, domkaři 26 dni a podruzi 13 dní ročně na polích.

Obecní rozloha má 205·4 ha. polí, 50 ha. luk, 1 ha. zahrad, 11·7 ha. pastvin a 49 ha. lesů.

Tratě se jmenují: Krčůvky, Zadní Padělky, Zátoky, Honečky, Sviny, Boroviny, na Krajinách, Kačeny, Skalníky, u Chříbu, v Karkulkách, Žleb, nad Pololáním.

Ve znaku obecním mají nyní orlici.

Fara v Beneticích byla zřízena od benediktinů třebických, kteří i kostel založili. R. 1556 náležel zdejší patronát velkostatku třebickému, fara byla v rukou akatolíků; r. 1609—1613 měla s Červenou Lhotou společného evang. pastýře Jana Novokolínského.

R. 1613 darovala Kateřina z Valdštejna patronát obci a na faru dosazen Jakub Petroselinus, který zde setrval až do r. 1624.

Po bitvě Bělohorské byly Benetice přiděleny duchovní správě v Kamenici, kde zůstaly až do zřízení kuracie r. 1785 náboženskou Maticí. R. 1859 byla lok. kuracie povýšena za faru.

Duchovní rychle zde se vystřídali. Déle zde působil: Tadeáš Tichý od 1811—1837 a v dobré paměti chová lid P. Ludvíka Mosera (1870—1878).

---

[1]) Zemřel v Sobotišti r. 1647.

Kostel zasv. sv. evangelistovi Markovi vystavěn byl v letech 1853—1859; na štíhlé věži jsou 2 nové zvony. Obraz na hlavním oltáři maloval Fr. Hartman z Třebíče. Starý kostelík, který r. 1772 vyhořel, pak opět r. 1778 (ale chatrně) postaven byl, stál asi o 20 m. výše, než kostel nynější. Poblíž kostela jest hřbitov. Přifařeny jsou Horní Vilímovice, Věstoňovice, Svatoslav a Bochovice.

Škola se připomíná zároveň s novuzřízením fary r. 1785; vyučováno bylo v dřevěné chalupě č. 20.; školu navštěvovaly dítky z Benetic, Věstoňovic, Horních Vilímovic a ze Svatoslavě. Když počet dětí vzrostl přes 180, byla r. 1889 vyškolena Svatoslav, r. 1892 obec Horní Vilímovice. Prvotní příjem učitelův skládal se: z hotového platu (z každého žáka 1. odděl. po 1 kr. ze žáka 2 odd. po 2 kr. týdně), z koledy, z osypu a z varhanictví; r. 1856 vybaveny tyto dávky a čistý výnos roční učitelské služby stanoven na 210 zl. stř.

Nejdéle (od r. 1841—1882) z učitelů zde působil Karel Klíma; zemřel r. 1889. Budova školní byla opravena r. 1904, avšak jen povrchně.

Jak jméno dosvědčuje, založeny byly Benetice benediktiny třebickými ve XII. neb XIII. stol., náležejíce až na krátkou dobu pořáde k velkostatku třebickému. Počátkem 15. stol. byly totiž od kláštera zastaveny světským majitelům, z nichž se r. 1409 připomíná Stibor z Benetic, kterého pohnal Morava z Králic, že na něm dobývá 31 kop, jež Chlestoň, bratr Stiborův vzal.

Bezděkov viz Předín.

Bochovice

(do Bochovic, v Bochovicích). Osada Bochovice jest pojmenována dle osobního jména Boch, zkráceniny z Boleslav; má nyní 31 domů a 216 obyv., z nichž je 13 evangelíků, všichni jsou zemědělci národnosti české.

R. 1846 bylo zde 25 domů, 185 obyv., r. 1870 209, r. 1890 202 obyv. R. 1750 žilo v Bochovicích 12 sedláků (láníků), kteří robotovali s párem koní 3 dni v týdni.

K vesnici náleží: 258 ha. polí, 35·3 ha. luk, 1·7 ha. zahrad, 25·5 ha. pastvin, 68·3 ha. lesů a 32·7 a. rybníků. Dědinka položená na vysočině, má tvar podlouhlý, pozůstávajíc pouze z návsi, kterou tvoří selské usedlosti; na návsi jest několik chalup. (Obr. 79.) V kroji a nábytku není nic svérázného více. Obyvatelé živí se hospodářstvím, v zimě kácením a upravováním dřeva v lesích.

Přifařeny jsou Bochovice do Benetic; přiškoleny byly do Horních Heřmanic, odkud po r. 1890 vyškoleny byly; nyní mají se sousedními Botouchovicemi jednotřídnou školu s 55 žáky.

Obr. 79. Půdorys Bochovic.

Půda jest částečně písčitá, částečně jílovitá; na třech místech polních vyorávají se vyhraněné šedé křemeny s fialovými (ametystovými) pruhy.

Nyní jsou Bochovice okresní silnicí spojeny s Třebíčí.

Bochovice náležely původně statku mezřickému, však jen z části; byl zde také dvůr, po kterém různí vladykové se psali z Bochovic. Dvůr často byl prodáván, buď celý neb v částech. V deskách zemských první o Bochovicích činí se zmínka r. 1353, kdy jakási paní Kunka dvůr zdejší prodala Bedřichovi z Opatovic,

jenž po 12 letech jej prodal Bohuňkovi z Hartvíkovic za 30 kop; r. 1376 přešel týž dvůr, ku kterému náleželo $2^1/_2$ lánu, lesy a louky, trhem na Markvarta z Bochovic.

R 1377 Jan ml. z Mezříče, syn Benešův, chystaje se na výpravu do Vlach, Mezřické panství, ku kterému též patřily „Bochovičky", postoupil svému strýci Janu st. z Mezříče. Bratr Jana ml. z Mezříče, Jindřich prodal svůj otcovský podíl v Bochovicích, jak jej držel s bratrem Jaroslavem r. 1398 bratřím Vaňkovi a Štědroňovi a jejich bratranci Mikulášovi z Bochovic s podmínkou, aby dědicové Vaňkovi v držení statku předcházeli dědicům Štědroňovým a Mikulášovým. Již dříve nakoupil Vaněk z Bochovic něco statku v Bochovicích: r. 1381 lán od Pešíka z Kozlova, r. 1390 $1^1/_4$ lánu od Václ. z Bochovic a $^1/_2$ lánu od Těmy z Bochovic. S bratrem Štědroněm koupili r. 1390 ves Bojanov od Katruše z Křižanova a spolčili se na ni s bratrancem Mikulášem (synem Markvartovým).

Vaněk věnoval své ženě na dvoře v Bochovicích ($3^3/_4$ lánu) 45 kop gr.; protože za dluhy Jindřicha z Mezříče se zaručil, byl po jeho smrti r. 1406 pohnán Bludem z Králic pro 125 kop dluhu. Vaněk zemřel téhož roku, zanechav syna Jana, jemuž říkali „Trdlo", který r. 1407 v Borovníku od Ješka z Křižánkova 2 lány zakoupil.

Dědic a společník statku Mezřického, Lacek z Kravař prodal r. 1409 s povolením panny Anežky, dcery po Janovi ml. z Mezříče, Jankovi, Štědroňovi a Mikulášovi z Bochovic ves Radslavice (Horní), les Osykovec až po cestu (zv. Příčnou) na hranicích opatství třebického. Jan a Štědroň koupili téhož r. $^1/_2$ lánu poplatného od Blažka z Bochovic. Jan Trdlo z Bochovic věnoval své ženě Bětě na Borovníku, avšak r. 1415 přenesl to věno na „Kamenný" mlýn pod Loučkou, koupený od Vrchoslava z Meziboří, který r. 1437 prodal a brzy na to zemřel. Pořadatelé jeho poslední vůle, Jan Lhotka z Dlužina, Jan z Benedína a Beneš z Kameničky, prodali ves Bojanov jeho zeti Smilovi z Radněvsi. O dědictví ostatní soudily se pozůstalé sestry Kateřina, vdova po Stoškovi a Dorota, manželka Smila z Radněvsi, se svým příbuzným, Něprem z Vojslavic. Na žalobu tímto r. 1437 podanou smluvili se mezi sebou tak, aby Mikuláš Něpr a jeho dědicové měli a drželi Bochovice se dvorem a vším příslušenstvím, Kateřina a Dorota aby držely ves Radslavice a, co mají v Bojanově. R. 1447 vzal

Něpr své děti na spolek v Bochovicích a Smil z Radyněvsi vzal své děti, svou ženu Dorotu a její sestru Kateřinu na spolek zboží, dvou mlýnů a lesa Osykovce, které měl po Bochovcovi v Radslavicích.

Sestry Dorota a Kateřina z Bochovic žily ještě r. 1464; toho roku zapsala Dorota svému synu Janovi ves Radslavice a spolčila se s ním na věno v Radyněvsi, začež Jan přijal matku a tetu na spolek vesnic Radyněvsi a Bojanova. — Mikuláš Něpr, kterého též Mikul. Bochovcem nazývali, držel mimo Bochovice jiné statky na Moravě i v Čechách; r. 1442 biskup olomucký, Pavel z Miličína, zastavil jemu a jeho synům za 500 kop statek Jestbořice (v Chrud. kraji), r. 1446 jeho syn Jan Roh z Bochovic nabyl $1\frac{1}{2}$ lánu v Uhřínově. Po smrti Něprově (okolo r. 1460) dědil Bochovice jeho syn stejného jména, který r. 1497 své zboží, vesnice: Pozdětín, Vlčetín, Roznětín (Hroznatín) a Bochovice vložil Zikmundovi Valeckému z Mírova, jenž vše to r. 1538 prodal Smilovi Osovskému z Doubravice.

Syn Smila Osovského z Doubravice, Burjan z Doubravice r. 1556 vložil ty vesnice Voldřichovi z Lomnice, čímž Bochovice spojeny byly s velkostatkem náměšťským. Od r. 1576 tvořily Bochovice se sousedními Batouchovicemi zvláštní stateček patřící k Náměšti, kterýžto pro vzdálenost velkostatek náměšťský r. 1881 za 50.000 zl. odprodal měšťanu jihlavskému J. Hellerovi.

Brancouzy,

lid říká Bransuze (do Bransuz), jmenovaly se původně Bransudy dle osob. jména Bransud.[1])

Osada leží na úpatí, v údolí řeky Jihlavky na pravém břehu a skládá se ze 2 částí: ze vsi a z baráků. Náves jest pravidelná; domy stojí do ulice průčelím při sobě, odděleny buď dvory neb zahradami. Grunty jsou ve vsi, baráky většinou v druhé části obce. (Obr. 80.) Před domy bývají zahrádky; stodoly jsou za rozsáhlým dvorem.

Obec čítá nyní 63 čísel a 345 obyv. a sice 13 domů (gruntů), 9 čtvrtláníků, 33 domků (chalup), 1 školu, 2 obecní budovy (nemocnici a pazdernu), 1 hostinec, 1 dům kupecký, 3 strážní domky.

---

[1]) Na Znojemsku byla zaniklá osada Bransudice.

R. 1678 vykazuje se zde 1 celolán se 100 měrami, 1 třičtvrtělán s 75 měrami, 12 půllánů s 50 měr., 3 čtvrtlány s 25 měrami a 3 domkaři; jeden půllán byl pustý.

R. 1776 bylo zde 16 celoláníků, avšak měli jen po 50 měr.; 1 pololáník, 6 čtvrtláníků a 10 domkařů. Rozdělení nové stalo se na statcích panství Brtnického r 1759 prý na žádost obcí samých, aby každý měl stejnoměrně. Láníci platili roční daně 16 zl. 23 kr., činže gruntovní o sv. Jiří 2 zl. 32 kr. 2 d. a tolik o sv. Václavě, odváděli 6 měr popela do salajky Brtnické (za měřici dostávali po 6 gr.,) a na Štědrý večer 12 otepí listí (letiny) aneb 12 otepí slámy do ovčírny.

Robotovali od Jiřího do Václava 6 dní, od Václava do Jiřího 5 dní párem každý týden. Obyčejně vozili dříví. V čas žní a senoseče místo páru koní pracovali 2 lidé pěší.

Celá obec dávala 25 slepic, 1 kuře a povinna byla spřísti 68 l. lnu; kdyby ho nebylo, platil každý celolánik 24 kr., pololánik 12 kr. a čtvrtlánik 6 kr. do důchodu. Domkaři měli robotu 1 den v týdni po celý rok, ženské každý 4. den v týdni: okopávaly a plely na poli, stříhaly ovce atd.

Kdo konal pěší robotu, dostával denně 1 libru chleba. Mlatcům dávala se 13. míra vymláceného obilí; za to byli povinni obilí zasíti a dáti je do sýpek.

Do Brtnice robotníci z Bransouz dostavili se v zimě o 10. hod., pak měli hodinu na zotavenou, načež pracovali do 4 hodin; potom byli propuštěni. V létě trvala robota jízdní od 10. hod. do 5. neb i 6. hodiny, mezi kterým časem byly dány 2 hodiny na krmení neb pasení potahů na úhorech a strništích. Pěší robotníci o senách a o žních pracovali od 6. hod. ranní až do 7. hod. večerní.

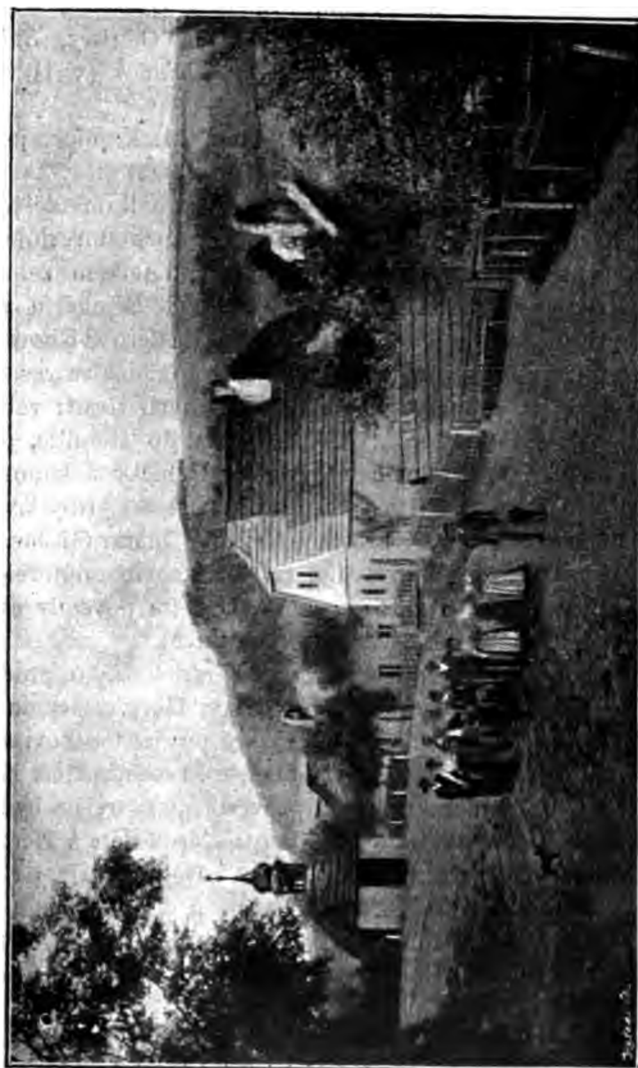
Za rybolov platila obec ročně 4 zl. 5 kr.

Podobné povinnosti měly ostatní vesnice velkostatku Brtnického.

(Stanice a volárna telegrafní nalézají se na trati chlumské, mají však jméno Bransouzy—Brtnice.

Škola v Bransouzích připomíná se v r. 1809. Avšak byla to jen pobočka školy příbyslavské, později školy chlumské. Teprve r. 1868 dostala škola svoji budovu, nepatrnou chaloupku

pro 40 dítek. Nová škola vystavěná r. 1881 má průměrně přes 70 žáků.

Obr. 80. Brancouzy.

Z učitelů nejdéle zde působí (od r. 1882) nynější správce školy Cyril Marek.

K Brancouzům patří: 369·4 ha. polí, 33·2 ha. luk, 2·7 ha. zahrad, 50·9 ha. pastvin a 41·3 ha. lesa.

Jména tratí jsou: Zahrady, Zahumenice, Padělíčky, u Křížku, na Vrcholách, Končiny, v Kapradí, na Kopanině, na Vápenici, do Hlav, Kopaniny pod Bukovcem, *Bradačka*, Bukovec, *v Šatově*, u Kamení, u Vychytovy stráně, na Stráni, Ostrovy, *Špilberky*, na Výhoně, Okršky, u Lhotské cesty, *v Jivinách* (v Hyvinách), za Hlubočkem, *v Lázích*.

Nejstarší domy jsou č. 8., 34., 41. a 11. Kaplička je malá.

V pečeti obecní jest sv. Roch.

Spojením silničním s Chlumem, Kouty a Kamenicí nabývá nádraží Brancouzské a osada Brancouzy obchodní důležitosti.

Brancouzy byly počátkem XIII. stol. majetkem zemépánů. R. 1234 daroval markrabí Přemysl Jihlavu, Brtnici a mnoho okolních vesnic, mezi nimi též Bransudy klášteru Tišnovskému; avšak již po 6 letech vyměněno klášteru toto zboží za ves Pánov. Později staly se Brancouzy majetkem různých stran: větší část zůstala lénem markraběcím, která patřila do Heraltic, pak do Brtnice; menší požitky měli zde klášter třebický a kanovníci u sv. Petra v Brně jakožto patronové kostela přibyslavského. Úmrtím Radslava a Smila, bratří z Heraltic, markrabí Jan statky jejich (v Brancouzích 5 lánů a 2 čtvrtě) jakožto odumřelé léno daroval Petru Hechtovi z Rosic r. 1366. Tím povstaly dlouholeté spory s pány Heraltickými (viz Heraltice).

Ze zboží, které heraltickým v Brancouzích zbylo, prodal Jan z Heraltic r. 1373 polovici Ješkovi z Kraví Hory, který na ní své ženě Skonce věnoval, avšak již r. 1376 ji prodal Pešíkovi z Budiškovic. Zdali Jetřich a Zikmund, bratří z Bransud, kteří ke stížnému listu do Kostnice své pečeti přivěsili, Pešíkovými byli syny, není jisto. Na druhou polovici dvoru, kterou Jan z Heraltic si podržel, vzala 1406 vdova po něm Bolka z Dobročkovic, na spolek Kateřinu, manž. Oldřicha Hechta z Rosic a Aleše Kabáta z Vyškovic. Ale důchod z toho (3 kopy) zajal Heník z Valdštejna a přes všechny půhony Bolčiny r. 1415 své ženě Anně věnoval též na Bransudech.

Teprve po smrti Bolčině rozhodnut spor ve prospěch její společnice Kateřiny, vdovy po Oldřichovi z Rosic: bylať uvedena na zboží Heníkovo (Jindřicha z Rukštejna) ve vsi Bransudech 160 kop ročního důchodu a 27 kop bez 10 gr. na 3 lánech, na kterých seděli Martin Filip, Michek a Myslen, na 2 čtvrtích a na Dolním mlýně, na kterém seděl Jan.

Ve válkách husitských přešel majetek v Brancouzích na jiný rod. R. 1434 podepsán na lantfrýdě o sněmě v Brně Michal Sele z Bransud a Skal; r. 1436 připomíná se jeho bratr Zikmund; oba byli dlužni Zdeňkovi z Uhřínova 100 kop a neplatili; protož pohnal Zdeněk jejich ručitele: Beneše z Holoubka a z Krhova, Ctibora z Arklebic, Dobeše z Opatova seděním v Kútech a j.

Také Hechtové z Rosic něco statku v Brancouzích si ponechali: r. 1446 stěžoval si Václav Hecht z Rosic na Zdeňka z Valdštejna, že se mu uvázal násilím v jeho lidi „a některé tu šacoval. kdežto jeho otec a děd je drželi právem a též les mu zadržuje, nemaje práva“ a Jan Sele z Bransud jej vinil, „že se mu moci uvázal v jeho dědictví v Bransudech“. Zdeňkovi bylo rozkázáno, aby to dědictví postoupil Janu Seleti. R. 1448 žaloval Jan Sele na rychtáře Hanuška a měšťany jihlavské, „že učinili v noci výboj na jeho dům, všecko mu pobrali, paní jeho a čeleď obnažili a on na ně žádné péče neměl“. Přepadení ono nestalo se asi bez příčiny, poněvadž Jan Sele s Jihlavskými se porovnal. Že byl ducha nepokojného poznáváme z jiných půhonů: r. 1458 pohnal jej třebický opat Matěj z 10 hř. gr., že konventu mocí a bez práva drží 1 hř. platu v Bransudech[1]) a zároveň Mikuláš z Petrovic ze 4 hř. gr., „že ho jest neduovodně haněl a k nákladóm připravoval“; r. 1464 pohnán byl brněnským kanovníkem Václavem ze 16 hř. gr., že mu bere „tu v Brancúzich jeden hon platný, který přísluší kostelu přibyslavskému, nemaje k tomu žádného práva a také desátek ze svého dvora kostelu dávati nechce“.

R. 1466 udělil král Jiří Oldřichovi z Miličína manství Předínské, ku kterému v Brancouzích 5 lánů patřilo. Potvrzen byl ten majetek teprve r. 1492 Přibíkovi z Miličína králem Vladislavem a prodán r. 1505 Oldřichem Mládencem z Miličína k Brtnici.[2])

Po Janu Seleti držel Brancouzy Petr ze Sázavy a po něm synovci jeho Jan Sázavec z Vranova, Petr a Přibík ze Sázavy, což dokazují půhony z r. 1481:

---

[1]) Jan Sele z Bransud byl manem kláštera Třebického.

[2]) Viz Štěměchy.

Matěj Vacek z Bezděkova pohání Jana z Vranova ze 40 zl., že drží základ jeho v Bransudích, co měl Sázavec, ježto on zaň ručil.

Hynče z Kukvic a z Rosic pohání Jana z Vranova z 35 zl., že drží základ jeho ve vsi Brunsudech, což tu nebožtík Sázavec držel a on zaň slíbil; stejně pohnal jej Matěj z Náchoda a z Březníka.

Elška z Chrastu pohání Jana Sázavu z Bransud z 50 zl., že je půjčila jeho strýci Petrovi ze Sázavy a on přijal statek po svém strýci a platiti nechce, a týmž půhonem pohání Petra a Přibíka, bratří vlastní ze Sázavy.

Také Jiřík z Mukoděl a z Jinošova a Jan z Mukoděl a z Bohutic pohnali Jana a Petra ze Sázavy a z Bransud ze 24 zl., že drží jejich základ, co tu měl nebožtík Sázavec a že zaplatiti nechtějí.

R. 1493 prodal Jan ze Sázavy (neb z Vranova) 8 lánů a 2 pusté podsedky v Brancúzech Janovi z Heraltic.

S Heralticemi dostaly se k velkostatku Brtnickému; r. 1579 jmenují se Brancouzy s mlýnem a vápenicí mezi vesnicemi, na kterých Hynek Brtnický z Valdštejna věnoval své ženě Kateřině Zajímačce z Kunštátu.

Někteří z vladyk brancouzských sídleli na tvrzi neb hrádku, jehožto zbytky na levém břehu Jihlavky proti osadě se spatřují. Tvrz byla dosti pevná, hlubokými valy obklíčená; o osudech její nic známo není, snad byla ztroskotána za válek s Matyášem Uherským.

Na trhlinách ruly, na které hrádek stával, vyskytují se citrinové druzy. V okolí jest mnoho vápence.

Brtnice Nová viz Nová Brtnice.

Brtnička,

(gen. do Brtničky, loc. v Brtničce) zvaná též Malá Brtnice a Brtničky (obě nesprávné), jest zdrobnělé slovo odvozené z Brtnice.

Osada leží v dolíku, od Opatova vzdálena 3300 m. Domy z cihel a kamene vystavěné tvoří nepravidelnou náves; na návsi

stojí 3 domy později postavené. Mnohé jsou ozdobeny květinovými ornamenty a mají v průčelí zahrádky. Zvláštností ani v kroji ani v zařízení statků není. Osada čítá 54 domů a 317 obyv. Roku 1786 žilo zde jen 194 lidí, r. 1870 302, r. 1890 272 obyv.

K obci náleží 215 ha. polí, 36 ha. luk, 1·1 ha. zahrad, 31 ha. pastvin, 15 ha. lesů a rybníků na 2·3 ha. Uvnitř vesnice stojí kaplička Spasitele z r. 1790, ve které pro skrovnou místnost mše sv. se neslouží.

Škola jednotřídní byla zde zřízena r. 1888 a navštěvuje ji nyní přes 50 žáků; knihovna školní čítá na 170 svazků. Dříve přiškolena byla obec do Dlouhé Brtnice. Přifařena jest Brtnička do Opatova, jehožto částí až do roku 1876 byla, kteréhož roku samostatnou obcí se stala.

V obci založena r. 1888 veřejná knihovna o 100 sv. akademickým spolkem Sázavanem.

Brtnička původně byla statkem zemanským, který později připojen byl ku Dlouhé Brtnici, až trhem se dostal ku zboží pánů z Valdštejna k Brtnici Trhové, jakž vysvítá z následujících dat zemských desk:

R. 1350 paní Marketa z Brtničky spolčila se na své zboží se svými syny Frydrychem a Děpoltem z Tavíkovic, vyjímaje 1 kopu důchodu v Brtničce a Louce, patřící klášteru sv. Klary ve Znojmě, kterou (dle Volného) ona r. 1348 tomu klášteru darovala. R. 1360 prodal Tvoch z Brtnice (Dlouhé, Birnycz) Ješkovi a jeho bratřím z Lesonic ves Hořec (Zhoř) a Brtničku za 121 kop. Obě vesnice po 5 letech Nevhlas z Lesonic majiteli Dlouhé Brtnice Lenclinovi zpět prodal; tento ji držel jeden rok; r. 1366 přešla již trhem na Ješka Opatovce z Opatovic (Opatova).[1]

Dědic jeho Vaněk z Opatova prodal Brtničku r. 1390 Buzkovi z Třenče, a tento ještě téhož roku Benešovi a Bohuňkovi z Hořovic.

R. 1448 pohnal Erazim z Dlúhé Brtnice Václava z Červeného Martínkova ze 6 kop, že mu odkoupil jeho základu Červeného Martínkova a že mu měl v desky vložiti vedle listu správního „Dlúhú Brtnici“ a „Malú Brtničku“. Zdá se však, že Brtničku po celé 15. stol. držel rod z Hořovic, neboť r. 1490 vložil Beneš

[1]) Z. D. I. 199, III. 533, IV. 313, 317, 324, 326, 489, VII. 684.

z Hořovic Václavovi a Maršovi, bratřím z Volféřova, ves „Dlúhú Brtnici“ a „Malú Brtničku“.

Burjan z Volféřova vložil r. 1533 Brtničku a pustou ves Stančice Burjanovi z Valdštejna, čímž byla spojena s panstvím Trhovo-Brtnickým.

Ves „Stančice“, která stávala asi $^1/_4$ hod. na sever od Brtničky, náležela klášteru Dalešickému, spustla v XV. stol., načež ji klášter r. 1501 bratřím Václavovi a Maršovi z Volféřova prodal. Památkou po ní jest les, jemuž říkají „Na Stančicích“.

Poddaní z Brtničky robotovali z lánu 3 dni v témdni s potahem a 13 dní pěších za rok.

R. 1678 bylo v Brtničce 7 celolánů po 55 měrách, 4 půllány, 1 mlýn a 4 chalupy.

Po roce 1759 byly lány zmenšeny na 46 měr a žilo zde r. 1776 12 celoláníků, 6 domkařů s poli a 8 bez polí. Celoláník platil daně 20 zl. $4^1/_2$ kr., gruntovní činže 1 zl. 20 kr., popela 6 měr, letiny 12 otepí. Celá obec musela spřísti 47 liber lnu, dávala 18 slepic, 1 kuře, 3 kopy a 44 kusů vajec; za užívání panských polí „u Vopálného“, „u Hranic“, „na Martinicích“ odváděli desátek z každého obilí.

Po zrušení roboty platilo se 200 zl. výkupu z lánu.

Ze starších rodin nejznámější jest rodina Brabencova, ze které pocházelo několik kněží a učitelův.

Jména tratí: Díle, Dílečky, u Opáleného, na Vrškách, na Martincích, Zákopy, Příčky, Luhy, Žlaby, Žlíbky, Kolaje, Výhony, Hora.

V pečeti z r. 1668 má sv. archanděla Michala.

Březová viz Roketnice.

Bohdíkovice viz Budíkovice.

Budíkovice

vlastně Bohdíkovice (do B.... ovic loc. v B....... vicích), odvozeno od osobního jména Bohdík neb Bohudík, leží na malém pahrbku; pod osadou na jižní straně teče potůček Okrešský. Rozložena jest osada kolem cesty (nyní silnice) vedoucí z Třebíče. Náves tvaru obdélníkového uprostřed s rybníčkem jest na obou stranách otevřena; na návsi stojí kovárna a pastouška. Chalupy jsou od statků oddělené. Obytná i hospodářská stavení jsou z tvrdého staviva, kryty křidlicí; toliko čtyry stodoly jsou roubeny a slamou pokryty.

V uspořádání statku, v kroji a nábytku neliší se od vesnic okolních.

R. 1556 bylo zde 13 láníků a jeden dvořák; r. 1678 patřilo dvořákovi 100 měr a celoláníkovi 29 měr. K Bohdíkovicům patří také pozemky zaniklé vsi **Radíčovic**, která se připomíná r. 1556 jako pustina; tenkráte drželi některá pole a luka budikovská lidé přespolní, zejména z Podklášteří. Povinnosti poddaných podobaly se oněm v Okřešicích. Povinni byli r. 1556 na louce Opatůvce séci trávu 1 den a ozim 13 dní; za desátek dávala celá obec 6 kop, dvořák 50 gr.

Nyní jest 12 statků, 3 čtvrtky a 11 chalup (i s hostincem); pozemků jest: 354 ha. polí, 41·4 ha. luk, 1·3 ha. zahrad, 26·3 ha. pastvin a 95 ha. lesů.

V 25 domech žije tu 176 obyv., z nichž jest 42 evangelíků. R. 1890 čítalo se 178 a r. 1870 182 obyv.; obyvatelstva ubývá. Obyvatelé jsou rolníci národnosti české.

Nejdéle drží rodné domy rodiny: Cáhova, Jurdova, Vávrova a Veškrnova.

Některá jména tratí: Na Strážnici, na Křižanově,[1]) na Nivkách, za Brodkem, na Sedlišti.

Přifařeny jsou na Podklášteří, přiškoleny do Okrešic.

Bohdíkovice náležejí od pradávných dob velkostatku třebickému; klášter měl zde mana, jehožto následníci po roce 1556 slují jen dvořáci.

---

[1]) V zakládací listině mezi osadami poblíž Třebíče klášteru darovanými čteme osadu „Krisanovo“; pravdě se podobá, že to byla zaniklá osada Křižanov u Bohdíkovic.

Budišov.

Budišov má své jméno od zakladatele Budiše (Budislava).

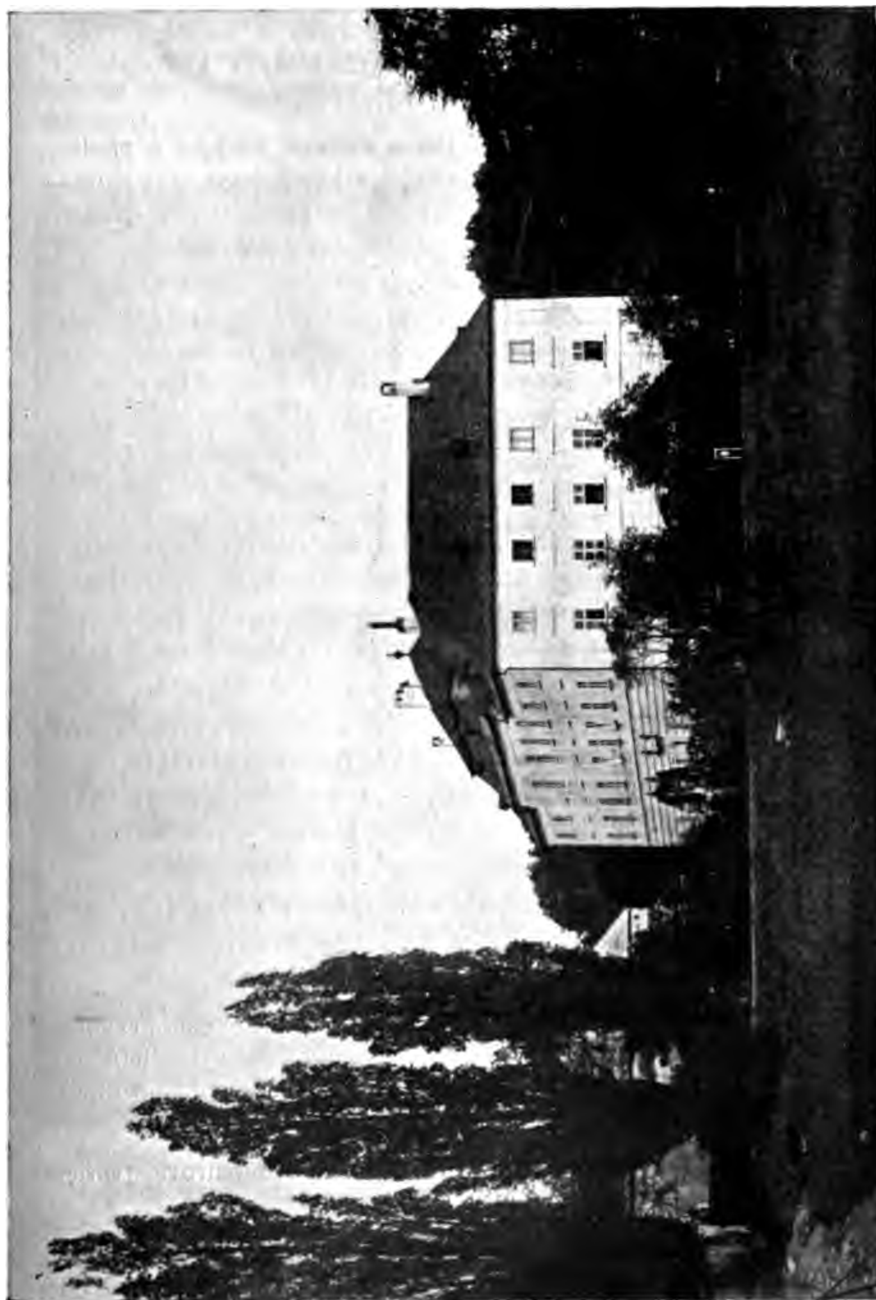
Městečko leží na rozvodí řek Oslavy a Jihlavky, na vysočině chráněné na severu táhlým hřebenem „Brdy" 538 m. vysokými, na straně východní ve „Zrádný kopec" (493 m) prodlouženými, položeno jest asi ve středu měst Třebíče, Vel. Meziříče a Náměště. (Obr. 81.)

Obr. 81. Budišov.

Budišov sám jest městečko uzavřené se širokým a zakulaceným náměstím, z něhož vedou od dávných dob tři cesty: na východ, západ a sever. Ze severní řady domů odbočuje úzká ulice (v ústech lidu „hol'ca = ulice nazvaná) k zámku.

Domy stojí rovnoběžně, ne těsně vedle sebe štítem do náměstí i do ulice obráceny. Grunty mají nejlepší polohu: stojí na městečku okny proti jižní straně. Ostatní domy hledí většinou k severu.

Obr. 82. Zámek v Budišově.

Domy stavěny jsou z tvrdého staviva a zomítány, beze všech ozdob, letopočtů a nápisů. Byt, chlévy a kůlny stávají pohromadě, stodoly jsou vzdáleny od obydlí.

Každý dům má napořád jednu světnici, kuchyni a příslušenství: komoru a sklep. Ve světnici v koutě stává stůl jednoduchý z měkkého dřeva s trnoži, okolo něho lavice; na stěnách jest hojnost obrazů buď tištěných, buď na skle malovaných. Postele bývají na protější straně, prádelníky uprostřed podél zdi. Ve druhém rohu světnice stojí rozsáhlá kachlová kamna s pecí a s topením většinou ještě z kuchyně; nyní zavádějí sporáky a topení uvnitř. Nábytek je novější, kroj městský.

Náměstí ozdobeno je sochami nejsv. Trojice, sv. Jana Nep., sv. Josefa a sochou P. Marie před farou; v ulici jest socha sv. Václava, u zámku sv. Rodiny z l. 1725—30.

Staré památky nalezeny byly: r. 1864, když zvětšován byl zdejší hřbitov, vykopána kostra, která na čele měla zlatý pás plechový a r. 1886, pode zdí starého hřbitova vykopána byla jiná kostra, položena obličejem k východu, která v uších měla železné kroužky 3·5 cm. průměru.

Kilometr severovýchodně od městečka stojí zámek, (Obr. 82.) bývalá to vodní tvrz, postavená na velmi výhodném a proti nepříteli důkladně chráněném místě. Ačkoliv několikráte přestavěna a zvětšena byla, zachovala se ve svých základech až na naše časy, ve způsobě pozměněném.

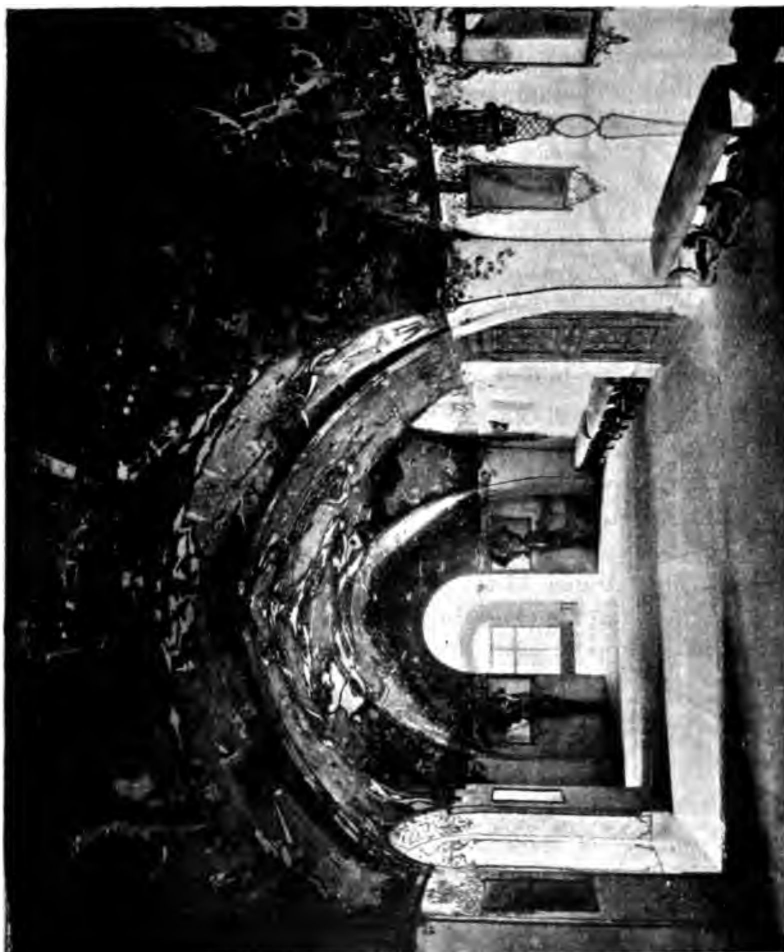
Tvrz stávala na rovině, chráněna jsouc rybníky: Dvorským a nad ním Vodičkovým, jehož hráz posud zřejma jest; oba rybníky jsou již vysušeny a v louky proměněny.

Zámek obklopen byl příkopem vodou napuštěným a rybami osazeným. Nad ním byl rybník „Pivovárek" a výše Jeřábek. Se žádné strany ku tvrzi nebylo přístupu; šlo se tam po dlouhém mostě nad vodou a na konci po mostě zdvihacím.

Zámek nynější jest budova prostranná, dvoupatrová, tvořící nepravidelný čtverec o šedesáti světnicích.

V přízemí jest síň s pozlacenými freskami, (Obr. 83.) v prvém poschodí kaple s krásnými sedmi obrazy sv. svátostí na vápně od

Prennera, ve druhém poschodí ozdobná světnice s vlašským krbem a malbami od Ondřeje Kopeckého provedenými; v pokojích nalézají se zajímavé obrazy dílem nizozemské, dílem vlašské školy.

Obr. 83. Přízemní síň (Sala terrena) v budišovském zámku.

Před zámkem, — kde kašna z jediného žulového balvanu vytesána stojí —, býval druhdy pivovar, který r. 1892 byl sbořen; z materiálu byl nový dům u sýpek vystavěn. Naproti stávala sladovna a sušírna.

Za býv. pivovarem viděti dvůr, ovčírnu, sýpky kontribučenského fondu, palírnu a domy pro dvorské služebnictvo; proti dvoru rozkládá se veliká zahrada. Uprostřed ní stojí úhledný zahradníkův byt se třemi skleníky, fíkovnou, kuželnou a hřištěm. Zahradu ozdobují a zavlažují čtyry rybníky: Horní a dolní Jeřábek, Pivovárek a rybník u Černé brány.

Obr. 84.
Znak starého rodu z Budišova.

Tvrz a statek Budišovský náležely původně starému rodu znaku „perutě", pánům z Lomnice. (Obr. 83.)

Již r. 1234 čteme na listině krále Přemysla Otakara I., kterou Ratiborovi z Deblína uděluje stříbrné doly v obvodu jeho statků, jméno Tasa z Budišova a r. 1240 Budiše z Budišova. Tomuto rodu patřil Budišov až do pol. 15. století. Během té doby připomínají se:

r. 1298 rozhodl Markvart z Budišova rozepři o ves Kamenec mezi klášterem Zábrdovským a Vilémem z Dambořic, r. 1318 svědčí Urban z Budišova, r. 1338—1349 připomíná se Markvart z Budišova, jenž své ženě Marketě věno 250 kop na 6 lánech, 2 poplužích, na mlýně, 10 čtvrtích a 2 lesích na Budišově pojistil. Bratři neb bratranci Markvartovými byli: kněz Filip, Vítoslav a Jan z Budišova, kteří od bratří Ješka a Svatoslava koupili ves Veselé za 70 kop r. 1350.

R. 1353 byl Markvart mrtev; jeho vdova Marketa spolčila se se syny: knězem Soběhrdem a Ješkem na své věno v Budišově.

Ješek z Budišova soustředil po smrti matčině celé věno ve 250 kopách a poukázal je r. 1365 s povolením svých společníků Bohušky z Evanče a Tasa z Tasova své ženě Marketě (z Březníka).

Ješek z Budišova i jeho choť brzy zemřeli a poručník jejich dětí Bohuška z Evanče prodal r. 1371 věno matčino v Březníku (4 lány, krčmu a 5 čtvrtí) a v Kuroslepích (7 lánů, 3 čtvrti a lesy) Jaroslavovi z Kněhnic. R, 1385 prodal Filip ze Svánova, potomek buď Vitoslava neb Jana z Budišova, svrchu uvedených bratří, své dědictví 10½ lánu v Budišově Mikuláši z Trmáčova,

jenž ihned své švěsti Kláře (ženě svého syna Ondřeje) věno zapsal, avšak již r. 1387 veškeren statek svůj Bohuškovi z Evanče prodal. Syn po Ješkovi z Budišova Budiš, poslední člen rodu tohoto, spolčil se r. 1398 se syny Bohušky z Evanče: knězem Adamem z Popovic a Dobešem (který se později psal z Mezříče). R. 1406 pohnán byl Budiš Bludem z Králic a Artlebem z Říčan ze 150 kop, které slibil za Jindřicha z Mezříče; r. 1407 spolčil se se Sezemou z Tasova na zboží ve Zhoři. Budiš byl ducha bojovného: r. 1410 pohnal jej Zikmund z Račic, že mu pobral dobytek a Budiš pro stejný přestupek pohnal Zikmunda.

V ty doby držel zboží 6 lánů v Budišově Bohuš z Holoubka, který se naň spolčil s Janem z Lomnice a jeho synem Tasem.

V letech 1409—1411 Budiš súčastnil se s pány moravskými křížácké výpravy do Pruska, kde bojoval v bitvě pod Dúbravou (Grünwald) u Berlína. Odtud z Cugelheina dovedl si manželku Kateřinu, které r. 1415 pojistil 25 kop na Budišově. S ní prý r. 1414 založil kapli sv. Gotharda. S Dobešem z Mezříče spolčili se r. 1415 vzájemně na statky; zemřel bezdětek a statky připadly r. 1438 Dobešovi z Mezříče, po němžto jakožto po strýci bezdětném dědil Budišov s Tasovem s Dolními Knihnicemi a Veselským dvorem Beneš Černohorský z Boskovic r. 1442. Z toho dědictví pohnala jej r. 1448 Anežka z Mezříče a z Křižanova, ale bez výsledku. Synové Benešovi: Dobeš z Boskovic a biskup Tas z Boskovic prodali r. 1477 ves Budišov s městečkem Tasovem Petrovi Mrakešovi z Noskova, dvořenínu krále Matyáše. (Obr. 85.) Statek ten dali s bratrem Benešem z Boskovic mu vtěliti r. 1480, kromě lidí kaplanských v Budišově.

Obr. 85.
Znak Mrakeše z Noskova.

Po Petrovi Mrakešovi dědili jeho synové Petr a Jan, kteří r. 1490 statky Litavu, Olši, pusté hrady Víckov a Košíkov Vilémovi z Pernštejna prodali. R. 1500 držel Jan z Noskova statek Budišov sám, neboť odkoupil polovici za 3500 zl. od bratra Petra a zanechal jej svému synu Jiřímu, jehož manželka byla Marketa z Kynšperka, vdova po Jindřichovi z Drahotuš.

Na prosbu Petrovu král Ferdinand I. povýšil ves Budišov r. 1538 na městečko a udělil mu erb a pečeť, totiž: „červený štít a v něm žlutou věž s černými vraty a modrým krovem; uprostřed věže štít, jehož středem jde štrych červený"; nad to vosk zelený a dva jarmaky: jeden o sv. Jiljí, druhý o sv. Jiří „s osmi dny pořád jdoucími". Trhy ty byly o jeden trh rozmnoženy a zaměněny ve výroční a dobytčí trhy vždy ve čtvrtek 1. před nedělí pátou postní (judica), 2. před Nanebevzetím P. Marie a 3. před sv. Ondřejem.

Jan Mrakeš z Noskova byl radou arciknížete Ferdinanda Habsburského a pomáhal mu k volbě za krále českého r. 1526. Za odměnu obdržel panství Ličovské (Litschau) u Vitorazi v Dol. Rakousích a povýšen do stavu svob. pánů.

Jiří prodal r. 1560 Budišov Janu Martinkovskému z Rozseče[1]) a tento r. 1572 Václavu Berkovi z Dubé,[2]) jenž na tom zboží ihned 10.000 zl. uh. své ehoti Aleně z Mezřiče a z Lomnice zapsal. Ve svém kšaftě z r. 1577 ustanovil, že budoucí držitelé panství Budišovského žádných jiných kněží trpěti nemají mimo luteránské neb bratrské, což brněnským sněmem nepřijato. On přivtělil k Budišovu Nový Ořechov. Po něm držela Budišov jeho vdova Alena a pak syn Václav, jenž zemřel 1610, na kteréhož následoval horlivý katolík Lev Burjan Berka z Dubé,[3]) který za služby Ferdinandovi II. prokázané stal se hrabětem a na místě Pertolda z Lipého dědičným maršálkem českým. Po roce 1627 následoval jeho syn Matěj Ferd. Frant. hrabě Berka z Dubé, který bezdětek r. 1644 náhle v Jihlavě zemřel. Dědičkou Budišova stala se jeho matka Františka Berkovna z Fürstenberka,

---

[1]) V zemských deskách čteme k r. 1561: Jiřík Mrakeš z Noskova a Kateřina ze Šternberka vkladají Janovi Martinkovskému z Rozseče tvrz a městečko Budišov s kost. podacím, ves a tvrz Naraměi s Dvořištěm, ve vsi Knihnicích 3 člověky, městečko Tasov s dvojím kost. podacím, totižto u sv. Petra a u sv. Václava, ves Oslavu a což jim ve vsi Kamennem náleželo.

[2]) 1573 Jan Martinkovský z Rozseče vkladá Václavovi Berkovi z Dubé a z Lipého tvrz a městečko Budišov, městěčko Tasov s kost. podacím, tvrz pustou Hrádek, ves Naraměi s tvrzí pustou, ves Oslavu, ves Kamenný, ves Zhoř Holubovu, ve vsi Studnicí což tu má a zámek pustý Dub.

[3]) R. 1612 byla vložena do desk „smlouva mezi uroz. pány Lvem Burjanem Berkou z Dubé a Lipého z jedné a Zbyňkem Berkou z Dubé a Lipého na místě pánův bratří jeho vlastních, mladších a nedílných ze strany druhé o nápady na statku Budišovském a statku Osovském učiněné".

která před smrtí r. 1645 Budišov svému synovci Bedř. Rudolfovi hr. z Fürstenberka odkázala. Po něm následoval Max Frant. hr. z Fürstenberka-Stählingen. Po smrti jeho r. 1680 měli děditi synové, avšak o Budišov nastala právní pře ze strany rodu pánů Berků, takže hr. Prosper z Fürstenberka r. 1710 donucen byl Budišov přenechati hraběnce Rozalii Kynské, roz. Berkovně z Dubé, po které dědil nevlastní bratr její Václav Albrecht hr. z Vrbna-Bruntálu, který již r. 1715 statek prodal za 115.000 zl. hraběnce Anně z Paaru, roz. z Valdštejna. Její syn Quido hr. Paar převzal statek r. 1744; ale již po 2 letech odevzdal jej svému synovi Janu Václavovi knížeti Paarovi. Za doby hrabat, napotomních knížat Paarů kvetla řemesla a pěstovalo se umění stavitelské, sochařské a zahradnické v Budišově. Rozšířili a a okrášlili zámek, založili při něm park, který ozdoben byl množstvím mythických soch řeckých a římských, tak že toho času k nejkrásnějším panským sadům náležel. Kníže Jan Václav Paar zaměnil r. 1768 Budišov s bar. Frant. Jos. Jungwirthem za Kardašovu Řečici v Čechách.

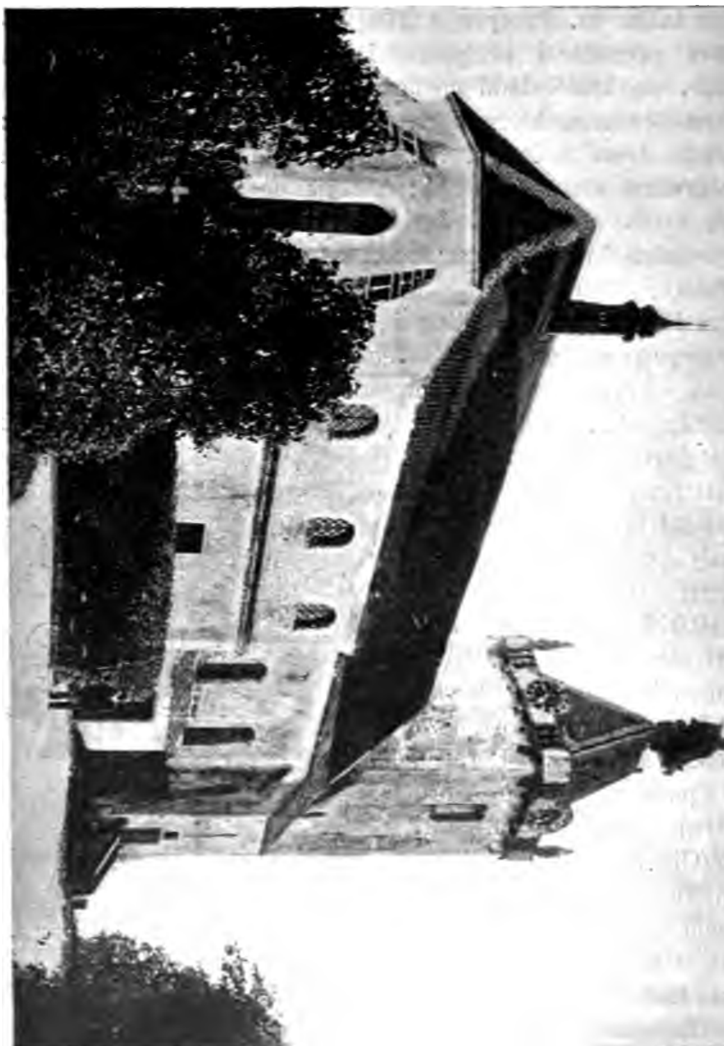
Baron Jungwirth zanechal r. 1790 tři dcery;[1]) aby se snadněji podělily, prodalo poručnictví statek Budišov r. 1794 za 150.000 zl. víd. gubern. radovi Jáchymovi šl. Stettenhofenovi. Tento jedinou svou dceru Amalii Marii provdal za poručíka Vincence ryt. Barattu, který padl v bitvě u Ašpru (Aspern) v Dol. Rakousích r. 1809. (Obr. 86.) Protož Stettenhofen ve své závěti r. 1811 dědicem nastávajícího svěrenského statku ustanovil svého vnuka Jáchyma Vincence ryt. Barattu, po případě jeho bratra Karla Jáchyma a jejich potomky; kdyby tito vymřeli, měla ze statku Budišovského zřízena býti stipendia pro syny chudých vyšších státních úředníků. Po smrti otcově († 1813) a předčasné

Obr. 86. Erb rytířů Baratta Dragono.

[1]) Hraběnka Dubská, hraběnka Ségure-ová a baronka Pino-vá.

smrti staršího syna Jáchyma Vincence řízení statku převzala Amalie ze Stettenhofenu, která podruhé se provdala za hraběte Pöttinga. R. 1826 odevzdala statek synovi Karlovi, který veškerý

Obr. 87. Chrám sv. Gotharda v Budišově.

svůj život věnoval jeho zvelebení: zavedl střídavé hospodářství a nové hospodářské stroje, pastviny dal zorati, zaseti picnimi rostlinami neb osázeti zemaky, zdokonalil lihovar a pěstoval

Obr. 88. Hlavní oltář sv. Gotharda.

ušlechtilý dobytek, zejména merinové ovce. Pro zásluhy o zvelebení hospodářství byl povýšen r. 1873 do stavu baronského; zemřel u vysokém věku r. 1880. Budišov dědil po něm syn Norbert, jenž zemřel bezdětek r. 1883, načež následoval jeho synovec, nynější majitel JUDr. Richard svob. pán Baratta-Dragono.

Obr. 89. Vrch věže kostelní v Budišově.

Na jihozápadní straně 491 m. nad mořem ční chrám Nanebevzetí P. Marie a sv. Gotharda. (Obr. 87.)

Již první pohled prozrazuje trojí postupnou stavbu, a sice: čistě gotické kněžiště, pod nímž býval spodní kostel, druhdy ve spisích sklípek nazývaný ku pochovávání mrtvol, který od časů cís. Josefa II. jest nepřístupný; loď renesanční ze 16. stol. a věž 5 m. dlouhou, 3·56 m. širokou a až na desku pavlače 24 m. vysokou ve slohu barokovém z r. 1722.

Pětihranné kněžiště má klenbu hvězdovitou se silně vystupujícími žebry, které podél zdi dolů sbíhají, na krakorcích či konsolách spočívajíce.

V hlavním kněžišti jest oltář ozdobený pozlacenou, ze dřeva vyřezanou sochou biskupa sv. Gotharda a po stranách sanktuaria též dvěma cherubiny na metr vysokými. (Obr. 88.) Svícny $^{3}/_{4}$ m. vysoké, pozlacené, jsou krásně a uměle vyřezávané. Mříž mezi oltářem a lodí jest rukodílná umělá zámečnická práce a nese na vrchu desku z černého mramoru.

Na zdích v lodi visí tři velké, mistrně malované obrazy v bohatě vyřezávaných rámcích a sice: nad oltářem Nanebevzetí P. Marie, na evangelijní straně obraz sv. Jana Nep., naproti sv. Barbory. Veškeré tyto obrazy umělé vymaloval vídeňský malíř A. Prenner v r. 1721.

Věž spojená s kostelem jest vystavěna z pevného žulového kamene. Má pouze jeden opěrák na straně severní a troje poschodí. Spodní část věže jest klenutá, ostatní patra jsou dřevěná. Točité a pak rovné dřevěné schody vedou nahoru. Věž jest bez lomenic, místo toho jest zábradlí žulové, nad ním žulová pavlač, na jejíž každém rohu v životní velikosti kamenné sochy: sv. Vojtěcha, sv. Prokopa, sv. Judy Thadeáše a čtvrtá neznámého světce.[1]) Po stranách pavlače jsou 4 číselníky a hodiny. Uprostřed sedla střechy vyčnívá 4 m. dlouhá žerď železná, na níž se otáčí rovně tak vysoká socha plechová, představujíc z jedné strany P. Marii s děťátkem u nohou, z druhé strany sv. Gotharda s berlí a biskupskou čepicí. Druhdy byla celá socha pozlacena. (Obr. 89.)

V nejvyšším patře věže jsou zavěšeny čtyry zvony vedle sebe. Nejstarší má nápis; „Hec campana fusa est ad Budissow per maisrum anno domini milesimo CCCCC+XXIII+I (=1524) ad honorem dei et beati gothardi a za ciasu vrozeneho pana mraksse z noskowa.“ Znak pánů z Noskova. Na druhé straně jest obraz P. Marie.

Druhý zvon a třetí, ulité r. 1880 mají stejný nápis: Ke cti neposkvrněného početí blahoslavené Panny Marie a sv. Gotharda, patrona farnosti budišovské.“

---

[1]) Sochy byly vytesány r. 1729 od meziřičského sochaře Alex. Jelínka z písařovce od Černé Hory.

Na druhém zvoně, který byl ulit místo starého puklého zvonu z r. 1659, čteme pod obrazem sv. Gotharda* tyto verše:

„Svatý Gotharde, oroduj za nás!
Jasný můj kdys umřel hlas,
a ty, lide, svou štědrostí
probudil jsi mi ho zas!
Za to volám já s vděčností
před pohromou v čas hřímání
ať tě ruka Boží chrání."

Čtvrtý zvon „Poledníček" 4 centy těžký má nápis: „Liborius Martinu in Brünn. Ano 1767.

V prvém poschodí věže vyskytuje se klenutá komora, uzavřená železnými dveřmi v níž uloženo jest veškeré náčiní kostelní.

Na zevnitřních stěnách v mezisloupí presbytáře jsou náhrobní kameny se znaky rodinnými: Marie Teresie z Mihokovic († 1802), Františka sv. p. Jungvirtha († 1790) a Joachyma rytíře Stettenhofena († 1813).

Mezi kříži na hrobích vyniká: Kříž mecenáše národa, preláta Emanuela hraběte Poettinga-Persinga (Obr. 90.) a Karla svob. pána Baratty de Dragono. († r. 1880.)

Na hřbitov vedou dvě brány ozdobně pracované; hlavní pochází z r. 1728, po stranách má na pilířích sochy dvou smutečných andělů. Ve veškeré zdejší obci postaveno 13 křížů většinou železných na žulovém podstavci, jediný starý sloup stojí na rohovské cestě.

Před farou jest postavena socha P. Marie s Ježíškem s pískovce; okolo sloupu jest čtverhranná ohrada a na každém rohu jest menší socha: sv. Florián, sv. Šebastián, sv. Antonín Pad. a sv. Isidor z r. 1723.

Sochy sv. Jana Nep., sv. Josefa, sv. Václava a sousoší sv. Rodiny pocházejí z let 1726—1730.

Dle starých zpráv zdejší kostel založili prý benediktini třebičtí a dosazovali na zdejší faru kněze; ano prý poslední opat jejich zde zemřel a v kostele pochován byl. První písemná zpráva o budišovském kostele jest z r. 1414, když Budiš se svou chotí Kateřinou z Czygelheina zdejší chrám rozšířil o kapli sv. Gotharda.

Úřední zpráva však teprve učiněna r. 1446 o podací kostela a kaple Benešem z Boskovic, že vše zboží vedle závěti a obdarování obdržel od Dobeše z Meziříče (Z. D. XII. 525). R. 1459 stěžoval sobě Beneš u zem. práva na Jana z Pernštejna,[1]) že lidem

Obr. 90. Náhrobek hr. Em. Pöttinga v Budišově.

svým z Hodova zapověděl desátku dávati faráři jeho do Budišova a ty jest sám bral.

---

[1]) Jan z Pernštejna sáhl Beneši z Boskovic na desátek v Hodově, protože Beneš z Boskovic měl dáti k jeho kostelu Matky Boží v Křižanově vedle rozkázání paní Alenina 100 hř. gr. a to neučinil, pročež ho i Vaňka z Boskovic a z Kořima pohnal.

Hodovští dáni do církevní klatby. Oba páni v Prostějově se umluvili, aby kletba zdvižena byla z lidí Hodovských, že jim Jan z Pernštejna rozkáže dávati desátek faráři do Budišova. Učinil tak, ale desátkův přece nedostávali v Budišově.

Opět r. 1564 Jaroslava z Lomnice nucen byl žalovati, že vzal po tři leta desátek z Hodova, který faráři a kostelu v Budišově přísluší. Tento farář jmenoval se Jan. Léta 1466 ve čtvrtek před nedělí Judica o desátek Hodovský smlouvu a poklid jsou učinili, že Jaroslav desátek loňský sklizený zplna faráři do Budišova dáti a vydati má. Pakli by vymlácen neb svozen byl aneb jej Jaroslav pobral, že na posudku dáti má faráťovi anebo Benešovi na jeho místě bez dalších odtahův 15 kop gr. a ty tři desátky prve vzaté má nahraditi, jak biskup Tas rozkáže a nemá, dokud zůstane pánem mezřickým, faráři budišovskému na ty desátky sahati. (Brandl V., Půhony IV., 180.)

Také pohnal kněz Jan, farář z Budišova r. 1466 pana Bohuše z Lomnice a z Čebína z 10 hř., že mu prodal desátek ozimní v Hodově a tomu plátce býti nechce.

Pak se činí zmínka o faráři Vincenci (1524—1527). Obyvatelé snad tu žili v pokoji náboženském až do držení vrtkavých pánů Berků z Dubé a Lipého, za jejichž správy a nepřítomnosti staly se náboženské převraty do r. 1623, kdy chrám P. navrácen bohoslužbě katolické. Obřad usmíření vykonal rudikovský farář Klement Martin obstarávaje duchovní správu i zde a snad i v Tasově. Teprve r. 1658 byl tu samostatným duchovním správcem řeholník P. Jiří Lamperti, po něm Matěj Sas a konečně r. 1662 na faru ustanoven byl kněz Václav Kučal. Tehdejší děkan visituje nalezl kostel sv. Gotharda v dobrém stavu, ale chudý, že ani věčné světlo v přístěnku nehořelo; 2 oltáře: větší Nanebevzetí P. Marie, druhý sv. Gotharda v kapli, velmi málo rouch kostelních, na věži 4 zvony, pohodlnou faru ze dřeva bez polí, jen se zahrádkou, desátek zmenšený. Tasov byl filiálkou.

Po faráři Kučalovi následoval kněz Daniel Kolejka; založil památní knihu farní a matriky. Památní kniha z r. 1672 (vázaná teprv r. 1709) obsahuje většinou důchody tehdejší fary a desátek ze všech obcí. Matriky založil r. 1668; z nich zachovaly se jen úmrtní, křestné od r. 1699 se začínají.

Nejdéle působili: Frant. Hrdlička (1672 - 1684), Vojtěch Formandl (1690—1715), Matěj Blahovec (1729 - 1746), za něhož

Tasov,[1]) dosud Budišovu podřízený, dostal samostatného duchovního; Antonín Zelníčka z Třebíče (1764—1779), Tomáš Novotný, mlynářův syn z Náramče (1781—1828), Frant. Beneš (1828—1835) sšílev zemřel v Brně u milosrdných,[2]) František Nejedlý z Ivančic (1838—1859), který, když roku 1850 vyhořel kostel s farou, z rumů je postavil a obnovil. Zemřel roku 1863 v Miroslavi. Jan Nep. Klipl z Hrotovic (1860—1878). Odtud přesídlil do Velké Meziříče a tam vedl úřad děkanský, později stal se arciknězem kraje jihlavského, Karel Bezstarosti (1878—1897).

Škola. Beze vší pochyby škola zdejší byla založena zároveň s kostelem.

Nejprvnější písemná památka o ní jest až z r. 1662 v děkanově zprávě z Meziříče, že tehdy škola v Budišově byla opravena a 12 žáků ji navštěvovalo. Učitel byl hodný, právě z víry bratrské ku katolické se obrátil a dostával od faráře služného 6 zl. rýnských a 6 měřic žita.

Z matrik zdejších dovídáme se, že r. 1682 dne 6. měsíce října zemřela Maria, stará rektorka. R. 1686 dne 15. ledna měs. zemřel Pavel Smetánka, rektor budišovský. Jeho následovali: František Rosendorf (1689—1700), Mikuláš Hedbávný, jenž tehda zvykem obecným své jméno poněmčil v Seidenberg, Zadinberk. Po něm z učitelů nejdéle zde působili: Daniel Rambousek od r. 1747—1774, Ant. Vojáček (1828—1857), Jan Veselý (1857—†1893) a Jan Tvarůžek od r. 1869 až dosud.

Škola bývala do r. 1853 jednotřídní, pak dvojtřídní, od r. 1887 trojtřídní, od r. 1900 čtyřtřídní a od r. 1905 s pobočkou při druhé třídě; měla roku 1867 (do 12 let) 223 žáků, 1890/1 317, nyní má přes 330 dítek.

Učitel dle fase z r. 1787 měl tyto příjmy: Z kostelního jmění jako varhaník 9 zl. 10 kr., z nadace Ludmily Volfovy 1 zl., z panského důchodu hotově 12 zl., sud piva, $1^1/_4$ míry pšenice, $4^1/_2$ míry žita, $1^1/_4$ míry ječmene a koledy 15 kr.; úhrnem na

[1]) R. 1717 uvolili se lánící z Tasova, Zhoře (Holubí), Štikova (Čikova), Lhotky, Oslavy, Březké a z Vanče, že budou ze svého majetku platiti po 7 kr. na vydržování kaplana v Budišově, aby každý týden konal služby Boží v Tasově. (Strniště Urkunden-Sammlung.)

[2]) Také r. 1609 stěžovali si Budišované v Brně, že se jejich farář zbláznil.

penězích 37 zl. 33 kr. 3 h. Mimo to dostával desátek obilní v Budišově, Hodově, Náramči, Kamenné, Oslavě a Studnici, pak koledu o vánocích a o hodech, velkonoční zápis, štolu a školné. Úhrnem obnášelo služné 160 zl. Naturální dávky byly r. 1851 vykoupeny. Fase byla opravena r. 1812 a 1857.

Toho roku dětí školou povinných (z Budišova, Náramče, Mihoukovic, Studnice, Kojatína a Valdíkova) bylo v celku 206.

Vyučovalo se v zimě do- i odpoledne, v letní době od 10. do 2. hod. odpoledne, tedy 4 hodiny.

Veškerý příjem činil 426 zl. 8 kr. Z toho však byl povinen podučiteli dáti 100 zl., na čištění školy, dvou učíren, po 12 zl. Čistý příjem učitelův byl tedy 302 zl. 8 kr. Na otop dostával 12 sáhů dříví, a sice: od budišov. panství 9 sáhů, z náměšť. lesního úřadu za Kojatín a Studnice $1^1/_2$ sáhu, z třebíč. lesního důchodu za Valdíkov 1 sáh a od Valdíkova samého $^1/_2$ sáhu.

Ke škole nyní náležejí: Budišov (městečko a zámek), Doubrava 1·6 km., Kundelov 2·25 km., Mihoukovice a Rejdůveň 1·8—1·2 km. a Studnice 3·15 km.

Ve škole je Janem Tvarůžkem založena pamětní kniha.

Žákovská knihovna má 359, učitelská 316 knih. Škola má zahrádku a troje nadace.

1. Svrchu uvedený bývalý majitel panství František Josef svobodný pán Jungwirt učinil nadaci dne 1. července 1779 učiteli za to, že mládež v bázni boží, v mravech a, co možno, i v hudbě dobře cvičiti, také, dokud to na úkor kostelní a školní službě nebude, u vrchnosti hudbu provozovati bude, a sice: 12 zl. na penězích, sud piva, $^5/_4$ míry pšenice, $4^1/_2$ míry žita a $^5/_4$ míry ječmene. Dávky tyto vybavily se vyvazovacím řízením r. 1851 za kapitál 309 zl. k. m. Za to uložena jest nyní obligace na 700 zl. a vinkulována pro školu a varhanika v Budišově.

2. Zdejší rodák, kněz Václav Šula, farář v Šitbořicích na Moravě, zemřelý v Brně na odpočinku dne 9. ledna 1886 v závěti své ze dne 28. března 1883 učinil nadaci škole budišovské pět set zlat. r. č. v papírové rentě a výslovně žádal, aby úrok každoročně na zakoupení českých katolických katechismů, evangelií a biblických dějin a pak, zbude-li co, i jiných, v duchu katolickém česky psaných školních knih a potřeb vynaložen byl.

3. Přičiněním správy školní sebrán od dobrodinců, zejména od rodiny sv. pánů Barattů, od potravního spolku „Včely“, od řed. velkostatku E. Silvestra a od občanů přiškolených osad kapitál 503 zl. a založena pro chudé školní dítky nadace, která dnes obnáší 2500 K.

Veškerá rozloha Budišova vykazuje 1330 ha. 74 a. a čistý užitek 7251 zl. 28 kr. r. č. Oseta neb osázena plocha budišovská jest: polem 848·7 ha., loukou 60 ha., zahradou 17·2 ha., pastvinou 116·3 ha., lesem 246·8 ha., rybníkem 9·2 ha.

Pozemky zdejší mají tato jména: Padělky, Dlouhé, nad a pod Lepnou, za Loukou, Chomouty, Lomeny, Šibeničník, nad Kopcem, Jalovčí, v Kopcích, Humna, Výhony, Kopaniny, Vodavky, Horní les, za a pod Brdci, Doliny, za Bednářoví, za Ulicí, Štěpnice, Zrádný kopec, Květoňka, nad a pod Tasovským rybníkem, za Lesem. R. 1755 byly zde tratě: na Přísniku, na Sedlicích, na Vodičkách, na Vobůrkách, v Záponí.

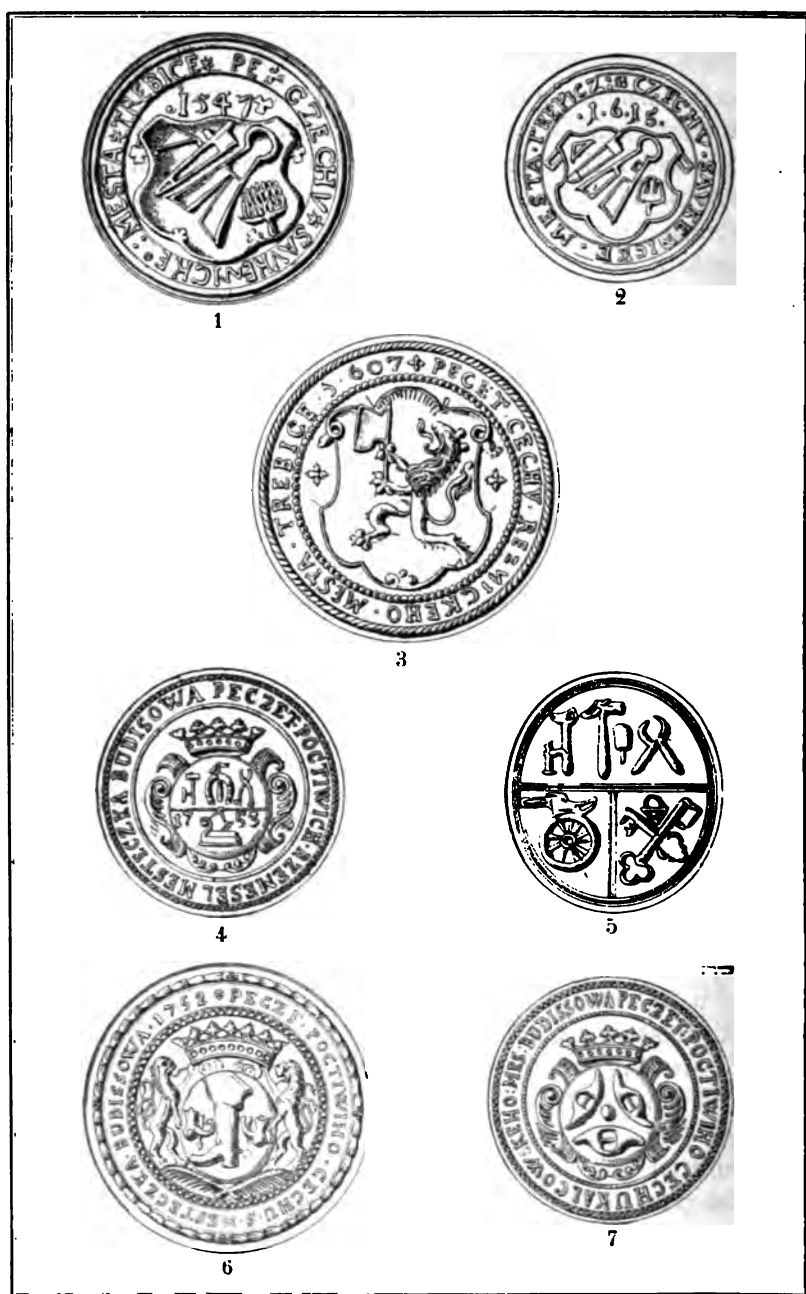
Pokročilí rolníci výměnou nebo koupí hledí pozemky své sceliti.

Láníků je 22, půlláníci 4, čtvrtláníků 22, v celku 48 rolníků.

R. 1667 bylo 22 láníků, 4 půlláníci, 15 čtvrtláníků a 1 chalupník; mimo to byly 2 lány a 14 čtvrtlánů pustých.

R. 1755 vykazuje katastr v Budišově: 1433 měr 3 osminy orné půdy, 19 měr $7^1/_2$ osminy zahrad, 67 měr 2 osminy úhoru 3 míry $1^3/_4$ osminy pustin, 13 měr 1 osmina pastvy; sena a otavy $41^3/_4$ vozů a rybníků na 3 kopy.

Do r. 1660 platili láníci o sv. Jiří 7 kr., o sv. Václavě 15 kr., ponocného 10 kr., z najatých kopanin 4—25 kr., dávali 6 slepic a 30 vajec. Polo- a čtvrtláníci platili polovici a čtvrtinu toho. R. 1660 byly platy zvýšeny: láníci platili o sv. Jiří 16 kr. 1 víd., o sv. Václavu 35 kr., ponocné 23 kr., z kopanin 20—56 kr.; každá hospodyně povinna byla upřísti 2 přadena, podruhyně jedno přadeno. Láníci dávali 3 kopy smržů, tažné roboty konali s párem koní 3kráte v témdni a pěší jedna osoba též 3kráte v témdni po celý rok. Také se odváděl desátek ovesný. R. 1775 bylo v robotě uvolněno: láník robotoval s potahem 3 dny v témdni jako dříve, ale pěšky jen 1 den; v témž poměru uleveno ostatním gruntovníkům; domkaři měli ročně jen 13 dní roboty. Daně platil každý láník 14 zl. $26^3/_4$ kr., místo přediva platili dohromady 19 zl. 18 kr. Výkupného z lánu bylo po roce 1848 567 zl. 52 kr.

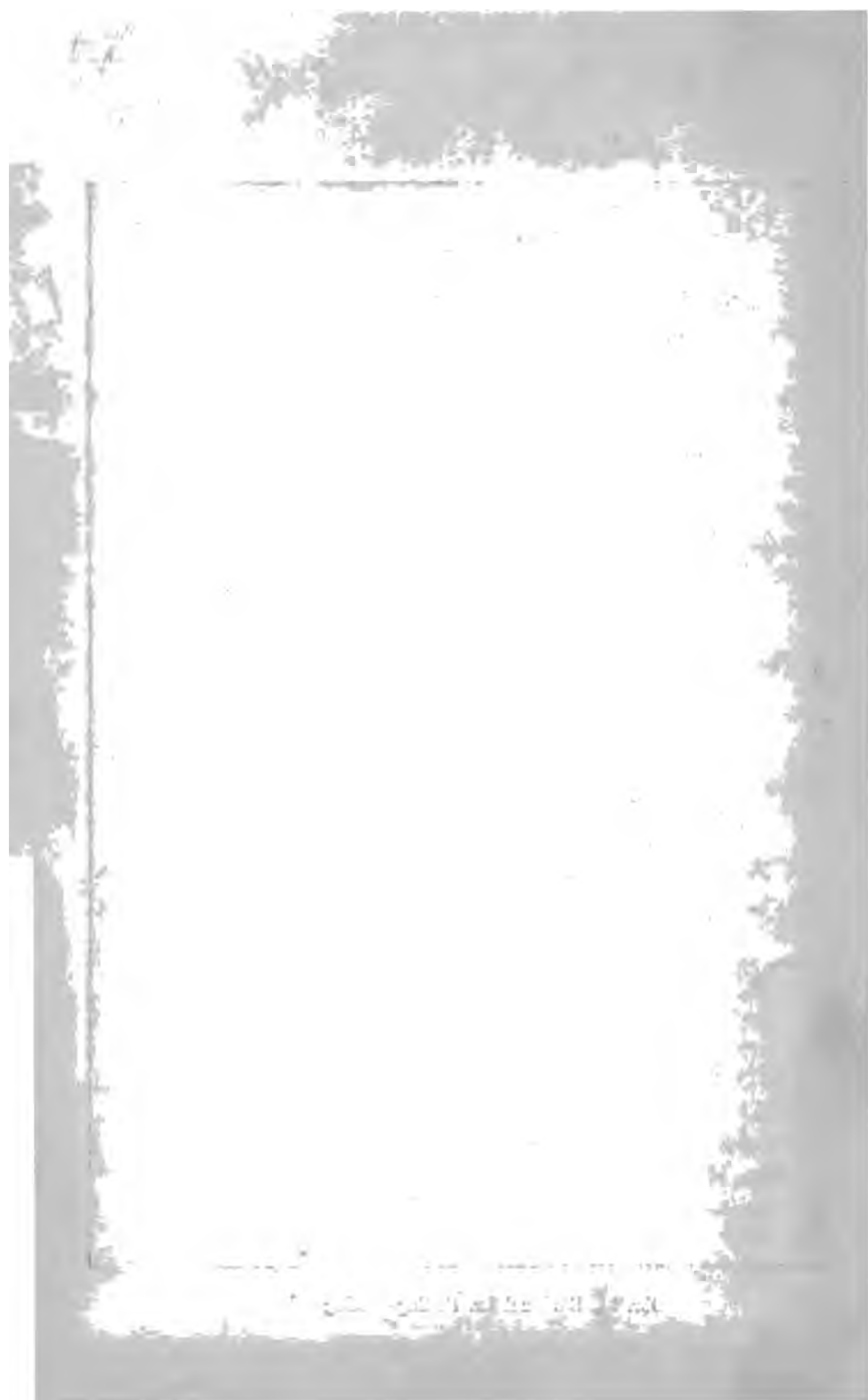

Obr. 91. Pečeti cechovní.

Čís. 1. a čís. 2. pečeti cechu soukennického v Třebíči. čís. 3. cechu řeznického v Třebíči; čís. 4. a 5. spojených cechů v Budišově. čís. 6. cechu obuvnického a čís. 7. cechu tkalcovského v Budišově.

Obr. 93. Emanuel hr. Pötting-Persing.

Obyvatelé živí se hlavně rolnictvím, ale i obchody a řemeslem; jsou zde: 2 bednáři, 1 kolář, 3 kováři, 1 zámečník, 1 kožešník, 5 krejčí, 1 kominík, 1 kameník, 1 mlynář, 5 obuvníků, 1 pekař, 2 řezníci, 1 sedlář, 4 stolaři, 1 švadlena, 2 tkalci.

R. 1804 žita vyležela, vyhnila, brambor byla pouze třetina, r. 1805 zase špatná úroda, ubytování a plenění francouzským vojskem, časté jezdění na přípřeže, rekvisice, 1850 Budišov vyhořel a 1851 na sv. Annu osení veškeré potlučeno.

Živnostníci mívali zde své pořádky čili cechy a sice: 1. řezníci, mlynáři, truhláři, pekaři, zedníci, tesaři (nově založený cech r. 1762), 2. ševcovský cech od r. 1758, 3. kováři, bednáři, koláři, hrnčíři od r. 1760, 4. tkalci, 5. krejčí. (Obr. 91.) Ze spisů cechovních zachovaly se jejich roční účty.

Spolky jsou tu: hasičský, záložní, losový a odbor Národní Jednoty pro jihozápadní Moravu, jenž má knihovnu vzornou.

Panský chorobinec za kostelem založen závětí hraběnky Marie Anny z Paaru ze dne 14. června 1744, původně pro čtyři věkem sešlé a v panských službách sestárlé čeledíny, a zavázala také syna Guida, aby nadaci tu na osm osob zvýšil, totiž pro 4 muže a 4 ženy, kteří nyní mimo byt a otop dostávají hotově ročně asi 500 K dohromady. Karel svob. pán Baratta zlepšil tuto nadaci 4000 K zlaté renty.

Joachym rytíř Stettenhofen uložil 1300 zl. do sirotčí pokladny, aby z úroků těch podělováni byli chudí sirotci.

Staré rodiny jsou: Machátova, Krčalova, Lysých, Chybova a Chalupova.

Mezi budišovskými rodáky v přední řadě stojí zakladatel olomuckého „Poettingea". R. 1819 dne 25. října narodil se v čís. 103. u zámku (Obr. 91.) Emanuel Jan Maria Josef Norbert hrabě Pötting-Persing. Studoval v Jihlavě a v Olomouci filosofii, v Brně od r. 1839 bohosloví. R. 1868 jmenován sídelním kanovníkem v Olomouci, potom arcibiskupským komisařem, r. 1880 proboštem a r. 1886 papežským prelátem a apoštolským protonotářem. Po několik let stižen byl těžkým neduhem očním, jenž mu nedovolil, aby na velké dílo, jím skončené — dívčí ústav Poettingeum — mohl popatřiti. (Obr. 92.) Zemřel zánětem plic dne 5. února 1898. Mrtvola jeho v Olomouci za veliké slávy vykropena, do Budišova slavnostně převezena a tam v zátiší u zdi kostela uložena. Místo to zdobí krásný mramorový pomník s jednoduchým latinským nápisem.

Kněz Šula Václav nar. 1814, † 1886 v Brně; **byl farářem** Šitbořicích, hlavním podporovatelem nadace pro zdejší školní dítky a národním buditelem.

Obr. 92. Rodný dům hr. Eman. Pöttinga.

Také se zde narodil dvorní pěvec Alois Andrle, **syn učitelův**, jenž první při veřejném koncertě v Praze **zazpíval Tylovu píseň** „Kde domov můj“ na Škroupův nápěv, která ještě **téhož večera**

v ulicích pražských s nadšením opakována byla a pak národní hymnou naší se stala.

V obvodu obce jsou samoty: Věterák a Holeje.

U budišovských hranic na Kamenské půdě jest skalisko z velikých balvanů žulových, na nichž vydlabány jsou dvě misky nebo důlky misám podobné, nazvané „čertova ruka“. Zde je pěkné místo prostranné, krásně položené, blízko cesty. Odtud je daleký rozhled. Obyvatelstvo s jakousi bázní na ten kámen pohlíží, nevědouc si vysvětliti hlubokou dutinu na jeho povrchu. Snad jest to obětní pohanské místo.[1])

2·25 km od Budišova na severovýchod bývala samota, mlýn budišovský, jenž již r. 1365 náležel Eyvani z Martinic, který prodal v Budišově lán se mlýnem, na kterém Hrček (Hirzko) seděl, za 20 kop gr. Mlýn do r. 1799 byl samotou; od tohoto roku nazván po mlynáři Kundeliusovi **Kundelovem**, pozemky od Jachyma rytíře Stettenhofena na založení domků rozprodány, čímž povstalo předměstí Budišova. Dnes je tu 22 domů, ve kterých žije 28 rodin nebo 101 obyv. Mají od r. 1876 zvláštní na žulovém sloupu upevněnou zvoničku.

Na území budišovském stojí vesnička **Mihoukovice** r. 1798 od Joachyma rytíře Stettenhofena založená; leží uprostřed mezi Budišovem a Kamennou a rozděluje se na Mihoukovice a na Rejdůveň s běžícím číslováním domů. Nyní má 37 domů, 52 rodin a 196 obyv.; r. 1845 měla 152, r. 1860 185 obyv. Na Mihoukovicích jsou familianti mající po 6 měrách pozemků a v Rejdůvni pouzí domkaři. Mají zvoničku od r. 1898.

Čáslavice

(do Čáslavic, v Čáslavicích), starožitná osada pojmenovaná dle zakladatele Čáslava.

Osada tvoří širokou obdélnou na koncích zaokrouhlenou a otevřenou náves, do které vedou 4 cesty; hlavní jest silnice od Sádku do Lesonic. (Obr. 94.) Domy stavěny z kamene a z cihel jsou

---

[1]) Dutina pochází asi z vypadlé jinorázovité pecky, jakých ve zdejší žule jest dostatek.

Obr. 94. Čáslavice.

omitány a stojí štítem do návsi, jsouce mezerami od sebe odděleny. Před domy jsou zahrádky. Obytné stavení jest spojeno s chlévy; stodoly stojí na konci zahrad. Nábytek bývá starší, kroj jest poloměstský.

R. 1678 patřilo k lánu 40 měr a žilo zde: 7 láníků, 2 $1\frac{1}{2}$lánici, jeden $\frac{7}{4}$láník (70 měr), 30 půlláníků, 1 čtvrtláník a 5 chalupníkův.

Obr. 95. Fara a kostel v Čáslavicích.

R. 1870 žilo ve 101 domě 679 a r. 1900 ve 127 domech 819 obyv. české národnosti, katolíků, po velké většině zemědělců; mimo 2 knoflikáře ostatní řemeslníci pracují jen pro místní potřebu.

Staroslovanské hradisko, patrnými podnes náspy obklopené, na kterém čáslavský kostel postaven jest, dokazuje, že Čáslavice jsou prastarou osadou. (Obr. 95.) Nejstarší zprávu máme z r. 1240 o faráři Předvojovi z Čáslavic, který na 2 listinách kláštera Tišnovského svědčí. Zdá se nám, že Čáslavice tenkráte náležely k údělu zakladatelky kláštera Tišnovského, královny Konstancie do Přibyslavic, neboť spolu s Předvojem svědčí též Jeroným, farář z Přibyslavic;

Obr. 96. Vnitřek kostela v Čáslavicích.

bylit oba tenkráte přítomni pohřbu královny Konstancie v Tišnově. Vyjímaje r. 1324, kdy se jmenuje jakýsi Petr z Čáslavic, jenž koupil rychtářství v Dittersdorfě (v Křoví u Byteše), jmenují se Čáslavice až r. 1371 v závěti markrabího Jana příslušící jakožto část „markrabství" ku hradu Rukštejnu. Měl je děditi Jan Soběslav.

Snad již za dob královny Konstancie, velké přítelkyně Němců, nastalo částečné osazení Čáslavic Němci, neboť jinak nedá se vysvětliti množství německých názvů zdejších tratí. Začátkem 15. stol. byly Čáslavice přiděleny ku hradu Sádku, kde pak napořád zůstaly. R. 1585 Jindřich Brtnický z Valdštejna a na Sádku vložil své manželce Zuzaně Heltové z Kementu a na Meziříčí $7^1/_2$ tisíce a nad to ještě $2^1/_2$ tisíce zl. na vsi Bulikovicích se 2 dvory a na vsi Čáslavicích a ona jej na to věno společníkem učinila.

Fara čáslavská náleží k nejstarším a byla zajisté výnosná, neboť patřilo k ní dříve více osad, také dosti vzdálené Stěměchy, odkud brala desátky.

R. 1492 pohnal zdejší farář Zikmund Jana Přibíka z Miličína ze 46 kop gr., které mu zadržel ze dvora Štěměšského a páni v té při nalezli, „aby o posudku Brněnském oba postavili svědky své před úředníky menšími a úředníci, vyslyšíce je, podle práva před pány na první sněm Olomucký přinesli a páni nález udělati račí." (Viz Štěměchy.) Když později v Čáslavicích a okolí bratrství moravské se rozmohlo, přestala zde katolická fara nadobro. Po bitvě Bělohorské přikázány Čáslavice do Starče, až pak r. 1773 zde zvláštní lokálka zřízena byla. První kněz na ni investován byl Ignác Zitta, jenž po 30letém působení zde zemřel.

Kostel sv. Martina stojí nad osadou na starém hradisku. Původní jeho část, nynější přesbytář byla gotickou, jak dosud gotické sanktuarium železnými dvířkami opatřené dokazuje. Nynější loď přistavěna r. 1763. Vysokou věž kostelní z daleka viděti.

Hlavní oltář zasvěcený sv. Martinu postaven znova r. 1886; (Obr. 96.) obraz zhotovil akadem. malíř Vinc. Neumann v Telči. Mimo hlavní oltář jsou 2 vedlejší: pravý se sochou panny Marie Lurdské, levý se sochou sv. Prokopa. Kostel má úhlednou oratoř a starou mramorovou křtitelnici. V kostele jsou 2 náhrobní kameny: jeden (s českým nápisem) kryje hrobku rytíře Lukáše Jiřího z Grynesperka, majitele svobodného dvora ve Slavicích, na ten

čas držitele panství Sádeckého z r. 1660 a jiných členů toho rodu, druhý (s latinským nápisem) hrob Leopolda Klementa šl. z Löwenstreitu jenž býval štolbou u hrabat Collalto a nějaký dvůr držel v Římově; † 1700.

Největší zvon, asi 8 ctů těžký, byl lit ve Znojmě r. 1681, menší 2 zvony přelity r. 1748.

Kostel má dobré varhany. Okolo kostela jest hřbitov. Jmění kostelní obnáší 8550 K a zádušní 6273 K.

R. 1885 prodán byl kostelní les za 1140 zl. velkostatku Sádeckému s tím závazkem, že velkostatek povždy vše potřebné stavební dříví ke kostelům a farám v Čáslavicích a ve Starči a ročně 20 sáhů dřeva k faře stařecké zdarma dodá. Les tento byl posledním zbytkem zboží mlýnského u Římova, jež patřívalo faře. O tento mlýn nad Římovem tenkráte zvaný „mlýn Hruškův“, nyní mlýn „Zádušní“, který patřil kostelu čáslavskému, vydal Bohumír Ant. svob. pán z Walldorfu r. 1723 zvláštní listinu, kterou podepsali děkan třebický J. Matlocius a farář stařecký Alex. Sonntag.

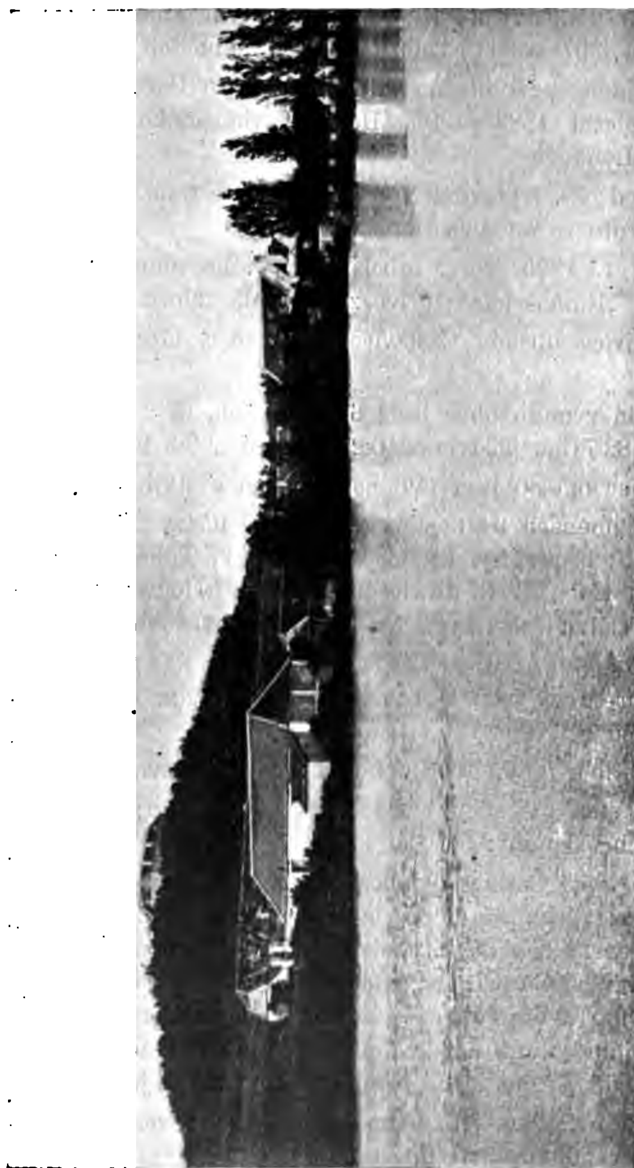
Největším dobrodincem zdejší fary byl farář stařecký P. Jan Paleček; on se zasadil o znovuzřízení fary a věnoval tomu účelu značný peněžitý obnos.

Fara postavena r. 1773; r. 1883 rozšířena o jednu půdní světničku. Matriky počínají se rokem 1708. Lokalní kaplani, kteří zdejší faru spravovali, byli dosazováni za faráře do Starče. Prvním samostatným farářem byl od r. 1879—1895 Jan Karásek (nyní farář v Českém Rudolci), jenž o správu kostela a fary mnoho si získal zásluh. Za nynějšího faráře Rudolfa Prchala byl nově pozlacený kříž s hromosvodem na věži upevněn.

Přifařeny jsou do Čáslavic: Hrad Sádek s vesničkou Sádkem, Vísky a Římov a čítala celá farnost r. 1818 951, r. 1875 1326, r. 1900 1425 duší, mezi nimiž 20 židů.

Škola stávala v Čáslavicích dávno. R. 1674 byla školní budova obcí obnovena. Rektor od obce dostával o žních podíl z pšenice. Od žáků, kterých jen skrovný počet vyučoval, měl plat nepatrný; také škola málo vynášela, že jen „bídně se živil“. R. 1691 dával mu farář dobrovolný plat; škola r. 1708 při velkém požáru i s matrikami a jinými památkami písemnými vyhořela.

Na počátku minulého stol. stála nepatrná školní budova u rybníka; tato byla r. 1830 prodána a nová budova s jednou

Obr. 97. Vesnička Sádek.

učírnou postavena. R. 1879 byl původní základ zvýšen na poschodí a škola na trojtřídní rozšířena. Dle fase z r. 1856 páčily se příjmy učitelovy na 128 zl. stř. Pamětní knihu, jakož i školní knihovnu (307 svazků) založil r. 1871 nadučitel Fr. Kheil.

Nejdéle působili na zdejší škole Jan Piálek 1810—1870 a Lud. Doležal 1883—1905. Do Čáslavic přiškoleny byly až do r. 1900 Loukovice.

Před 48 lety obdržela obec právo tržní, trhy byly velmi slabé, proto se od nich upustilo.

Od r. 1896 jest v obci spolek dobrovolných hasičů, letos založena „Raifeisenka"; dříve zde bývala záložna kontribučenská.

Nejvíce utrpěly Čáslavice požárem r. 1708, cholera řádila r. 1866.

Celá výměra obce jest: 635 ha. polí, 64·2 ha. luk, 17·4 ha. zahrad, 82·7 ha. pastvin, 216·2 ha. lesů a 9·3 ha. rybníků.

Obec má 80 jiter (4·6 ha.) pastvin a 20 jiter (11·5 ha.) polí.

Ve jménech tratí nalézáme mnohé názvy z němčiny zkomolené jako: Remapiry, Kydlosy, Romperek, Tohandlosy, Kolmozy, Hanrosy, Kotvizny (Kothwiesen) Hywizny (Heuwiesen), za Štampilem, Frejbar (pastviny). Na hoře „Makové" viděti valy starého hradiska.

Staré rody jsou Hobzů, Venhudů, Ryglů, Bartésů, Pražáků, Pomahačů a j.

Až do r. 1885 tvořily Loukovice s Čáslavicemi jednu obec.

Ve staré pečeti jest srdce, nůž a krojidlo; nad srdcem tři sedmitečné skupiny.

Do obce Čáslavské náleží vesnička a hrad Sádek. Vesnička leží 2 km. východně od Čáslavic u rybníka; pozůstává ze samých vrchnostenských stavení, z nichž největší jsou panský dvůr, býv. panský pivovar a palírna; ostatek jsou chalupy dělnické. (Obr. 97.) Ze zdejšího dvora řídí se celé polní hospodářství sádecké, které má v nájmu rodina Goldmannova. Vesnička čítá 133 obyv., mezi nimi 17 židů. Východně od vesničky 1 km vzdálen jest Červený mlýn.

Hradu Sádku, jenž strmí asi 1·5 km. severovýchodně nade dvorem, věnujeme zvláštní stať.

Čechočovice,

(do Čechočovic, v Čech-ich). Název osady lze odvoditi od osob. jm. Těchota; původně sluly tedy Těchočovice. Srovnej: Radosta, Radostín, Radostov, Radostovice.

Osada rozprostírá se při nepatrném potůčku, jenž od Markvartic přitékaje do Pastvištného rybníka se vlévá; po jižní straně podél celé osady táhne se vysoký násyp dráhy severozápadní, nad nímž se vypíná lesnatá hora. Ves jest tvaru podlouhlého otevřena pouze k východu, na západ zakončena úzkou uličkou. Domy štíty na náves obrácené mají před okny zahrádky; mezi staršími stavbami jsou ještě některé dřevěné. Grunty i chalupy stojí pohromadě. (Obr. 98.)

Kroj jest poloměstský; dříve nosívali muži kazajky, kožené neb soukenné kalhoty a vysoké boty.

R. 1678 měla obec 639½ míry polí, zahrad a luk a žilo zde 7 celoláníků (po 81 měrách), 1 půlláník a 2 chalupníci, r. 1753 bylo 8 celolánů.

Roboty měl celoláník 3 dny v témdni s potahem neb 26 dní pěší měsíčně, výbava za robotu činila 86 zl. 34 kr. a za desátek 54 zl. 52 kr.

R 1750 platili daně pozemkové 33 zl. 5 kr., přádelného 2 zl. 6 kr., z chalup 4 zl. 40 kr., nájemného z polí a luk 50 kr. a za jalovec 16 kr.

R. 1862 bylo zde 23 čísel se 138 obyv., r. 1870 35 čísel se 254 obyv., r. 1900 36 čísel se 248 obyv. zemědělců, katolíků.

Ke starším rodům patří Svobodové, Moudří, Hrůzové a Němci.

Jména některých tratí: Příčky, Dílky, pod Parným mlýnem, Padělky, Klozovský, Lámaniště, pod Smrčím, Kopaniny, v Horách.

R. 1753 jmenovaly se zdejší lesy: Horka, Krajinka, Brunclek, na Paloucích.

Přifařeny i přiškoleny jsou Čechočovice do Starče.

Veškerých pozemků jest: 203·8 ha. polí, 21·6 ha. luk, 3 ha. zahrad, 36·5 ha. pastvin, 97 ha. lesů a 9 a. rybníků.

Čechočovice tvořily ve stol. XIV. a XV. samostatný stateček vladycký, jsouce sídlem pánů z Čechočovic.

Již r. 1358 uvádí se v deskách Hrut z Čechočovic, jenž své ženě Kačně na Čechočovicích a Římově 35 kop věna pojistil. Po

Obr. 98. Čechočovice.

jeho smrti připomíná se k r. 1371 Vok z Čechočovic, jenž své manželce Anežce 60 kop věna tam zapsal. R. 1376 prodali on a

jeho švekruše Kateřina z Čechočovic, vdova po Hrutovi, zboží v Čechočovicích Bočkovi ze Slavic, který pak psal se z Čechočovic.[1]) Úplně obdržel Čechočovice r. 1386 odkoupením dvoru alodního od Ctibora z Čechočovic, snad syna po Hrutovi.

Avšak ještě zbyly na Čechočovickém statku věna dcer dřívějších majetníků, pro která Boček několikráte pohnán byl. R. 1407 stěžoval si Čáslav z Lukovan, že Boček zadržuje věno jeho ženě již 4 leta; téhož r. uveden byl Mikeš z Králic věnem své ženy Doroty v sumě 43 kop na Čechočovice. Boček zemřel snad r. 1414, neboť tehdy pohnal Čáslav z Lukovan opět o věno své ženy jeho syna Hrona z Čech.; mimo toho jmenují se syny Bočkovými: Boreš z Č. (1407), Čeněk z Č. (1407) a Soběn z Č. (1414). R. 1447 připomínají se v půhonech Hron z Čechočovic se ženou Bětkou a Jan z Čechočovic se ženou Marketou. Po obou dědil Čechočovice Bořivoj z Čechoč., syn Hronův; r. 1464 dali totiž jistcové za zemř. Jana: Jindřich z Rochova (Hrochova) a z Ratibořic, Vilém z Bolíkovic a Boček ze Zakřan vtěliti dvůr a půl vsi Čechočovic Vojnovi z Litavy, jeho zeti Bořivojovi z Čech. a jeho dceři Machně, manželce Bořivojově; na druhou polovici vesnice vzala ho matka Bětka na spolek.

Jeho syn Čeněk z Č. (r. 1493) vložil tvrz, dvůr, ves a mlýn Kristoforovi a Heřmanovi, bratřím z Rochova (Hrochova) za Ratibořice a ves pustou Pokleky (u Lipníka). Kristofor z Hrochova prodal r. 1499 tvrz Čechočovice s dvorem a se vsí bratřím Zdenkovi a Burjánovi z Valdštejna a na Brtnici.[1]) Po bitvě bělohorské připadly Čechočovice ku panství Sádeckému, které zde na místě tvrze mělo myslivnu.

Ve stol. XVI. připomíná se v urbáři Brtnickém, že od panského dvora Čechočovského rozdány jsou role lidem za desátek a že panský mlýn u Čechočovic stal pustý.

---

[1]) Rod Hruta z Čechočovic byl totožný s rodem z Kněžic, jenž měl ve znaku 2 starožitné klobouky.

Tenkráte byly v Č. 2 dvory a sice držel jeden Vok z Č. a druhý patřil z polovice Kateřině, z polovice snad pozůstalým dětem Hrutovým.

[2]) Rod Čechočovských nabyl mimo Ratibořice statků jinde. R. 1594 připomíná se Jiřík Čechočovský z Čechočovic jakožto úředník na Hodoníně, jenž založil rejstra purkrechtní dědiny Velkých Pavlovic; ještě roku 1622 držel Mikuláš Čechočovský dvůr v Kobylím; konfiskací ztratil všechen majetek; v erbu měl poprsí bradatého muže s dlouhým kladivem v pravici.

Místo, kde stávala tvrz pánů Čechočovských, nalézá se v zahrádce čísla 19., nynější hospody, kde posud znáti kopeček s valy. Tvrz byla málo rozsáhlá a stávala na pokraji rybníka; snad na zachovalém hradišti bývala jenom věž, která mostem spojena byla s vlastní tvrzí ležící v močále. Mimo střepiny nenalezly se žádné starožitniny.

Páni z Čechočovic.

I. Rod, jenž měl ve znaku 2 starožitné klobouky.

Hrut z Čech. 1358—1376
manž. Kateřina.
Syn neb synovec
Ctibor 1386.

Vok z Čech. 1376,
manž. Anežka.

II. Rod, jenž měl ve znaku poprsí bradatého muže s mocným kladivem v pravici:

Boček ze Slavic koupil r. 1376 dvůr v Čech., † asi 1414,
manž. Kačna.

Hron 1409. Boreš 1407. Čeněk 1407. Soběn 1414.

Hron 1447,
manž. Bětka,
ještě 1464.

Jan Hron 1446,
manž. Marketa (vdova po něm), ještě 1466.

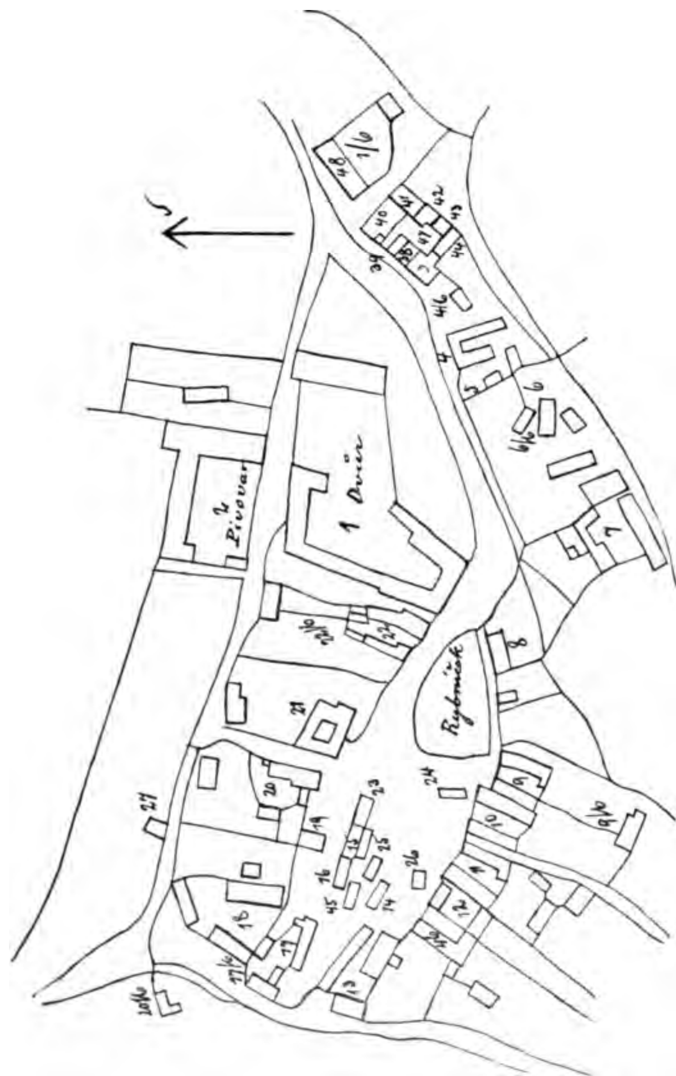
Bořivoj 1464,
manž. Machna z Litavy.

Čeněk prodal Čechoč.
r. 1493.

Čechtín

(do Čechtína, v Čechtíně), osada, pojmenovaná dle zakladatele Čechty, leží v doliku na západ a východ otevřeném, na sever kopcem „Strážničkou“, na východ smrky zarostlým homolovitým chlumem „Kuklou“ ohraničeném. Půdorys osady podobá se podkově na západ obrácené, na jejímž obvodě stojí grunty. (Obr 99.) Domy vystavěny z cihel a kamene jsou zomitány a zpředu do návsí krátkými zahrádkami opatřeny; na zad domů vystavěny jsou stáje a kůlny, kdežto stodoly dále v zahradě jsou umístěny. Nábytek ve světnici bývá jednoduchý z měkkého dřeva: v pravém předním koutě stává stůl a kolem

něho dlouhé lavice se stojatým mřížovým lenochem. Do návsí rybníčkem opatřeného vedou 3 cesty, z nichž hlavní jest silnice vedoucí z Třebíče do Kamenice; domky leží na západ proti

Obr. 99. Půdorys Čechtína.

gruntům; východně od těchto jest úhledný panský dvůr a za ním bývalý pivovar čechtínský, v němž jest nyní pouze obydlí správcovo. Panská palírna stojí na jižním konci poblíž silnice

vedoucí z Třebíče. Lid kroje vlastního již nemá. Muži nosívali po celý rok kožené černé kalhoty a vysoké boty, v letě krátký, v zimě dlouhý těžký kabát (burnus); hlavu pokrývali v letě měkkým kulatým kloboukem, v zimě teplou čepicí; nyní šatí se pološměstsky. Ženské nosí sněrovací střevíce, nedlouhé sukně a v zimě zahalují se velkým soukenným šátkem.[1])

O založení osady není ani zprávy ani pověsti. Tu, kde nyní zadní hospodářská stavení ve dvoře panském se rozkládají, stá-

Obr. 100. Čechtín.

vala ve středověku zemanská tvrz, na které r. 1406—1408 seděl Šemík z Čechtína, jehožto dceři Anně pojistil r. 1418 Vilém z Pernštejna kopu důchodu na poplatných lidech ve Ždánicích. Kterým způsobem Čechtín brzy za to se stal majetkem benediktinů třebíčských, jichžto opat Matěj r. 1465 jej za 52 kop Ješkovi z Kvíčovic zastavil, není známo. Již po roce připomíná se Mikeš z Čechtína, snad Ješkův syn, jenž svého souseda Hynka z Valdštejna pohnal proto, že mu 10 tenat zaječích pobral a je

[1]) Dle dotazníku vyplněného učitelem Jos. Zahrádkou.

nevracel. Syn předešlého Jindřich, zvaný sirotek, pohnán byl r. 1481 od Petra z Kyjovic ze 250 zl., že jest mu rukojmím za opata Matěje z Čechtína, a koupil r. 1480 od Jiříka Švába ves Hrubšice u Oslavan, stav se praotcem rytířů Hrubšických z Čechtína; Hrubšice byly bratřím Jindřichovi a Bohušovi teprve po smrti Jiříka Švába vtěleny rukojmím Mikulášem z Pece r. 1493. Bohuš z Čechtína připomíná se jako svědek ještě r. 1504. Od rodiny Hrubšických dostal se Čechtín trhem zpět ku panství třebíčskému. Rod Hrubšických z Čechtína držel pak statky jiné: r. 1529 Bohuš Hrubšický z Čechtína Babice a Lesonice, r. 1532 Budkov. (Obr. 101.)

Osada přifařena jest do Červené Lhoty, kamž i přiškolena byla. R. 1888 vystavěla si obec Čechtínská nákladem 6000 zl. školu vlastní, jejížto prvním správcem stal se Jos. Zahrádka, který založil školní kroniku, knihovnu učitelskou i žákovskou. Dětí školou povinných čítá se průměrně 75.

Obr. 101.
Znak vladyk z Čechtína.

Všech pozemků jest: 576·3 ha polí, 79·8 ha luk, 4·8 ha zahrad, 93·2 ha pastvin, 144·4 ha lesů a 0·34 ha rybníků. Obecního majetku má Čechtín 33 jiter (19 ha), nejvíce pastvin.

Trati: Švaňůvka, Vyšůvka, Sviny, v Křížích.

Rodný dům drží nejdéle (přes 100 let) rody Sochorův a Cáhův.

R. 1556 žilo zde 11 láníků a 1 man jménem Bartoš Voříšků; tento dával za fůru vinnou 1 kopu, lánici dávali ročně 25 měřic polesního ovsa, 51 slepic, 2 kopy a 5 vajec a 2 kopy 10 gr. úroků; žíti obilí povinni byli 26 dní; kdož v té vesnici pivo naléval, dával ročně bečku soli.

R. 1678 bylo v Čechtíně 11 celolánů po 37 měrách a 6 chalup.

R. 1870 bylo v 48 dom. 340 obyv., r. 1900 v 57 dom. 368 obyv. české národnosti, zemědělců, z nichž 9% evangelíků.

Před rokem 1848 robotovali poddaní z 1 lánu týdně 3 dni potahem, pak 13 dní byla robota pěší (sečení sena a obilí); domkaři měli 26 dní roboty pěší. Výkupné z lánu bylo 250 zl.

Ve znaku obecním jest kosa.

Červená Lhota.

Slovo Lhota neb Lhůta značí smlouvou neb právem určenou dobu platební; protože nově založené osady za dřívějších časů na určitou dobu (lhůtu) od poplatků osvobozeny bývaly, nazvány Lhotami. Červenou nazvána později, poněvadž kostel byl zevně a uvnitř červeně pomalován a též zdejší zámeček (tvrz)

Obr. 102. Půdorys Červ. Lhoty.

ve středověku červenou rustikou okrášlen byl; již r. 1436 jmenovala se Červenou Lhotou.

Má nyní v 53 domech 343 obyv., katoliků (5 evang.), zemědělců. R. 1870 bylo v 51 domech 375 obyv. a r. 1890 jen 309 obyv.

Lhota leží severozápadně od Třebíče uprostřed mezi Třebíčí a Kamenicí (10 km. od Třebíče) na svahu mírného návrší, které ji kryje, tak že ze silnice třebicko-kamenické ji teprve viděti lze,

Obr. 103. Červená Lhota.

až se zajede za ni k Čechtínu. (Obr. 103.) Ves, do které vedou 3 cesty, má podobu okrouhlou; domy z kamene a cihel stavěné stojí těsně vedle sebe ve dvou řadách, nemajíce výklenků; před domy ode

dávna jsou zahrádky. Starý nábytek zároveň s krojem zahynuly. Za stara mívali stůl v rohu světnice, nyní stojí uprostřed; staré almary a truhly ustoupily moderním šatníkům a menším skříním.

R. 1556 bylo zde troje manství: jedno držel pan Jan Zarubský, druhé Kuba, třetí Martin Vakunda a Martin Múdrý dohromady; mimo to zde bydleli dvořák Jan Vacule, který za konventské pozemky zvláště platil 16 gr. o sv. Jiří a o sv. Václavě, 7 celoláníků, 1 podsedník, 3 čtvrtníci a Jan Nachystal, mlynář, jenž dával za roboty 15 gr.

Celá obec dávala z potoka úrok 10 gr.; povinni byli žíti obilí 11 dní a dřev přivézti 7 vozů.

R. 1678 žili ve Lhotě 2 dvořáci, kteří měli po 50 měrách pole, 6 celoláníků se 36 měrami, 5 pololáníků s 18 měrami a 12 chalupníkův.

Tratě jmenovaly se: v Novině, na Klučoví, na Kudlině, v Rokytyni, v Hlíně, v Žlíbkách, ve Vinohradci, na Bezděkově, v Radoňovci. (Obr. 103.)

Lhota založena byla benediktiny třebickými, kteří zde kostel postavili a faru zařídili. Založení padá do 12., nejpozději do počátku 13. stol., soudíce dle románského portálu starého zdejšího kostela.

Někdy v 15. stol. dostal se zdejší dvůr v manskou odvislost od kláštera rodům vladyckým.

R. 1436 Skonka z Červené Lhoty pohnala Jana z Mezříče, seděním na Křižanově, že když vydávala dceru svou Dorotu Benešovi, služebníku jeho, že jí slíbil dáti věna 30 kop a to nesplnil, a po smrti Janově pohnala r. 1446 pana Beneše z Boskovic a pana Vaňka z Boskovic a z Letovic, že drží Kořím (Kuřím), zboží pana nebožtíka Jana z Křižanova, na kterém má 40 kop hledati.

V 16. stol. seděla na Lhotě rodina Zarubských, kteří si zde zámeček vystavili a odtud Zarubští z Červené Lhoty se psali.

R. 1556 držel dvůr Jan Zarubský, r. 1573 pan Šťastný a pan Ctibor Zarubský. V kostele Brtnickém ještě r. 1783 byl náhrobní kámen s nápisem: Tuto leží urozený pán Jindřich Zarubský z Hofeřic a na Červený Lhotě, který život svůj dokonal v sobotu po všech svatých Léta Páně MDLXXI.[1]) Bratři Šťastný

[1]) Náhrobek popsal hostěradický farář Michal Volák. Vdova po Jindřichovi Markyta zemřela r. 1584 a má náhrobek v kostele Řeznovickém.

a Smil[1]) ze Zarubic prodali Červenou Lhotu r. 1591 Smilovi Osovskému, který pak často se psával: Smil Osovský z Doubravice na Třebíči a Červené Lhotě.

Kostel pochází asi ze 13. stol., měl starožitný portál a starou sakristii, ale přesbytař úplně zmodernisovaný; na věži z tesaného kamene visí 3 zvony; největší 6 ctů těžký pochází z r. 1515. R. 1899 byl kostel zvětšen a důkladně opraven.

Fara zde byla od založení kostela; málo se zachovalo o ní pamětí: R. 1400 biskup Jan (Mráz) poukázal knězi Zikmundovi, oltařníku Maří Magdaleny u sv. Jakuba v Brně na úhradu jakési ztráty $1^1/_2$ kopy na faře v Červené Lhotě, $1^1/_2$ kopy v Kamenici, 4 kopy v Lukách, $1^1/_2$ kopy ve Zhoři u Polné a $1^1/_2$ kopy v Koněšíně. R. 1421 držel faru zdejší provisor benediktinek v Pustiměři, Jan.

V 16. stol. byla fara akatolickou, jejížto patronát Kateřina z Valdštejna darovala obci Červenolhotské, zejména erby a držitele budoucí statku třebického zavázala, „aby nad tím nadáním ochrannou ruku drželi a při tom při všem vyživení, kteréž na ten čas služebníkům církevním v dotčených místech vyměřeno jest, jak s desátku, platu, tak i z důchodu panství třebického, kterýž obzvláště k faře lhotské vychází, nyní i na časy budoucí zanechali.“

R. 1609 byl zde kazatelem Jan Novokolínský a ještě r. 1624 Jakub Petroselinus ml., syn pastora třebického; vystěhoval se do Uher a zemřel v Sobotišti r. 1647. Ze Lhoty obsluhovali pastoři též fary benetickou a chlumskou. Po vyhnání a obrácení nekatolíkův fara zdejší zašla; byla přidělena napřed k Třebíči, odkud každou 2. neděli kaplan do Lhoty dojížděl; r. 1670 přidělena fara do Kamenice a r. 1673 opět do Třebíče, kde zůstala až do svého znovuzřízení r. 1785. Farářem stal se P. Jos. Scheiner (1785—1804). Nejdéle zde působil P. Frant. Schmid (1829—1860).

Záduší obnáší 1600 K; matriky založeny r. 1785. Do Červené Lhoty jsou přifařeny: Čechtín, Čihalín, Nová Ves a Okřešice; všech farníků jest 1444, z nichž 33 evangelíků.

Při faře bývala též škola; po obnovení církve připomíná se r. 1674 školní rektor v Červené Lhotě, jenž měl za zpěv 6 kr.;

---

[1]) Dle Švoje.

mládeže neučil.[1]) Znovuzřízením fary povstala též škola, která po vydání nových školních zákonů stala se dvoutřídní; ale když v obcích přifařených jednotřídky zřízeny byly, škola na jednu třídu byla obmezena, ač jest v obci na 80 dítek. Nová školní budova postavena r. 1889.

Od r. 1899 jest v obci Raifeisenka; jmění má obec nepatrné. K celé obci patří: 500 ha. pole, 40·9 ha. luk, 8·6 ha. zahrad, 76·2 ha. pastvin, 96·5 ha. lesů a 43 a. rybníků.

Čihalín

(gen. -ína, loc. v -íně). Vesnička tato skrytá pod Čihalským kopcem název svůj vzala od zakladatele Čihaly; jmenuje se dříve v listinách též Šahalín neb Šachalín.

Čihalín leží sev.-západně od Třebíče, 2·5 km. jižně od Červ. Lhoty v dolíku se všech stran vrchy obklopeném, jen k západu otevřeném. Čihalín má 49 domovních čísel a dle posledního sčítání lidu 283 obyv., zemědělcův, až na jednu evang. rodinu (č. 13) samých katolíkův.

Náves má podobu velikého nepravidelného čtyřúhelníka na severním konci uzavřeného, na jižním konci otevřeného. (Obr. 103.)

Do návsi vedou od severu dvě cesty (od Červené Lhoty a od Třebíče); od jihu 3 cesty (od Račerovic, Nové Vsi a Přibyslavic).

Domy stojí na návsi ve dvou řadách proti sobě, majíce mezi sebou mezery, a to buď dvory nebo zahrádky. Většinou obráceny jsou štítem do cesty, jen malá část průčelím. Grunty stojí na návsi v řadách, chalupy ve skupinách při potocích. Před domy jsou zahrádky, některé hezky upravené.

Domy stavěny jsou ponejvíce z kamene a z cihel jsou zomítány a některé vypouklými ozdobami opatřeny. Mnohé byly do nedávné doby ještě dřevěné; posud stojí 2 dřevěná stavení.

Nábytek ve světnicích je novějšího rázu. V jednom koutě proti dveřím stává stůl, u něho při zdech se dvou stran dlouhé lavice, pak jedna, nejvíce dvě postele, skříň neb almara, truhla neb prádelník (kosten) a nějaké židle.

---

[1]) Byl to pouhý zpěvák, jenž každých 14 dní zpíval při službách Božích.

Zvláštního kroje tu není.

Přifařen jest Čihalín do Červené Lhoty, kamž i školou patříval. Vyškolen byl r. 1882; budova školní vystavena r. 1881. Za prvního učitele ustanoven Jan Weigner, který založil pamětní

Obr. 104. Čihalín.

knihu a školní knihovnu o 150 svazcích; působí zde dosud; školu navštěvuje přes 60 dítek. Lidé živí se rolnictvím; živnosti řemeslnické jsou toliko 3: kovářství, kolářství a obuvnictví.

R. 1556 bylo v Čihalíně 13 láníků, 1 podsedek, 1 čtvrť a 2 manové: Havel Hejlů a Jan Pešťál. Obec platila tenkráte

o sv. Jiří 4 kopy 25 gr., 17 slepic, 4 kopy a 8 vajec a 17 sýrů, o sv. Václavě 4 kopy 25 gr. a 17 kyt konopí po 6 denárech. Mimo to orali 14 dní, obilí žali 23 dní a navezli ho 83 kop a dřeva 10 vozů. Kdožkoli v té vsi naléval pivo, měl dáti o sv. Václavě bečku soli. Manové platili toliko za vinné fury 1 kopu.

R. 1870 bylo ve 44 domech 278, r. 1890 ve 42 domech jen 265 obyv., r. 1678 žilo zde 13 láníků (po 44 měr.), 3 pololáníci (po 22 měr.) a 3 chalupníci.

Některá jména tratí: v Jalovčí, v Rudě, Odtoky, Vinohrádek, na Obecníci, ve Vařejovicích, za Hivzím, u Vápenice, pod Klenicí; jména vrchů a lesů: Zubrce, Radička, Babolky, Stráň, Bezdíkov a Strážnice — Hlíny, Bučí, Horka, Padělka, Hajná.

Veškerých pozemků jest: 427·4 ha. pole, 29·5 ha. luk, 3·9 ha. zahrad, 93·8 ha. pastvin a 64·8 ha. lesa.

Okolo 100 let drží rodný dům rodiny Blažků, Veselých a Kotrbů.

V obci jest hasičský spolek, založený r. 1904.

Číchov

(do Číchova, v Číchově). Osada Číchov sestávající ze dvou samostatných celků, jež řekou Jihlavkou od sebe odděleny jsou, jméno vzala od zakladatele Čícha[1]). Polovice Číchova na pravém břehu Jihlavky patří k statku brtnickému a tvořila dříve část obce Přibyslavic (Číchov u Brtnice), druhá polovice položena na levém břehu náležela statku třebickému a připojena byla obci Chlumu (Číchov u Třebíče). (Obr. 155.) Nyní tvoří Číchov obec samostatnou s 271 ha. pole. 26 ha. luk, 4 ha. zahrad, 101·4 ha. pastvin, 251 ha. lesů a 15·6 a. rybníků a močálů. R. 1900 čítalo se v 60 domech 382, r. 1890 387 obyv., katolíků; r. 1870, kdy obě části ještě odděleny byly, měl Číchov u Brtnice 272, Číchov u Třebíče 131 obyv. Stavbou dráhy severozápadní rozpoltěn byl Číchov brtnický, tak že nyní celá osada tvoří 3 oddělené od sebe části. Domy jsou roztroušeny, až na 2 uličky; u domů, stavěných z kamene a cihel, jsou zahrádky. V kroji a nábytku není nic starožitného. V části brtnické stojí kaple vystavěná r. 1870.

[1]) Čích neb Čech zkrácenina z Česlav neb Čestislav.

Čichov na levém břehu patří farou do Chlumu, děk. Měřín, má školu 1tř. a 147 katolíků, Čichov na pravém břehu patří farou do Přibyslavic, má 287 obyv. (r. 1905), katol.

R. 1556 bylo na straně třebické 6 láníků a jeden $^{3}/_{4}$lánik. Obec celá platila desátek, úrok z potoka o sv. Václavě 12 gr.,

Obr. 105. Čichov. (Brtnická část.)

z louky od Brancouz 6 kop a každý od vypálení jedné vápenice 10 gr.

R. 1678 jmenují se tratě: ve Stráni, horní Křemenné, u Křibu, na Krajině, u Hranice, pod Klokočkou, na Oběšené, u Břehu, ve Zlubčinkách, na Skaluře, za Klíny, na Padělku, u Vlčí jámy.

Na straně brtnické žili toho roku 4 půlláníci po 42 měrách, 2 čtvrtláníci po 21 měr. a 3 domkaři; nově pustý byl 1 půllán a staropustý též jeden.

R. 1776 poplatno bylo Brtnici: 7 celolánů (o 40—45 měr.), 1 pololán, 3 třetinylánu, 2 čtvrtlány a 7 domkařů. Celolán platil 12 zl. 55 kr. 1 d. daně, 49 kr. gruntovní činže, 6 měřic popela, 9 vázanic (porcí) listí neb 9 snopů slámy, ostatní povinnosti měl jako v Brancouzích. Celá obec platila z řeky 5 zl. 26 kr., musela spřísti 32 lib. lnu a odváděla 6 slepic a kopu vajec.

Škola založena r. 1888, dříve přiškoleny byly děti z části třebické na Chlum, z části brtnické do Přibyslavic; přifaření obyvatelů na Chlum a do Přibyslavic trvá dosud. Na škole nejdéle působil E. Krajina (13 let).

Ač jsou obě části Číchova v jednu obec spojeny, má každá část vlastní svůj katastr a své jmění pozůstávající z pozemků.

Číchov jest prastará osada; část třebická byla r. 1101 darována klášteru benediktinskému v Třebíči, kdežto část brtnickou královna Konstancie a její syn markrabí Přemysl darovali klášteru cisterciátek v Tišnově 1234.

Brzy však byly statky u Jihlavy s klášterem zaměněny za ves Pánov a Číchov Brtnický stal se opět zbožím markraběcím, které ve 14. stol. připadlo ku hradu Rukštejnu a s ním ve stol. 15. k Brtnici.

Na jih od Číchova, vzdálen $1\frac{1}{2}$ km., leží na návrší dvůr Hynkov, odkud jest daleký rozhled do okolí; žije v něm okolo 40 lidí. Založen byl r. 1580 Hynkem z Valdštejna.

U Číchova proráží prahorní vápenec rulu, zejména na levém břehu Jihlavky; na straně třebické jest několik lomů, ve kterých vápenec od pradávna lámají. Ve vápenci vtroušeny jsou nerosty: mastek, slída draselnatá i sodnatá, ofit, amianth, tremolit, skapolit, spondumen a j.

Čiměř vlastně Ctiměř

(do Čiměře, v Čiměři), má jméno své od osobního jména Ctimír. Dědinka na svahu nad řekou Jihlavkou, 2 km. jižně nad městečkem Vladislavou, nepravidelné jest rozlohy.

Domy, nábytek a kroj jsou jako ve Střížově. Veškerá výměra pozemků obnáší 478·80 ha., a sice: 313·8 ha. polí, 17·2 ha. luk, 3·3 ha. zahrad, 41·9 ha. pastvin, 88·1 ha. lesů a zbytek neúrodné půdy. R. 1870 žilo zde v 30 domech 192 obyv., r. 1890 184 obyv. a r. 1900 v 33 domech 191 obyvatelů českých, katolíků, zemědělců.

Čiměř náležela k základním statkům kláštera třebického. R. 1465 zastavil opat Matěj vesnice „Na cziemierž“ a Radošov Škorňovi z Litrbachu za 300 zl. a r. následujícího pohnal Mikuláše Provázka z Okrašovic, že „klášteru drží mlýn, který leží na řece pod Čimiřem v jejich klášterních hranicích“. R. 1558 bylo zde 8 sedláků a 1 dvořák. Sedláci platili o sv. Jiří 6 zl. 22 gr. a totéž o sv. Václavě, byli povinni žíti 16 dní a nažíti 60 kop.; dvořák platil za fůru vinnou o sv. Martině 1 zl.

Mlýn pod Čiměří měl tenkráte dvě kola moučni a jedno stupní a majitel Pavel Ambrožů dával z něho vrchnosti 40 měřic režné nepytlované mouky. R. 1678 bylo zde 12 usedlých s 1 manem, který měl dvoulán na 70 měr; láníků bylo 5, půldruhaláníci byli 3, ostatní domkaři.

Roboty po bitvě bělohorské shodovaly se s hlavní obcí Střížovem. Výkupného z pololánu č. 13. bylo 7 zl. $17^1/_5$ kr. za desátek a 137 zl. $32^2/_3$ kr. za robotu.

Rod Mašterův je v obci nejstarším, připomíná se již r. 1558; přes 100 let drží rodný dům rodiny: Doležalova, Kašparova, Kratochvílova, Nevoralova, Nováčkova, Pavlíkova, Zásmětova. Číslo 1. bývalo sídlem mana neb dvořáka.

R. 1556 byl dvořákem Matúš Droba, r. 1573 Vondra Drobů, r. 1629 Vítek Dvořák, r. 1654 Jan Páral.

V lese, jenž do nedávna k čís 1. náležel, jest hraničník asi $^1/_2$ m vysoký s letopočtem 1555, na kterém vytesány jsou dvě ruce a nad nimi nápis: MANSKE L(E)S.

Přiškolena a přifařena jest Čiměř do Střížova. Vesnička dříve zapadlá získala silnici, která zde klikatě stoupajíc vede od Vladislavě k Střížovu.

Dašov viz Štěměchy.

Dobrkovice viz Petrovice.

Doubrava viz Valdíkov.

Dolní Vilímovice

(do Dolních Vilímovic — v D. Vilímovicích), dle zakladatele Vilíma (Viléma).[1])

Osada leží v padlině na východní straně otevřené a právě zde v údolí přecházející, 1 km. jihovýchodně od Třebíče.

Náves jest veliká, pravidelná, podlouhlá, na východním konci ohraničena rybníkem, na západním uzavřena domy, mezi nimiž jsou dva vchody do vesnice, jeden úzký, druhý širší.

Na východním konci blízko rybníka jest panský dvůr. Kolem návsi nacházejí se původní domy (lánické), kteréž však nyní jsou rozprodány, zbyl pouze jeden lán celý, zadlužený. Pak je několik půllánů Chalupy stojí za grunty podél nepatrného potůčka, aneb jsou všelijak rozestaveny. Celkem jest nyní čísel 97, obyvatelů (dle sčít. 1900) 629 duší, katol., Čechů. Jen správce v pronajatém dvoře je žid.

Před 60ti lety nebylo čísel ani polovice. Rozdělením domů a rozprodáním polí přistavěno chalup. R. 1870 měli D. Vilímovice 429, r. 1890 539 obyvatelův.

Lidé — muži i ženy — jsou z velké části vysocí a silní. Oni sami sobě a i okolní jim říkají „Tataři".

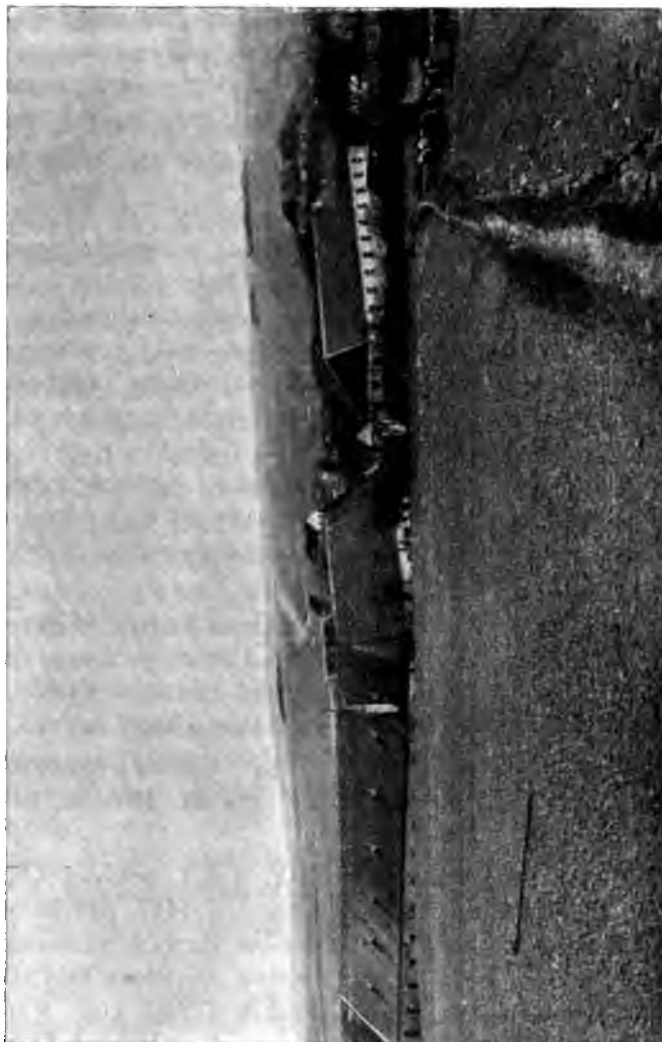
Nad vchodem do panského dvora prý je tatarský znak. Erb se tam nachází, ale jest tak již zabílen a červenou barvou natřen, že nesnadno rozeznati, komu náleží.

Panský dvůr má pozemky hned za budovou ve velikém celku (8 lánů). Jen dva kusy jsou odděleny. (Obr. 106.)

---

[1]) Že by D. Vilímovice měly jméno od kláštera vilémovského v Čechách, jemuž náležela fara ve Valči, kam jsou dosud Dolní Vilímovice přifařeny, o tom se dá pochybovati, poněvadž osada již r. 1294 se jmenuje, a toho času patronát ve Valči k Vilímovu nepatřil.

Domy ve vesnici stojí těsně vedle sebe (jen mezi některými jsou uličky), průčelím a štítem do návsi; před domy jsou zahrádky,

Obr. 106. Dolní Vilímovice.

za domy velké zahrady a stodoly. Domy jsou zděné a zomítané; ani nábytek, ani kroj nejsou starobylé.

Osada činí sama pro sebe obec a jest přifařena do Valče, 1 hodinu odtud vzdálené. Na návsi stojí kaplička z nové doby (1894).

Na návrší nad osadou viděti kámen s otřelým křížkem a několika slabě patrnými písmenami — tam prý byl někdo zabit od koní při práci.

Ze samot lze vytknouti cihelnu u cesty do Valče a u hráze rybníka „Kopyto" opuštěný nedávno rozbořený mlýn téhož jména.

V obci jest pro obec samu malá kontribučenská záložna.

Škola. První známý učitel Fr. Kreuz (propuštěný myslivec) počal vyučovati v soukromé chalupě r. 1790; dvě léta na to vystavěla obec školu. Učitel dostával jen něco v naturaliích, platu stálého neměl. Dle fase z r. 1856 obnášel veškerý jeho příjem 205 zl. 55 kr. stř. Kroniku školní založil Jan Suchý (1822—1858), která vlhkostí se rozpadla. R. 1840 škola vyhořela, ale hned byla postavena. Nová škola zbudována byla r. 1872 a r. 1897 rozšířena a opravena. Novou školní kroniku, jakož i žákovskou (o 170 svazcích) a učitelskou knihovnu (o 67 sv.) založil učitel Boh. Toman (1879—1899). Školu nyní dvoutřídnou navštěvuje 126 dítek.

R. 1750 jmenovaly se zdejší tratě: na Kačeni, u Smrčí, za Humny, ve Žlebe, v Cudínkách, Dolní Holoubkoví, na Jírovský, Spodní Votrhánek, na Vejhově, na Velké Dolině, v Křenici, pod Rybníčkem, na Nivě, na Klínku, na Kutině a na Votavnici.

Obec má svých pozemků 67·27 ha.; celkem k osadě náleží: 757·9 ha. pole, 41·3 ha. luk, 4·6 ha. zahrad, 46·6 ha. pastvin, 102·7 ha. lesa a 0·96 ha. rybníků.

Dolní Vilímovice náležely ve XIV. a v 1. polovici XV. stol. ku hradu Holoubku až do jeho sboření r. 1447, pak ku statku valeckému, načež v XVII. stol. staly se statkem samostatným, až konečně r. 1678 ku statku třebickému přivtěleny byly. Odkazujíce čtenáře na statě: hrad Holoubek a Valč, které v okrese Hrotovském uveřejněny budou, uvádíme z dějin Dolních Vilímovic následující:

R. 1294 Oldřich z Hradce statky své, mezi kterými se jmenují též Valč a Vilímovice na Moravě, odkázal, kdyby bez dědiců zemřel, králi Václavovi a patronáty všech far něm. řádu křížov-

níků. Jakým způsobem statek a fara ve Valči klášteru vilémovskému v Čechách se dostaly, známo není. Dolní Vilímovice se sousedním územím držel v 1. pol. XIV. stol. bratr Bohuše ze Starče, Konrát Payer, který na homolovitém kopci nad Jihlavkou postavil hrad, jejž nazval Holoubkem (Taubenstein).[1]) R. 1353 odevzdal hrad s Vilímovicemi a ostatním zbožím bratrovi Bohuši ze Starče, který zemřel r. 1376. Jeho syni Mikuláš a Bohuš pojistili 20 kop důchodu své matce Adličce r. 1385 na statku holubském.

R. 1390 prodal Bohuš z Holoubka Danielovi a Janovi z Čepího 10 kop důchodu z Vilímovic a r. 1392 hrad Holoubek s příslušenstvím mincmistrovi Martinovi z Jemnice (z Radostic), který na to zboží se spolčil s maršálkem Filipem ze Svojanova a Albertem ze Slatiny, vyjímaje věno 400 kop, ježto své ženě Anně ve Vilímovicích pojistil. Za neblahých půtek mezi Joštem a Prokopem Martin z Radostic svého statku klidně nepožíval, neboť hrad Holoubek mu zajal Jindřich st. z Jevíšovic a držel jej po celých 14 let, maje na hradě posádku pod Přechem z Kojetic. Na stížnost Martinovu r. 1407 páni nalezli, že Přech z Kojetic hradu Holoubka Martinovi do 3 neděl postoupiti má. Přech neuposlechl a Martin musel svého hradu dobývati. Po smrti Martinově [2]) bylo Arnoštovi z Rychmburka, jinak z Pardubic, přisouzeno právo 3000 zl. na statcích Martina z Radostic, a sice: na 38 lánech 7 čtvrtích, [3]) na 2 rybnících ve Vilímovicích, na 7 lánech v Plešicích, na dvoře a mlýně u Holoubka, na hradě Holoubku a na zboží v Slavěticích. Arnošt z Pardubic prodal Holoubek Bedřichovi z Říčan. Ale blízký příbuzný [4]) a bývalý společník Martinův, Linhart z Radostic, převzal dědictvím hrad Holoubek. Na své věno ve Vilímovicích vzala Anna, vdova po Martinovi, r. 1418 svého bratrance Štubnara z Jeršpic na spolek a r. 1419 pohnala Linharta, že jí na věně ve Vilímovicích velí robotovati na hrad Holoubek; žila ještě po bouřích husitských

---

[1]) Název „Holoubek“ nebyl dán hradu pro množství divokých holubů, jací podnes zříceniny obletají, nýbrž nazván dle znaku zakladatelova — letícího holuba.

[2]) Zemřel v Kostnici 1415.

[3]) 31 lánů platilo po 28 gr. a konaly robotu, neb 30 gr. bez roboty na sv. Václava a na sv. Jiří; 7 lánů platilo jen po 14 gr.

[4]) Martin z Radostic byl jeho ujcem.

r. 1437, kteréhož roku prodala věno ve Vilímovicích za 400 kop Vojtěchovi z Moštěnice, jenž 200 kop jakožto věno své ženy Uršuly z Pozďatína na Vilímovice přenesl a na ostatek se spolčil s Dorotou z Odúnce.

Hrad Holoubek drželi různí dobrodruhové: R. 1434 Beneš z Krhova, r. 1436 Reimbrecht z Ebersdorfu, r. 1446 Ondřej z Okárce se svými syny Václavem a Arklebem.

Obr. 107. Znak pánů z Mírova.

Neustálé stížnosti na loupeže odtud páchané přiměly pány r. 1446 v Mezříčí shromážděné, že se usnesli, aby loupežné hrady: Frajštýn, Holoubek, Čalonice a Rabštýn pobořeny byly. Holoubek odevzdán pravému dědici Jindřichovi z Říčan, synu shora jmenovaného Bedřicha. Jindřich spustlý hrad r. 1447 prodal Hanuškovi z Rajce a Mírova, (Obr. 107.) který současně zakoupil Valč od pánů z Vlašimě, čímž Dolní Vilímovice spojeny s Valčí. Od Hanuše z Rajce přešla Valč okolo r. 1450 kupem na Stoška z Arbelovic,[1]) jenž se potom psal „z Valče". O věno ve Vilímovicích soudily se Uršula z Krhova a Dorota z Odúnce se Stoškem a Uršula též s Benešem z Krhova, mužem Dorotiným. Již r. 1448 pohnala Uršula z Krhova Beneše, že ji drží věno, které má po svém nebožtíkovi muži. R. 1460 podala Dorota z Hodonce na Matěje Stoška z Valče 2 půhony: první ze 200 zl., že jí drží věno ve Vilímovicích, nemaje k tomu práva a jí ho postoupiti nechce, druhý též ze 200 zl., jelikož měla 400 na Vilímovicích věna svého, na to jí dal 200 zl. a 200 zl. jí dáti nechce.

Mat. Stošek z Arbelovic pohnal r. 1460 Jana Skalického z Krhova, (syna Uršuly z Krhova). „že jest vzal od něho 800 zl. uh. „rázu se lvy" a 10 hř. za věnné právo a toho jsú nikdy neprovedli, by k tomu právo měli a tak podnes jeho peněz požívají a jich zase vrátiti nechtí", a r. 1464 Matěje z Náchoda

---

[1]) Arbelovice, ves v kraji Čáslavském v Čechách.

a z Březníka z 800 zl. „za které jest mu rukojmí za Jana Skalického a za paní Uršulu, za věnné peníze na vsi Vilímovicích, které jsou od něho hotové vzali, a to měli očistiti, ale toho neučinili“. Dorota z Odúnce ještě téhož roku se vyrovnala se Stoškem, davši mu veškeré své právo na Vilímovice. Uršula nejsouc s tím spokojena, pohnala Dorotu ze 200 hř. gr. a tu vinu jí dala, „že vědúci, že za její věno jsú Vilímovice kúpeny a dopustila je ve dsky vložiti a jí protiv tomu, co je za její kúpeno, není nikdy nic ukázáno a co jest muž její vkládal, to jest učinil bez vůle a bez vědomí jejího“. Zároveň pohnala Stoška z Alberovic (vl. Arbelovic), „že jest ke mně přišel do Milostic,

Obr. 108. Znak p. Čela z Čechovic.

Obr. 109. Znak pánů Vaneckých.

táže se mne, není-li to zboží Vilémovské závadné, že by je chtěl kúpiti a já jsem jemu řekla: „Nekupuj, neboť já k tomu právo mám a za mé věno kúpeno a protiv tomu není mi nikdy ukázáno, a on jest přes to kúpil“. Jak ten spor skončil a kdo v oněch pohnutých dobách, za válek s Matyášem statek valecký držel, dosti známo není; snad Jindřich, syn Stoškův a pak prý bratří Zikmund a Markvart Ráječtí z Mírova do r. 1480. R. 1481 byl pánem statku valeckého Jan Boček z Kunštátu a na Polné; r. 1522 vložil Ludvík Zajímač z Kunštátu Janovi z Pernštejna ves Valči, ves Vilímovice a ves Plešice. Již po 9 letech prodal Jan z Pernštejna Valč, Vilímovice, Plešice a pustou ves Chroustov Smilovi z Doubravice; syn Smilův, Burjan Osovský, prodal to

zboží Jiřímu Čelovi z Čechovic [1]. (Obr. 108.) Jiříkův syn, Kašpar Čelo z Čechovic a na Paskově vložil r. 1567 Bartoloměji Vaneckému z Jemničky tvrz a ves Valeč s kost. pod., ves Vilémovice, ves Plešice, zámek pustý Holoubek a ves pustou Chroustov a Bartoloměj vložil na to zboží své ženě Anně Zámrské ze Zámrsk věnné právo. (Obr. 109.)

Obr. 110. Znak p. z Vlašimě

R. 1590 přepustil Bartoloměj Vanecký to zboží svému synovci Václavovi, který je držel až do r. 1613. R. 1622 patřila Valč sirotkům Vaneckým; r. 1630 vložena byla k rukám p. Jiřího hraběte z Náchoda, avšak bez Dolních Vilímovic; tyto byly se dvorem, ovčírnou a 2 rybníky zemským právem r. 1631 intabulovány Bedřichovi z Vlašimě. (Obr. 110.) R. 1678 Jana Alžběta, roz. ze Šarfenberka, za svého blbého manžela Maxm. Arnošta svob. pána z Vlašimě prodala Dolní Vilímovice za 7000 zl. Frant. Aug. hraběti z Valdštejna, fundátoru kapucínského kláštera v Třebíči. Tento Dol. Vilímovice ku seniorátu třebickému přivtělil a poslední vůlí nařídil, aby z důchodů dvora Vilímovského klášter vydržován byl.

Dobrá Voda viz Pozďátka.

Dobrkovice viz Petrovice.

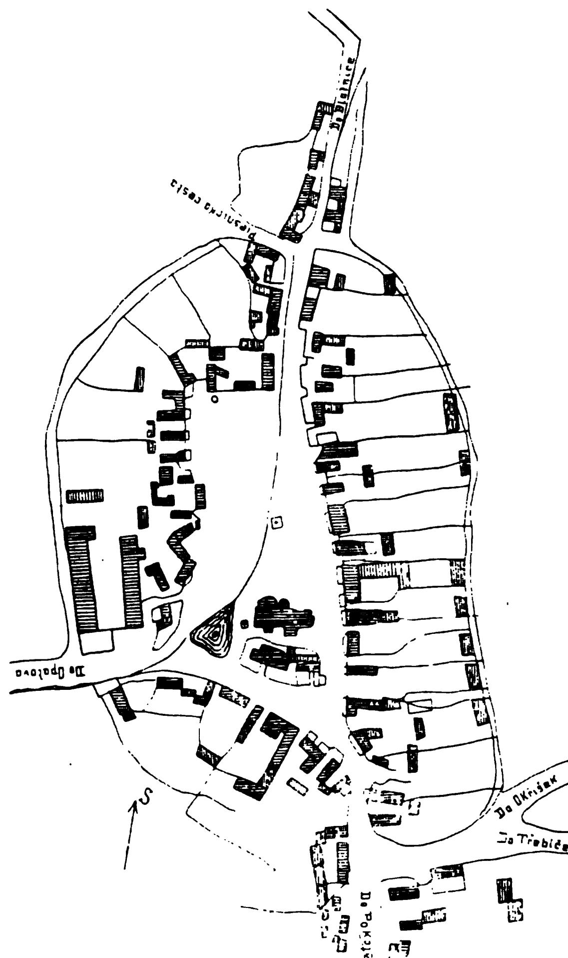
Doubrava viz Valdíkov.

---

[1]) Jeho manželka, paní Johanka z Ludanic, pochována byla při Zboře bratrském v Třebíči, kde posud její náhrobek jest.

Heraltice

(do H.... tic, v H..... icích). Se spojenými osadami Hvězdoňovicemi a Pokojovicemi má obec Heraltice 142 domů 888 obyv.;

Obr. 111. Půdorys Heraltic.

o sobě jen 78 domů se 475 obyv., r. 1870 měly 534 a r. 1890 481 obyv. (Obr. 111.)

Heraltice upomínají svým jménem na zakladatele Heralta, od něm. Erhard neb Gerard, kteréžto jméno někteří páni z Heraltic nesli.

Z osady sedící na mírném kopečku (561 m.) je rozhled až za Třebíč 12 km. vzdálenou; heraltickou věž z dalekého okolí je viděti. (Obr. 112.) Na silnici k Chlistovu, asi 10 min. od Heraltic, podél potůčka rozprostírá se kolonie „Podheraltice“ čili „Podemlýn“ sestávající z 10 chalup a mlýna. Domy v Heralticích stojí nepravidelně majíce před okny zahrádky; výstupků není. Grunty postaveny jsou uprostřed, chalupy po kraji. Domy jsou stavěny z kamene a cihel, jen 4 chalupy jsou dosud dře-

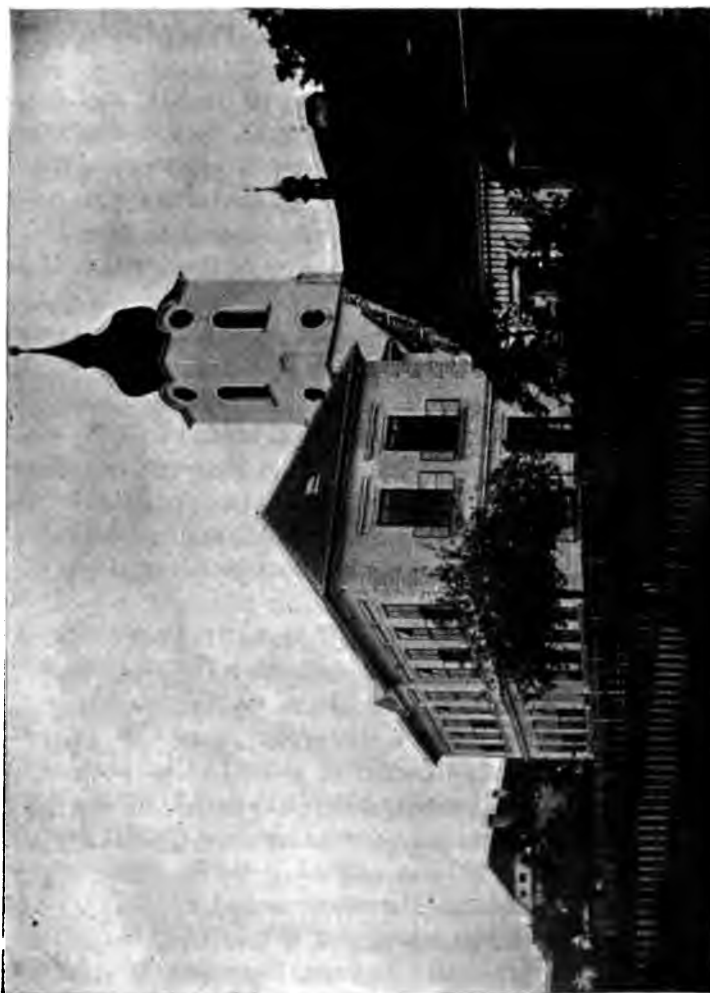
Obr. 112. Heraltice.

věné; omítka bývá oličena do bíla, šeda, zelena neb žluta; viděti též zde onde primitivní květinové ozdoby. Na budovách jsou dřevěné štíty bez letopočtů. Rozdělení bytů, hospodářských stavení a nábytku ve světnicích jest stejné jako v okolních osadách. Výměny odděleny bývají od gruntů vraty.

R. 1678 bylo v Heralticích 5 celoláníků (s 72 měrami), 5 pololáníků (s 36 měr.), 8 čtvrtláníků (s 18 měr.) a 6 domkařů; 5 lánů bylo pustých; jedna trať poblíž osady jmenovala se „za Branou“, jiná „u Plesnický (plesnik = rybář) cesty“.

R. 1776 bylo v Heralticích 16 celolánů od 30—55 měr, 12 půllánů (po 20 měrách), 4 čtvrtlány a 7 chalup. Z lánů se

platilo: daně 14 zl. $2^1/_2$ kr., činže gruntovní 1 zl. $16^1/_2$ kr., popela 6 měr, letiny (listí) 10 otepí. Obec užívala 20 měr pastvin, luk „na Dračkách" na 2 fůry, „pod Stavištěm" na 1 fůru sena, 2 rybníky na 1 kopu ryb. Za to platila: 84 slepic, 11 kop a

Obr. 113. Kostel a škola v Heralticích.

7 vajec a předla 76 liber lnu (aneb zaplatila 9 zl. 12 kr.). Robotovali jako v Brancouzích.

Uprostřed osady na kopečku vyčnívá kostel sv. Jiljí (Obr. 113.) s postranní starou kaplí, která tvoří poboční loď. Vnitřek kostela jest

úhledně vymalován; zvony na věži dosti mohutné byly v novější době přelity. Tam, kde se rozprostírá stavení panského dvora, stávala druhdy tvrz majitelů statku Heraltic. Rozvaliny tvrze ještě r. 1790 značné, časem byly rozkopány a rozvezeny, takže jen skrovné základní zdi a sklepení se zachovaly.

Osadou vede prastará silnice z Brtnice k Chlístovu, která se nazývala vídeňskou, spojujíc Prahu s Vídní. Novější silnice jde od Okříšek na Heraltice a Opatov.

Fara v Heralticích připomíná se již ve XIV. stol., ačkoliv jest ještě starší. Ku konci stol. XVI. přešla do rukou nekatolíků, avšak brzy po roce 1620 stala se zase katolickou; r. 1633 byl zde již 3. katolický farář, Polák Petr Čiwiekowski po vyhnání nekatolíkův. K farnosti náležejí nyní mimo Heraltice ještě: Hvězdoňovice, Pokojovice, Okříšky, Zašovice a Nová Brtnice se 2137 katolíky a 5 židy.

Škola v Heralticích se připomíná r. 1662, avšak nevyučovalo se nepřetržitě. Obec nechtěla učitele živiti, později (r. 1691) dostával od každého sedláka mandel pšenice a ovsa, v neděli a o svátcích dával mu i rodině farář oběd. R. 1745 učil Jan Kočí v dřevěné chalupě „u Šrámků" a r. 1787 byla nová dřevěná škola postavena. Teprve r. 1817 kníže Collalto jakožto patron nákladem svým a občanstva zděnou školní budovu dal postaviti. R. 1878 byla škola rozšířena na dvoutřídní a r. 1901 dostala nynější krásnou budovu. Nejdéle na škole působili: Ant. Svoboda a Karel Svoboda, otec a syn, a nynější nadučitel Fr. Veselský, který založil novou pamětní knihu, poněvadž starší jest neúplná, a hojně rozmnožil školní knihovnu, nyní čítající na 250 svazků.

Obec má mimo 1620 K hotového jmění 65·5 ha. půdy a dvě stavení. Veškeré půdy heraltické jest: 315·3 ha. pole, 41·8 luk, 6·2 ha. zahrad, 45 ha. pastvin, 276·8 ha. lesů a 1·3 ha. rybníků.

Nejstarším spolkem jest jednota hasičská (1894); jiné spolky jsou: lidová knihovna (278 svazků od r. 1898), divadelní ochotníci (od r. 1899) a záložna Raiffeisenova (od r. 1897).

K nejstarším rodům náleží rod Hrochův.

Jména některých tratí: Parkany, Hora (mn. č. „půjdeme na Hora"), Opatský les, Vlčí jáma, v Kopaninách, v Hádkách, u Slaninek, Pivovárka, Šibený kopec (připomínající na zdejší hrdelní právo), pod Vohrady, Sýkorka a Maděrka, Vavršky, v Klokočí, **Služanov** a **Mosty** (2 zaniklé osady).

Heraltice sahají svým původem do XII. neb XIII. stol., jsouce založeny jakožto farní osada a dány v léno vladyckému rodu, jenž se odtud nazýval a zde ještě v 1. polovici XVI. stol. sídlel.

Nejstarší zmínka listinná o pánech z Heraltic jest z r. 1256 o Radoslavovi z Heraltic, purkrabím Znojemském, jenž úřad tento zastával až do r. 1277. Náležel mezi přední pány moravské za dob krále Otakara; r. 1272 rozsuzoval rozepři mezi klášterem Luckým a městem Znojmem o rybaření v Dyji a pastvu u Sedlešovic.

R. 1279 svědčí Stoh z Heraltic na listině, kterou se urovnává spor mezi kněžickým farářem Vojslavem a Zdislavou, dcerou Hartliba z Dubu o vesnice Božice a Řeznovice.

Výše jmenovaného Radslava potomci (bezpochyby vnuci) Gerard (Heralt) a Hartleb zaměnili r. 1327 s klášterem Luckým odlehlé Našeradice za blízké osady Roketnici a Pokojovice. Tito bratři připomínají se několikráte. Artleb byl r. 1353 již mrtev, poněvadž roku toho poručník dětí po něm pozůstalých, Filip z Jakubova, prodal zboží jejich v Kupčicích Bočkovi a jeho bratřím z Jevišovic. Téhož roku pojistil Heralt, jenž se psal na Svojkovicích, své ženě Elišce na polovici vesnic Dašovic a Vacenovic a na celých Petrovicích 350 kop, na které ona se svými syny Radslavem a Oldřichem se spolčila. Herald, jenž brzy na to zemřel, zanechal více synů (viz rodokmen), z nichž nejstarším byl Radslav. Tento r. 1353 zapsal své ženě Ofce na půl vsi Roketnici, $^1/_2$ vsi Chlustově, $^1/_2$ vsi Pokojovicích a na svém díle v Předíně 170 kop, r. 1358 prodal s bratrem Oldřichem za 33 kop Jindřichovice Oldřichovi ze Želetavy; r. 1360 byl již mrtev, neboť t. r. dědili po bratru Smilovi z Heraltic, Oldřich a dědicové Radslavovi.

Po smrti Radslavově a Smilově prohlásil markrabí Jan statky jejich, ačkoliv žili ještě bratří zemřelých, jakožto odumřelé léno, které r. 1366 udělil Petrovi Hechtovi z Rosic, a sice: v Heralticích část tvrze, $4^1/_2$ lánu, 3 čtvrti a mlýn, v Bransudech 5 lánů a 2 čtvrti, v Chlistově 3 lány, v Pokojovicích 2 lány, v Zašovicích 3 a $^1/_4$ lánu, v Dašově 4 lány a $^1/_4$ čtvrti, v Roketnici 4 lány, 1 čtvrt a 6 podsedků, v Předíně 6 lánů bez čtvrti, v Rygenholcu (zaniklé vesnici u Cerekvičky) 6 lánů, v Petrovicích (zaniklých) 16 lánů a 2 podsedky, ve Vacenovicích dvůr a popluží, ve Svojkovicích $10^1/_4$ lánu, v Čížově $10^1/_4$ lánu, ve Straho-

ňovicích 6 lánů a $1^1/_2$ čtvrti, v Hříšicích 9 lánů a 3 čtvrti, farní patronáty v Heralticích a Předíně. Toto roztříštění statku rodinného mělo za následek ostré spory, jež trvaly přes 100 let, mimo to schudnutí rodu z Heraltic. Bratři zemřelých Oldřich (I.) a Jan (I.), kteří již r. 1358 se spolčili a jichžto jména nalézáme též na listině Oldřicha z Želetavy z r. 1368, když kanovníku Benešovi prodal Želetavu, odhodlali se r. 1369 prodati zbytek svých vzdálenějších statků, a sice v Kupčicích, Štěpánovicích a Horních i Dolních Otmicích. Proti tomu ozval se opět markrabí Jan, tvrdě, že zboží heraltické jest lénem zeměpánů; avšak bez výsledku. R. 1371 prodal Oldřich dvůr v Kostelci Ctiborovi z Volfeřic; Jan z Heraltic Ješkovi z Horek téhož r. ve vsi Vacanovicích 2 popluží, 1 čtvrt a půl lánu poplatného, Bartošovi z Rokytenky zboží v Markvarticích a půl vsi Jezdoňovic a Fricovi z Předína půl Předína a Dašova; r. 1373 půl vsi Bransud Ješkovi z Kraví Hory a 10 lánů bez čtvrti (kde, není udáno) Vokovi ze Slavic, r. 1377 své právo v Lúčkách měšťanům Jihlavským, Jeklínovi a Hanušovi z Pelhřimova a dvůr v Roketnici Perchtoldovi Heinpergrovi, r. 1379 v Heralticích menší krčmu u kostela a lázně Jaroslavovi z Langenberka (Lamberka u Náměště). Naproti tomu koupil Oldřich r. 1371 vesničku Martinice (zašlou u Opatova) od Voka z Knězic za 60 kop, r. 1372 obdrželi oba, Jan i Oldřich, od bratří Jetřicha a Smila z Kněhnic nápad na Vesce (u H. Slatiny), až by farář Alexander z Buče zemřel, r. 1373 Oldřich nápad na věno Zdenky z Volfeřova v Nevcehli po její smrti. Oldřich měl za manželku Evu, které r. 1371 na zboží v Roketnici, Dašově u Předína 100 kop věna pojistil; po smrti Oldřichově r. 1381 spolčila se naň se svým synem Janem a ostatními dětmi, avšak provdavši se později za jakéhosi Václava, zastavila své věno na Dašově a Předíně židovi Chavlovi z Brna a roku následujícího ostatní své právo zděděné po Oldřichovi z Heraltic postoupila Markvardovi z Trmáčova, čemuž odporovali bratří Oneš, Jošt a Jan z Heraltic (bezpochyby syni z prvního manželství).

Jan neb Janek I. z Heraltic v prvním manželství měl Annu z Mostic (z Moštiště u Velk. Meziříčí), které r. 1377 na městečku Heralticích a na půl Zašovicích 217 kop pojistil; od svého otce Buňka z Mostic měla 2 kopy zapsány na Beranově a vinici v Medlově, kteréžto zboží beranovské Janek po její smrti prodal

Kunce, manž. Ondřeje z Martinic r. 1385. Téhož roku zemřel Janek, jenž v druhém manželství žil s Bolkou, která r. 1385 prodala Bohušice Oldř. Hechtovi a brzy po smrti Jankově se provdala za Sesela, řeč. Zacharie, se kterým jakož i se svými dětmi r. 1387 se spolčila na zboží po prvním muži Jankovi. Se Seselem, sídlícím na Dobročkovicích žila přes 20 let a pak se provdala po třetí za pána ze Sovince.

Syn Oldřichův Jan II. oženil se r. 1385 s Geruši z Oponěsic, jíž věnoval na zboží Heralticko-Roketnickém 120 kop; Vesce po smrti faráře budečského zděděné prodal hned Mikšíkovi z Hobzí, v tísni peněžité i svůj podíl na rodném statku v Heralticích, Pokojovicích, Roketnici a Zašovicích zapsati dal Filipovi z Lechovic, čemuž odporovali opat a konvent Lucký dokazujíce, že mezi tím je dědictví klášterní a Ješek z Horky, jehož manželka na tom měla věno. Janek z Heraltic a jeho jistcové r. 1391 prohlásili, že v rozepři o Rokytnici, Pokojovice a Abtswald (opatský les u Heraltic) s opatem Luckým Zdenkem on i jeho bratr Erhart říditi se budou rozsudkem milevského opata Františka.[1])

R. 1390 prodala brněnská židovka Baruchova bratřím Filipovi a Dobešovi z Víckova v městečku H. půl tvrze, polovici lesů, dvůr alodní s lánem, 4 čtvrtěmi, mlýnem, rybníky a lukami, které zboží od Hechtů z Rosic židům bylo zastaveno, Jan II. s bratrem Herardem r. 1392 prodali Roketnici a Pokojovice klášteru Luckému a Herald postoupil právo na Neutělech (Nevcehli) židovi brněnskému Lazaru Maysslovi, jenž je prodal Adamovi Kadalicovi a Janovi z Hodic.

Na záp. Moravě byl nejhlavnějším stoupencem Prokopovým Zigmund z Křižanova. jenž činil s Hovorkou a Janem z Heraltic loupežné vpády až do Čech.

Za velkých zmatků, které po r. 1390 nastaly na Moravě a nepřetržitě až do smrti Joštovy trvaly, zasaženy byly také Heraltice a další okolí; to vysvítá z půhonů Anny z Ratibořic, vdovy po Ješkovi z Králic, na Oldřicha z Hradce a Bilkova z r. 1407, který leže před Heralticemi jí a lidem jejím pobral dobytek a na Jana Hlaváče z Ronova, že jí střelce, kterého do Štěpánovic na výzvědy poslala, ze šatstva a koně obral. Z rodu Heraltického počátkem stol. XV. připomíná se jediný Smil z H.,

[1]) Bližší zprávy o tom sporu viz ve článku o Roketnici.

snad syn Jana II., který statečně hájil rodinných nároků na Heraltice a proto až do své smrti byl se spolumajiteli zboží heraltického v rozepři a půtkách, jak četné půhony dokazují. R. 1407 pohání ho Hanuš Rým, že mu drží rychtářství v Evančicích, r. 1409 Bolka z Dobročkovic (jeho prateta), že jí bezprávně zadržuje 2 kopy platu v Heralticích, které měla po svém 1. muži Jankovi, na které ale již tři leta před tím spolčila se s Kateřinou, manž. Oldřicha Hechta z Rosic a Alešem Kabátem z Vyškovic, r. 1410 Jošt z Rosic, že mu drží zboží v Heralticích, Vacenovicích, Čížově atd., zkrátka ono zboží, které r .1366 v léno uděleno bylo Petru Hechtovi z Rosic, r. 1411 Mareš z Volféřova, že mu mocně vpadl v Nevcehli (Netěhly). Bolka ze Sovince opakovala svůj půhon r. 1415.

Maje za Hovorkou z Valče pohledávky peněžní, vtrhl Smil po jeho smrti (r. 1410) nepřátelsky do Krahulova a pobral tam statky; z téže příčiny pohnal r. 1415 Mikuláše z Mochova a z Valče, že mu drží jeho základ Valč a Jana ze Žirotic, že mu slíbil za Hynka z Pacova.

Jošt z Rosic uveden byl sice r. 1415 soudem na část sporného zboží Heraltického, totiž na 2 lány, jednu krčmu, půl mýta a pátý díl tvrze, avšak ještě téhož roku přinucen byl pohnati Smila, že mu vpadl v jeho díl tvrze a ten že mu zbořen, a také žádal náhradu za užitky jemu dříve zadržené a za soudní útraty, a podal odpor proti zápisu, který učinila Anna, vdova po Markvartovi z Trmáčova, Joštovi Hechtovi z Rosic na Dašov a Předín. Mimo to pohnán byl Janem Pulcem z Dolánek, že slíbil sám za Sokola (z Lamberka) za 50 kop, slibu nesplniv. Ačkoliv již r. 1412 se tak nedužívým cítil, že svým dítkám a statkům Budiše z Budišova poručníkem učinil, žil ještě r. 1419.

Když po válkách husitských na Moravě obnoveny právní poměry, obnoven spor o požitky v Heralticích: R. 1437 Ofka z Řečice pohnala Oldřicha z Her. (syna Smilova), že jí mocí a bez práva uvázal se ve 3 kopy platu v Heralticích, kteréž jest držela od jeho otce, jakož i otec jeho vzal věna 60 kop. R. 1447 pohnal jej Hecht z Rosic z 50 hř., „že učinil moc a výboj na jeho zboží v Heralticích, že pobil mu člověka i jeho dítě a že staví tvrz na gruntě a panství jeho mimo úmluvy a zápis otce svého“; za to Hechta r. následujícího pohnal Oldřich za 100 hř., „že mu drží mýto v Heralticích, nemaje k tomu práva“.

Po té půhony o Oldřichovi mlčí; vymřeltě rod Hechtů z Rosic a Oldřich bezpochyby použil výhodné doby, aby se ujal bez překážky sporných práv a pozemků na uprázdněném léně heraltickém. Léno bylo uděleno králem Jiřím po dobytí Cornštejna r. 1464 Oldřichovi z Miličína, jenž při obléhání toho hradu se vyznamenal. Soudové s Heraltickým počali znova: pán z Miličína pohnal jej hned, „že mu drží lidi v Zašovicích a to po nebožtíkovi Joštovi (z Rosic), švagru svém, že mu drží v Heralticích čtvrtú čésť mýta a čtvrtú čésť tvrze, dva lány, podsedek, krčemne, — že mu drží dvě části tvrze a dvě části mýta a staví mu na jeho tvrzišti, uvázav se svévolně, — že mlynáře jeho od práva odjal bez práva". Také pohnal paní Magdalenu z Heraltic, že mu po smrti svého manžela Jana pobrala v Modřicích dobytek a jiné věci. Sám pohnán byl knězem Václavem, komorníkem kostela sv. Petra v Brně, z 30 hř. gr., že mu bere desátek v Zašovicích, který sluší kostelu Přibyslavskému. Na to roku 1466 mezi Oldř. z Miličína a Oldř. z Heraltic kníže Milost a páni nalezli: „Poněvadž Oldř. Heraltický provedl držení dávné, že otec jeho i on to drželi bez narčení, že nemá panu Oldřichovi Oldřich Heraltický odpovídati a že ten list královský na víc svědčil než na Zašovice proto jest vrácen panu Oldřichovi". Oldřich z H. byl pánem zámožným, což soudíme z toho, že třebickému opatovi půjčil 200 zl. R. 1466 připomíná se též Vilém z Heraltic, manžel Oršuly ze Stonářova, který dědil v Šitbořicích statky od Aleše z Doloplaz a Miroslavě a Anny z Radostic; snad byl druhým synem Smilovým; r. 1490 podepsán jest na listě Jimrama z Doubravice jako Vilém z Heraltic a z Lipňan. Nástupcem na statku heraltickém po Oldřichovi byl jeho syn Jan III.

Velká pohroma stihla Heraltice a celé vůkolí za obléhání Třebíče sveřepými Uhry pod Matyášem Korvínem r. 1468. Celý kraj byl spustošen, přes 20 osad lehlo popelem a Heraltice z městyse kvetoucího klesly na dědinu. Poblíž Heraltic spustly osady Hořeřice, Petrůvky, Dašov, Březová, Jenišov a Lhotka nadobro a již více osazeny nebyly.

Mezi syny Oldřicha z Miličína a Oldřicha z Heraltic spory dále trvaly: R. 1481 pohnal Přibík z Miličína Jana z Heraltic ze 60 kop, že mu drží část tvrze a z 50 kop, že mu drží právo v Heralticích, dále pohnal jej ze 30 zl. uh., že mu vzal čtvero

koní a vůz člověka, nemaje k němu viny a že drží polovici práva v městečku Heralticích.

O rozepřích těchto zapsány jsou dva nálezy panské z r. 1482: „poněvadž to pan Přibík provodí měšťany brněnskými, těmi, kdež právo berú lidé z Heraltic, že podle toho vyzvání se zachovati mají“, pak, „aby úředníkov z obú stranú žádali a lidi staročitné na to vedli a ti aby ukázali, kde by se silnice starodávní markrabská svodila, a ti lidé aby vyslyšáni dostatečně byli a úředníci to sepsali, konečně do posudku a před pány na posudek přinesli a páni pak nález učinili“. Snad Jan Heraltický přeložil kus silnice a přisvojil si tam mýtné. Jan z Heraltic by ducha nepokojného; r. 1489 jsa obviněn z lupu, byl jat a v Jihlavě uvězněn, jak dosvědčuje snesení na sněmu panském t. r.: „Což se Heraltického dotýče jeho vězení, dva v Jihlavě mučeni dotvrdili, že jízdné viděli, že do Heraltic k nim a jich domu s pytli jízdní byli přijeli, více nic — že tedy Heraltický má od p. hejtmana na rukojmí dán proti 2000 zl. uh. k ruce krále J. M. a do čtyř neděl, když by rozkázal, se postavil, kde mu bude rozkázáno“. „A v tom čase Heraltický hleď Bebtavého Ojíře, neb zrádného Švába k postavení, aby se jimi očistil, pro kteréž nárok má“. Rukojmí za něho byli: Děvečka z Herštejna, Radkovský z Nové Vsi, Jindř. Březnický z Náchoda, Václav z Čechtína a Kluzal ze Slavíkovic. Přibíkovi z Miličina bylo, jak svědčí půhon z r. 1489, mnoho bezpráví ano i pohanění trpěti od Jana z Heraltic, jenž navedl svého člověka Blažka, aby p. Přibíka veřejnému posměchu vydal, avšak „zase týmže Blažkem očištěn jest, kterýž dobrovolně bez muk vyznával, že se p. Mládencovi (Přibíkovi) od něho křivda stala, že jest p. Mládenec pravdu pravil a na to muky i smrt podstúpil, že p. Mládencovi očištění se děje — a páni pana Mládence za pravdomluvného pána mají a té věci jeho více žádný dotýkati se nemá nyní i na věky“. Přibíkovi z Miličina, jenž chtěl s Janem žíti v pokoji, potvrdil r. 1491 král Vladislav obdarování, jež kdysi od krále Jiřího obdržel jeho otec Oldřich, a darované statky odevzdal mu do svobodného majetku, a sice v Předíně, Heralticích, Zašovicích Bransudech, Chlistově, Hvězdoňovicích, na celé vsi Čížově, na pustých vsech: Vacenovicích, Dašovicích, Svojkovicích, Jenišově, Petrůvkách, Bezděčkově, Březové a Rygenholci s příslušenstvím, které dříve jako léno koruny české závisely. Oldřich Mládenec

z Miličína prodal všechen ten statek r. 1505 bratřím Zdenkovi a Burjanovi z Valdštejna, čímž větší díl Heraltic dostal se k panství brtnickému; menší díl s patronátem kostelním podržel Jan z Heraltic. R. 1519 měl spory při obsazování fary. Slíbiv ji jakémus knězi Linhartovi, nedodržel slova a udělil ji knězi Janovi, pročež ho Linhart pohnal ze 100 dukátů škody, kterou tím utrpěl. Janovi Heraltickému nařízeno, aby ztrátu kaplanovi Linhartovi nahradil. (Půhony XIII. 89.) Také se svým farářem Janem se nedohodl; slíbiv mu příspěvek na kaplana, nejen že mu nedal ničeho, nýbrž mu i desátek všudy zabavil, farní pole a louky pronajal a faráře vyhnal. Soudem byl odsouzen a zboží heraltické bylo prý mu zabaveno r. 1522. Jím vymřel rod Heraltických a menší díl statku heraltického snad přímo přivtělen k Brtnici.[1])

Rodokmen vladyk z Heraltic.

Erb: Ve štítě 3 vodorovné trámy s 3, 2 a 1 špicí opatřené.

Radslav 1256—1277.

Stoh 1279.

Gerard I. 1327—1353,[2]) manž. Eliška. — Artleb 1327—1353.

Radoslav 1353—1360, manž. Ofka. — Oldřich I. 1358—1381, manž. Eva. — Smil I., † 1360. — Jan I. 1358—1385, manž. 1. Anna z Mostic, 2. Bolka z Dobročkovic.

Oneš 1382. — Jan II. 1381, manž. Geruše z Oponěšic. — Jošt 1382, — Gerard II. 1392

Syn?
Smil II. 1407—1419,

Oldřich II. 1437—1466, — Vilém 1466—1490, manž. Oršula ze Stonářova.

Jan III. 1481—1522.

---

[1]) Že by Jan z Heraltic byl r. 1549 zemřel a v Řeznovicích pochován byl, jest omyl. Tam pochován leží: Jan Herult z Herultic (Heroltic u Tišnova), jenž měl ve znaku račí klepeta, kdežto páni z Heraltic měli ve štítě 3 vodorovné trámy s 3, 2 a 1 špicí opatřené.

[2]) Gerard = Herhart, Erhart, Heralt.

Horní Smrčné

vede své jméno jako horská dědina, položená ve smrkovém lese; s Chlumem tvoří jednu obec.

Dědinka položena jest na stráni poblíž lesa, $^1/_2$ hodinky od řeky Jihlavky na západ; má v 11 domech 75 obyv. R. 1870 a také r. 1890 bylo v 11 domech 68 obyvatelů. Všichni obyvatelé jsou katolíci — zemědělci.

Náves jest okrouhlá, uzavřená; domy z kamene a cihel stavěné mají před sebou zahrádky a hledí průčelím do návsi, do které vedou 2 cesty. Kroj, zařízení stavení hospodářského a nábytku domácího mají jako ve Chlumě.

R. 1556 byli zde jen 4 láníci, kteří dávali desátek, a povinni byli dovézti 7 vozů dřev k zámku; r. 1678 vykázány jsou 3 celolány po 75 měrách, 2 půllány po $37^1/_2$ měr. a 1 chalupník; z celého lánu dávalo se 26 gr., 3 slepice, 30 vajec; oralo se 5 dní, seklo a žalo se po 2 dnech.

Nyní náleží k obci: 158·2 ha. polí, 19 ha. luk, 1·7 ha. zahrad, 28·8 ha. pastvin a 118·3 ha. lesů.

Jména tratí: Březina, v Prosejně (zaniklá osada Prosenín), v Jezvencích, na Nivě, na Zadních honech, na Zadě, Rychlová skála; r. 1678 slula jedna trať: nad Kopcem Šavlátem.

Přes 100 let drží statky rodina Toufarova, Lavičkova, Cáhova, Dufkova a Markova.

Přifařena a přiškolena jest osada do Chlumu.

Horní Smrčné náleželo k nejstaršímu zboží kláštera třebického a sdílelo osudy stejné s Chlumem.

Horní Vilímovice

(do Horních Vilímovic, v Horních Vilímovicích), mají jméno od osob. jména Vilím; názvem Horní rozeznávají se od D. Vilímovic; dříve jmenovaly se též Vilémovičky. Osada o jejíž založení není pověsti, leží na svahu, uprostřed návrší.

Nyní má osada 36 domův a 224 obyv. Před 125 lety měla o 4 čísla více a spolu také obyvatel. Ti odstěhovali se dílem do Ameriky dílem do Slavonie. R. 1870 bylo zde 194 a r. 1890

239 obyvatelů. Obyvatelé jsou rolníci české národnosti, z nichž 128 je vyznání evangelického. Domy stavěny jsou z kamene. Vesměs jsou zomítány bez maleb. Pouze 1 chalupa je zcela vystavěna ze dřeva. Starší domy jsou zpravidla tak rozděleny, že obytné stavení s chlévy tvoří jednu budovu, kolna s chlévy pro vepřový dobytek druhou a stodola s plevníky třetí budovu. Ve třech domech ještě viděti „starou pec", kolem kteréž stojí lavice. Jinak uspořádání nábytku ve světnicích je již po způsobu moderním. Nezbytným v domácnostech je prádelník („kosten") ve průčelí světnice postavený, nad nímž zavěšeno bývá zrcadlo. Původního domácího kroje už není pamětníka.

Obr. 114. Horní Vilímovice.

Osada tvoří střed církve evang. reform. helv. vyznání, jejíž údové jsou rozptýleni v 5 okresních hejtmanstvích.

Kostel zbudován byl po vydání tolerančního patentu v letech 1787 a 1888. Jako památku chovají v kostele starý stříbrný, pozlacený kalich z r. 1789 a stříbrný, svrchu pozlacený talířek, s nápisy: „Com. Rachel de Kendefi: Com: Vice: Colonelli Gregor de Betlen Vid: Eccl: Helv: Conf: in Moravia dedicavit MDCCXXXIX. Dar to od hraběnky ze Sedmihradska.

Při tom od téže obdržela církev: „dva čistotné mušelínové šátky“: větší zlatem a stříbrem vyšitý bílý, menší zlatem, stříbrem a hedvábím vyšitý. Hraběnka vyslovila vůli, aby to bylo darováno chudému sboru moravskému.

Obr. 115. Kostel evangelický v Horn. Vilímovicích.

Fara přistavěna ku kostelu r. 1791, r. 1902 věž se 2 zvony a síň konfirmační.

R. 1783 počítalo se zde 12 rodin evang. a 73 duší. Pamětní kniha původní byla ohněm zničena r. 1806.

Počátkem 19. stol. kazatel Jan Vavruška založil novou pamětní knihu částečně material bera ze zachráněných listů, dílem na základě podání ústního. Kronika takto vedena do r. 1817.

Matriky jsou zachovány od r. 1784. Farních osadníků všech je 1469 ve 36 osadách. Knihovna farní pochází z r. 1792.

Je tu církevní hřbitov od r. 1856; pochovávají se na něm nyní jen z Hor. Vilímovic a z Budíkovic, kdežto do nedávna sem dováženy mrtvoly ze 7 osad vůkolních.

Škola zdejší postavena r. 1894 obecním nákladem 16.000 K; navštěvují ji též děti evangelické z Věstoňovic.

Pamětní kniha založena byla od prvního učitele Ant. Hobzy r. 1894, také knihovna školní, která má 136 svazkův. Třetí, nynější učitel, působí tu nejdéle: od r. 1897, totiž Adolf Pospíšil.

Obec nemá žádného jmění. Obecní trati zde se zovou: „Čudinky“, „v Nívkách“, „Kotínská“, „v Dolech“. „u Zabitého“ „v Lípí“, „Jelení hlava“, „Klapovka“. Místo v panském lese dostalo jméno „u Zabitého“ na základě skutečné události. Spáchána v těch místech vražda na občanu z nedaleké Svatoslavě asi před $^1/_4$ stoletím. Jinak o dotyčných místech nevypravuje se mezi lidem ničeho.

Celý výměr obecní má: 254·4 ha. polí, 55·3 ha. luk, 5·1 ha. zahrad, 25·1 ha. pastvin, 621·2 ha. lesů, a 0·26 ha. rybníků.

Je tu hasičský spolek, založený roku 1898.

Nejdéle drží tu rodný dům rodina Jašova: více než 350 let. Dům jeho náleží mezi svobodnické, jaké tu druhdy bývaly celkem 4.

Horní Vilímovice byly asi stejnou dobou založeny jako sousední Benetice klášterem třebickým na vymýtěném lese. Povstalo zde jen málo usedlostí, mezi nimi dva dvorce, které majitelé z volné ruky prodávali. Na jednom seděl r. 1360 Vít z Vilímovic, jenž své ženě na dvoře svém 16 kop věna pojistil a na své zboží se spolčil se Sezemou z Kunyšína (Koněšína); také své dceři Marketě $^1/_2$ dvoru propustil; r. 1366 prodal 1 lán ve Vilímovicích Bohuňkovi a Ješkovi z Rohů. Bohuněk r. 1379 své ženě Elišce na dvoře ve Vilím. a na nadbytu (nábytku) 25 kop věna zapsal a Ješek řeč. Rohovec ze Zhoře prodal Filipovi z Vilímovic a jeho ženě Kateřině r. 1386 dvůr alodní ve Vilímovicích. Filip, měšťan třebický, držel již r. 1373 druhý dvůr ve Vilímovicích, který t. r. prodal Jakubovi z Vilímovic.

R. 1416 prodal Jan z Vilímovic svému otčimovi Filipovi, řeč. Koberna z Rojetína, půl dvora ve Vilímovicích a Filip, který psal se též z Hodova, prodal Vachkovi, řeč. Klučák z Hroznětína ve Vilímovicích dvůr. V ty doby (r. 1418) vyskytuje se ve Vilímovicích vnuk shora vzpomenutého Víta, Vítek z Vilímoviček, který pohnal Václava Kumbošta z Vilémoviček, „že mu drží dědictví ve Vilémovičkách, které měl otec jeho i děd"; r. 1420 se s ním porovnal, prodav mu své právo na dvůr. Po tom řídnou zprávy o majitelích dvorů v H. Vilímovicích; 1447 Filip z Hroznatína prodal Janovi z Bochovic půl dvora ve Vilímovičkách a r. 1500 Anna z Vilímoviček přijala na spolek na dvůr ve Vilímovičkách dceru svou Kateřinu a zetě Jiříka.

R. 1556 byla tato ves zcela spojena se statkem třebickým a jmenují se ve Vilímovičkách jen 3 láníci: Mach Nováčků, Jan Jašů a Jíra Kobač. Mimo sekati 3 dni drva neměli žádné roboty, nýbrž jen platy a dávky: úroku o sv. Václavě 1 k. 7 gr., 15 měřic žita, 15 měřic ovsa, 12 slepic, 1 kopu 15 vajec, 3 sýry. Celá obec za louky a kus lesa dávala úrok 20 gr.

R. 1678 připomíná se v H. Vilémovicích 1 dvořák s 60 měr. pole, 2 lány se 40 měr. vlastními a 32 měr. činžovními, 2 lány nově osazené a 3 chalupníci.

R. 1750 v H. Vilímovicích 4 dvořáci: Martin Krčal, Pavel Jaša, Matěj Nečas a Jan Hňup (jichžto pečeti viz na str. 37. tab. II. 17—20); statky jejich nebyly velké, nýbrž jen 50—31 měr pole; nejméně pole držel Jan Hňup, který také žádných luk neměl. Ke Krčalově statku patřil též rybník na $1^1/_2$ kopy. Každý vyčepoval ročně 2 vědra vína. Majitelé těchto dvorů byli r. 1799 vyzváni, aby prokázali, co ke každému dvoru náleží a jaká mají práva; pak prý bude rozhodnuto, mají-li dvory ty do desk býti vtěleny, což se nestalo.

Hostákov

(gen. H-kova, loc. v H-kově). Název vzal Hostákov od zakladatele Hostáka (Hostislava). Hostákov leží v mělkém dolíku na vysočině (446·2 m.) mezi Třebíčí a Budišovem, má 33 domů a 245 obyv., vesměs rolníků, národnosti české. Roku 1870 bylo zde 30 domů

a 240 obyv., r. 1890 370 obyv. S Valdíkovem čítá 52 domů a 397 obyv. Půdorys osady podobá se obdélníku; náves protéká nepatrný potůček, jehožto voda v osadě tvoří 2 rybníčky. Od strany třebické vchází se do návsi ulicí širokou, ale krátkou, na straně druhé vychází se uličkou úzkou. Domy postavené ze žulového kamení hledí do návsi; chalupy stojí na koncích a obvodu vesnice. Před některými domy jsou zahrádky; stodoly zakončují zahrady za domy. Staré památky zde nalezeny nebyly, ale mineralog v nejbližším okolí v žule na žilách křemenových nalézá překrásné krystaly amethystů, záhněd a morionů.

Obec jest přifařena do Vladislavě; dříve byla tam i přiškolena. R. 1876 vystavěna pro Hostákov jednotřídná škola na kraji vesnice při cestě třebické, ve které r. 1877 počalo se vyučovati. Přiškolen sem byl Valdíkov.

Dětí školou povinných z obou vesnic jest přes 50. Prvním učitelem jmenován byl Frant. Kostelecký, který založil pamětní knihu školní; knihovna žákovská čítá 80, učitelská 40 svazků. Nynější učitel Karel Bláha působí zde od r. 1889.

Obec má 67 (38·5 ha.) jiter pozemků a jeden rybníček. R. 1556 žilo zde 12 láníků, 1 dvořák a dva nájemcové dvora „Honzovského", kteří platili z rybníka pustého, jenž jim puštěn pro močení konopí, úrok 8 g. a za roboty, co drva na tvrz „Hostákov" vozivali, 10 gr. Také byli povinni platiti Jeho M. Pánu desátek: desátou kopu pšenice, žita, ječmene, ovsa; za ten desátek na ten čas dávali 1 k. 20 gr. Kdožby pivo šenkoval, byl povinen o sv. Václ. dáti bečku soli. R. 1678 měli v Hostákově 3 dvořáci (Zelníček, Zahrádka a Foltýn) po 63 měrách a 10 celoláníků po 35 měr.; mimo to žili zde 2 chalupníci bez pole. Nyní patří k Hostákovu celkem 583·5 ha. polí, 55·4 ha. luk, 4 ha. zahrad, 41·4 ha. pastvin, 133·6 ha. lesů a 13·2 ha. rybníků.

Hostákov patří k první nadaci kláštera třebického, od kterého v XV. stol. světským majitelům byl zastaven, jižto tuto ves dlouhá léta drželi a dle ní se psali. Již r. 1406 čteme mezi rukojmími za Ctibora z Volfeřic Ondřeje z Hostákova. R. 1436 pohnal Oldřich z Hostákova Jana z Lomnice, že u nebožtíka Bohuše z Holoubka položil 30 kop a ten drže po jeho smrti zboží platiti to nechce; také Anna z Hostákova (manželka Oldřichova) pohnala téhož pro 29 kop, které si u Bohuše z Holoubka schovala. Anna v prvním manželství žila s Jindřichem z Březníka

a Náchoda. Její syn Matěj z Březníka a Náchoda hlásil se r. 1459 o 30 kop peněz na dvoře Šeborově ve Zhoři, které po jeho nevlastní sestře Kateřině z Hostákova na královu Milost padly a mu dány byly; roku následujícího pohnal Mart. Nováka z téhož dvoru, na němž mu dal král Jiří věnné právo, které naň po smrti Kateřiny z Hostákova, ženy Šeborovy, padlo.

Obr. 116.
Znak pánů Hostákovských z Arklebic.

Rod vladyk z Hostákova sídlel na tvrzi Hostákovské, která dávno zanikla a snad tam stávala, kde lid nyní říká „na Hrádku“ (na kopečku u cesty k opatskému mlýnku). Rod ten psal se později dle zaniklé osady Arklebic buď „z Arklebic a Hostákova“ neb „Hostákovský z Arklebic“ a držel statky jinde na Moravě. R. 1480—1494 připomíná se Ctibor z Arklebic a z Hostákova, r. 1510 Jan Hostákovský z Arklebic na Ratibořicích.

Znakem měli štít protnutý středem jedinou vodorovnou čarou, klenotem křídlo. (Obr. 116.)

Tratě u Hostákova: Radvanov, Rakovec, za Kopcem, u Hrádku, u Strážnice, na Vodávkách, v Končinách, na Pančálově, u Bouz, v Pešku, v Uličkách, na Širokých.

Hvězdoňovice, vlastně Jezdoňovice

(do H........vic, loc. ve H.......... cích). Jezdoňovice, jež jsou spojeny v jednu obec s Heralticemi, jmenují se po zakladateli Jezdoňovi. Mají nyní 26 domů se 184 obyv.; všichni jsou katolíci, Češi. R. 1870 měly 198, r. 1890 173 obyvatelů. Dědinka rozkládá se malebně pod náspem severozápadní dráhy kolem rybníka, jenž tvoří náves; vzdálena jest od Heraltic na východ $3^1/_2$ km. Domy stavěny z tvrdého materiálu jsou štíty obráceny k rybníku. Ani v nábytku, ani v kroji nezachovalo se co starožitného. Grunty a chalupy jsou promíchány; pod rybníkem jest mlýn. Do vesnice vedou 2 polní cesty. R. 1776 bylo 6 lánů o 47 měrách, které

platily 20 zl. 4 kr. daně 1 zl. 16 kr. grunt. činže, 6 měřic popela a 8 porcí listí nahrabaného.

Mlynář (panský) měl 94$^{3}/_{4}$ míry polí a luk na 23$^{1}/_{8}$ fůry sena, mlýn o 1 složení na nestálé vodě; dával vrchnosti 46 zl. 43 kr.; mimo to užíval 10 měr polí dominikálních nad Doupnicí a 3$^{1}/_{2}$ míry nad Hýkalkou, za které platil po 7 kr. ročně. Celá obec užívala 8 měr pastvin, začež platila 16 slepic, 1 kopu a 20 vajec a předla 21 liber lnu. Roboty byly jako v Brancouzích. R. 1678 žili ve Hvězdoňovicích 3 celoláníci (o 90 měr.), 2 pololáníci a 1 chalupník.

Ve Hvézdoňovicích býval dvůr, který původně patřil majitelům Heraltic, r. 1371 prodal Oldřich z Heraltic půl vsi Jezdoňovic Bartošovi z Rokyténky; r. 1387 drželi Hvězdoňovice Erhart z Drahotuš a Bartoš z Markvartic. Erhart prodal toho roku Ramprechtovi z Kraluhova $^{1}/_{2}$ dvora a 2 lány v Jezdoňovicích a les řečený Stráně a zároveň Bartoš témuž prodal statky své v Jezdoňovicích.

Raynprecht (jenž se později psal z Lesonic) prodal Janovi z Rudice r. 1407 20 kop věna v Jezdoňovicích na 7 lánech bez čtvrti. Dcera po Janovi z Rudice, Kateřina, vzala r. 1447 svého muže Zikmunda ze Švábenic za společníka na zboží v Jezdoňovicích. Později připojen byl dvůr zdejší k původnímu manství heraltickému a prodejem Štěměch r. 1505 dostal se ku statku brtnickému.

Přiškoleny a přifařeny jsou Hvězdoňovice do Heraltic.

Jmění obecní jest skrovné: něco polností a pastvin a 200 K v hotovosti.

Jména některých tratí: na Obůrkách, na Bahýnku, u Tabulky, na Houvarkách, u Doupnice[1]) v Americe, na Hýkalkách, na Kolajích, u Služanova.

Celý výměr obecní jest: 191·8 ha. polí, 25·2 ha. luk, 2·6 ha. zahrad, 30·7 ha. pastvin a 2·3 ha. rybníků.

Chaloupky viz Nová Brtnice.

---

[1]) Lesnatý vrch, na jehož okraji pozorovati valy; temeno vrchu patří do Markvartic a sluje tam „na Hradiskách“.

Chlistov,

za starých dob též Chlustov i Chlistovice zvaný (gen. do Ch-va, loc. ve Ch-vě). založil muž jménem Chlust. Chlistov má v 50 domech 354 obyv. R. 1794 bylo zde 200, r. 1870 322, r. 1890 367 obyv. Obyvatelé jsou vesměs katolíci a zemědělci. Chlistov leží $^3/_4$ hodiny jižně od Heraltic na silnici vedoucí k Roketnici; nad Chlistovem ve směru severozápadním vypíná se zvonovitá 686 m. vysoká „Kobylí hlava", ze které jest utěšená rozsáhlá podívaná do okolního kraje. Chlistov jest čistá, dobře stavěná vesnice, přifařená do Roketnice, kamž dříve i přiškolena byla. Od r. 1893 má svou vlastní školu. (Obr. 117.) Prvním učitelem ustanoven Karel Svoboda, jenž zde působil do r. 1905; založil knihovnu žákovskou o 167 číslech. Školu navštěvuje na 70 dítek. Domy jsou roztroušeny bez pořádku, stavěny jsou z kamene a z cihel; do osady vedou 4 cesty.

Uprostřed osady na kopečku vypíná se prostranná kaplička na počest našim svatým věrověstcům Crhovi a Strachotovi z dobrovolných příspěvků r. 1871 postavená, ve kteréž občas i mše sv. se sloužívá. Dříve jen 3kráte do roka: dne 5. a 6. července a ve křížové dny, nyní již až 14kráte do roka.

Pozemků má Chlistov: 247·1 ha. polí, 50·6 ha. luk, 2 ha. zahrad, 53 ha. pastvin, 8·5 ha. lesů a 3·3 ha. rybníků.

Jako jiné okolní osady náležel Chlistov od nejstarších dob pánům z Heraltic, kteří jednotlivé vesnice jen z nouze jiným zastavovali, snažíce se v dobách příznivějších je znovu získati.

R. 1353 zapsal Radslav z Heraltic své ženě Ofce na půl vsi „Chlustově" část věna; avšak již té doby nebyl celý Chlistov v držení Heraltických. Téhož roku prodal totiž Vznata z Tasova 1 lán v „Chlustově" s lesy a lukami Mikuláši z Bezděkova. R. 1358 prodala jeho vdova Zdinka z Bezděkova Pokojovi ze Tří dvorů týž lán za 10 kop, kterýžto dvě léta na to své dceři Přibce dvůr v Chlistově zapsal, načež jej tato, jsouc po druhé provdána za Koldu, r. 1373 prodala. Na polovici Chlistova náležící pánům z Heraltic činil po smrti bratří Radslava a Smila nároky markrabí Jan, jakožto na odumřelé manství, uděliv ji lénem Petru Hechtovi z Rosic, čemuž odporovali pozůstalí příbuzní, od kterých část Chlistova se dostala Bartošovi z Markvartic, jenž r. 1376 své ženě Anně na tom zboží 36 kop věna zapsal a r. 1390

Přibíkovi z Pičina $7^1/_2$ lánu zde prodal; vdova po Bartošovi Anna na to věno r. 1412 se svým bratrem Albrechtem z Martinic se spolčila. R. 1410 pohnal Jošt z Rosic Smila z Heraltic mezi jiným, že mu bezprávně držel zboží v Chlistovicích. Po vymření Hechtů z Rosic udělil král Jiří zmíněné statky v léno Oldřichovi z Miličína; král Vladislav r. 1491 potvrdil je jeho synu Přibkovi, načež tohoto syn Oldřich r. 1505 je prodal bratřím Zdenkovi a Burjanovi z Valdštejna, od které doby Chlistov spojen jest se statkem brtnickým; tenkráte patřily v Chlistově k tomu zboží 3 lány. Ostatní zboží bylo v rukou jiných.

Obr. 117. Škola v Chlistově.

R. 1480 spolčil se František z Libivé s Václavem z Marýže a jeho synem Oldřichem na vesnice Pičin, Markvartice a Chlistov a teprve r. 1591 prodal Frant. z Libivé Markvartičky a Chlistov panu Hynkovi Brtnickému z Valdštejna. O tomto vkladu bylo zvláštní naučení p. Karlovi st. z Žerotína, místodržícimu, dáno, aby je sdělil Hynkovi Brtnickému z Valdštejna z jedné a pp. Adamem z Hradce a Tasem Meziřičským z Lomnice na místě purkmistra, konšelův a vší obce města Telče ze strany druhé a vtělil do desk, poněvadž ves Markvartičky a 7 osob osedlých v Chlistově patřily špitálu teleckému.

R. 1678 byli v Chlistově 2 tříčtvrtiláníci s 72 měrami, 6 půllániků s 48 měr., 2 čtvrtláníci a 2 chalupníci. R. 1776 žilo zde 11 celolániků o 45—50 měrách, 2 pololáníci a 7 domkařů. Celoláníci platili ročně 16 zl. 12 kr. daně, 1 zl. 34 kr. gruntovní činže, popela 6 měřic a listí 5 otepí. Roboty stejné měli jako v Brancouzích. Celá obec za užívání 15 měř. pastvin a jednoho rybníka dávala žitný a ovesný desátek a předla 43 liber lnu.

Některá jména tratí: Kluky, Kopaniny, Jahodův kopec, Parůvek, Borůvky, Honvary, Hloušky (dříve správně v Loušťích), u Veverky.

Chlum

(53 domů, 239 obyv.; s příslušnou do obce osadou Horním Smrčným 64 domů, 314 obyv.), pojmenovaný dle přirozené polohy; rozkládá se na výšině vévodíc celému okolí. R. 1890 měl Chlum 369 obyv., r. 1870 345 obyv. Katalog diecéze z r. 1905 vykazuje na Chlumě 327 duší, katolíkův.[1]) Obyvatelé jsou vesměs zemědělci.

R. 1556 žilo na Chlumě 12 láníků, 2 mani, třetí man pod Chlumem. Odtud byli povinni louku Opatůvku pod Brancouzy sesušiti, shrabati a seno do kup klásti. Pánu dávali desátou kopu pšenice, žita, ječmene a ovsa; za ten desátek platili všichni dohromady $2^1/_2$ kopy 20 gr. a dvořák, který po rychtě držel 2 lány, $^1/_2$ kopy 8 gr. Při té vsi byl potok panský pstruhový. Kostelní podací drželi tenkráte majitelé Brtnice.

R. 1678 žilo na Chlumě 5 dvoulániků s 58 aneb 55 měrami, 1 půldruhalánik s 41 měr., 7 celolániků se $27^1/_2$ měrami, 3 půlláníci s $13^3/_4$ měr. a 5 chalupníků; brzy na to 1 lán nově osazen a 3 chalupníci se tam usadili.

Půdorys má podobu podlouhlou. Náves je nepravidelná. Do návsi vedou 4 cesty od nepamětných dob. Mezi domy, jež stojí do návsi štítem, jsou mezery se zahradami. Grunty jsou kolem návsi, chalupy uprostřed bez ladu a skladu. Domy (většinou nově přestavovány neb opravovány) jsou z kamene a cihel

---

[1]) Chybné udání jest bezpochyby ve výkazu hejtmanství třebického v úředním listu z 1. března 1901 uveřejněném.

chalupy taktéž, jiné ze dřeva. Hospodářská stavení jsou přistavěna k obytným; stodoly až za dvorem u zahrady.

Kroj: Mužští nosí kazajky ze šedého sukna modře kostkovaného až ku krku upjaty, koženky do bot a obyčejné klobouky; v zimě bílé neb hnědé kožichy, dlouhé, na zádech vyšívané a beranice. Ženské od r. 1870. nosí se většinou po městsku.

Škola byla založena v minulém století a přestavěna r. 1882. Do roku 1881 byla jednotřídkou, od r. 1881 do r. 1888 dvojtřídkou — chodily tam do školy děti z Koutů, Čichova a Radošova. R. 1886 odškolily se Kouty, r. 1888 Radošov a Čichov. Změněna pak škola chlumská opět na jednotřídku.

Školní kronika založena r. 1888.

Knihovna učitelská jest o 65 svazcích a žákovská o 175 svazcích. Nejdéle zde působil Ignác Zmeškal (od r. 1862 do 1882) a Vincenc Svoboda (1888—1905).

Obec má 11 ha. pozemků, ponejvíce pastvin.

Trati mají následující jména: za Kleny, za Křibky, za Kruhy, za Žlebem, u Vísky, na Ouvarcích, nad Řekou, Zahumenice, za Plotky, k Studynkám, v Hnojnicích, v Kopaninách, díle k Leštině.

Celá obec má: 444·8 ha. pole, 36·4 ha. luk, 3·1 ha. zahrad, 79·6 ha. pastvin, 112·7 ha. lesů a 0·17 ha. močálů.

Rodiny „Sedlák, Novotný a Laštovica“ drží rodný dům přes 100 let.

K Chlumu náleží Leština (mlýn o samotě v lese), Drdlův mlýn na Jihlavce s třemi čtvrtláníky, Pavlovský mlýn a budova nádraží sever.-záp. dráhy s vodárnou u Brancouz.

Chlum náležel mezi původní statky kláštera benediktinů třebických, kteří zde kostel vystavěli a faru založili.

V listinách čteme již r. 1341 faráře chlumského Vítka, jenž řešil spor o desátky v Običtově mezi komendou sv. Jana na St. Brně a farářem v Običtově. V bouřích husitských zabrali patronát na Chlumě páni z Valdštejna, majitelé blízkého Rukštejna; ostatní zboží na Chlumě zastavil opat Trojan r. 1453 za 40 k. Kateřině z Čechtína. R. 1464 pohnal opat třebický Matěj Hynka z Valdštejna a Rukštejna ze 30 hř., že mu bez práva drží podací kostelní v Chlumě a dvůr farářský s lidmi platnými i pustinami. Aby se dalším třenicím z Valdštejny vyhnul, zastavil týž opat

r. 1465 desátek ve vsi Chlumě Jeronýmovi a Bočkovi ze Zakřan za 40 kop, snad také proto, že obyvatelé fary chlumské od církve katolické odpadli a desátek dávati se zpečovali.

R. 1490 vybavil Vilém z Pernštejna statek Chlum od Jeronýma a Bočka ze Zákřan klášteru třebickému.

Světští majitelé panství třebického soudili se pak s pány Brtnickými z Valdštejna o patronát na Chlumě, až r. 1579 Hynek Brtnický z Valdštejna vložil zdejší kostelní podací s farou a dvěma člověky Smilovi Osovskému z Doubravice.

R. 1613 darovala Kateřina z Valdštejna, paní na Třebíči, právo patronátní pro svůj evangelický kostel v Chlumě obci chlumské; avšak již r. 1609 opatřoval zdejší duchovní správu pastor z Červ. Lhoty. Po obnovení víry katolické přidělen Chlum s farními vesnicemi do Kamenice, kdež zůstal do r. 1785, kdy fara zde obnovena. Toho roku farářem S. Schreuerem založena farní kniha a matrika.

Farní kostel zasvěcen sv. Václavovi jest jen v základech starý, neboť byl v letech 1785, 1807 a 1840 opraven a obnoven; má mimo hlavní oltář poboční oltář sv. kříže; 4 zvony, jichžto největší má 5 ctů, byly přelity r. 1837.

Přifařeny jsou vesnice Čichov, Kouty, Radošov a Horní Smrčné; faráři se často střídali.

Nejdéle, od r. 1880, zde působí nynější farář Ant. Odrážka. Evangelíci, jichž jest ve farním obvodu 50, pochovávali zemřelé od r. 1882 v Horních Vilímovicích asi po 20 let, nyní opět zde.

Jeníšov viz Opatov.

Jezdoňovice viz Hvězdoňovice.

Kamenná,

(Kamená) neb Kamenné pojmenováno od množství žulových balvanů roztroušených po celém okolí.

Vesnice leží 4 km. vých. od Budišova po pravé straně silnice, která vede z Budišova do Tasova, čítá nyní v 52 domech 286 obyv., katolíků, zemědělců; r. 1870 napočítáno 302, r. 1890

298 obyv., z čehož patrno, že osadníků ubývá. Ves jest nepravidelně stavěna z kamene; mimo silnice vedou do ní 4 cesty. (Obr. 118.) Ani v nábytku, ani v kroji nezachovalo se svéráznosti. R. 1755 bylo zde jen 13 usedlých: 1 rolník měl $1^1/_4$ lánu, 4 rolníci po 1 láně, 3 po půlláně, 1 o čtvrtláně, 1 podsedek a 1 chalupník; mimo to 2 dvořáci, kteří měli po 166 měrách, lán byl o 54 měr.

Obr. 118. Půdorys Kamenné.

Tratě se jmenovaly: na Nivce, na Sejtovcích, na Záloží, v Mokří, na Vohradách, na Příčkách, na Břinči, na Zadních horách.

Přifařena jest obec do Budišova, kamž bývala i přiškolena; později navštěvovali děti školu v Pyšele; nyní má Kamenná svou jednotřídnou školu, do které chodí průměrně 60 dítek.

Nejstarší rody jsou Dvořákův a Buršíkův.

Celkem patří k osadě: 333 ha. polí, 22·6 ha. luk, 3·8 ha. zahrad, 32 ha. pastvin, 136 ha. lesa, a 6 a. rybníků a močálů.

Dle nejstarší zprávy z r. 1349 patřila Kamenná ku hradu Mosticům (Moštišti).

Buzek z Mostic prodal toho roku Květoňovi ve vsi „Kamennej" 1 popluží: také jeho bratr Vznata měl zde zboží v 60 kopách, které Buzkovi r. 1353 postoupil. Mimo to držel zde Pavlík z Kamenného dvůr, na kterém měl 50 kop věna zapsáno. R. 1358 spolčil se Buzek z Mostic s paní Elškou z Mikulovic na ves Kamenné. Po Buzkovi byl v držení Kamenného (snad jeho syn) Buněk z Mostic, který r. 1369 velkou část tohoto zboží, totiž 8 lánů se dvorem a 2 čtvrtmi prodal Půtovi z Rudolce a jeho bratřím, z nichžto Žibřid z Rudolce s přivolením bratří Půty a Beneše prodal onen dvůr Janu staršímu z Mezříče. Jeho syn Jaroslav jménem svých bratří prodal r. 1392 důchod z části zboží v Kamenném rektorovi oltáře sv. Vavřince v Tasově, který založil a nadal rychtář Konrát z Tasova; týž odevzdal r. 1399 patronát tohoto oltáře s důchodem v Kamenném Janovi z Otěchleb.

R. 1437 pohnal Vavřinec, kaplan oltáře sv. Vavřince kostela sv. Petra v Tasově bratry Václava a Jiříka z Kravař, pány Mezřické, že mu drží jeho lidi poplatné v Kamenném. Ves Kamenná zůstala při statku mezřičském až do r. 1538, kteréhož Vladislav Mezřický z Lomnice Janovi z Pernštejna vložil do desk vesnice Matějov, Pavlov, Zhoř, Bory, Heřmanice a Kamenné. R. 1551 Jaroslav z Pernštejna na místě Vratislava a Vojtěcha svých mladších bratří, zapsal městečko Tasov, hrad pustý Duby, ves Oslavu a ves Kamenné Kateřině ze Šternberka, která svého muže Mrakeše z Noskova na to zboží na pravý spolek vzala. Tím přišla Kamenná ke statku Budišovu, jenž tvořil s tasovským celek. Mimo to připomíná se v Kamenné ještě druhý dvůr; tento ponechal si Bůněk z Mostic a prodal jej s povolením Markety a Bětky z Kamenného teprve r. 1376 jakémusi Peškovi.

Další jeho majitelé se jmenují: 1383 Jan z Kamenného, řeč. Klát; roku 1437 Januš z Pyšela prodal Vachkovi z Kamenného dvůr v Kamenném a r. 1446 Jan z Benedina spolčil se s Benešem z Benedina na 1 lán a jiné právo své v Kamenném, načež Beneš pohnal Beneše z Boskovic a z Černé Hory, že mu drží platný lán v Kamenném.

R. 1466 král Jiří zapsal bratřím Jindřichovi a Theodorikovi z Evanče důchody na zboží kaple sv. Vavřince v Tasově, mezi jiným v Kamenném 2 dvory a 2 chalupy; Jetřich z Evanče prodal svůj dvůr a 1 lán v Kamenném r. 1481 Jiříkovi Vaneckému z Jemničky a tento r. 1492 Martinovi z Kamenného.

R. 1511 vkládá Valentín z Kamenného manželce své Dorotě své věnné právo na $^1/_2$ dvoře v Kamenné. Ještě r. 1560 měli sirotci po Jiříkovi Oslavickém z Jemničky v Kamenné 1 člověka, kteréhož jejich poručník Zdeněk z Valdštejna s Oslavičkou a jiným zbožím vložil Zikmuntovi Heltovi z Kementa, pánu na Meziříčí. Posud jsou v Kamenné 2 dvory: jeden z nich drží rod Dvořákův pocházející od svrchu jmenovaného Martina, druhý rod Buršíkův (od r. 1502); jsou to bezpochyby ony 2 dvory, které kdysi náležely kaple sv. Vavřince v Tasově. R. 1750 patřil první Josefu Dvořákovi, druhý Pavlovi Buršíkovi.

Klučov

(do Klučova, v Klučově), dle osobního jména Klúč, Klíč; správně Klúčov.

Klučov jest útulná dědinka, ležící na jihovýchod u silnice z Třebíče do Myslibořic na svahu jižním Klučovské hory (594 m.), vzdálen 6·6 km.

Obec, jež byla teprve začátkem tohoto století přivtělena okresu třebickému, má nyní v 39 domech 374 obyv. katolických, českých. R. 1840 žilo zde v 27 domech 233 obyv., r. 1870 ve 33 domech 276 obyv., r. 1890 314 obyv. Dříve býval Klučov spojen s Lipníkem v jednu obec. Domy bývaly dřevěné, nyní jsou vesměs z kamene a cihel stavěny, průčelím do vsi. Rozestavení budov ve statku jest jako v Dolních Vilímovicích; ani v kroji ani v nábytku nezachovalo se svéráznosti. U silnice jest myslivna, hospoda a několik chalup; hlavní část osady leží mimo silnici. Přifařena jest obec do Lipníka, kam i přiškolena bývala. Teprve v druhé polovici minulého stol. dostala vlastní školu, kterou navštěvuje přes 70 dítek; nová školní budova stojí poblíž silnice. (Obr. 119.)

Nyní patří k obci: 419 ha. pole, 27·3 ha. luk, 5·2 ha. zahrad, 18·8 ha. pastvin, 238 ha. lesa a 3·6 ha. rybníků.

Tratě se jmenují: za Žleby, nad Loukami, Podzáhoří, v Kostelci, v Rudě, pod Bočky, Komorec, v Kolibkách, u Kuchyňky.

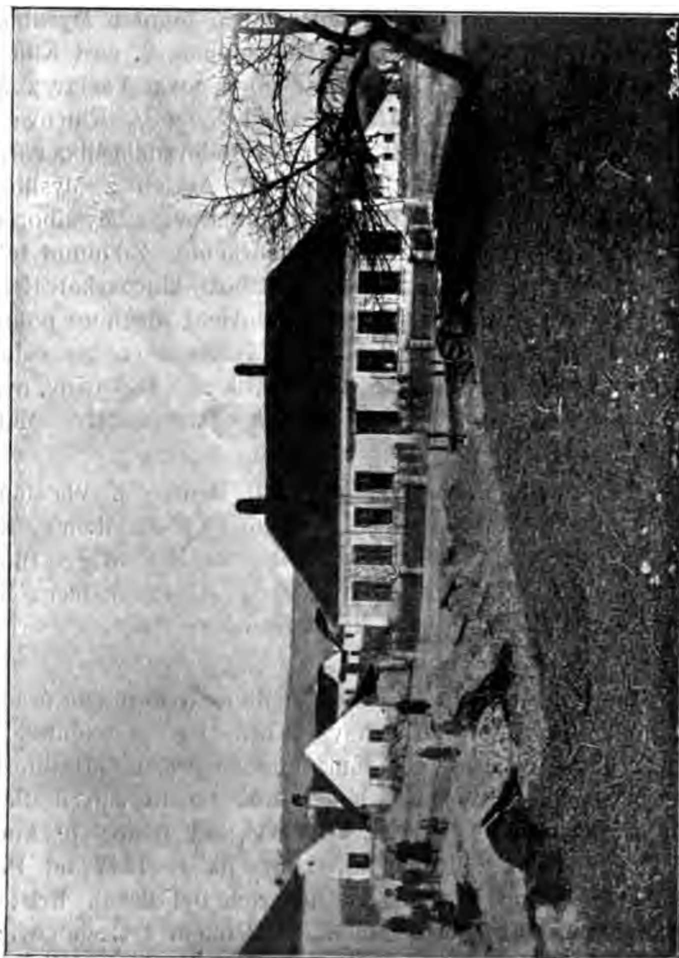
R. 1775 žilo v Klučově 8 láníků (po 60 měr.), 4 půlláníci (po 30 měr.), 3 domkaři, kteří měli 1 neb 2 míry pole, a 1 pasák.

Z lánu platilo se daně 25 zl. 24 kr., gruntovní činže 1 zl.; mimo to dodával každý 2 kapouny (neb 24 kr.) a kopu vajec (neb 18 kr.) Robota byla rozličná dle doby časové a dosti krutá: Od 1. ledna až do oraček s párem koní 4 dny v týdni, od jarního orání až do dělání sena buď s párem koní celý týden neb 1 člověk pěší robotu, od senoseče do posledního září buď s párem koní a jedním pěším dělníkem, neb s 2 pěšima dělníky celý týden, od 15. října do konce roku s párem koní celý týden.

V Klučově měl klášter třebický od pradávna nějaké zboží, o němž zmínka se děje teprve r. 1406. Avšak i zemanské rodiny držely v Klučově majetek, dle něhož se psaly. R. 1348 připomíná se dcera Anežka a vnučka Eva po zemřelém Adamovi z Klučova. Statky jeho jako zboží odumřelé daroval markrabí Karel Buzkovi z Vilhartic a jeho sestřenci Václavovi z Myslibořic, avšak bratr a nástupce jeho markrabí Jan jim je zadržel a teprve r. 1351 vydal. Stejnou dobou byly 2 lány v Klučově majetkem Viléma z Mikulovic, které poručil své ženě, pokud by vdovou zůstala, jinak by měl jeho bratr Hulač právo zboží to za 140 kop převzíti. R. 1390 prodal Jan z Mikulovic, potomek Viémův, ty 2 lány Pavlíkovi z Nezamyslic, od něhož se dostaly Janovi z Lipníka a od tohoto r. 1407 Michkovi ze Lhoty [1]). Po něm připomíná se dcera Marketa, která se spolčila r. 1420 se svým mužem Otaslavem, řeč. Sčitkovcem, na zboží ve Lhotě, Klučově, Ščepánovicích a Lipníku; r. 1437 spolčila se s Bernardem ze Slavíkovic (2. mužem?) na Lhotu s tvrzí, dvorem a rybníkem, na Klučov a patronát v Lipníku, 1446 se svým (třetím?) manželem, Zikmundem Jeníčkem z Olbramic, na ves, tvrz a dvůr Lhotu, Klučov a Štěpánovice. Zikmund dědil a částečně odkoupil zboží od Markety; protož pohnal jej r. 1460 a 1464 Václav z Kojetic, že mu od-

[1]) Lhota jest zašlá vesnice mezi Klučovem a Lipníkem, ze které se zachoval dvůr, poblíž něhož nad rybníčkem ještě před 30 lety bylo viděti valy bývalé tvrze.

koupil jeho základu v Klučově, na kterém měl svého dluhu postihati. R. 1464 učinil Zikmund svého syna Jana a téhož syny svými společníky na tvrz a ves Lhotu, ves Klučov s lesy, na Lipník a na Štěpánovice.

Obr. 119. Škola v Klučově.

R. 1480 držel Klučov Janův syn Hynek, jenž byl pohnán od Kristofora z Rochova, že mu zajal i jeho 2 lány v Klučově. Hynek zemřel před otcem, po kterém zbyly jen 4 dcery. R. 1496 vzal Jan Jeníček z Olbramovic Jana Lechvického ze Zástřizl a Váleckého z Mírova na spolek na svrchu jmenované zboží a

ustanovil je poručníky vnuka svého Hynka, jehož matka byla zemřela. Tento snad brzy na to zemřel, neboť dědičkou statku klučovského stala se dcera Ludmila, ježto se provdala za Jana Lechvického a jížto r. 1504 ostatní 2 sestry Marketa a Anežka své podíly postoupily. Ludmila vdala se po druhé za Jana Hořického z Hořic a r. 1535 prodali oba statek majiteli Myslibořic, Janovi Chroustenskému z Malovar. Tím spojená 2. část Klučova se statkem myslibořickým. Na první části věnoval Václav z Myslibořic své ženě Jitce r. 1365 a 1376, když byl $^1/_3$ Klučova od bratra Buzka r. 1373 odkoupil. Toto věno odevzdala Jitka r. 1377 svému synu Zikmundovi. R. 1387 prodal Arkleb z Myslibořic 2 lány v Klučově svému bratranci Zikmundovi z Myslibořic a Arklebovi (z Bukoviny), kanovníku brněnskému. Zikmund téhož roku daroval vše své statky (mezitím i zboží klučovské) Beneši z Vlašimě a jeho sestře Hedvice (s polovice), druhou polovici Jindřichovi z Jevišovic a Arklebovi z Myslibořic a na ostatek spolčil se s Benešem z Vlašimě a s Ludvíkem z Bukoviny, avšak již r. 1390 jedno popluží v Klučově postoupil Ješkovi, řeč. Málek, též les „Komořičku“.

R. 1406 prodal Zikmund (po smrti Beneše z Vlašimě a jeho sestry) s povolením Ludvíka z Bukoviny zboží (dvůr) v Klučově, vyjímaje, co patřilo klášteru třebickému, Michkovi ze Lhoty. Po něm nedědila tyto 2 lány jeho (výše jmenovaná) dcera Marketa, nýbrž jeho vdova Kačna, která na ně se spolčila s Kristoforem z Ratibořic.

R. 1447 „Benešovi z Krhova odhadnuto bylo plným úřadem dědictví na celé vsi Ratibořicích v 50 hř., které jest obdržel na Bětce z Ratibořic,[1]) a to odhádání stalo se jest na Ratibořice, na Poklety a na Klučově na 4 lány“. Rok na to zapsal Beneš toto dědictví Mikuláši Něprovi z Vojslavic, od něhož je koupil Jindřich z Petrovic (z Rochova), který již r. 1447 od Pinty z Ratíšovic 200 kop věna na Ratibořicích byl získal. Kristofor a Heřman bratři z Rochova zaměnili s Čeňkem z Čechočovic za Ratibořice a část Klučova ves Čechočovice. Čeněk vložil Ratibořice s příslušenstvím r. 1495 Markvardovi z Královic a tento Hankovi ze Zap a jeho ženě Anně. Jejich dcera Johanka ze Zap vdala se za Jana Hostákovského z Arklebic, jehož vzala r. 1508

[1]) Bětka z Ratibořic byla vdovou po Kristoforovi.

na Ratibořice na spolek; jelikož tento byl majitelem Myslibořic, připadla i tato polovice Klučova k Myslibořicům. Od těch dob přivtělen jest Klučov celý ke statku myslibořickému.

Kojetice

(do K-tic, v K-cích), 77 domů, 429 obyv. od osob. jména Kojaty.

Kojetice vzdáleny jsou od Třebíče na jihozápad 10·6 km. Vlastní osada leží v dolíku, kdežto druhá její část „Chalupy"

Obr. 120. Chalupy (část Kojetic) pod Sádkem.

(Obr. 120.) rozprostírá se na stráni pod hradem Sádkem nad potokem Rokytnou, do které pode vsí potůček vesnický se vlévá. Do nepravidelné, z obou stran uzavřené návsi vedou 4 cesty; většina domů přiléhá k sobě, mezi některými jsou též mezery. Domy z cihel pálených a kamene vystavěné, omítané a obílené, avšak bez malebných ozdob, průčelím stojí do cesty; v domě bývá jen světnice, kuchyň a síňka, bokem dvora stáje a vzadu

došková stodola. Kroj národní vyhynul. v nářadí nic není starožitného. R. 1672 bylo v obci 6 celoláníků (po 47 měř.), 5 půlláníků, 9 čtvrtláníků a 5 chalupníků. Později čítalo se 17 lánů po 36—38 jitrech; nyní jest jen 7 celoláníků, pololáníků a podsedníků je 14, ostatní jsou domkaři. V „Chalupách" bydlí jen domkaři, kterým sádecká vrchnost kousky polí na svahu hory kdysi vykázala.

Kojetice náležely od starodávna ku zboží sádeckému (viz Sádek); avšak část lánů bývala prodávána neb zastavována různým majitelům. Ponejprve připomínají se r. 1349, když jakýsi Jakub z Kojetic od pana Štěpána z Ujezda koupil v Kojeticích 10 kop a 2 gr. důchodu na lesích, lukách a Kobylném poli v Kojeticích, kteréžto zboží již r. 1358 prodal Filipovi z Jakubova. Tento se svým synem Vznatou koupili r. 1373 od Jimrama z Újezda (syna Štěpánova) Sádek, kopec hradiště a v Kojeticích 4 lány, kdežto synové Jakuba z Kojetic dědili od Časa z Črnína ve Slatině 6 lánů a les „Břest". Jeden z nich Heřman ze Slatiny pojistil své ženě Anežce v Kojeticích věno, na které ona se svou dcerou Bohuslavou se spolčila (r. 1385).

R. 1399 prodal Markvard ze Šternberka Hynkovi z Valdštýna vesnice Kojetice, Horní a Dolní Rokytánka a Lovkovice. Týž Jindřich z Valdštejna, jinak z Rukštejna, pojistil r. 1415 své ženě Anně 500 kop věna na různém zboží, mezi jiným na 9 lánech v Kojeticích; r. 1418 prodal Beneši Cardíkovi z Krahulova na 4 lánech v K. 4 kopy důchodu. Po husitských válkách Kojetice náležely ku hradu Sádku, ač některým zbožím i později rodiny vládycké vládly.

R. 1460 a 1464 pohání Václav z Kojetic Jeníčka z Volbramice, že mu drží jeho základu v Klučově, na kterém měl svého dluhu postíhati.

Přifařeny jsou Kojetice do Horního Ujezda v okrese mor.-budějovském, kam dříve děti do školy chodily. Od r. 1886 jest samostatná jednotřídná škola v Kojeticích, kterou navštěvuje přes 80 dítek; na stavbu budovy školní věnoval zdejší rolník a poštmistr Fr. Míček 1000 zl. Kronika školní jde od založení. Zdárně působili na škole Fr. Krška a Al. Mucha, prvnější založil knihovnu pro žáky a školní zahradu, druhý ovocnou školku a knihovnu pro lid.

Hlavním zaměstnáním lidu jest rolnictví. Z lánu měli 3 dny jízdní roboty, o sv. Janě 13 dní pěší roboty, za kterou dostávali pecen chleba asi 10 liber těžký; na faru dávali 20. snop. R. 1753 platili v Kojeticích o sv. Václ. 38 zl. 52 kr., o sv. Jiří 16 zl. 3 kr. daně gruntovní, přádelního 4 zl. 20 kr., za čižbu 1 zl. 30 kr. a za jalovec 40 kr.; z hospody platilo se 20 zl. Výkupu platili z lánu 200 zl. šajnů. Řemesla jsou zde jen nejpotřebnější; žádné neprovozuje se u větší míře. Domkáři pracují v lesích o dřevě, jehož dovoz na nádraží skýtá rolníkům vedlejší výdělek. Deset minut od osady směrem k Hornímu Újezdu jest nádraží severozápadní dráhy, v místě samém poštovní úřad od r. 1872 a v „Chalupách" četnické stanoviště od r. 1888. Celkem jest pozemků: 345·8 ha. pole, 21·5 ha. luk, 2·4 ha. zahrad, 54·5 ha. pastvin a 26·7 ha. lesa. Majetek obecní sestává ze dvou chalup, rybníčku a $63^1/_2$ jitra (36·5 ha.) půdy, nejvíce pastvisk. V razítku má obec sv. apoštoly Petra a Pavla.[1])

Jména tratí: nad Cihelnou, Trávníky, pod Zámkem, Lačný, Kamentny, Padělky, u Býčka, v Žernovech, u Šibenýho, Žlabiny, Kříb, Sysliky, Podlohy; louky: pod Padělky, Kolajky, Stržový; les: Čichna.

Nejstarší rody jsou Svobodův, Holzův, Lampířův, Vaníčkův a Drobných.

Kosovice viz Stříteř.

Kouty

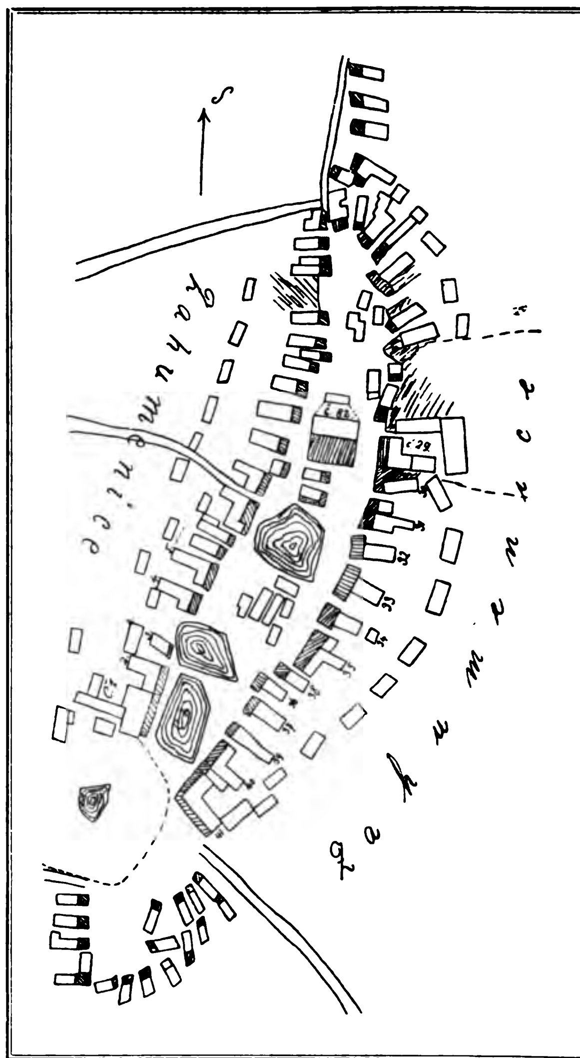
(do Kout, v K-tech) znamená ves zastrčenou neb nepravidelně stavenou. Mají 488 obyvatelů, katolíků a zemědělců; r. 1870 měly 416, r. 1890 507 obyvatelů.

Osada prostírá se v poloze rovinné v okolí pahorkatém; grunty stojí ve dvou řadách, chalupy na obou koncích uprostřed. Zděné, bíle omítané domy mají vpředu zahrádky, vzadu hospodářská stavení. (Obr. 121.) V nábytku i v kroji nic svérázného. V domě

---

[1]) Novější pečeť jest větší, majíc okolo sv. apoštolů nápis: „Pečeť obce Kojeticky."

u Zimolů chovají staré hodiny, které prý pocházejí z kláštera žďárského. K osadě náležejí 3 mlýny. Farou přísluší Kouty na

Obr. 121. Půdorys vesnice Koutů.

Chlum. Škola založena zde r. 1886; dítek bývá přes 80 a knihovna školní čítá přes 50 svazků.

Kouty byly statkem kláštera třebického, který je v 15. stol. dal v zástavu. R. 1436 byl Dobeš z Opatova seděním na Koutech,

r. 1447 připomíná se Anna z Kútův (snad jeho dcera) manželka Čáslava z Mikulovic a r. 1450 Jindřich z Kútů, který na přímluvu svých přátel z jihlavského vězení propuštěn byl, slibem se zavázav, že městu za to mstíti se nebude.

Vybaveny byly Kouty již Vilémem z Pernštejna a přivtěleny opět statku třebickému.

R. 1556 žilo zde 29 láníků, r. 1678 byli tu 2 dvořáci, kteří měli po 100 měrách, 16 celoláníků po 28 měr. a 2 půlláníci po 14 měr.; 10 lánů bylo nově osedlých.

Obecní trati jmenují se: Zahumenice, Klení, Hnojnice, Číhadnice, Zhorcov, Petrůvka, Střížovce, u Lištiny, na Sečích, Rybníčky, Lávičky, Žleb, Olší, Boroví. Nyní patří obci: 558 ha. pole, 58 ha. luk, 3 ha. zahrad, 84·7 ha. pastvin, 107·9 ha. lesa a 1·6 ha. rybníků.

Nejstarší rodinou jest Zimolova; měla prý dům osvobozený od roboty a členi rodiny nebyli bráni na vojnu; na to prý chovali výsadu na pergameně sepsanou, která jim shořela. Snad byli v držení býv. rychty, o které se mluví ještě r. 1556.

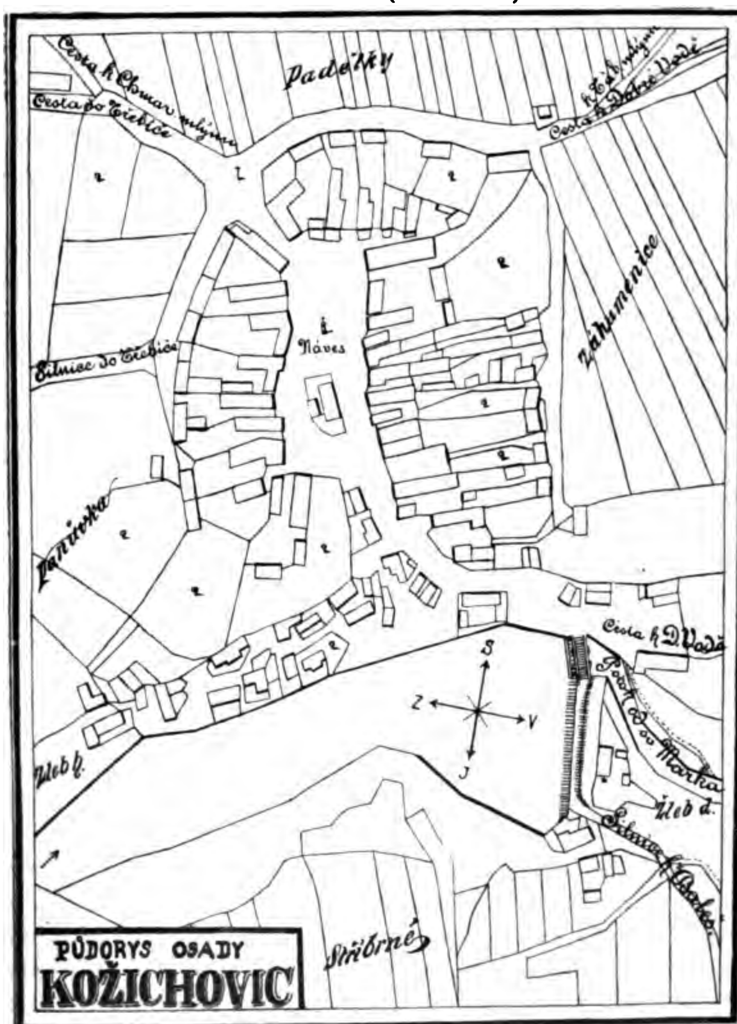
V razítku obecním z r. 1745 jest srp se sv. Valburgou.

Kožichovice

(do Kožichovic, v Kožichovicích), od osob. jména Kožich. Osada má nyní v 67 domech 436 obyv., skoro vesměs katolíků, Čechů, zemědělců. R. 1870 bylo zde 361, r. 1890 417 obyv.

Osada leží 4 km. vjv. od Třebíče na svahu a levém břehu rybníka, jejž zde tvoří potok tekoucí od „sv. Marka“, vlévající se pod „Dobrou Vodou“ do řeky Jihlavky. Pode hrázou rybníka stojí mlýn, ve kterémž možno mletí jen nadbyteční vodou, jelikož rybník majiteli usedlostí čís. 5. a 7. prodán jest. Osada tvoří podlouhlou náves, jejíž střed zabírá škola a při ní socha sv. Jana z r. 1791. Návsí vede silnice třebicko-dalešická. Domy stojící těsně vedle sebe obráceny jsouce štíty do návsi, nemajíce (vyjimaje asi 5) zahrádek před sebou; stavěny jsou z tvrdého materiálu; starší domy mají štíty. Domky roztroušeny pod návsí spolu nesouvisí. Domy opatřeny jsou zahradami, jež ukončují

stodoly souvisící téměř dohromady. Nábytek ve světnicích jest rázu novějšího, skoro v každém bytě postavena v malé skřínce soška P. Marie různě ozdobená. (Obr. 122.)

Obr. 122.

Kroj mužský i ženský jest poloměstský; v zimě mužští nosí kožichy z ovčí kůže, ženské kožíšky černé.

Osada Kožichovice náležela od základu klášteru třebickému. Mnozí mají za to, že znojemská matrona Heilvidis za Oslavany

klášteru zaměnila Artlebice a Kožichovice; byly to Artlebice a Kosovice.[1]) Také je na váze, byl-li Nácek z Kožichovic, jemuž r. 1440 opat Trojan ves Kracovice zastavil, majitelem Kožichovic, čili jen manem v Kožichovicích; r. 1465 byl týž hejtmanem na Třebíči a psal se Nácek Kožichovský z Kvíčovic. Bratrem asi jeho byl Jan z Kožichovic neb z Kvíčovic, jemuž r. 1440 zastaven byl Ptáčov a r. 1464 Čechtín. Toho roku připomíná se Albrecht Kožichovský z Kožichovic, jehož pohnal Hynek z Valdštejna a z Židlochovic, snad syn Náckův. Po spustošení kláštera třebického vyplatil Vilém z Pernštýna, jemuž statky klášterské r. 1490 zapsány byly, Kožichovice s jinými zastavenými vesnicemi

Obr. 123. Největší vltavín (154 gr.) od Kožichovic.

a tak opět s ostatním tělesem spojeny byly; dnes polností žádných velkostatek tu nemá.

R. 1556 bylo zde 18 sedláků osedlých; mimo to drželo 12 gruntovníků z okolních obcí zdejší pozemky. R. 1678 žilo zde 21 poplatných rolníků s 2 dvořáky. Celolánů po 88 měr. bylo 9, $^3/_4$lánů po 66 měr. 4 a půllánů po 44 měr. 3, ostatní chalupníci. Později robotovali celoláníci 3 dny v týdni s potahem a čtvrtníci 13 dní robotu pěší; výkupné z lánu činilo 123 zl. 14 kr.

Přifařeny jsou Kožichovice ku faře klášterské do Třebíče; mrtvoly pochovávají na hřbitov fil. kostela sv. Marka u Stříteře.

---

[1]) Kosovice zaniklá osada u Stříteže, ze které zbyl prastarý kostelík sv. Marka a název polí „Kosovice“.

Škola byla zde založena r 1789 a zároveň postavena obcí budova školní, která od těch dob několikráte přestavována byla, až konečně r. 1886 nynějšího rozšíření obdržela.

Platu dostával učitel v hotovosti jen 28 zl. 18 kr.; mimo to měl osypu 14 měric žita, skrovný příjem ze štoly a $^3/_4$ míry pole užíval na sázení brambor. Dětí školou povinných jest přes 90; památní kniha školní založena r. 1842 učitelem Fr. Zejdou a školní knihovna r. 1885 Fr. Vyskočilem. Nejdéle zde působili učitelé František a Jan Slezák (otec a syn) od 1798--1839, Ant. Kopečný od 1852—1875 a Frant. Vyskočil od r. 1885 až do dneška.

Obec má celkem 63 ha. vlastních pozemků a obecních domů v ceně asi 10.000 K. K obci patří 734·8 ha. pole, 57·5 ha. luk, 2·4 ha. zahrad, 70·6 ha. pastvin, 184·8 ha. lesů a 64 ary rybníků.

Některá jména tratí: Borky, Brčíře, Bernůvka, Bezkoutí, Číhadla, Drážka u Hodka, Hradiště, Chválovec, Chmelenec, Jejkrabské, Krochoty, Klínek, na Křenci, Oddávky, Ochozníky, Ochoza, Pustá ves, Prášnice, Strážky, Stříbrné, Šošov, Vděčné, Vývoz, Zátoky, Zarážka, Zahumenice, Loučky, Žleb, Žlíbky.

Na „Krochotech“ jest mocný nános křemenných valounů a v nich po řídku roztroušeny vltavíny, jež tu r. 1878 objevil dr. Fr. Dvorský. Největší vltavín 154 gr. těžký nalezl u Kožichovic učitel Fr. Vyskočil. (Obr. 123.)

Na starší obecní pečeti měly Kožichovice rýč se 4 hvězdami. Přes 100 let drží domy rodiny Dudrova a Zahrádkova.

Jihovýchodně od Kožichovic na pozemcích čísel domovních 23 a 24, nynější trati „Pustá ves“ stála kdysi osada **Arklebice,** kteréžto matrona Heilwidis r. 1225 zaměnila s Kosovicemi klášteru třebíčskému za Oslavany. O ní jde pověst, že byla spálena ještě před husitskými válkami, protože obyvatelé počestné lidi olupovali. Připomíná se jako pustá ještě po 30leté válce. Na místě samém mimo střepiny a kusy spečené hliny ničehož nelze nalézti. Zdali po této vsi rytíři Hostákovští se psali „z Arklebic“, jest pochybno.[1]) Pole okolní nazývá lid „Jejkrabské“ (Arklebské), část pozemků bývalé

[1]) Pravdě se podobá, že Hostákovští z Arklebic jmenovali se dle zaniklé osady Arklebic u Oponěšic.

vesnice připadla ku Střítěži, neboť v urbáři r. 1558 poznamenáno, že má Střítež pustý kus po „Arklebovicích".

Ano ještě r. 1755 připomínají se pole pusté vsi „Jakravic", a sice bylo 373 13/32 měr rolí obdělaných, 159 7/8 měr nově obdělaných a 51 5/8 měr pustých. Drželi je lidé z Kožichovic (3/4 celku), z Okrašovic, ze Slavíček, ze Stříteře, z Vladislavě a z Pozďátek.

Pohromy, které osadu stihly, jsou zaznamenány tyto: Požáry r. 1822, 1824, 1826, 1846 (vyhořelo půl osady), 1862; 1866 zmrzlo vymetané obilí, Prusové osadivše vesnici zavlekli sem choleru, na kterou zemřelo 29 osob, r. 1867 a 1885 mor dobytčí, r. 1890 krupobití.

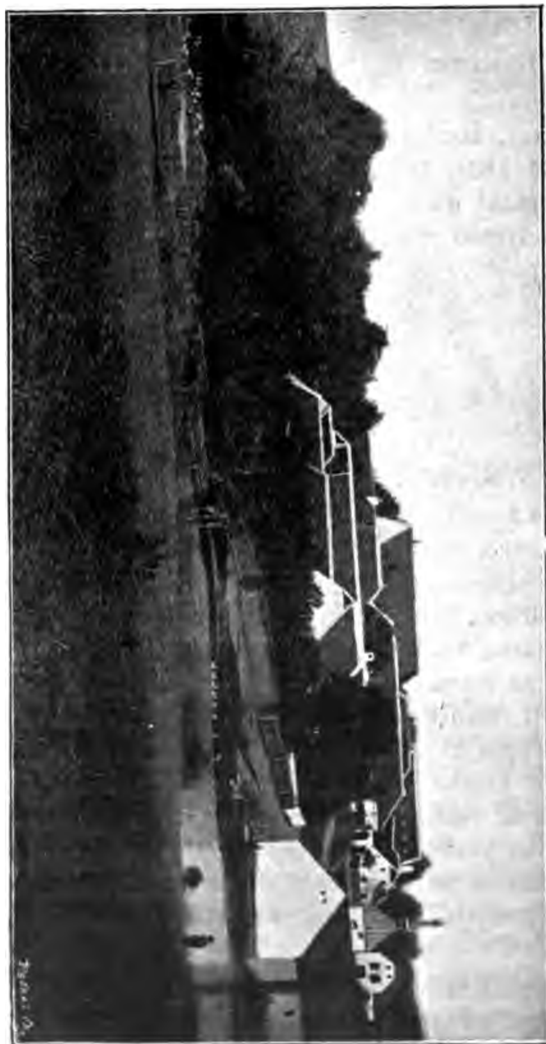
Kracovice

(do Kr-vic; v Kr-cích), 14 domů, 96 obyv.; od osob. jména Krac.

Vesnička, ležící v dolíku pod mírným návrším u dvou rybníčků: Žabky a Vesníka, měla r. 1802 13 čísel se 103 ob. (Obr. 124.) Domy stavěné z kamene a cihel obráceny jsou štíty do návsi, jež tvoří polokruh s kapličkou, postavenou r. 1866 ve středu. (Obr. 125.) Cesty vedou do Starče, do Slavic, Mastníka a k Třebíči. Domy mají vpředu zahrádky a za staveními zahrady. V nábytku i v kroji není nic zvláštního. U starostů chovají na památku zlatý čepec, který se dával zámožným nevěstám při zavíjení. Nad osadou jsou rybníčky: Kacíř, Fučík, Stejskalka a Posměch a poblíž osady na trati „Čtvrtech" lom, z něhožto prý Třebíčtí brali kámen na stavbu farního kostela. Přiškoleny a přifařeny jsou Kracovice do Starče. Kracovice původně byly klášterním majetkem benediktinů třebických, kterýžto opat Trojan r. 1440 prodal Náckovi z Kožichovic.

Měly pak Kracovice světské zemanské držitele, od kterých opět připadly ku statku klášterskému. R. 1556 postoupil je s Ptáčovem Vratislav z Pernštejna městu Třebíči. Tím staly se Kracovice poddanými třebickými, ale platívali též desátek na faru stařeckou. R. 1678 bylo zde 5 celoláníků s 55 měr. polí a 2 chalupníci bez polností. Na celolánu robotovalo se 156 dní

ročně s 2 voly, okolo sv. Jana Křtitele měli přidáno 13 dní sv.-janské roboty pěší. Chalupníci konali ročně 78 dní, 1 domkař 52 dní a podruzi po 13 dnech pěší roboty. Z celolánu dávali po

Obr. 124. Kracovice.

2 kuřatech. Město mělo u Kracovic 9 jiter polí, luk a pastvin, 24 jiter rybníků a přes 10 jiter lesů, kteréžto zboží posud drží. Výplata za celý lán obnášela 274 zl. 54 kr. městu a 97 zl. $8^2/_5$ kr.

faře. Nyní je zde 7 láníků, z nichž každý má na 100 jiter, a 7 čtvrtníků.

Jména tratí: Nad Vejvozem, na Čtvrtech, u Sádku, Kopaniny, na Dílech, ve Žlebě, na Blatnejch, na Kacířích.

Staré rodiny: Němcova, Urbanova, Vaníčkova a Linhartova.

Obr. 125. Kaplička v Kracovicích.

Obecního jmění jest 5·75 ha. pastvin a přes 3000 K hotových peněz. Do Kracovic patří: 170·5 ha. polí, 8 ha. luk, 1·5 ha. zahrad, 21 ha. pastvin, 19·3 ha. lesů a 4·4 ha. rybníků. Na pečeti jest kosa a rukojeť (klika).

Krahulov dříve Kraluhov,

od osob. jména Kraluh neb Krahul, má nyní ve 44 domech 310 obyv., katolíků, Čechů. R. 1870 bylo 281 obyv., r. 1890 290 obyv.

R. 1678 čítalo se v Krahulově 8 usedlých gruntovníků, kteří měli výsevku od 33—62 měr; 4 grunty byly pusté. Po rozdělení r. 1759 bylo tam 11 celolánů po 45 měr. polí, 1 čtvrtlán a 7 domkařů. Celolánik platil 12 zl. 44 kr. daně, 1 zl. 1 kr. gruntovní činže, odváděl 6 měřic popela a 12 otepí letiny.

Obec užívala 15 měr starých pastvin a 15 měr nových z vykácených lesů (seči) a nově založeného rybníka na 2 kopy. Za to odváděli 33 slepic, 3 kopy a 29 vajec, předli 28 liber lnu aneb místo předení hotově zaplatili 4 zl. 6 kr.

Osada leží po obou stranách silnice třebicko-brtnické pod Horou Krahulovskou, která dalekému okolí vévodí. (Obr. 126.)

Domy z kamene a cihel stavěné a omítané průčelím hledí do ulice, nestojíce těsně vedle sebe, nýbrž jsouce odděleny od sebe zídkami, kterými vrata vedou do dvorů. Světnice do předu mívají po dvou oknech. Ni v zařízení, ni v kroji nenalézá se něco svérázně zachovalého. Za staveními jsou ovocné zahrady.

Vesnice měla původně $11^1/_4$ lánu; nyní jsou lány většinou rozděleny na půllány.

K osadě náleži Parný mlýn ležící na vypuštěném „Parném rybníků“; vodu bere z výše položeného „Steklého rybníka“ od Hvězdoňovic.

Poddanské poměry byly podobné jako v jiných vesnicích na panství brtnickém.

K obci patří: 373·2 ha. polí, 32·6 ha. luk, 1·3 ha. zahrad, 33·2 ha. pastvin, 14·9 ha. lesa a 17·9 ha. rybníků.

Jména tratí: Sv. Petr, nad Studýnkó, Salikovské, za Ouvary, Padělky, Díle, v Březi, Stráně nad Strání, za Dolkou, Boroví, u Kovářového boroví, Okrajky mezi rybníky; starši názvy: Vorloček, u Hlošova, nad Véhonem, u Čmelkovýho.

Nejstarši rodiny jsou: Dvořáček, Matys, Smejkal, Vybíral.

Pod Krahulovem proniká zdejší rulu mohutná žíla prahorního vápence směrem k Sokolí.

Krahulov byl původně samostatným zemanským statkem s tvrzí, ze které se jižně od kostela zachovaly skrovné zbytky zdiva s hlubokými valy. Počátkem 14. stol. drželi Krahulov páni z Jakubova (předkové pánů z Pernštejna), z nichž jmenují se okolo 1350 Jimram starý, r. 1365 jeho syni Jimram, Filip a Žibřid, r. 1373 Vznata, syn Filipův, jakožto držitelé Krahulova. R. 1385 zapsali Jimram a Filip ves Krahulov Reimprechtovi z Březníka;

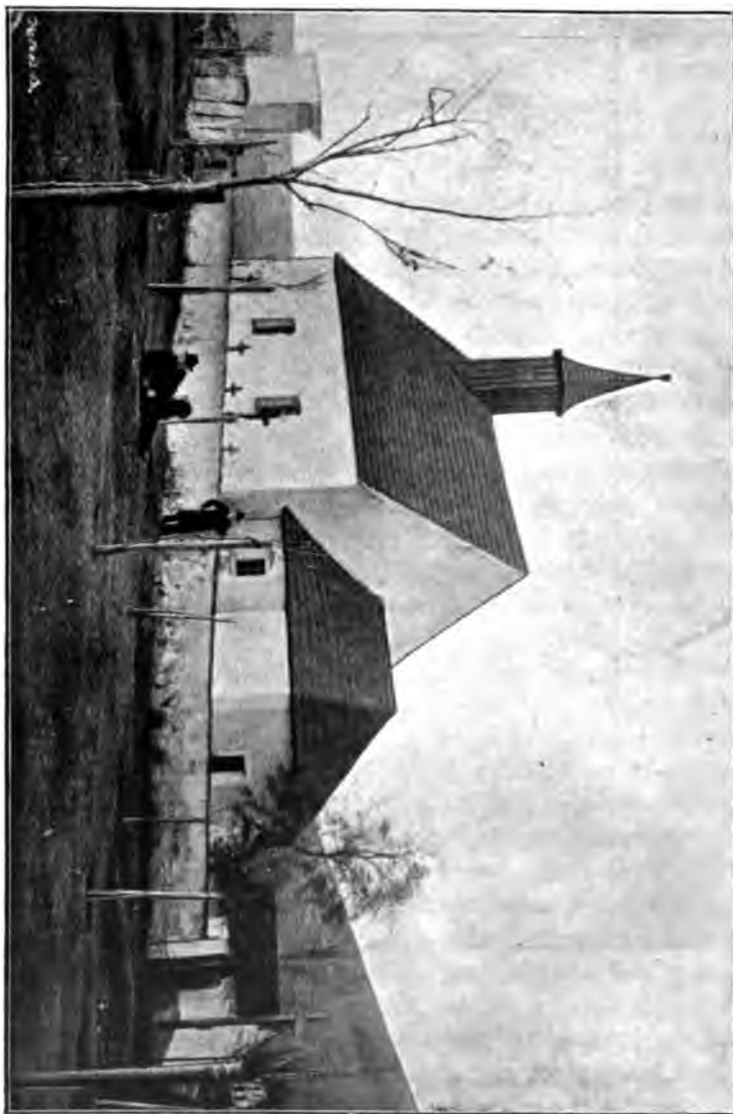
týž odporoval, když r. 1386 kněz Milota z Tavíkovic dvě kopy věna znova zapsati chtěl Marketě, vdově po Mikešovi z Dankovic, snad sestře shora uvedených bratří z Jakubova, které r. 1373 na

Obr. 126. Krahulov.

4 lánech, dvoře a zahradě jí vložil Vznata z Jakubova, dovozuje, že vše zboží krahulovské jest jeho majetkem. Již čtyry léta na to prodal Reimprecht, jenž držel také Lesonice, Krahulov Přibkovi

z Polánky a Bočkovi z Ruttendorfu, kterýž r. 1398 svou polovici Přibkovi dědičně postoupil. Po Přibkovi z Polánky dědil Krahulov

Obr. 127. Kostelík v Krahulově.

jeho syn Erasmus, jenž r. 1406 vzal na spolek Jana z Raussenpruku, avšak již r. následujícího vesnici prodal dobrodružnému

Hovorkovi z Hartvíkovic, který pouze část kupní sumy splatil, ba i na tuto peníze si vypůjčil. Na Krahulov i na Valč činil

Obr. 128. Škola v Krahulově.

nároky jakýsi Beneš Cardík z Kameničky, kteréhož Hovorka násilím z Valče vyhnal. Když r. 1409 Hovorka na dobrodružné výpravě zabit byl, obnovil Cardík právo své na Krahulov a psal

se ještě r. 1418 dle Krahulova. Markrabí Jošt daroval zboží Hovorkovo, jenž bez mužských dědiců zemřel, Mikuláši z Mochova r. 1410. Poněvadž tento dluhy Hovorkovy neplatil a dřívějších závazků nešetřil, povstaly žaloby věřitelů, ano Smil z Heraltic, jenž Hovorkovi ručil za 10 kop, vpadl r. 1410 násilně do Krahulova, a zboží tamějšího se zmocniv, „z lidí činže bral a jich šacoval", tak že bývalý majitel Erazim z Polanky jej ze 100 kop škody pohnal. Mikuláše z Mochova pohnali jistcové a věřitelé Hovorkovi, Adam z Račic (r. 1419) a Ondřej z Okárce (1412) a po smrti Ondřeje jeho bratr Vlček z Okárce (1414). Ještě před husitskými bouřemi prodal Mikuláš z Mochova Krahulov Janovi z Petrovic, jenž své ženě Kateřině na tom zboží 9 kop gr. pojistil, Po něm jmenují se na Krahulově r. 1464 bratří Mikuláš z Petrovic a Jindřich z Ratibořic, bezpochyby synové Jana Petrovského. Poslední z toho rodu majitel Krahulova byl Kristofor Petrovský z Hrochova, který r. 1499 „ves Kralohov i s kostelním podacím"[1]) vložil bratřím Zdenkovi a Burjanovi z Valdštejna a na Brtnici, od kteréž doby Krahulov panství brtnickému náleží.

Na jižní straně Krahulovské na kopečku stojí kostelíček sv. Petra (v okovech) a kol něho jest hřbitov. (Obr. 127.) Kostel tento, založen benediktiny třebickými, býval farním a patronát patřil benediktinům. První o něm zmínka činí se k r. 1307, kdy Jan, biskup olomucký, rozkázal farářům z Kněžic a Krahulova, aby proti lupičům kaple sv. Jana v Jihlavě prohlásili z kazatelny exkomunikaci. R. 1412, když Mikuláši z Mochova vložen byl do desk Krahulov i s patronátem kostelním, odporoval tomu probošt z Komárova jakožto zástupce opata třebického, dokazuje, že patronát náleží klášteru třebickému, a Mikuláš z Mochova právo to doznal, neboť prodal r. 1420 Krahulov, vyjímaje patronát. V 2. polovici stol. XV. klesl klášter třebický úplně a patronátu krahulovského zmocnili se majitelé statku; jak nahoře podotknuto, prodal Kristofor z Hrochova r. 1499 Krahulov i s kostelním podacím. Kdy přestala v Krahulově fara, nevíme udati, snad již počátkem stol. XVI; nikde dále se nepřipomíná.[2]) Kniha záduší krahulovského kostelíka založena byla za kostelníka Val. Lžičaře, souseda „Kralohovského" r. 1671.

[1]) O tvrzi již zmínka se nečiní; zdá se, že byla zbořena za vpádu Matyáše uherského na Moravu.

[2]) Avšak ještě ku konci XVII. psal se farář heraltický též farářem přibyslavským a krahulovským.

Kostelík sv. Petra v okovech, který péčí stařeckého faráře P. Aug. Fraňka dobrovolnými sbírkami zevně i uvnitř obnoven byl, má okrouhlý starožitný presbytář z tesané žuly. Na levé straně oltáře jest staré sanktuarium. Nynější vnitřní zařízení jest chudé a z doby novější. Krahulov byl, když fara zde zašla, přifařen do Heraltic, nyní do Starče.

Škola byla postavena r. 1882; bývá navštěvována asi 60 dítkami. (Obr. 128.) Budova jest přízemní; úhledné stavení okrášleno ovocnou a květinovou zahradou, již zařídil učitel Adam Balcárek, jenž od založení jako správce školy zde působí. Týž vede školní kroniku a postaral se o knihovnu žákovskou čítající na 120 kněh. Děti chodívali dříve do školy do Starče, hodinu vzdálené.

V Krahulově narodil se r. 1862 dr. Frant. Kuthan, znamenitý lékař, zakladatel a majitel léčebného ústavu (sanatoria) v Tišnově.

Křižanov viz Budíkovice.

Lhota Červená viz Červená Lhota.

Loukovice, vlastně Lovkovice,

(do L-vic, v L-cích, od osob. jména Lovek) mají ve 43 domech 233 obyv., katolíků, zemědělců. R. 1870 měly Loukovice 225, r. 1890 257 obyv.

Osada (vesnice) leží v údolí, chráněném na severu, jihu a částečně i na východě návrším, do údolí mírně se sklánějícím. Osadou protéká potůček, v blízkých Čáslavicích vznikající.

Půdorys osady jeví se jako obdélník na kratších stranách otevřený; na náves vedou 3 vozní cesty a 2 pěšinky. Domky stojí těsně vedle sebe; na náves obráceny jsou štítem; před domy jsou zahrádky, za domy dvůr a za ním zahrada, ve které umístěny jsou stodoly. Nábytek není starobylý, kroj je vesměs městský.

Na polích u Loukovic nalezena byla kamenná sekyrka a kus mlatu r. 1902.

Škola byla založena r. 1900; od té doby je tu pamětní kniha školní, knihovna žákovská (120 svazků) a učitelská (35 svazků). Od založení učí tu Karel Křivý, chvalně činný jakožto spisovatel a překladatel z jazyků slovanských.

Obecní pečeť: Radlice s dvěma větvičkama.

Přes 100 let drží rodiny rodný dům: Nahodilova č. 14, Němcova č. 2 a Trojanova č. 13.

Od r. 1885 jsou L. obcí samostatnou; před tím s Čáslavicemi tvořily jednu obec.

Obec má vlastních polností přes 1 lán; k celé obci patří: 262·5 ha. polí, 16 ha. luk, 4·3 ha. zahrad, 46·2 ha. pastvin a 11·7 ha. lesů.

R. 1672 bylo zde: 6 celolánů (po 82—86 měrách), jeden $^{3}/_{4}$lán, 2 $^{1}/_{2}$lány; r. 1749 k obci náleželo 876 měr pozemků, prý velmi neúrodných; řemeslníků tam nebylo. R. 1753 bylo v Loukovicích 14 láníků, kteří platili o sv. Václ. 16 zl., o sv. Jiří 11 zl. 37 kr., přádelného 1 zl. 14 kr., za husy 24 kr. a za jalovec 16 kr. Později robotovali ve dvoře bulíkovském.

Trati: Zahumenice, Polouděly u výhonu, Polouděly u Dlouhého Kamene (zde nachází se kamenná deska, na které jsou vyryty 2 meče zkřížené s nečitelným nápisem (prý švédským), Polouděly, Kopaniny za Skřípkem (býv. rybníkem), Padělky za Kocapilem,[1]) vrch, na němž dle pověsti lidové stával hrad hraběte Kocapila, který pak své sídlo na protější Sádek přeložil, Cikánky, Tašky a Babky.

Loukovice byly statečkem roztříštěným na několik dílů, jak z následujícího vysvítá:

R. 1349 daroval a odevzdal p. Vilém z Babic řádu křižovníků s hvězdou a jejich špitálu v Praze půl vsi Babic s polovicí patronátu, půl vsi Martinic (zašlých), půl vsi Loukovic a, co měl ve Vescích se všemi lesy, loukami a pastvinami. Na druhém díle, totiž na $3^{1}/_{2}$ lánu v Babicích, na 2 lánech a 2 čtvrtích v Loukovicích, na dvoře v Martinicích a ve Vescích zapsal r. 1350 Ješek z Babic (snad bratr předešlého) své ženě Markétě věno a r. 1361 vše to zboží jí odporučil k rukoum její bratří Jindřicha Hartunga a Hanuše z Haynraychu (z Byteše).

---

[1]) Kocapil snad z něm. „Katzenbühl" (kočičí vršek).

Týž Ješek své snaše Dorotě r. 1371 zapsal na vsi Lovkovicích 3 kopy a na dvoře v Martinicích, řeč. „Dampšovice", 46 kop. Po smrti svého muže Jana Vlacha z Babic prodala Dorota r. 1412 své věno na 2 lánech v „Lúkovicích" jisténiu Petrovi, jenž také od Zikmunda z Babic (snad jejího syna) statek v Loukovicích kupem získal a psal se Petrem z Lúkovic. Avšak ještě jiní držitelé části druhé vystupují. R. 1381 Mikeš, farář v Radostíně své sestře Anně v Lovkovicích půl lánu daroval, kteréžto zboží r. 1411 Václav Lovek z Jablonového prodal Hanslovi z Lovkovic, řeč Schelig, za 3 K 40 gr. a r. 1390 Mikeš Rulant s Taubenštejna (Holoubka) 2 lány v Lovkovicích prodal Jarosl. ze Šternberka, který právě od židů zakoupil hradiště sádecké a část Loukovic, čímž byl první krok učiněn závislosti Lovkovic na panství sádeckém. R. 1415 měl Jindř. z Valdštejna a na Sádku v Lovkovicích již 3 lány a 2 chalupy, na kterých mimo jinde věnoval své ženě Anně 500 kop.

Loukovice zůstávaly na dále roztříštěny na několik majitelů: R. 1492 Půta z Lichtenburku a Bítova vložil Vil. z Pernštejna ku hradu Sádku též půlsedma lánů a čtvrt v Lovkovicích, r. 1495 Bohuše z Bolíkovic Hynkovi z Bačkovic ves a tvrz Bolíkovice, ves Babice s kost. podacím, v Lokovicích lán, 2 půllány a podsedek, v Cidlině lán s tvrzí do desk vložil. — Bylať to ona polovice, která za bouří husitských řádu křižovníků odcizena do rukou světských se dostala. R. 1498 propouští se Henrichovi z Lichtemburka hrad Bítov s městem Budějovicemi, v Lovkovicích 6 člověkův.

R. 1511 Jindřich z Lichtenburka a na Bítově (dědic společníků sádeckých) vložil Bohušovi ze Zvole některé lány ve vsi Loukovicích a r. 1528 Vilém Kuna z Kunštátu a jeho choť Anna z Bačkovic zapsali Vilémovi Valeckému z Mírova ves a tvrz Babice, v Cidlině 1 člověka, v Martinicích 6 lánů, ves Bulíkovice a v „Lukovicích" 4 člověky, kterýžto ihned veškerý tento statek dal zapsati Bohušovi Hrubšickému z Čechtína. R. 1542 skoupil statky v Loukovicích Václav Chroustenský z Malovar, a sice od Hynka ze Zvole a Koldštýna 1 člověka, od Jana, Adama a Tristrama, bratří Hrubšických z Čechtína, 4 člověky a od Volfa Krajíře z Krajku na místě sirotkův po panu Adamovi z Hradce skoro celou ves. Tím se Loukovice dostaly s Milaticemi ke statku lesonickému, vyjímaje zboží sádecké, které r. 1551 Jaroslavem

z Pernštejna Zdenkovi z Valdštejna vloženo bylo. R. 1589 Petr Chroustenský z Malovar své manželce Anně Kořenské z Terešova vložil Jakubov, Šebkovice, Milatice a Loukovice. R. 1614 připadla prý ostatní část Loukovic ku panství sádeckému a zůstala pak celá ves s ním spojena.

Markvartice neb Markvatice

(do M-tic, v M-cích), od osob. jména Markvarta.

Dědinka tato rozprostírá se na mírném svahu podél potůčka v levo od silnice třebicko-předínské, sestávajíc toliko z jediné ulice (návsí); leží asi 20 minut severně od Roketnice, k nížto jest přifařena i přiškolena. Domy obráceny štíty na náves jsou nápadny stejným tvarem, majíce 2 okna v bytu, 2 okénka ve štítu a vedle obydlí zeď s dveřmi a vraty.

Původně drželi zde zboží páni z Heraltic; r. 1371 prodal Janek z Heraltic Bartošovi z Rokytenky vše zboží v Markvarticích, odkud se počal psáti z „Markvartic". Bartoš z Markvartic zapsal své ženě Anně r. 1376 na Chlistově věna 36 kop a r. 1381 na Markvarticích 24 kop, prodal r. 1387 Ramprechtovi z Krahulova 3 lány (bez čtvrti) v Jezdoňovicích a r. 1390 Přibíkovi z Pičína $7^1/_2$ lánů v Chlistově. Pozůstalá po něm vdova Anna spolčila se r. 1412 na své věno v Makvarticích a „Chlystově" se svým bratrem Albrechtem z Martinic. Později měly Markvartice stejné osudy s Chlistovem.

R. 1678 žili v Markvarticích 2 rolníci, kteří měli $^3/_4$lánu po $90^3/_4$ měrách, 6 pololáníků po $60^1/_2$ míře a 2 čtvrtláníci; po rozdělení r. 1756 měřil celolán jen 55 měr a bylo zde 11 celoláníků a 4 domkaři; mimo to drželi tu pole 3 rolníci z Chlistova. Z celolánu se platilo: 18 zl. 49 kr. daně, 1 zl. 1 kr. gruntovní činže, popela 6 měřic, letiny (listí) 9 otepí; lnu museli spřísti 43 liber.

Tratě se jmenovaly: Klozovice, na Borůvkách, na Klínku, Žlíbky, Luža, v Hradiskách.

Nyní bydlí ve 30 domech 203 obyvatelé, katolíci — Češi. R. 1794 žilo v 16 číslech 120 obyv.; r. 1870, když ještě patřily

do obce Heraltické, měli 165 obyv. a r. 1890 203 obyvatele. Nyní patří k obci: 209 ha. pole, 25·9 ha. luk, 3·4 ha. zahrad, 42·3 ha. pastvin, 24·2 ha. lesů a 0·5 ha. rybníků.

Mastník

(značí místo vystavěné na hlinité mazavé půdě), má 49 domů, 311 obyv.; r. 1870 bylo 262, r. 1890 268 obyvatelův. (Obr. 129.)

Vesnice leží na svahu a v dolíku potůčka Mastnického, jenž z nedaleké studánky vyvěrá, ve vsi rybníček tvoří a pod Dolním mlýnem ve Starči do Stařečky se vlévá. Starší domy hledí štíty do návsi k rybníčku; novější postaveny jsou nepravidelně. Domy vystavěny z kamene neb z cihel jsou od sebe odděleny mezerami. Za hospodářským stavením stojí konírna a chlév v jedné řadě a proti nim stodola s kůlnou; vzadu přiléhají zahrady. R. 1672 žilo v Mastníku 7 láníků (s 64 měr.), 7 půlláníků a 3 chalupníci; k obci patřilo 828 měr. R. 1749 rolí, zahrad a luk 969$^{3}/_{8}$ m.; dříví dostávali obyvatelé od vrchnosti proti platu 15 kr. za sáh; gruntovní daně platili vrchnosti o sv. Jiří 13 zl. 15 kr., o sv. Václavě 22 zl. 51 kr., přádelného 3 zl. 12 kr. a za jalovec 24 kr.

Nyní patří k Mastníku: 355 ha. pole, 22·2 ha. luk, 2·7 ha. zahrad, 31·8 ha. pastvin a 109·6 ha. lesa.

Později bylo 12 láníků; nyní jest 21 gruntův a něco domkařův; grunty i domky jsou smíchány. Celoláníci robotovali týdně 3 dny párem koní, pololáníci párem volů ročně 78 dní, pěší robota obnášela 6$^{1}/_{2}$ dne. Výkupné celolánu bylo 800 zl. šajnů.

Obec má asi 5000 K jmění v hotovosti a 15 měr pozemků. Kroj jest poloměstský, nábytek novější. Rodný dům drží nejdéle rodiny: Zahradníčkova, Novotných, Václavkova a Dokulilova. V Mastníku jest malá kaplička. (Obr. 130.)

Některá jména tratí: Padělky, Vinohrádky, Mecarty (z něm. Mithart). Blízký kopec směrem ku Slavicům sluje Kaňhora. Okolo Mastníka vede silnice ze Starče k Sádku, která v zimě hluboce sněhem naváta bývá. Školou i farou náleží Mastník do Starče; stará pečeť ukazuje radlici a dva šípy, nad kterými jsou písmena W. M. (Ves Mastník), v novější mají orlici.

Mastník připomíná se r. 1407, když Bohuslav z Holoubka vzal za společníka Jana z Lomnice a jeho syna Tasa na Mastník a Krasonice.

Obr. 129. Mastník.

Část Mastníka náležela ku statkům panenského ktáštera v Nové Říši, jak dokazuje půhon z r. 1436, kterým Anežka, převora kláštera Říšského, pohnala Jana z Lomnice, že jim drží

zboží jejich ve Vícenicích, Krasonicích, Mastníku a Budči; ze stejné příčiny pohnán byl r. 1482 Jan z Lomnice mladší.

Obr. 130. Kaplička v Mastníku.

Později (dle Volného před r. 1550) přivtělen byl Mastník ku zboží sádeckému, u kteréhož zůstal.

Mihoukovice viz Budišov.

Mikulovice

(gen. do Mikulovic, lok. v Mikulovicích).

Ves Mikulovice leží v údolí na úpatí hory Mikulovické a má v 49 domech 319 obyvatelů, katolíků, zemědělců, národn. české. Jméno má od zakladatele Mikula (Mikuláše). R. 1870 žilo zde 255 a r. 1890 298 obyv. (Obr. 131.)

Domy starší jsou většinou již přestavěny a nemají žádných výstupků. Jsou vystavěny vesměs z kamene a cihel, zomítány a několik z nich vypouklými ozdobami opatřeny. Budovy hospodářské jsou téměř u každého domu jinak rozestavěny. Rovněž nábytek ve světnicích, zhotovený většinou v době nejnovější (staré truhly slouží teď leč za míšačku pro dobytek), jest nestejně rozestaven.

Kroj lidu jest napodobenina kroje městského.

Kostela v obci není; obec přifařena je do Horního Újezda.

Škola založena byla teprve v r. 1896 a měla toho roku 64 do školy povinných dětí. Za prvního učitele dosazen Antonín Matoušek, jenž dosud zde působí.

Celá obec má: 286·1 ha. pole, 26·9 ha. luk, 4·6 ha. zahrad, 22·9 ha. pastvin a 69·1 ha. lesů.

R. 1672 byli v Mikulovicích: dvořák, jenž měl $1^1/_2$ lánu (78 měr), 4 celolánici (po 52 měr.), 1 půlláník, 3 podsedníci (12—16 měr) a 5 chalupníků. R. 1749 čítalo se v Mikulovicích 11 půllánů po 64 měr., 5 čtvrtlánů a 2 domkaři.

Význačnější jména polních tratí jsou: Polouděli, Hunky, Kloužek, Vlčiny, Vostrovy, Zahumenice, ve Špolíři, Kopaniny, za Kulatými ouvary, ve Žlíbkách, u Jazýrka; r. 1754 jmenuje se trať „u Brány“.

Lesy a kopce se jmenují: Kamejchy, Hora, Roubenec a Hoščanka.

Stará pečeť s nápisem: „Wes Mikolowice“ nese ve znaku strom (lípu), druhá ratolesť s 5 lístky, nejnovější s opisem „Představenstvo obce * * Mikulovice“ svaté naše apoštoly Crhu a Strachotu.

Dříve než Mikulovice připojeny byly k Sádku a později k Lesonicům, byly zvláštním zemanským statkem.

R. 1348 podepsán jest Vilém z Mikulovic na listině, kterou se urovnává spor o zboží lipnické. R. 1350 zapsal týž své ženě Elišce na 7 lánech a dvoře v Mikulovicích 100 kop věna; kdyby

Obr. 131 Půdorys Mikulovic.

však po jeho smrti vdovou nezůstala neb zemřela, směl jeho bratr Hulač 100 kopami ty lány vyplatiti. R. následujícího mimo zboží v Mikulovicích zapsal jí ještě 2 lány v Klučově. Na to Vilém brzy zemřel, neboť již r. 1356 Hulač z Mikulovic spolčil

se s Danielem z Čepího. Dvě léta po tom byl i Hulač mrtev, a Artleb z Lechovic (snad blízký příbuzný zemř. bratří) prodal právo své na Mikul. Danielovi z Čepího a dědicům Hulačovým za 230 kop.

Vdova po Vilémovi, Eliška, před svou smrtí odkázala věno Lovkovi z Drahan, „jenž zboží v Mikulovicích a 2 lány v Klučově, které obdržel od paní Elišky", odevzdal Dobešovi z Křižánkova, aby to věno zapsal své ženě Elišce. Tato r. 1378 jakožto vdova darovala je svým dětem, avšak s tou podmínkou, jestli ji poslouchati budou; pakli ne, má obdarování neplatným se státi.

Ku konci stol. XIV. bylo snad zboží mikulovské zadluženo oněm židům znojemským a brněnským, kteří r. 1387 prodali hradiště sádecké Jarosl. ze Šternberka. Neboť čteme, že stejnou dobou od nich Mikulovice koupil p. Ješek ze Svojanova, o němž desky zemské dále se nezmiňují, z čehož soudíme, že s pravými majiteli mikulovskými se vyrovnal.

R. 1390 Jan z Mikulovic, snad syn předešlé, prodal Mikulovice a 2 lány v Klučově, jak je držel věnem ve 240 kopách, Pavlíkovi z Nezamyslic a tento dvě leta potom zapsal to zboží Ondřeji Nelepovi z Ratibořic. Ondřej Nelepa ještě téhož roku zemřel, neboť syni jeho Jindřich a Mikuláš, bratří z Ratibořic, jménem ostatních bratří mladších prodali r. 1390 ves Mikulovice Václ. řeč. Opálka z Čekanic, kterýžto ihned tvrz a ves Mikulovice prodal Hynkovi z Valdštejna k Sádku, při kterém zůstaly Mik. až do r. 1447, kterého Jan z Valdštejna a na Sádku své dědictví v Mikulovicích prodal jakémus Čáslavovi, jenž se pak psal z Mikulovic; tento věnoval Anně z Kútů, své snaše (glori), na 6 lánech a 1 čtvrti šest kop a 15 gr. ročního důchodu R. 1464 činili Sádečtí opět nároky na Mikulovice (snad umluvené kupné neobdrželi), neboť Jan z Valdštejna a ze Slavkova pohnal Frant. z Libivé a Václava Melúna z Hradku ze 300 kop, že mu drží jeho zboží ves Mikulovice.

R. 1546 Mik. prodal a do desk zapsal Jiřík Čeloud z Palovic Tristramovi Hostákovskému z Arklebic; tento prodal je r. 1550 Marketě z Opatova. Od ní přešly r. 1553 na Floriana z Kojetína, jenž je ihned r. 1555 prodal Zdeňkovi z Valdštejna. Pak zůstaly u Sádku až před koncem stol. XVII., je od Sádku odkoupila paní Anna Alžběta z Grynersberka; potom měly stejný osud se statkem slavickým.

Náramеč

(gen. do Náramče, lok. v Náramči), odvozeno od osobního jména Náramek.[1])

Vesnice Náramеč leží v dolíku při silnici, která odbočuje od silnice třebíčsko-meziříčské na Budišov a Tasov; jest skoro pravidelně po obou stranách silnice rozložena. (Obr. 132.)

Východní část její výše stojí než západní, na které v nejbližším sousedství dědiny dva velké rybníky Kbel a Klínek se rozprostírají. Krásný pohled v době letní poskytuje rozsáhlý Kbel s pěkným ostrůvkem a zalesněným půlostrovem.

Od farní obce Budišova jest vesnice vzdálena něco přes 2 km., od okres. města Třebíče 9 km.; výška nadmořní jest 459·17 m.

Má 63 domy, z nichž 4 lány, 1 tříčtvrtlán, 9 půllánů, 7 čtvrtlánů; ostatní jsou domky a chalupy. Obyvatelů dle sčítání z r. 1900 447, všichni nár. české náboženství řím.-katol. R. 1870 bylo zde 53 domů s 407 obyv. a r. 1890 451 obyv.

Zahrádky v předu mají toliko tři domy; dříve bývaly na polední straně u všech domů, při stavbě silnice však zrušena z nich většina. Domy stavěny jsou vesměs z kamene. Stavebním kamenem bývá žula hrubozrnná, živcem často červeně zbarvená, kterou celé okolí přehojně poskytuje; ku stavbě budov veliké kusy zedníci hladce přisekávají. Na stavbách neomítnutých (stodolách a p.) zvláštním dojmem na cizince působí veliké ty hladce přisekané balvany.

Zdi domů visky jsou čistě bílené s černou podrovnávkou; malovaných domků není. Starší domy jsou z pravidla rozděleny v stavení hospodářovo a výměnek.

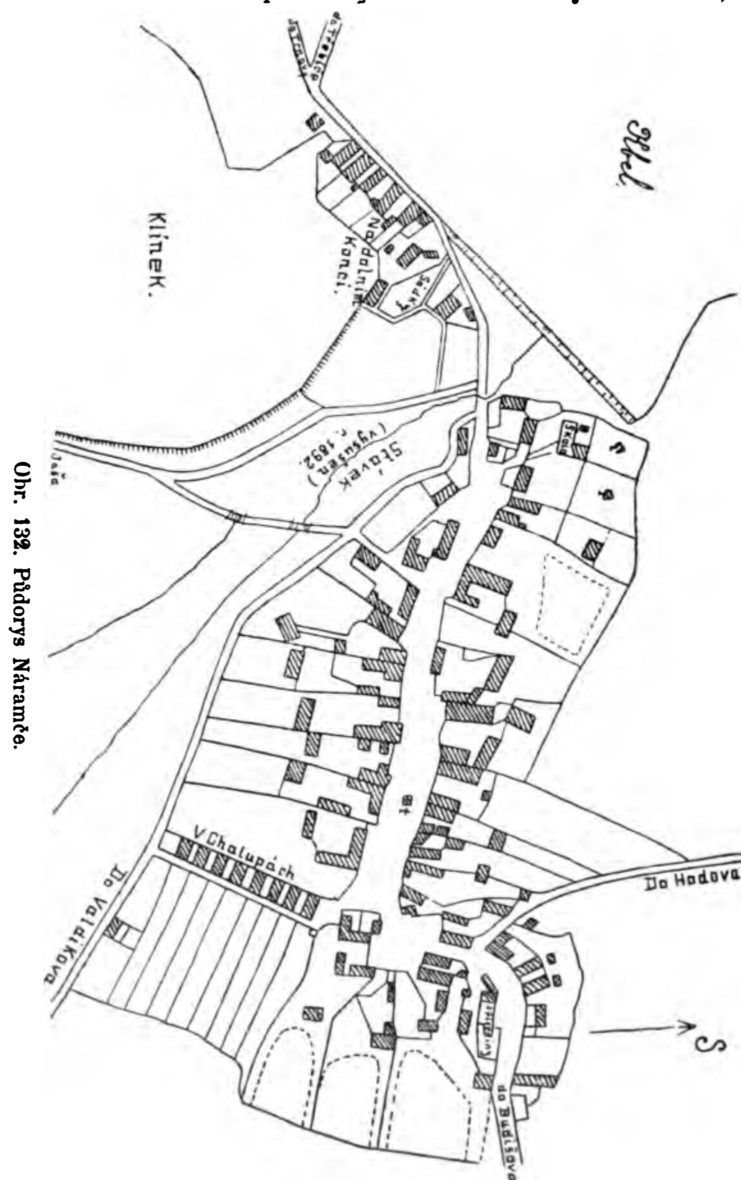
Budovy hospodářské mimo stodolu, která z příčin požárních opodál stojí, jsou pokračováním stavení obytného.

Nábytek je nečetný, zvláště v domech starých hospodářů: široká postel, stůl a 2 nejvíce 4 židle s lenochem plným s vyřezávaným srdcem v prostředku, a nohama šikmo rozestavenýma. V starších domech truhla, zřídka kde „malovaná", v novějších domech „kosten", který mladé hospodyně věnem přinesly. Také „jarmaru" v mnohých domácnostech uzříti lze.

---

[1]) Srovnej Třebeč od Třebek.

V kuchyni téměř všude najdeme stůl obyčejně dubový a lavice v úhlu kolem sporáku.* Tak zvané kuchyně studené, kde

Obr. 132. Půdorys Náramče.

vařilo se na ohništi v „rendlíkách“ třínohých, až na tři výjimky, úplně vymizely.

Obr. 133. Zbytky tvrze v Náramči.

Nevkusné krvavé svaté obrázky, starý a nový jarmareční brak, plní zdi světnice i kuchyně.

Kroje národního v obci není. Toliko dva staří výměnkáři chodí v černých koženkách s černým vyšíváním, které do vysokých, silně vyleštěných bot úzce upraveny jsou; také nosí tmavomodrou nebo černou vyšívanou vestu až ke krku na bílé kovové knoflíky „klimburáky“ upnutou, na krku červený nachový, v předu na uzel uvázaný hedbávný šátek a krátký s vestou stejné délky kabátek barvy tmavomodré. Staré ovčí kožichy s tulipány také jen zřídka lze spatřiti. Mladší nosí městskému kroji přizpůsobený a nevkusně upravený oděv. Ženského kroje staršího vůbec nelze spatřiti, za to šněrovačky a bluzky nevkusné velké oblibě u mládeže dívčí se těší.

V osadě nalezeny byly staré veliké popelnice, neznalostí byly však rozbity. Také výměnkář J. Šmíd našel, kopaje kámen, hrnek drobných stříbrných a měděných starých mincí, jež prodal židovi do Třebíče, něco koupil řídící učitel v Budišově.

Vesnice chová posud zbytky bývalé tvrze, jimž lid říká věž. Tvrz ta, která již r. 1370 stála, od r. 1560 jako rozbořená a zpustošena se připomíná. (Obr. 133.)

V století 17. (kolem r. 1690) prodány byly zbytky tvrze rodině Tůmů, kteří je opravivše, střechou pokryli, a obytné stavení si zřídili. V držení rodu toho podnes zřícenina jest a světnice, jakož i zachovalá krytá předsíň s výklenkovým oknem na původní rytířské sídlo upomíná. V předsíni jest deska s nápisem, jenž vápnem tak jest zalíčen, že jej nelze přečísti.

Lid jmenuje rodinu tu nikoli u Tůmů, nýbrž „z veže“, „zvežovi“, „u zvežů“, „stará zvežka“ a p.

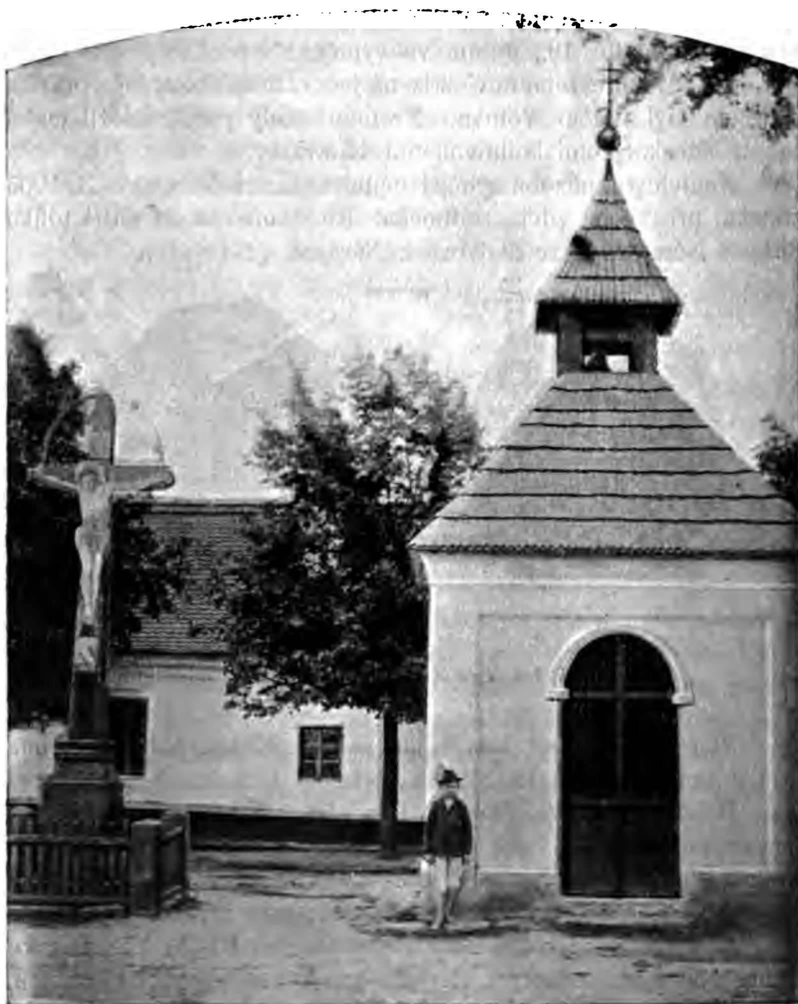
Ve vesnici jest kaplička se zvonicí. (Obr. 134.)

R. 1678 bylo v Náramči 10 celolánů (po 40 měrách), 4 půllány a 1 chalupa.

Z jednoho lánu 3 dni robotovali s potahem. Bylo jim konati všechny práce polní a při honech zvěř nadháněti. Byli-li dva z téhož domu v čas senoseče s kosou na louce, platilo jim to jako jeden den s potahem.

Úroků z jednoho lánu platilo se 25 zl. šajnů. Přírodních dávek: slepic, vajec a t. p. neodváděli. Po zrušení roboty zaplatilo se výkupu z 1 lánu 1500 zl.

Z obce zdejší chodili do školy do Budišova; r. 1788 odváděli rektorovi (Frant. Vyskočilovi, Janu Erbanovi atd.) od

Obr. 134. Zvonička v Náramči.

24 usedlých 13 mandelů a 6 snopů žita, od každého usedlého trochu hrachu, kousek lnu, koledy o posvícení 1 kr. a 1 koláč. O velikonocích po 4 krejcařích. Školné od slabikantů $1\frac{1}{2}$ kr. a

od čtenářů 2 kr. týdně. Roku 1812 bylo z Náramče 33 dítek školou povinných.

Když r. 1850, při velkém ohni v Budišově škola vyhořela, vyučovaly se po nějakou dobu děti z Náramče a Valdíkova ve stodole, v čísle 19., potom ve výměnkářské chalupě „ve veži".

R. 1874 otevřena nově zřízená jednotřídní škola, jejíž prvním učitelem byl Vilém Votava. Kroniku školy zdejší založil učitel Jakub Macek. Školní knihovna má 42 svazky.

Nejdéle tu působí nynější učitel Ladislav Veselský. R. 1905 zřízena při škole zdejší odbočka. Ke škole zdejší patří toliko dítky z Náramče a ze 2 dvorů k Náramči příslušných.

1. 2.

Obr. 135. Pečeť obce Náramče. (1. starší, 2. mladší.)

Polí je 463·6 ha., luk 66 ha., zahrad 2·7 ha., pastvisk 52 ha., lesů ponejvíce panských 769 ha, rybníků 17·2 ha.

Jména tratí: za Horou, Pančalov, Chmelence, kdež dle matné paměti chmel se pěstoval, Kopaniny, u Zápony. Vrch „Řepčák", „u Jilmu", na Vlašovských, Březiny; r. 1755 slula jedna trať „u Bártovy studánky". Pověst není o místech těch žádná.

R. 1904 založen byl sbor dobrovolných hasičů a téhož roku odbor „Národní jednoty", kterýžto má knihovnu o 120 svazcích.

Staré rodiny jsou: rodina Tůmů ve „věži" přes 200 let, rodina Šmídů přes 160 let, rodiny Roušova a Ujčíkova přes 100 let.

V pečeti z r. 1772 mají vesnický kříž. (Obr. 135.)

V obvodu obce jsou dva dvory: západní dvůr „Topol" a severozápadní dvůr „Obora". Oba náležejí popisnými čísly k obci

Náramči jsouce majetkem velkostatku Budišova. Poblíž dvora Topola stával mlýnek, který r. 1898 koupil velkostatek a jej za příbytky pro své služebníky upravil.

Nedaleko Náramče 8 minut směrem západním stojí „Nový Dvůr", patřící do katastru obce Trnavy; jest majetkem třebického velkostatku, avšak budišovský velkostatek drží jej v nájmu.

Skoro do 16. stol. byla Náramеč zvláštním statkem zemanů různých rodů, již se psali z Náramče. R. 1350 spolčili se bratří Mikuláš a Přecek z Náramče na zboží v Náramči a v Uníně. R. 1371 byl majitelem Náramče Mikuláš z Trnáčova, který své ženě Elišce na $6^1/_2$ lánu, 2 podsedcích a 2 krčmách 100 kop věna pojistil; on prodal Náramеč r. 1373 Bohuškovi z Evanče, jenž na tom ženě Dorotě 150 kop věna zapsal; za Náramеč koupil Mikuláš od znojemského měšťana Rodála ves Přeckov s tvrzí, vyjímaje 1 lán, který držel Húska a ve vsi Chrústově poplužní dvůr a pole jmenované „zemice Vilémovská". Bohuška z Evanče přenesl r. 1379 věno ženino z Náramče na Popovice a prodal Náramеč Buškovi, který se již dříve psal z Náramče a snad byl potomkem jednoho svrchu jmenovaných bratří Mikuláše aneb Přecka; Bušek své ženě Kuně pojistil na Náramči 50 kop, které po její smrti měly přejíti na děti. R. 1390 zapsal Anně z Petrovic, která za jeho syna Lvíka provdána byla, na půl Náramči 7 kop. Dle zpráv měl mimo Lvíka ještě dva syny, Buška a Petra. Tomuto zapsal r. 1407 Lacek z Kravař do desk ves Rudvíkov s lesem Březinou se závazkem ročně 3 kopy odváděti klášterů třebickému, načež Petr toto zboží ihned svému otci Buškovi, jenž pro to zboží rok před tím od Ofky, vdovy po Ondřeji z Okárce pohnán byl, postoupil. Vnučka Buškova, Kateřina z Náramče, obdržela téhož roku od Lacka z Kravař zboží v Heřmanicích obnosem 10 kop důchodů, na které se spolčila se svým mužem Zbyňkem ze Stichovic. Po smrti otcově vzal syn Bušek syny svého bratra Petra na spolek, kterými, jak se podobá, rod ten po meči vymřel; po smrti Buškově ml. z Náramče propůjčil markrabí Jošt r. 1410 tvrz Náramеč bratřím Mikuláši a Zbyňkovi ze Stichovic, kteréžto obdarování vtěleno do desk r. 1415. Zbyněk prodal Mikuláši Rudvíkov, sám držel Náramеč. Mikuláš, jenž se i na dále psal z Náramče, pohnán byl r. 1418 Blažejem z Přeckova, že mu rybníkem zatápěl dědiny (t. j. zděděné pole), načež r. 1420 jej Mikuláš pohnal z křivé

žaloby, že by mu vytápěl pole rybníkem, poněvadž musel rybník prázdný nechati, čímž utrpěl škody. R. 1436 pohnal Jošt Hecht z Rosic Ješka z Náramče, že mu pobral desátek na zboží v Cedlicích (Sedlci?). Byltě Ješek synem jednoho z bratří Stichovských a dále se nepřipomíná. Po smrti Mikulášově dědil Zbyněk Rudvíkov. Syn jeho Mikuláš z Náramče prodal r. 1446 Blažkovi z Přeckova Rudvíkov „vyjímaje patronát kostelní, co k oltáři[1]) náleží a vyjímaje půdu, kterou zaplavuje rybník Zikmunda z Arklebic nad starou silnicí rudíkovskou", a postoupil věno své matky Kateřiny v Dolních Heřmanicích Janovi z Lomnice, se kterým měl spor o les, získal však darem od Jiřího z Kravař a ze Strážnice ves Hroznětín. R. 1447 zapsal své ženě Elišce z Polánky na tvrzi a vsi Náramči 25 kop a pohnal Zbocha ze Sucendorfu, že nechce jako rukojmí platit za Zdeňka z Valdštejna.

Mikuláše (Mikše) pohnal r. 1464 Pavel z Ostrovnice, že jest mu rukojmím za správu za Přeckov, což mu měl vložiti do desk a toho neučinil, a Jan z Chlevského ze 210 kop, že mu byl rukojmím za správu za půl tvrze Tasova, r. 1466 Jan z Pulic z 900 zl. uh., „že ho nechce vyvaditi od paní Afry z Pukštajna a její synóv". Poslednímu, jenž se psal Jan Konšelský z Jinošova a z Pulic, připadl po smrti Mikšově právem Náramč.

Po r. 1470 byl dědicem Náramče sirotek po Konšelském, který zanechal mnoho dluhův; protož Valecký žaloval jistce Konšelského, totiž Pucovského a Panovce, na zaplacení. Páni na soudě r. 1475 vydali toto usnesení: „Poněvadž strýc sirotkův Čeněk, bratr Konšelského, sirotka se odřekl, aby rukojmí ten statek v moc vzali, aby udělali napřed správu na Náramč, napřed z toho statku aby bylo zjištěno věno paní Elišce Náramečské a Konšelské ženě taky, pak aby byly zaplaceny dluhy a, co zbude, by dáno panu hejtmanovi k uschování pro sirotka. Zároveň aby rukojmí za Konšelského na Jinošov učinili správu panu Valeckému".

Formulář prodeje tohoto sirotčího zachovala nám kniha Tovačovská následovně:

„My Hynek ze Lhoty,[2]) Vaněk z Panova, Václav z Pulic, první jistci a správci věcí dole psaných, z naučení panského a

---

[1]) Do Oslavan.

[2]) Hynek ze Lhoty a Púcova.

pro lepší sirotkův N. prodali jsme zboží Náramečské, totiž tvrz Nárameč s dvorem se vším příslušenstvím slovutnému panoši T. z K. za 1700 dobrých uherských červených — dále ručí i kupiteli i sirotkům."

Statek Nárameč koupil Tomáš z Kojičina, jemuž r. 1493 i Jinošov připadl.

R. 1477 sestry Dorota a Kateřina (bezpochyby dcery po Elišce) „připovídají se na Nárameč a na to zboží, že jsú z toho statku nic nevzaly a jsú toho dědičky".

R. 1481 připovídá se Jiřík Zahrada k Náramči se vším příslušenstvím.

R. 1490 vložil Tomáš z Kojičína (Goyczyna) tvrz Nárameč se vsí a dvorem Mrakšovi, Janovi a Petrovi bratřím z Noskova; tím Nárameč spojena s Budišovem.

Z rodu Náramečského připomíná se ještě r. 1498 výše uvedená Kateřina z Náramče, která na 2 lány a čtvrt v Rudíkově vzala Vávru na spolek.

Nová Brtnice,

neb Chaloupky, též Nová Brtnička, jest cinžovní vesnice založena ku konci XVIII. stol. na poštovní silnici brtnické poblíž odbočky kněžické. Spojena jest se Zašovicemi v jednu obec, má nyní v 15 domech 78 obyv. R. 1870 žilo tu 74 obyv. a r. 1890 83 obyv. Obyvatelé jsou katolíci, národnosti české, zemědělci.

Domy stojí po levé straně silnice a v pozadí nad nimi (649 m.) brtnická myslivna. (Obr. 13).

Přiškolena jest obec do Kněžic, přifařena do Heraltic.

Skrovné území vesničky vykazuje: 37·4 ha. polí, 13 ha. luk, 0·6 ha. zahrad a 4·3 ha. pastvin.

Obyvatelé živí se nejvíce lesními pracemi.

Nová Ves

leží na rovince; od ní na východ a severovýchod poloha pozemků k obci patřících zvolna se zvedá. Na ostatní strany mírně se sklání, až k údolí řeky Jihlavky, jež teče od osady ve vzdálenosti 800—1000 m., činíc na té straně přirozené hranice obce

Nové Vsi a sousedních obcí Petrovické a Přibyslavské. Obcí protéká malý potok, jenž z jara se rozvodňuje (odváděje vodu z okolních kopců směrem jihovýchodním) do řeky Jihlavky.

O založení osady ústní podání se nezachovalo. Nová Ves jest novější založení, jak jméno ukazuje: snad povstala po spustošení blízkých osad Dobrkovic, Víckova a Bezděkova; také Novoveská trať „v Hrdoňovicích" místo pusté osady značí. Nová Ves stála již r. 1459. Toho roku prodal opat Matěj 15 gr. ročního platu z Nové Vsi a z Bitovčic jihlavskému měšťanovi Rudlovi a téhož roku pohnal kněz Václav, kanovník kostela sv. Petra v Brně, Mikuláše Petrovského z Petrovic ze 100 hř., že béře obilní desátky z Nové Vsi, které příslušejí kostelu jeho v Přibyslavicích. Později připomíná se vždy jakožto část panství třebického.

R. 1556 žilo zde 13 láníků, kteří panství dávali úroků o sv. Václ 3 kopy 31 gr. 2 d., slepic o sv. Janě 29, vajec 5 kop a 5, sýrů 19 a 13 vozů drev povinni byli dovézti o vánocích. Mimo to 52 dní orali, 16 kop 15 snopů nažali, ozim žali 19 dní, jeř sekli 14 dni, jeř vázali 14 dní a obilí vozili 14 dní. Na louce „Opatůvce" musili séci travu, seno shrabati a na zámek svézti. Za desátek pšenice, žita, ječmene, ovsa a pohanky platili 8 kop.

R. 1678 žilo zde 13 láníků a 1 půlláník, avšak zcela jiných jmen než 120 let před tím; každý lán měl pouze 38 měr. Tratě se nazývaly: ve Větrovicích, v Křibech, na Dolinách, přes Horky, v Hrdoňovicích a Hrdoňůvky, na Sejtnici.

R. 1870 bylo zde 28 domů a 186 obyv., r. 1890 měla obec 33 domů, v nichž bydlelo 41 rodin se 215 obyvateli. Po 10 letech r. 1900 načítáno 33 domů se 46 rodinami a 197 lidmi.

Půdorys osady tvoří náves okrouhlou. Na návsi jsou 2 rybníčky a kol něco vrb. Z polí a okolních osad vede do návsi 5 vozových cest. Domy stojí podle sebe, aniž by měly mezer. Na náves obráceny jsou štítem. Jen ty, které v novější době byly přestavěny, obráceny jsou průčelím. Gruntovníci mají sídla uprostřed osady a tvoří náves. Domkaři bydlí mimo náves. Většina domů má v předu zahrádku; výstupků domy nemají. Stavěny jsou z tvrdého materiálu, cihel a kamene na vápenou maltu. Jsou zomítány a bíle olíčeny. Vespod pod okny pruh černý neb modrý. Štíty jsou beze všech ozdob malovaných i řezeb; starých letopočtů na domech nezříti. V stavení obytného pokračováním

je chlév; druhý chlév je proti obytnému stavení. Stodola je na zahradě. Nábytek je skromný a pochází z doby novější. Starý horácký kroj pominul; lid strojí se po městsku.

Za času poddanství konali občané zdejší roboty na panství v Třebíči. Z 1 lánu robotovali na panském 156 dní párem koňů neb volů. To jsou celé tři dny v témdni. Dostaviti se musili na zavolání; stálé dny k práci nebyly určeny. Kromě potahů měl každý celolánik 13 dní roboty osobní. Úroků platil 1 zl. $3^5/_{10}$ kr. ve stříbře. Po zrušení roboty platil 36 zl. 57 kr. ve stříbře výkupného.

Nová Ves jest přifařena do Červené Lhoty, se kterou jest spojena kamenitou $1^1/_2$ hod. dlouhou cestou.

Až do škol. r. 1905 Nová Ves školy vlastní neměla; děti chodily do Přibyslavic. Poněvadž není mostu přes Jihlavku, nýbrž toliko lávka, v jarní době, kdy řeka se rozvodňuje, nebylo možno dětem pravidelně školu navštěvovati. To bylo příčinou, že Nová Ves, ač má jen 36 dětí školou povinných, obdržela povolení zříditi si školu, prozatím výpomocnou. Knihovna školní s potřebnými pomůckami byla nákladem obecním před početím vyučování pořízena. Čítá 70 svazků.

Jmění obecní záleží v polích, pastvinách (za něž se bere ročního nájmu 450 K) a 2 rybníčkách. Tratě osady mají názvy: Podhají, Přeshůrky, Padělky, Chmelence, Setníky, Široké, Strážnice, Křiby, Hrdinůvky, na Dílech, v Končinách, Zahumenice, Zahrady.

Louky: Ouvratě, Bahnivé, Krátké, u Zahrad, Vobůrky, Knéžky, na Strážnici.

K obci patří: 325·3 ha. pole, 17·7 ha. luk, 2·8 ha. zahrad, 35·6 ha. pastvin a 36·2 ha. lesů.

Občané jsou vesměs hospodáři až na 2 obuvníky a 1 kováře; domkaři chodí do přibyslavské papírny. Proto bývá při hospodářství bída o dělnou sílu. Půda jest zde lehká, většinou písečná a vápenitá; suchý rok mívá v zápětí neúrodu. Krupobití řádívá tu velice zřídka, a to slabé. Požárem zničeno bylo r. 1894 téměř půl osady.

Spolků tu není.

Okrašovice

(do O-vic, v O-cích), nazvané dle osobního jména Okraš, tvoří se Slavíčkami jednu obec; ještě r. 1870 patřily s Čiměří, Pozďátkami a Slavíčkami do obce Střížovské.

Okrašovice mají nyní 108 obyv., z nichž jest 8 evang., ostatní katolíci; r. 1870 bylo zde 109, r. 1890 113 obyv.; všichni obyvatelé jsou zemědělci.

Dědinka leží na výšině $6^1/_2$ km. jihozápadně od Třebíče, poblíž silnice třebicko-dalešické, ze které dobře viděti dvůr okrašovský; mimo dvůr je zde 14 čísel, které štíty obráceny jsou na malou náves. R. 1840 byli zde 2 celoláníci, 1 půlláník, 4 chalupníci s poli a 4 domkaři. R. 1678 žili v Okrašovicích jen 3 půlláníci (po 35 měr.) a 3 chalupníci, r. 1755 3 půlláníci a 4 chalupníci.

Význačné tratě se jmenovaly: na Popeleckém, na Zahrádeckém, na Lipkách, pod Holoubkem.

Zbytky bývalé tvrze jsou v panském dvoře (Obr. 136.), kde jest myslivna, v témže dvoře jest též sirnatý pramen.

K obci patří: 203·2 ha. pole, 16·1 ha. luk, 2·7 ha. zahrad, 18·2 ha. pastvin, 6·5 ha. lesa a 4·6 ha. rybníků.

Přifařeny a přiškoleny jsou Okrašovice do Střížova.

Dle zakládací listiny kláštera třebického patřily Okrašovice k jeho původnímu majetku, bývaly však uděleny manům a tvořily zvláštní statek, na němž seděli různí vladykové, kteří tento statek často mezi sebou dělili.

Již r. 1350 spolčili se bratří Předbor a Bohunek z Okrašovic na vše zboží; r. 1361 zapsal Adam z Okrašovic svým sestrám Getrudě a Anně 2 lány v Okrašovicích; mimo Adama jmenují se r. 1366 bratří Beneš a Matěj z Okrašovic, kteří na své zboží se sstúpili. Adam prodal r. 1373 svrchu uvedené dva lány Ratiborovi a Václavovi z Myslibořic. Matěj pojistil své ženě Ofce r. 1376 25 kop věna a Janek ze Lhoty (snad syn po Benešovi) prodal r. 1373 dvůr a půltřetího lánu v Okrašovicích Přibkovi z Plešic a jeho ženě, načež tento přijal heslo z Okrašovic. On získal od Zigmunda a Artleba z Myslibořic r. 1386 ty 2 poplatné lány a 1398 spolčil se na zboží okrašovské se svou ženou Střekou a dcerou Eliškou, po případě s jejími potomky, které by měla od svého muže Pešika Bukovce. Přibek držel jen větší část

Okrašovic, ostatek patřil Ofce, vdově po Matěji z Okrašovic, která svou dceru Kláru 1407 vzala na spolek a tato svého muže

Obr. 136. Dvůr v Okrašovicích.

Petra r. 1409. Také vyskytuje se již r. 1403 jakýsi Jan Kosa z Okrašovic, přívrženec markr. Jošta, jemuž obec brněnská splácela dluh, který měl za markrabím. Byl to dobrodruh, jenž činil

nájezdy do dalekého okolí, jak současně půhony dokazují.[1]) Jan Kosa zakoupil se r. 1415 v Bošovicích a Křepicích a r. 1418 prodala vdova po něm Anna z Ronova své věno na Bošovicích a Křípově (v Křepicích) Anežce z Doubravice. Svrchu jmenována Eliška provdala se po druhé za Jana, řeč. „Provázek", a spolčila se s ním r. 1412 na věno své v Jilmové (u Tišnova). Syn její z prvního manželství Ondřej Bukovec z Okrašovic, oženil se téhož roku s Annou, dcerou Ctibora z Arklebic, které bylo pojištěno věno na Nové Vsi a na Okrašovicích.

R. 1420 Jan Provázek přenesl věno své ženy Elišky z vesnic Jilmové a Lažan na Okrašovice a ona vzala jej za spolek veškerého zboží v Okrašovicích, kdežto Ondřej Bukovec věno své ženy Anny z Nové Vsi a z Okrašovic převésti dal na Jilmovou a Novou Ves (u Tišnova). Ondřej Bukovec (neb z Bukovice) seděl na Střížově. R. 1446 vzala jej teta Kateřina, vdova po Hartmanovi z Bukovice, na spolek na Bukovici a Vlčí. Syn Janův, Mikuláš Provázek zapsal r. 1446 své manželce Elišce z Hodic na dvoře, 4 lánech a 4 podsedcích v Okrašovicích 100 kop věna a od své tety Kláry (z Jaroměřic) obdržel zápis na alodní dvůr, půl lánu a 2 čtvrti v Okrašovicích a roku 1437 pohnal Zdeňka z Valdštejna a ze Sádku ze 60 kop zadržených úroků, které Zdeněk slíbil za svého bratra Jindřicha; také pohnal Beneše z Krhova, že jemu a bratru jeho Janovi pobral všechen nadbyt ve dvou dvořích ve Vratišovicích, a své tetě Kláře z Okrašovic zapsal dvůr alod. ve Vratišovicích.

Stejnou dobou vyskytuje se s nimi ještě bratr Ctibor z Okrašovic; tento koupil se svým starším bratrem Mikulášem od Zdeňka a Vaňka (Janka) z Valdštejna a na Sádku 8 lánů, z jedním podsedkem za 60 kop ve vsi Římově (A. Č. IX. 261, 262.). R. 1448 pohnal Čáslava z Mikulovic, Viléma z Bolikovic a Divn. z Bohušic, že byli rukojmím za pana Zdeňka z Valdštejna a Jana ze Sádku a měli mu vložiti v desky to zboží (8 lánů a podsedek) v Římově. R. 1459 pohnán byl Mikuláš od třebického opata Matěje, že mu bezprávně drží mlýn pod Ctiměří, avšak týž opat vypůjčil si r. 1465 od něho penize.

---

[1]) R. 1407 pohnala ho Kačna, vdova z Jenče, že jí pobral zboží, r. 1408 Elška manž. Petrova ze Sovince pohnala Jana řeč. Kosu z Okrašovic, ze zástavy Semtic, protože za její vdovství pobral její chudým lidem, co měli.

Ondřej z Bukovice, jeho nevlastní bratří Mikuláš a Ctibor z Okrašovic čtou se na listinách třebického opata Matěje a zvláště na listě třebických manů za odboje měšťanů třebických, a to: Ondřej a Mikuláš jakožto zemané, Ctibor jen jako panoše. (Viz A. Kubeše: „Manové býv. benedikt. kláštera Třebického".)

Zdá se, že těmito třemi bratry rod zemanů Okrašovských po meči vymřel, neboť připomínají se po nich pouze dvě sestřenice, obě jménem Barbora. Jedna provdána byla za Jana Mrakeše z Noskova na Budišově, která jej vzala 1464 do spolku na dvůr ve Vratišovicích; druhá měla muže Hynka z Popůvek, jenž její věno 320 zl. z tvrze a vsi Okrašovic na Pozořice převedl a Okra-

Obr. 137. Znak Pohnány-ch.

Obr. 138. Znak Hejdy z Poříčí.

šovice prodal r. 1492 Markvartovi z Královic.[1]) Markvart držel Okrašovice do r. 1505, kdy je s dvěma dvory a „Kamenným mlýnem" vložil Matyášovi z Vyškovce, kterýžto ihned svého otce Václava mocným učinil poručníkem dětí svých a statku svého v Okrašovicích.

Na to po celé půlstoletí není záznam o statku okrašovském, až teprve r. 1567, kdy Anna a Lida, sestry z Nihova, vkládají Kryštofovi Kunovi z Kunštátu tvrz a ves Okrašovice a tento je za sebe i za svého bratra Smila Kunu vkládá Ctiborovi Pohná-

[1]) Již toho roku čteme Markvarta z Královic a na Okrašovicích jakožto svědka na listině Mrakeše z Noskova.

novi z Pohnany; týž dobrou vůlí je propustil roku následujícího panu Smilovi Osovskému z Doubravice, ale Smil Okrašovice i s Pozďátkami vložil nazpět Ctiborovi Pohnánovi r. 1568. (Obr. 137.) Po smrti Ctiborově mocní otcovští poručníci dítek a statků jeho: Jindřich Kralický z Králic, Prokop Čabelický ze Soutic a Mikul. Naz z Chřenovic prodali r. 1576 tvrz a ves Okrašovice a ves Pozďátky se mlýnem a se vším Janovi Hejdovi z Poříčí. (Obr. 138.)

Obr. 139. Znak rodu z Khynastu.

R. 1592 svědčil Jan Hajda z Poříčí a na Vokrašovicích na listě Smila Osovského pro sirotky třebické. Po něm dědil syn Adam, jehožto jediná dcera Barbora se provdala za Viléma z Khynastu, který Okrašovice r. 1632 prodal Adamovi z Valdštýna. Od té doby jsou Okrašovice částí panství třebického. (Obr. 139.)

Okřešice

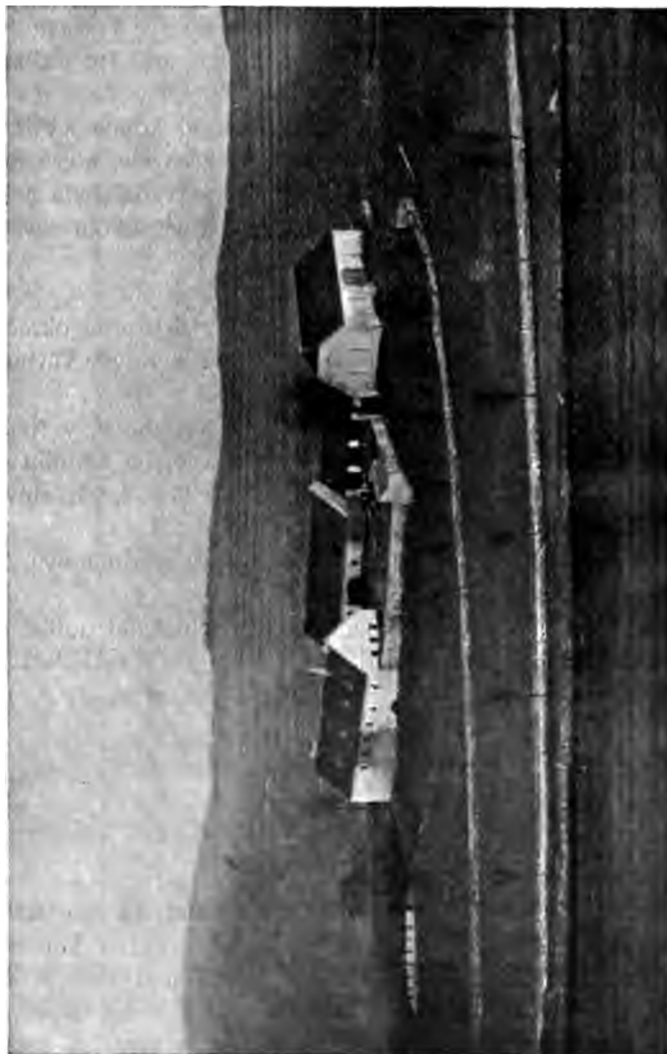
(do O-šic, v O-cích) od osob. jm. Okřiš,[1]) leží na úpatí hory Strážnice, která na západ od osady vystupuje. Tato má podobu podkovy na východ otevřené; uprostřed návsi jest silné zřídlo vodní, z něhož se napájí rybníček, z kterého vytéká potůček směrem k Bohdíkovicům; také stojí na návsi kaplička, kovárna a 4 chalupy. Celkem jest zde 13 statků, 6 čtvrtek, 12 chalup a škola; ve 33 domech žije zde 239 obyv. Roku 1870 bylo v Okřešicích 178, r. 1890 240 obyv.; mezi obyvateli, kteří se živí hospodářstvím, jest 8 evangelíků.

R. 1556 drželo mimo 13 gruntovníků ještě 32 přespolních lidí zdejší pozemky, a to z Benetic, Bohdíkovic, z Čihalína, Podklášteří, se Lhoty a z Přibyslavic. Uroků dávali dohromady: 5 kop 25 gr. o sv. Jiří a o sv. Václavě, 69 slepic, 7 kop vajec,

---

[1]) V půhonu z r. 1370 čteme: „Jurati in Roketnic: Janek et Okřiš". Okřiš jest hrubá mouka, namletá okřesaným žernovem.

69 sýrů; z pustých luk a rolí 7 kop 3 gr., 26 kyt konopí a 2 míry hrachu o sv. Martině, „již uroď se neb neuroď“; mimo to

Obr. 140. Dvůr Vartenberk.

$18^1/_2$ dne orali, 26 dní obilí žali,[1]) 13 dní jeř a 13 dní na lukách sekli, 13 vozů dřeví dovezli; místo desátku z obilí a pohanky platili 6 kop.

[1]) Zvláště ještě nažíti museli 130 kop.

R. 1678 bylo v Okřešicích 10 celolánů starých po 35 měřách, 3 nové lány a 1 chalupa.

Dle patentu z r. 1775 robotovali z 1 lánu 3 dni téhodne po celý rok s potahem a od sv. Jana do sv. Václava 13 dní pěšky. K obci patří 286·2 ha. pole, 61·8 ha. luk, 1·2 ha. zahrad, 48·1 ha. pastvin a 74·2 ha. lesů.

Škola jednotřídní jest v Okřešicích od konce XVIII. stol.; přiškoleny jsou Bohdíkovice, dříve též Račerovice, které r. 1902 byly vyškoleny. Nová školní budova vystavěna byla r. 1878; nejdéle zde působila učitelská rodina Kučerova. Školu navštěvuje asi 80 dítek.

Školní knihovna má 210 svazkův.

Přifařena jest osada do Červ. Lhoty. Do území okřešského patří asi 2 km. na severozápad vzdálený panský dvůr Vartenberk, který jest z daleka viděti. (Obr. 140.)

Význačná jména tratí: u Klení, na Křižanově, v Němcích, Střence, Pařezná, u Němcůvky. Paňourovce, na Holubu; staré názvy: pod Strakou, na Holoubku, v Mokří, v Trenči, v Kozlůvkách; louka „Pikhartůvka".

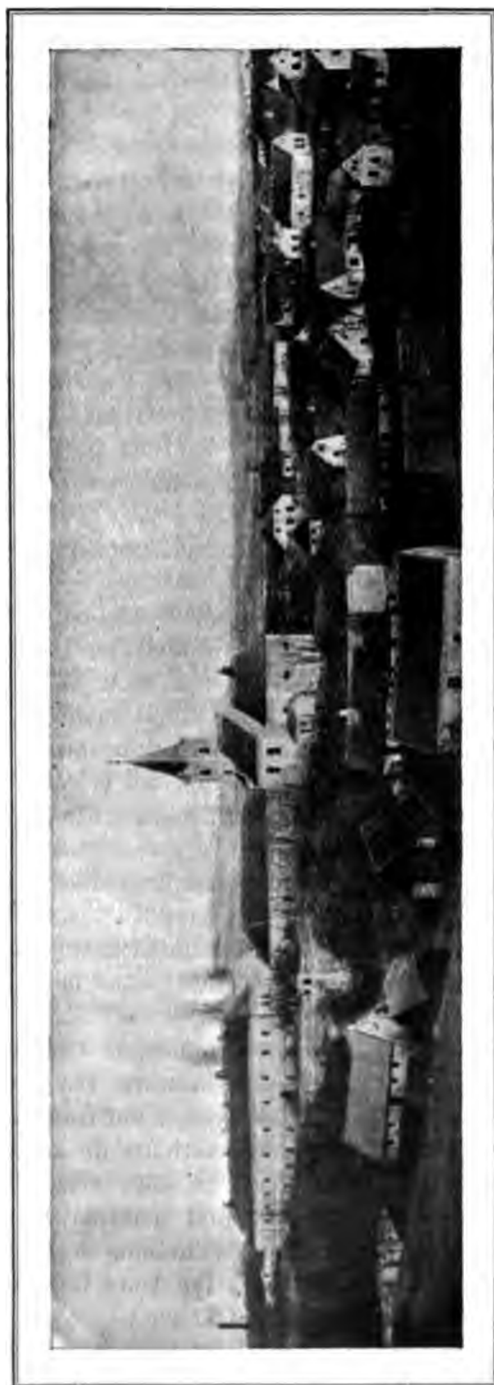
Staré rodiny jsou: Čapkova, Marešova, Najmanova, Nevrkalova.

Okřešice založeny byly benediktiny třebickými poblíž místa, kde stávala zaniklá vesnice Křižanov, která se v zakládací listině jmenuje, na niž připomíná blízká trať „na Křižanově". Osada patřila vždy panství třebickému.

Okříšky

(do Okříšek, v Okříškách), špatně Okříško, Okříška neb Okřížko,[1]) leží na rovině podél silnice, část po mírné stráni a kolem rybníka, jímž protéká potok Okříšský. Výška nad mořem obnáší 480 m., katastr. a pol. obec čítá 6·13 km.^{2} rozlohy. Domy stojí po skupinách nepravidelných, stavěny jsou z tvrdého materiálu a obíleny; tři domky jsou ještě dřevěné. Obec čítá 144 čísel, a patří k ní samota hostinec „Loudilka", vzdálená asi 2 km., se 3

[1]) Okříšky odvozeno od slova Okřešice, jako Slavíčky od Slavice; osada původně nazývala se Okřešice, nyní na rozdíl blízkých Okřešic Okříšky.

Obr. 141. Okřísky.

domky; obyv. napočítáno r. 1900 961. R. 1870 bylo zde 651, r. 1890 782 obyvatelů. R. 1903 zuřil v obci zhoubný požár, jenž zničil 21 čísel. (Obr. 141.)

Obyvatelé zdejší bývali většinou rolníci a domkaři; tito nacházeli práci u velkostatku. R. 1872 postavena byla u zdejší obce dráha severozápadní s nádražím v místě; a když mimo to r. 1885 vystavěna byla od Brna dráha st. spol. s nynějším rozsáhlým nádražím, počal stavební ruch i v obci, a stavěly se nové domky, čímž se obec značně rozšířila, a usadili se zde i mnozí řemeslníci. (Nyní jsou v obci 4 hostince, 2 kupci, 3 pekaři, 4 řezníci, 3 kováři, 4 obuvníci, 2 mlynáři, 2 stolaři, 2 zámečníci, 2 koláři, 1 tesař, 1 krejčí, 1 bednář, 1 sklenář, 1 klempíř, 3 trafiky, 1 pletárna, 1 cihelna panská). R. 1892 postavil Fr. Engelmann z Brna v obci parní pilu, která náleží nyni velkostatku, a zřízen byl u velkostatku lihovar.

V místě jest c. k. poštov. a telegr. úřad.

Starých památek zde není.

V obci byli jen $^1/_2$láníci a $^1/_4$láníci. Robotovali u zdejšího dvora, a sice $^1/_2$lánik týdně $1^1/_2$ dne s dobytkem, $^1/_4$l. 3 dní pěšky; chalupníci ročně 13 dní pěšky a 4 z nich 26 dní, poněvadž jich domky stály na půdě panské. Výkupu platili $^1/_2$l. po zrušení roboty 200 zl. stř. za robotu a desátek dohromady.

R. 1776 měli celoláníci pouze po 26 měrách a louku na 1 fůru sena; platili daně po 11 zl. 29 kr., činže gruntovní 17 kr. a odváděli 6 měřic popela.

Na blízku Okříšek, $^1/_2$ hodiny na jih vzdálena, leží na cestě z Krahulova do Heraltic hospoda „Loudilka“.

Filiální kostel zdejší patří velkostatkáři, stojí na jeho půdě, a byla při něm dle Volného kdysi krátký čas fara. Na věži jsou 2 zvony, jeden z r. 1500.

R. 1895 musili věž zbourati, poněvadž trhliny na ní vždy více se rozšiřovaly, a r. 1897—8 byla nová věž postavena, při kteréžto příležitosti byly kostel a nynější loď rozšířeny a sakristie přistavěna; též koupeny byly nové varhany do kostela u J. Zachystala v Třebíči za 900 zl. Znak ze staré věže nad vchodem zasazen do nové věže. (Stojí tam pod znakem: Anno 1673. Perillustris ac generosus D: Joannes Wilhelmus de Levese Dominus in Okrisko. Perillustris ac generosa D: Anna Elisabetha de Levesin nata de Hornek Domina in Okrisko.)

Náklad na všechno nesl kníže Em. Collalto, obyvatelé přispěli ruční prací a dovozem cihel, kamene a písku.

Služby Boží konaly se zde druhý svátek o Božích hodech a každou neděli po zasvěceném svátku P. Marie; nyní se zde konají každou druhou neděli, začež dostává farář z Heraltic 60 K ročně. Mimo katolíky jest zde jedna rodina židovská. Do r. 1866 pochovávali z Okříšek na zdejší hřbitov kolem kostela. Toho roku vypukla v obci cholera a na hřbitově nebylo více místa, proto pochovávali na hřbitov do Heraltic, což se dělo do r. 1882, kdy zřízen byl v obci nový hřbitov, kam od toho času mrtvoly pochovávají.

Obec Okříšská přiškolena byla do r. 1864 do Přibyslavic. Toho roku povoleno zříditi samostatnou školu triviální, závislou na farní škole v Heralticích. Učitel měl platu roč. 210 zl.; školou povinných dětí bylo 61. R. 1879 bylo šk. dětí přes 100 a vyučovalo se polodenně; r. 1884 rozšířena byla škola na dvoutřídní, ale vyučovati se počalo r. 1891, až byla postavena nynější nová škola; r. 1906 rozšířena jest na trojtřídní. Pamětní knihu založil r. 1889 nynější správce školy Josef Bradáč, který zde od r. 1878 působí. Knihovna školní, založena r. 1890, má 168 svazkův.

Obec má 6·3 ha. polností, 1·7 ha. luk a 14·9 ha. pastvin. Všech pozemků jest: 372·7 ha. polí, 31·6 ha. luk, 4·9 ha. zahrad, 40·1 ha. pastvin, 151·4 ha. lesa a 5·8 ha. rybníkův.

Obecní trati se jmenují: Zahrádky, Strážnice, Jáchlů kopec, Hora pl., na Chumelkách; Luh, Služanov, Hořeřice; Hora, v Milíři, Suchý kopec, Kamenný vrch, Vavruška; rybníky: Vohrada, Babí ryb., Zámecký, Pilný.

Spolky v místní obci jsou: hasičský od r. 1894 a čtenářský od r. 1898, jenž má svou knihovnu.

Okříšky patřily ku hradu Rukštejnu a měly stejné s ním držitele. Od pánů z Valdštejna, majitelů hradu Rukštejna, propůjčeny byly v manství jako blízké Petrovice rytířům z Hrochova, ze kterých Mikuláš je obdržel do vlastnictví od krále Jiřího z Poděbrad.

Dle Švoje náležely Okřišky s (pustými) Hořeřicemi r. 1530 Janovi a r. 1533 Heřmanovi z Hrochova, jenž je zanechal svým bratřím Janovi a Jiřímu.

R. 1540 dědily Apolonia a Dorota z Janovic po svém dědovi Janovi Petrovském z Hrochova Okříšky a Vostopovice

(u Brna). (Obr. 142.) Tyto prodaly O. Janovi Herynkovi ze Slupna, který je držel od r. 1560—1576, od něhož přešly na Jiřího Rechemberka ze Želetic, jenž je prodal r. 1617 paní Sybile Slavatové, roz. z Roupova; r. 1622 držel je manžel(?) její Jan Slavata, kterémuž odňaty byly konfiskací; r. 1636 prodali páni Jindřich a Zdeněk z Náchoda ves a tvrz Vokříšky vladykovi Vítovi Jindřichovi Portovi z Arlesberka; od něho přešly trhem na vojenského komisaře Jihlavského kraje Jak. z Levese, jenž dle pamatného obrazu v okříšském kostele chovaném dne 9. října r. 1648 skonal; jeho manželka zemřela před ním v únoru téhož roku. Po smrti jeho držel je syn Jan Vilém Vojtěch z Levese,

Obr. 142. Znak pánů z Petrovic.

Obr. 143. Znak pánů Věžníků.

jenž své manželce na Okříškách 1500 zl. věna zapsal, r. 1673 zdejší kostel postavil a brzy na to bezdětek zemřel. Jeho manželka Eliška, roz. Hörner z Horneku, po druhé se provdala za svob. pána Kristofa Pavla barona Věžníka (Obr. 143.) a, když tento zemřel, prodány byly Okříšky r. 1706 ve prospěch zadlužených dědiců Eleonory Kateřiny, Maxe Antonína, Rudolfa, Marie Alžběty, Evy Markety a Bohumila Felixe Norbertovi Lvovi šl. Hochovi. (Obr. 144.) Jeho syn Filip Ignát ryt. Hoch prodal r. 1741 Okříšky s Pokojovicemi za 59.500 zl. Karlu Heřmanskému z Heldenherzu, pro jehož nezletilé siroty Okříšky s Pokojovicemi r. 1751 Tomáši Vinciguerrovi hr. z Collalto za 51.600 zl. prodány byly. Tím Okříšky dostaly se k Brtnici, ale dosud za zvláštní, alodní statek se považují.

Z památných událostí budiž uvedeno:

R. 1608 dne 30. dubna opustil král Matyáš, bratr Rudolfův, Znojmo a táhl na Třebíč, kde se zdržel 2 dny. Na to u Okříšek učinil prohlídku svého vojska, kterého bylo na 20.000 mužů. Mezi vůdci byli z Moravanů Ladislav Velen a Diviš z Žerotína. Po té táhl na Brtnici a Jihlavu, kdežto pobyl od 5.—8. května.

Jihozápadně od Okříšek poblíž cesty do Heraltic stávala kdysi osada Hofeřice, která s Okříškami tvořila jeden statek. Památkou po ní jsou posud rybník Hoferský (vysušený), Hoferská hráz a pole Hofeřice (Služanov?).

O majitelích Hofeřic dočetli jsme se, že je r. 1466 držel po svém otci Jindřich z Ofeřic, kteréhož pohnal jeho svak Herynk ze Slupna, že své sestře a jeho manželce věna vydati nechce; také pohnal Erazíma z Dlouhé Brtnice ze 30 kop, že vydal z Hofeřického zboží 100 zl. uh., kterými ho měl vyvaditi z rukojemství za mladého Svinku, a on to dobře věda, dal je jinému. Jindřich z Hofeřic oženil se s Kateřinou ze Slupna, které r. 1492 vložil ves Hofeřice, avšak již r. 1496 zapsal je i s dvory Janovi, Kristofovi a Heřmanovi bratřím z Hrochova, kteří je spojili s Okříškami.

Obr. 144. Znak ryt. Hochů.

Jan z Hrochova r. 1530 učinil poručenství o svůj statek, totižto ves Ostupovice, ves Okříšky a ves pustou Hofeřice se vším příslušenstvím Apoléně a Dorotě z Janovic.

Po Hofeřicích psali se ještě dlouhá léta potomci Jindřichovi, kteří zdědili Zarubice u Myslibořic, jak svědčí náhrobní kámen v kostele brtnickém:

„Tuto leží pan Jindřich Zarubský z Hofeřic a na Červenej Lhotě, který svůj život dokonal v sobotu po všech Svatých léta Páně 1571.“

Opatov

značí základ neb majetek opatův; nazývá se v listinách též Opatovice a Vopatov.

Opatov leží v údolí potoka Brtničky ve výši 581 m., vzdálen 17 km. na západ od Třebíče. Jest to největší městečko okresu Třebického do počtu obyvatel a velikosti území. (Obr. 145.)

Osada pozůstává z náměstí, na kterém jsou postaveny grunty, pak ze 2 skupin na pravém břehu Brtničky, jež se nazývají „Nikerak“ a „Ples“, kde stojí chalupy domkařův. Domy stavěny z kamení a z cihel stojí buď štíty neb průčelím na náměstí, v jehož středu viděti školu mimo některá jiná stavení. V uspořádání statku, v rozestavení nábytku neliší se Opatované od svých sousedů; kroj národní vyhynul. Před domy jest jen několik zahrádek.

Opatov měl r. 1900 ve 232 domech 1390 obyvatelů, Čechů, ponejvíce zemědělců.

R. 1840 žilo v Opatově ve 153 domech 1201 obyv., r. 1870 1634 a r. 1890 1422 obyvatelův. Úpadek počtu obyvatelstva v posledních letech souvisí s úpadkem sklářství v kolonii Karlíně, kde dříve na 400 dělníků bývalo zaměstnáno. Nyní jest tam hospodářský dvůr, myslivna a domky pro dělníky; celkem 115 duší.

R. 1678 byla zdejší krajina ještě tak zpustošena, že v městečku Opatově bydlelo jen 25 gruntovníků, kteří měli po 24—50 měřicích pole, a 4 domkaři; 40 gruntů bylo pustých, jichžto pole vrchnost si přisvojila, aby na nich založila ovčírnu. O zašlé osadě **Petrůvkách** [1]) vypravovali tenkráte staří lidé, že spustla před 200 lety, že jest zarostlá lesem a hranic její nelze více zjistiti; avšak z Opatova lidé užívali u zaniklé osady na 60 měr, ze kterých dávali desátek. Roku 1776 bylo v Opatově 40 celoláníků, kteří měli jen po 35 měr. polí mimo 2 míry pusté; pololáníků bylo 18, $^{1}/_{3}$láníků 3 a domkařů 27. Jednotlivci nerobotovali, nýbrž celá obec platila za všechny 300 zl. a vykonávala následující povinnosti: Společně osívali panské, dělali na lukách u Zlatomlýna a v žlebě „Šeneklovském“ seno a otavu, posekli panské obilí, nadělali povřísel a sváželi obilí do sýpky brtnické; v zimě vozili ryby z rybníků, dodávali při honech 50 honců, nadělali 150 sáhů „domovního“ dříví, které do sáhů srovnali; ženské stříhaly ovce a odváděly do kuchyně 114 slepic.

[1]) Petrůvky Velké byly již r. 1505 pusté; pozemky jejich drželi lidé z Opatova, Heraltic, Petrovic a Krahulova.

Obr. 145. Pohled na Opatov.

Poněvadž velkým požárem r. 1696, který zničil kostel, faru a půl Opatova, farní kronika a staré listiny shořely, povstaly o původu kostela a zdejší fary zprávy mylné a nezaručené.[1]) Katalog diecéze brněnské první zmínku o faře zdejší klade do r. 1364; avšak fara i kostel v Opatově byly mnohem staršího základu.

Kostel starý, zasvěcený sv. apoštolu Batoloměji trval až do r. 1841; poněvadž byl pro velký počet věřících nedostatečný a věkem sešlý, přikročeno ku stavbě nového, prostranného kostela. Stavba provedena byla kolem kostelíka starého, který teprve zbořen byl, až nový kostel stál. Náklad peněžný uhradil patron (kníže Ant. Collalto a jeho syn Edvard); potahy obstarali a nádenickou práci konali farníci. Kostel byl posvěcen r. 1846. Kostel slohu barokového má okrouhlý presbytář a po obou stranách kaple, v nichž dole jsou sakristie, na hoře oratoře; presbytář oddělen od lodě překrásným obloukem, v jehož středu viděti znak knížat brtnických. Pod kůrem jsou 2 kapličky. R. 1898 byl kostel nákladem 16.000 K důkladně opraven. Nový obraz na hlavní oltář dodala firma P. Buška synové v Turnově, barevná okna firma Škardova v Brně. (Obr. 146.)

Věž kostelní, 18° vysoká jest nad hlavním vchodem, má tři zvony: nejmenší jest z r. 1689, větší z doby novější. Hodiny r. 1847 pořízené mají ciferník plechový, poněvadž prý na staré věži z ciferníku maltového číslice 11 odpadla, tak že po delší dobu v Opatově neměli jedenácté hodiny.

Fara připomíná se již r. 1289, avšak o její osudech toliko je známo, že patronát drželi později majitelé Opatova a že v XVI. stol. byla v rukou nekatolíkův. Fara byla bohatě nadána, jak svědčila listina z r. 1609, že „má farář kromě 3 lánů a oulehlí a porostlin ještě role a louky ze 2 pustých gruntů pro svoje lepší vychování na budoucí všechny časy užívati.“ Za 30leté války, když neobsazenou faru vrchnost spravovala, zůstaly pozemky u vrchnosti; pozdější reklamace neměly výsledku.

Řada katolických farářů počíná opět r. 1659. Nejdéle zde působili: Jan Mučík (1700—1720), Pavel Němec (1724—1742), Ignát Kummerer (1781—1818) a Frant. Bobrovský (1818—1854). Za faráře Ignáta Mola (1768 1772) postavena byla nynější farní

[1]) Ve farní kronice z r. 1804 udává se, že zdejší kostel náležel v prvních dobách klášteru Tišnovskému, pak templářům, na to benediktinům třebickým; veškery tyto údaje na pravdě se nezakládají.

budova. Od roku 1894 jest farářem a zároveň děkanem želetavským o výzdobu kostela zdejšího velmi zasloužilý P. Ignát Vyškovský.

Obr. 146. Vnitřek chrámu sv. Bartoloměje v Opatově.

K faře mimo Opatov a Karlín přidělena jest Brtnička; počet farníků 1682 duší katol. Fara byla podřízena děkanství třebickému až do r. 1786, kdy v Želetavě nové děkanství zřízeno bylo.

Poblíž Opatova na jižní straně stojí nad studánkou kaplička sv. Anny, ku které v neděli po sv. Anně mnoho lidí od dávných časů putuje. R. 1875 postavena byla nedaleko původní kapličky nová, prostraná kaple ve slohu gotickém.

Školu opatovskou drželi v XVI. stol. akatolíci; po jejich vypuzení dlouho to trvalo, než škola opět se upravila. Farní matrika třebická z r. 1674 vypravuje, že tenkráte měli sice v Opatově školu, ale neměli učitele (rektora) z nedostatku platu, poněvadž osadníci chtěli, aby farář živil učitele; v druhé matrice z r. 1691 připomíná se, že gruntovníci opatovští svému rektorovi již dávají skrovnou sustentaci pšenice a žita. Nyní má Opatov čtyřtřídnou školu asi s 260 žáky.

Z učitelů poslední doby nejdéle zde působil zdejší rodák Ant. Dvořáček.

Na radnici, která r. 1886 opravena byla, chovají v archivu knihu o 16 listech velkého formátu, ve které na pergameně psány jsou výsady, jimiž městečko za panování Valdštejnů z Brtnice obdarováno bylo.

Jsou to následující:

1. List Zdeňka a Burjana, bratří vlastních a nedílných z Valdštejna a na Brtnici, ze dne 25. května 1493, kterým dostali obyvatelé odúmrtí.

2. Majestát cís. Ferdinanda I. z 18. září 1540, kterým povyšuje Opatov na městečko.

3. List Burjana z Valdšt. a na Brtnici z 12. března[1]) 1540, kterým povolil Opatovským dovážeti, skládati a prodávati sůl, železo, ocel a víno.

4. Majestát cís. Rudolfa II. ze dne 4. července r. 1577, kterým Opatovu uděluje 2 jarmarky.[2])

5. List Hynka Brtnického z Valdštejna ze dne 16. května 1586, kterým výsady opatovské potvrdil a obyvatelům vykázal k užívání les Háj.

---

[1]) Datum jest asi mylné, neboť Burjan zajisté tuto výsadu uděliti nemohl Opatovu dříve, než byl městečkem. Datování jest na sv. Řehoře; snad se míní den 17. listopadu.

[2]) Nyní má Opatov 4 výroční trhy: 1. v úterý po Zvěstování Panny Marie, 2. v úterý po sv. Janu Křtiteli, 3. v úterý po sv. Bartoloměji a 4. v úterý po sv. Barboře.

Tyto české listiny potvrzeny jsou vlastnoručně od císaře Josefa II. dne 5. června 1773.

Celé území opatovské má 1862·7 ha. rozměru; patří sem: 833·3 ha. pole, 163·6 ha. luk, 2·3 ha. zahrad, 102·6 ha. pastvin, 728·8 ha. lesů a 32 ha. rybníků.

Z množství jmen tratí vytýkáme: Hájek, Holda (dříve Halda), Jezevčí díry, Jinčov a Jinšůvek[1]) Koryto (rybník), Vidlák (rybník dvouramenný), Kozina, Lišky, Petrůvky,[2]) Poulasovy zákopy, Příčky, Přídavky,[3]) Roketí, Stráňka (les), Šárovce (les), Vavrovský rybník, Zátoky, Zlatomlýn.[4])

Na polích opatovských jest plno třísek na polo setlelých; jsou to odpadky z výroby šindelů a vinohradských kolů, které s výtěžkem se vyvážely dříve do jižní Moravy a do Rakous. S hnojem dostaly se třísky na pole.

V Opatově[5]) narodil se 13. října r. 1785 Frant. Bohumír Štěpnička, národní buditel, básník lyrický a spisovatel pro mládež; zemřel jakožto c. k. komorní rada r. 1832 v lázeňském městě Badenu u Vídně.

4. Založení Opatova lze pravděpodobně klásti do XII. neb XIII. stol. Známo jest, že olomucký biskup Zdík velkým byl

---

[1]) Obě jména připomínají zaniklou za války Matyáše Uherského osadu Jenišov. R. 1578 Jan Lhošt(?) Brtnický z Valdštejna a na Polici vkládá Hynkovi Brtnickému z Valdštejna své dědičné zboží, totiž: městečko Opatov s kostelním podacím, ves pustou Jenišov a ves Malé Brtničky se vším; v listině Hynka Brtnického z r. 1586 uvádí se, že rybníček Kněžský leží v tu stranu k „Jenišovu“ a v staré pamětní knize opatovské z r. 1785 jsou jmenováni lidé, kteří platili nájem z pole za Jenišovem.

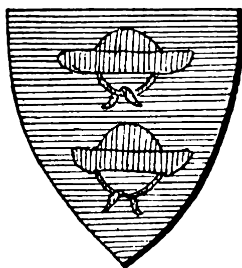
[2]) Petrůvky zpustošeny byly současně s Jenišovem; na osadu upomíná též petrovská polní cesta, která z Opatova tam vedla. Nyní jest místo osadní posázeno lesem; r. 1893, když kus lesa upravován za školku, vykopáno několik kusů domácího nářadí železného a kamenná stoupa, též odkryty základy lidských stavení.

[3]) V této trati vyčnívají ze stráně 2 skály, kde prý se zdržovaly divé ženy.

[4]) Zlatomlýn sev. od Opatova na brtnickém potoku (Brtničce). Zde prý roztloukali, drtili a mleli zlatonosné křemeny, dovážené od Hor (okres Telecký). Okolo potůčka, jenž teče odtud ke Zlatomlýnu, viděti mnoho kopečků písku po obou stranách, zbytky to starých rýžoven; v písku nalézal se dosti hojně rutil, po zlatě však žádné stopy, ani ne v písku vybraného ze dna potůčka. Ostatní viz Předín.

[5]) Topograficko-statistický slovník Čech (od J. Ortha a F. Sládka) za rodiště Štěpničkovo mylně udává Opatov u Litomyšle.

dobrodincem premonstrátského kláštera Želivského, jemuž daroval dvůr Stanimírův (nyní Stonařov) na Moravě r. 1149, a že r. 1233 opat želivský Herman od něm. řádu za 100 hř. nakoupil mnoho pozemků okolo Humpolce a Jihlavy. Tu na statcích moravských založili premonstráti želivští proboštství Kněžice a též blízký Opatov, jehožto jméno poukazuje na základ klášterský. Zboží to dáno bylo do rukou světských manů, pánů z Kněžic. (Obr. 147.) R. 1289 daroval Theodorich z Kněžic patronát kostela opatovského faráři v Kněžicích. R. 1361 Michek z Kněžic, syn Hrutův, prodal 6 lánů a $^1/_2$ čtvrti v Opatově Jimramovi z Jakubova; r. 1364 paní Herka z Opatova, Hrutova sestra, spolčila se na dvůr, rybník a půl patronátu v Opatově s paní Marketou, Zepoltovou dcerou z Vojkova, čemuž však Hrut z Kněžic odporoval. R. 1365 bratří z Jakubova, Jimram Filip a Žibřid, Skonce, manželce Jimramově, na zboží opatovském 6 kop věna pojistili. Téhož roku prodal Hrut z Kněžic své sestře Herce v Opatově dvůr, rybník, půl patronátu, půl mlýna, 1 lán, maliniště a jednoho kováře za 50 kop. Části toho prodeje odporoval Jimram z Jakubova, dokládaje, že půl mlýna, 1 lán a kovář jsou jeho majetkem. Od roku 1366—1378 setkáváme se v listinách s Ješkem neb Janem z Opatovic (Opatova), řeč. Opatovcem. R. 1366 koupil od Lenclína z Dlouhé Brtnice Brtníčku za 40 kop a pojistil na veškerém svém zboží ženě Dorotě 100 kop věna. Mimo Ješka čteme k r. 1366 ještě Viléma z Opatova, jehožto ženě Dorotě týž Lenclín 2 kopy věna na 4 lánech ve Veselém zapsal. R. 1368 získal Ješek Opatovec od paní Herky trhem v Opatově dvůr, půl patronátu, rybník a lesy a roku následujícího od Voka z Knězic v Dlouhá Brtnici tvrz, dvůr, rybníky, maliniště a krčmu, čemuž odporoval Oneš Tluksa tvrdě, že ty dva rybníky jsou jeho majetkem; spor s Tluksou vyrovnal Ješek r. 1376 tím, že mu veškeré zboží své v Brtnici trhem postoupil, za to získal téhož roku od Jimrama z Jakubova veškeré právo, které tento měl na Opatov.

Obr. 147. Znak pánů z Kněžic.

Počátkem století XV. vystupují jakožto majitelé Opatova Vaněk a Dobeš, bratří z Opatova; stejnou dobou žili též Bohuslav, Erazim, Drslav a Jakub z Opatova, vesměs z jednoho rodu. Bohuslava z Opatova pohnal r. 1409 Boček z Čechočovic, že mu vpadl v jeho základ v Opatově, na kterém měl postihnouti svůj dluh 171 hřivnu.

Vaňka pohnal r. 1408 Jan ze Studené seděním v Telči, že s jinými rukojmími slíbil za probošta z Miřína za 40 kop a těch jemu neplnil.

Týž Jan, řeč. Šilhan z Telče pohnal r. 1412 Erazima z Vopatova, „že drží jeho základ to zboží Opatov, nebo sú jemu Opatovci dlužni 40 kop, jakož slíbili za kněze Vítka a těch mu nesplatil".

R. 1415 Vojta ze Stajiště prodal Erazimovi z Opatova vesnice Stajiště, Bezděkov a Bohuslavice, načež tento první dvě vesnice hned přenechal Janovi Lipníkovi z Lipníka.

R. 1416 Vaněk a Dobeš, bratří z Opatova, prodali Bohuslavovi z Nemyšle tvrz, dvůr a ves Opatov s patronátem, vyjímajíce kopu grošů, jiż kostelu chtěli věnovati; s Bohuslava přešel Opatov ihned trhem na Jana z Pelhřimova, který se později psával Jan Trpiš z Čejova.[1])

Zeť Janův, Mareš z Volféřova, r. 1420 převedl část věna své ženy Oršuly z Urbanova na Neutěly a Opatov a také Jan sám vzal za společnici majetku v Opatově svou ženu Barboru. Uvázal se tedy v Opatov jiný rod; přes to Opatovcové, pokud žili, hesla starého se nevzdali. R. 1417 Dobeš z Opatova stal se společníkem Blažeje z Přeckova na jeho statek Přeckov a Drslav z Opatova vzal bratra Jakuba, řeč. Agnezka, za společníka na zboží ve Veselém u Opatova. Vaněk a Dobeš z Opatova podepsali stížný list pánů českých do Kostnice. R. 1448 žil ještě Drslav, jenž pohnal Ondřeje z Bukovce, že mu nevložil v Desky Jestřebí.

R. 1437 připomíná se Jan z Opatova (syn Jana z Pelhřimova), jenž své ženě Anežce na části Opatova k Předínu čelící 4 kopy důchodu zajistil a Jana Lipníka poručníkem svých statků učinil.

Již r. 1437 Jan z Opatova měl co činiti s panem z Valdštejna, jehož rod ves Opatov později ke statku brtnickému při-

---

[1]) Čejov ves u Humpolce v Čechách.

a na Polici, který t. r. Hynkovi své zboží dědičné: Opatov s kostelním podacím, ves pustou Jinošov a ves Malé Brtničky se vším vložil. (Z. D. 53—254).

Na toto a jiné své zboží spolčil se Hynek Brtnický se svou manželkou Kateřinou Zajímačkou z Kunštátu r. 1590 a zapsal jí příštího roku na tom $7^1/_2$ tisíce zlatých, Hynek zemřel bezdětek r. 1596 a čtyři léta po něm jeho vdova. Dědicem jejich byl po bratru Jindřichovi syn, Zdeněk, který po svém otci též Budějovice a Sádek držel. Súčastniv se v prvních řadách odboje proti Ferdinandu II. a po bitvě bělohorské zbaven byv statků, odebral se do ciziny. Na statek brtnický nastoupil r. 1622 rod italský pánů z Collalto. Nynějším majitelem panství brtnického jest Emanuel kníže z Collalto a San Salvatore, dědičný člen panské sněmovny. (Obr. 148.)

Petrovice

(gen. do-ic, lok. v Petrovicích) jest vesnice rozkládající se asi 6 km. severozápadně od Třebíče, většinou v dolině po obou březích nepatrného potůčku, který hned pod obcí vtéká se do řeky Jihlavky.

Čítá se tam 68 domovních čísel a 450 obyvatelů (až na jednu rodinu židovskou), samých Čechů a katolíků. Obec skládá se ze dvora velkostatku brtnického, ze 3 mlýnů, 18 selských domů, ze 40 chalup a ze dvou domků železničních hlídačův u Okříšek. Půdorys osady má poněkud podobu nasazeného kladiva; železnou část jeho tvoří škola, panský dvůr a většina selských domů na západě obce, toporo pak činí podél potoka samé domky (chalupy), jimž se tu říká „Baráky“. Náves je nepravidelná, selské domy jsou stavěny těsně vedle sebe a hlavním štítem směřují všecky do středu návsi, kdežto baráky k ní jsou obráceny průčelím (k potoku). Jen málo domův a domků stojí bez ladu a skladu. Od nepamětných dob vedou do obce tři spojovací veřejné cesty: z Okříšek, z Krahulova a z Přibyslavic. Všecky selské domy, avšak jen některé chalupy mají před okny zahrádky, za to většina chalup má dvorek. Výstupků přede dveřmi a ozdob na budovách není. Panský dvůr a skoro všecky selské domy

jsou z tvrdého staviva a kryty křidlicí; chalupy jsou sice většinou z tvrdého materiálu, ale střechy mají šindelové, z části i slaměné. Domků zcela dřevěných je 5. Za starých dob byly i selské domy dřevěné; dosud zachován dřevěný dům Novotných, jenž jest obydlím pro výměnkáře. Nejstarší letopočet čte se v obci na domku Paznohtově (1797). (Rozdělení selského domu a umístění nábytku viz na str. 326.)

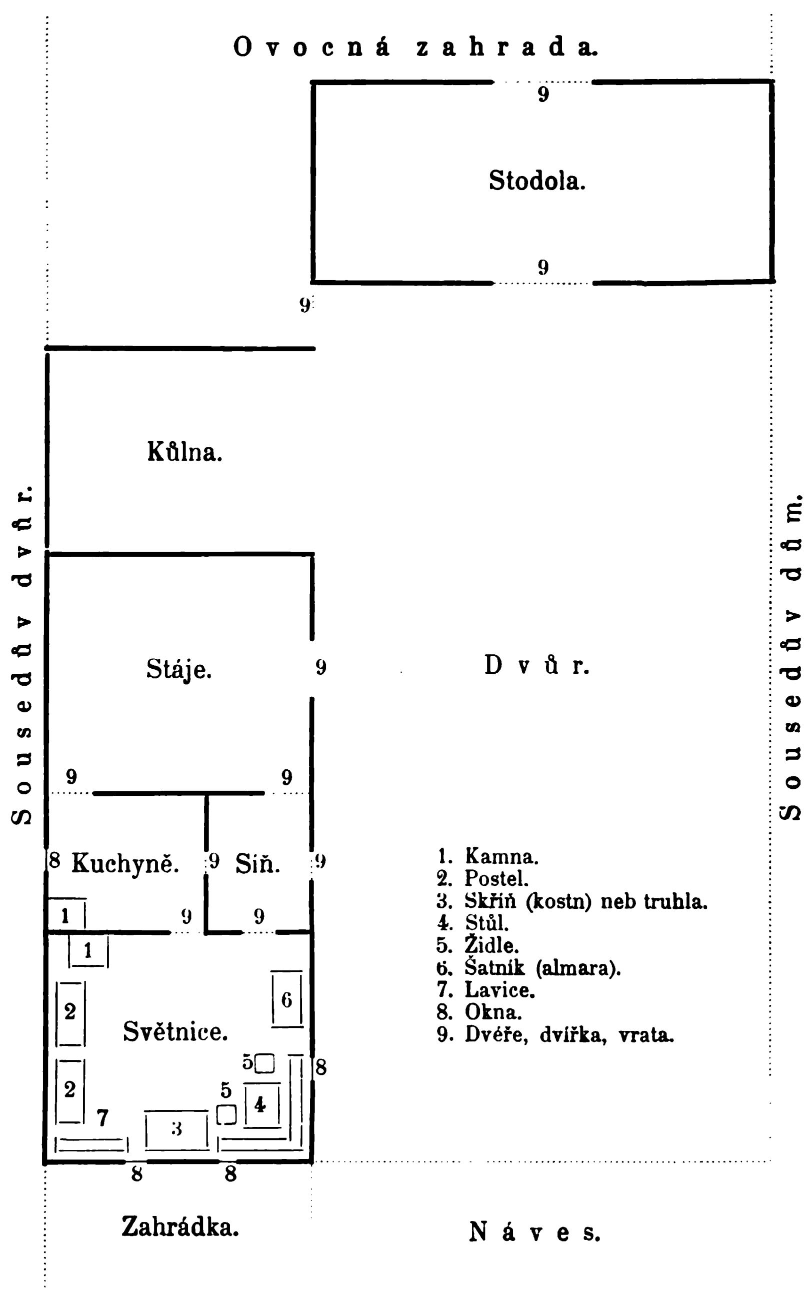
Přifařeny jsou Petrovice do Přibyslavic. Uprostřed mezi selskými statky na návsi stojí od r. 1838 kaple. Zvláštní zmínky zasluhuje poblíž školy prastará kamenná socha zvaná Boží muka, nesoucí na sobě rovněž kamenný znak s vytesaným zaličeným a protož nečitelným nápisem. Pověst praví, že na místě tom měl se před věky stavěti starý přibyslavský kostel sv. Anny Jednoho dne svezla prý se do Petrovic za tím účelem část staviva. Jaký však byl div, když nazejtří octlo se stavivo nevysvětleným způsobem na místě kostela v Přibyslavicích! Tak prý se stalo ještě po dvakráte, čímž nabyli lidé přesvědčení, že si sv. Anna nepřeje míti kostela v Petrovicích, nýbrž v Přibyslavicích. Stavivo tam již nechali, a postavil se tedy kostel v Přibyslavicích. Aby se však vědělo, kde bylo proň určeno místo v Petrovicích, postavena tu na památku Boží muka.

Až do r. 1870, než postavena dráha severozápadní, zabývali se rolníci zdejší vedle hospodářství polního i povoznictvím — formanstvím. Dosud si mnohý zdejší rolník po způsobu svého otce a děda hledí povoznictví; nepřeváží však zboží z města do města, nýbrž dlouhé dříví z lesa na nádraží neb na parní pilu do Okříšek. Chudina vydělává si chleba prací nádenickou v papírně přibyslavské, na dráze, ve zdejším dvoře, neb chodí pracovat do továren třebických.

Ač katastrální obec je ku počtu rolníků velmi rozsáhlá a pozemky úrodné, přece v posledních 35 letech několik zdejších rolníků po kusech své lány rozprodalo a vystěhovalo se za štěstím do Ameriky. Celkový počet emigrantů činí více než 100 osob. Skoro každý domkař má několik měřic pozemků, některý 18—20. Hovězího dobytka chová zdejší celolánik až 15 kusů, zámožnější domkař až 3.

Lesů, až na malé zakrnělé kousky, občané nemají.

Kroj lidu je ponejvíce poloměstský; pouze nejstarší rolníci zůstali dosud věrni koženým kalhotám.

Půdorys selského domu v Petrovicích a na záp. Moravě vůbec.

Přímých daní odvádí obec 2600 K, z čehož na velkostatek připadá více než šestina.

Tratě polní se jmenují: Široké, Prostřední, Zadní, Větrov, Chumelky, za Bahny, u Rakovce, za Zákopy, Skalka, Hrby, za Humny, Díly. -- Louky: pod Podálkou, nad Deštným (rybníkem), pod Deštným, u Rakovce, u Vápenné (pece), Bahna, Žlíbky. — Pastviny: Loučky, Zákopy (správněji Zákupy), Okrajky.

Majetek obecní (kmenový) je značný: polí 6·5 ha., luk 3·9 ha., zahrad 0·22 ha., pastvin 31·5 ha., obecní domek a několik set korun v hotovosti.

Celé území obecní má: 496 ha. rolí, 47·5 ha. luk, 3·7 ha. zahrad, 71·9 ha. pastvin, 11·5 ha. lesa a 0·5 ha. rybníků.

Rybníky: za dávných dob bylo v obvodu obce hlavně v panských pozemcích 8 rybníků, snad i více; ty všecky vypuštěny a proměněny v louky.

Zaniklé dvory: Asi km. cesty na jv. od Petrovic stávaly ve středověku dva dvory, Dobrkovský a Víckovský, patřící původně klášteru třebickému, potom pánům brtnickým. Již r. 1586 mluví se o nich jako o dvorech zaniklých — pustých.

Mlýny mají Petrovice 3, všecky mimo obec; staré: Rezkův a Červený při Jihlavce, novější mlýn při silnici na okříšském potoku zvaný Stráňka. Červený měl během let různé osudy a majitele. Původně byl patrně panským, r. 1559 patřil Kabelkovi, jindy zase dvěma Angličanům atd.

Kříže (8) u obce jsou vesměs z novější doby.

Domovní jména: Až na Padrnosa a Fialu mají všichni zdejší rolníci kromě vlastního příjmení i jméno domovní, patrně po prvních majetnících těch domů. Stále udržují se po domech jména: Jíra, Mareček, Harmas, Vidlák. Bartoš, Vaverka, Samek, Žličař, Vondrák, Karásek, Charvát, Matys, Severyn, Kučera, Vychyta, Blažek, Rezek, ač se majetníci domů těch zcela jinak zovou. Některá tato domovní jména čtou se již v urbáři panství brtnického z r. 1559. Nejstarší rodina selská jest Novotných.

R. 1678 byly v Petrovicích 4 celolány po 48—50 měrách, 7 půllánů po 30 měr., 4 čtvrtlány po 15—18 měrách a 8 pustých pololánů. R. 1776 žilo zde: 21 celoláníků (34 měr obdělaných, 10 měr pustých a luk na 3 vozy sena), 1 pololáník a 9 čtvrtláníků. Celoláník platil 10 zl. 34 kr. daně, 44 kr. grunt. činže, a to dvakrát: o sv. Jiří a o sv. Václavě, robotoval jako

jinde a mimo to dovážel ročně $1^1/_4$ sáhu dříví do Brtnice. Celá obec dávala za užívání 8 měřic pastvin 59 slepic, 1 kuře, 3 kopy a 3 kusy vajec, za pole, které měla od vrchnosti, platila desátek a předla 35 liber lnu. Po zrušení roboty zaplatil celoláník vrchnosti 200 zl. výkupného. Není známo, že by vrchnost se zdejšími poddanými nesnesitelně nakládala.

Požáry: R. 1852 selský dům Padrnosův (č. 1.), Kašparův (č. 2.) a část panského dvora. Žhář prchaje tenkráte od požáru ku Okříškám, pronásledován byl lidmi z Heraltic ku ohni chvátajícími a nevida vyhnutí, skočil v Okříškách do Pilného rybníka, kdež utonul. V posledních letech hořelo tu velmi často. Obyvatelé tvrdí, že byly všecky požáry založeny; bohudík obmezovaly se požáry jen na jednotlivá stavení.

Dolování: Až do r. 1861 dolovalo se v pozemcích u samých Petrovic na železnou rudu (krevel), která se vozívala na Boží Požehnání a do Bolíkova.

Škola jednotřídní, postavena r. 1892, má 72—85 žáků. Učitelem od toho roku je Jan Zeman. Industriální vyučování obstarává ind. učitelka z Okříšek. Před tím přiškoleny byly Petrovice do Přibyslavic. Učitelská knihovna čítá 20 a žákovská 150 svazků.

Obec má dvě razítka, staré z roku 1604 a druhé novější.

Spolků tu není.

Petrovice náležely v XIII. stol. ke zboží královny Konstancie do Přibyslavic, ve XIV. stol. ku hradu Rukštejnu, který závětí markraběte z r. 1371 dostal se jeho druhorozenému synu Janovi. Na počátku XV. stol. s hradem Rukštejnem připadly pánům z Valdštejna, kteří povinni byli hrad pro zeměpána hájiti; protož udržovali na venkovských tvrzích vladyky, konající v čas potřeby službu vojenskou na hradě. I Petrovice byly v rukou manů hradu Rukštejna. Avšak tito s pány Valdštejnskými nežili v dobré shodě: R. 1434 pohnal Zikmund, řeč. Beránek z Petrovic, Zdenka z Valdštejna a ze Sádku, že mu „šacoval lidi a nutil je k robotám.“

Brzy na to uvázal se v petrovské manství Mikuláš z Petrovic,[1]) majitel Krahulova. R. 1459 pohnal Mikuláš Jana Sele z Bransud, že ho bez důvodu hanèl a k nákladům připravoval. Mikuláš chtěje se vyprostiti z manských závazkův, nekonal na Rukštejně

[1]) Rod jeho psal se „z Rochova“ neb „z Hrochova“ (dle české vesnice Hrochova (Rochova).

služeb vojenských, protož pohnán byl Janem z Valdštejna a ze Slavkova ze 300 kop, „že předkové jeho mu zapsali ves Petrovice, ves Okříšky, kteréž příslušejí k hradu Rukštejnu a z toho jest měl k hradu tomu službu osazovati se dvěma koňoma, toho jest neučinil, ani toho listu okázati nechce". Kníže Milost (Viktorín) a páni r. 1466 nalezli, poněvadž pan Jan zemřel, že tomu půhonu Mikuláš odpovídati nemá. Protož ihned bratři Janovi, Hynek a Václav z Valdštejna, půhon na Mikuláše z Petrovic opakovali, ale s výsledkem opačným. Král Jiří považoval po smrti bezdětného Jana z Valdštejna obě vesnice za odumřelé léno a zapsal „Mikuláši z Rochova a jeho dědicům ves Petrovice s tvrzí, mlýnem, řekou, potoky a rybníky a ves Okříšky, kteréžto obě naň padly"; tomu odporovali Hynek a Václav, bratři z Valdštejna. Mikuláš spolčil se na to zboží s bratrem Jindřichem, jenž tenkráte držel Ratibořice. Při tomto rodě zůstaly Petrovice do r. 1499, kdy je Jan z Hrochova prodal Zdenkovi a Burjanovi, bratřím z Valdštejna a na Brtnici.

Petrůvky

(do Petrůvek, v Petrůvkách) jest zdrobnělé slovo Petrovice.

Ves ležící na mírném svahu k jihovýchodu, má 33 domy se 185 obyvateli, nár. české, náb. římsko-kat., r. 1870 bylo 191, r. 1890 187 obyvatelů.

Půdorys osady tvoří širokou náves podoby obdélníku, která je na jihovýchodu súžena jednou a na severozápadu třemi uličkami.

Do návsi vedou čtyři cesty, a sice: od Třebíče (silnice), od Klučova, Výčap a Hostašova.

Domy stojí dílem těšně vedle sebe, dílem jsou mezi nimi úzké mezery, jsouce nyní průčelím i štítem obráceny do návsi.

Před domy jsou malé zahrádky.

Grunty, až na jednu chalupu, tvoří střed obce, chalupy jsou na koncích.

Domy jsou stavěny z kamene a cihel, a nemají výstupkův.

Budovy hospodářské jsou těsně spojeny a nábytek ve světnicích je rozestaven kolem stěn.

Lid se nosí různě; kroje zvláštního tu není.

Škola byla založena nákladem obce r. 1808; měla jednu světnici, která byla papírovou stěnou přepažena na učírnu a byt učitelův; dětí do školy povinných bylo 18—24.

Před r. 1804 chodily dítky do školy lipnické.

R. 1854, když se přiškolila obec Hostašov, byla založena škola nová uprostřed návsi nákladem obou obcí. Poněvadž ani tato škola novým zákonům nevyhovovala, zakoupily obce r. 1888 selský dům, který upraven na byt učitelův a k němu přistavěna učírna; školu navštěvuje nyní 66 dítek.

Původní plat učitelův obnášel 24 zlatých ve stříbře. Kromě toho dávali učiteli zámožnější rodiny různé dárky.

Z učitelů nejdéle tu působí (od roku 1878) František Česnek, jenž pamětní knihu školní založil r. 1879.

Knihovna žákovská čítá 157 svazků.

Pozemků obecních je poskrovnu; má asi pod 10 měr rolí, pod 7 měr luk. pod 3 míry lesa a rybník.

Obecní trati mají tato jména: Kanciborky, Čichoví, Mrakšiky, Padělky, Přední Díly, Zadní Díly, Krochať, na Zlomech, na Zabitých, na Horách, na Nivkách, Hrušoví, Hošťanka, Podhabří, pod Hájky. na Dubí, Komorníky.

Na severozápadní straně návsi stojí pěkný kamenný kříž, jenž byl zhotoven v Sedlejově u Telče od Jana Uhlíře.

U vesnice stával také hřbitov.

Petrůvky bývaly samostatným statkem, o kterém zprávy se nedochovaly; někdy ku konci 15. stol. daroval prý majitel, jenž postížen jsa těžkou chorobou, ve špitále třebickém útulek nalezl, ves tuto řečenému špitálu, kterému patří až dosud.[1])

R. 1678 bylo zde 11 láníků, kteří měli po 30 měrách a 4 chalupníci bez polí, r. 1755 žilo tu 12 celoláníků a 10 nádeníků, z nichž polovice měla chalupy.

Občané jezdili a chodili na robotu do Třebíče, kdykoli magistrát je povolal; naturalií nedávali. Výkupu z lánu bylo 1500 zl. šajnů.

Do Petrůvek patří: 284·7 ha. pole, 19·4 ha. luk, 3 ha. zahrad, 3·9 ha. pastvin, 63·9 ha. lesa a 0·76 ha. rybníků.

---

[1]) V městské knize třebické z r. 1586 vyznává rada městská, že Petrůvky již dlouho patří ke špitálu, darovány byvše pánem Petruveckým, jenž stižen byl malomocenstvím. Již r. 1519 vozili osadníci Petruvečtí dříví na špitál.

Pocoucov,

snad původně Podsoudcov,[1]) jest dědina 3·5 km. na sever od Třebíče vzdálená; leží po levé straně silnice meziříčské. Má nyní v 34 domech 195 obyvatelů, českých a katolických (až na 7 evang.); r. 1870 byl ještě s Trnavou v jednu obec spojen a měl 198 obyv., r. 1890 219 obyvatelův.

Náves tvoří nepravidelný trojúhelník, jehož jedna špice obrácena jest k silnici, kde stojí hospoda; na návsi jest kaplička zasvěcená sv. apošt. Petru a Pavlu. Domy jsou z kamene a z cihel, též stodoly jsou kamenné. V kroji a v životě neliší se od sousedů — Trnavanů, se kterými mají kostel i školu společné.

Pocoucov náleží k nejstarším statkům kláštera Třebického, který zde měl dva many.

R. 1556 žilo zde 10 celoláníků; úroků dávali dohromady o sv. Jiří a o sv. Václavě 3 kopy 23 gr. a 16 slepic; mimo to každý povinen byl: 18 dní orati, 18 dní žíti, 9 dní oves séci, 9 dní oves vázati, 5 dní ozim voziti a 7 vozů dřev přivézti. Také dávali pánu desátek z ječmene, žita, pšenice i ovsa, kterýžto obec vykoupila za 6 kop, manové za 2 kopy 25 gr. Manové byli: r. 1556 Jíra a Martin Stára, r. 1573 Jíra Stára a Jíra Vošmera, r. 1629 Jakub Stára a Jan Veleba, r. 1654 Tomáš Brunda a Jan Pavlík.

R. 1678 měli majitelé býv. manství již jen po $1^1/_4$ lánu o $42^1/_2$ měřicích; s nimi žilo 9 láníků o 34 měr. a 1 půlláník o 17 měrách. R. 1840 vykazuje Pocoucov 2 dvořáky, 8 celoláníků, 2 půlláníky, 1 chalupníka, 12 domkařův.

R. 1755 jmenovaly se tratě: Niva, u Mostku, pod Vejrunkem, za Brodskou horou, v Rozsochách, na Lubém, na Opatůvce, u Slavíkovce, pod Žernovou, pod Čihadlem, u Hnojnické tratě, na Oltárský, v Končině.

V pečeti má obec krojidlo a radlo.

Přes 100 let drží domy rody Pavlíkův, Vlčanův a Bouzkův.

[1]) Píšeme foneticky Pocoucov, majíce za to, že jméno vzniklo z Podsoudcov (základ podsoudce). Kdežto v rejstrech statku třebického z r. 1556 psáno jest „Poczauczow", vyskytuje se v zemských deskách r. 1558 tvar „Pacúlcow" a na staré obecní pečeti „Pozuziw"! Primator města Třebíče r. 1661 psal se Jan Podcaucowský.

Výměr pozemkový jest: 331·3 ha. pole, 45·7 ha. luk, 1·7 ha. zahrad, 43·1 ha. pastvin, 122·6 ha. lesů a 2·8 ha. rybníků.

Někteří obyvatelé, zejména domkaři živí se kamenictvím; hojnost tvrdé namodralé žuly skytá jim nejbližší okolí vesnice.

Podklášteří

(do Podklášteří, na Podklášteří) jest osada pod klášterem ležící. Podklášteří má nyní ve 140 domech 1302 obyv., z nichž jest 63 evang. a 12 židů. R. 1870 bylo zde ve 115 domech 971 obyv. a r. 1890 1313 obyv., zemědělcův, řemeslníkův a obchodníkův.

Když se stavěl rozsáhlý klášter a nádherný kostel benediktinský, usadilo se množství řemeslníků a dělníků na prostoře pod klášterem, kde si na stráních nad Jihlavkou bez ladu a skladu domky stavěli. Tak povstala osada Podklášteří, která dosud veškeré pravidelnosti postrádá. Později dovoleno židům na území podklášterském se usaditi, čímž povstalo nynější Židovské město.

Ačkoliv Podklášteří vždy nazýváno předměstím třebickým, přece na klášteře a později na panství více závislým bylo, než vlastní třebická předměstí. Lánů neb gruntů na Podklášteří neměli, nýbrž jen pozemky od vrchnosti za činži najaté.

R. 1556 uvádí urbář na Podklášteří 49 majitelů, kteří ze svých domů úroků neplatili, nýbrž jen ženné z luk „na Dubině" a ze zahrad „u Zámku". Celá obec podklášterská dávala s Tejnskými, Nehradovskými [1]) a Novodvorskými za hlásku o sv. Janě a o Vánocích po 2 kopách. Za pastvu dobytka povinni byli Podklášterští saditi a okopávati zelí, cibuli pleti a konopě trhati. Kdožkoli na Podklášteří „staré" pivo šenkoval, platil od sudu pouze 2 gr. Mlynář Bartoš měl jako ostatní mlynáři zvláštní roboty na zámku: střechy staré tvrditi a opravovati, mosty, mostnice, když bylo potřebí, dělati, schody, vrata, dvéře, lavice a jiné drobné opravy konati, ve dvoře krmíky, koryta a,

---

[1]) Z toho vysvítá, že r. 1556 dědinka Nehradov úplně pustou nebyla; stála poblíže nynějšího mlýna Šťastného nad Jihlavkou; dvůr nehradovský trval až do XIX. stol.

což tu potřebí, opraviti. Za tu robotu dávali mlynáři na ten čas po 15 grošich.

Obr. 149. Pohled na zámek a klášter od kaple sv. Barbory na Podklášteří. Pozadí: v levo hřbitov, v pravo Strážná hora s „kostelíčkem“.

Z radnice[1]) platila obec ženného 4 gr. 2 d. 1 h.

---

[1]) Býv. radnice stojí posud na skále, tvoříc pravý roh ulice k zámku. V průčelí vymalován jest znak podklášterský: rytíř stojící na zdi pevnostní.

R. 1755 bylo na Podklášteří 20 osedlých s polnostmi a 10 bez polností, mezi kterými se jmenuje Šimon Navrátil „listonoš".

Pozůstávalo Podklášteří ze tří částí: ze Zámku (býv. kláštera), z obce Židovské a z vlastního Podklášteří O zámku (klášteře), též o faře pojednáno bylo u města Třebíče, Židovská část Podklášteří byla Šmerlingovým řádem volebním jakožto samostatná obec přidělena volebnímu okresu městskému,[1]) kdežto Podklášteří vlastní mezi vesnicemi zůstalo. Území podklášterské má: 442·8 ha. pole, 31·7 ha. luk, 8·3 ha. zahrad, 66·8 ha. pastvin, 198·8 ha. lesů a 7·1 ha. rybníkův.

Obecná škola na Podklášteří připomíná se teprve r. 1787; byla jednotřídní a učilo se v bytě učitelově. Zvláštní budovu obdržela teprve r. 1808, r. 1862 rozšířena byla na dvoutřídní, r. 1871 na trojtřídní a r. 1892 na čtyřtřídní a současně novou budovu obdržela. R. 1821 vyhořela i se starou školní kronikou; novější kronika počíná se od r. 1836.

Přiškoleny jsou osady: Týn, Sokolí a Řípov.

Příjem učitelův obnášel r. 1844 120 zl., později 243 zl.

Dlouho na zdejší škole působili poslední 2 naučitelé: Jos. Simonides (horlivý národní buditel) a Felix Přerovský.

Nad Podklášteřím stojí kaple sv. Barbory, odkud jest krásná podívaná na zámek a jeho pozadí (Obr. 149); trochu výše jest rybník Kuchyňka a u něho býv. hospoda „Kocanda"; nyní bydlí tam panský kolář a kovář; poblíž je stará kontribučenská sýpka.

Dějiny Podklášteří přiléhají úplně k dějinám města Třebíče, kamž čtenáře odkazujeme. Zde toliko vytýkáme, že když za války 30leté dne 12. října r. 1645 Švédové přitáhli k Třebíči, s lidem pěším nad Podklášteřím se položili; v zámku ubytoval se generalissimus Torstenson a na Podklášteří generál Jordan, který zde na 2. den zemřel; dne 15. října táhli dále k Meziříčí.

R. 1821 velká část Podklášteří vyhořela.

Pokojovice

(gen. do P-vic, loc. v P-cích), od osob. jména Pokoj, tvoří s Heralticemi a Hvězdoňovicemi jednu obec.

Jest to skrovná dědinka o 38 domech s 220 obyvateli českými, katolickými; r. 1870 žilo tu 220, r. 1890 204 obyv.

[1]) O Židech pojednáno u města Třebíče.

R. 1776 byli zde jen 4 celoláníci (48 měřic polí a luk na 7 vozů sena) a 4 domkaři; celoláníci platili 19 zl. 28¼ kr. daně, 17 kr. gruntovní činže a dodávali 6 měric popela; ostatně robotovali jako v Brancouzích.

Obr. 150. Pokojovice.

Dědinka leží ½ hodiny jihovýchodně od Heraltic pod strání horského hřbetu v údolí kolem 2 rybníčků. Grunty (6) stojí při dolním rybníku vedle sebe. Náves není žádná, do vesničky vedou 2 polní cesty.

Osada má vlastního jmění 600 K, pak něco luk a pastvin. Celkem patří k ní: 129·6 ha. pole, 17 ha. luk, 2·3 ha. zahrad, 21·9 ha. pastvin a 3 ha. rybníků.

Před lety byl v Pokojovicích panský dvůr a ovčírna.

Jména některých tratí: Šibený kopec, v Kamení, u Haltýře, na Krajině, ve Žlebech.

Z jižní stráni nad Pokojovicemi vystupuje prahorní vápenec a v jeho sousedství hrubozrná žula (pegmatit); v této jsou vzrostlé úhledné až 6 cm. dlouhé krystaly šedého koruntu, jenž se podobá piemontskému.

Ve vsi jest kontribučenská záložna (dříve část okříšské).

Pokojovice náležely s Roketnicí k prvním statkům kláštera Luckého u Znojma. Již r. 1327 zaměnil klášter obě vesnice za ves Načeratice bratřím Heraltovi a Artlebovi z Heraltic. Brzy na to povstaly o ně dlouhé spory, až obě osady opět ku klášteru připadly. R. 1539 prodal opat Ondřej Weiss Roketnici a Pokojovice Václavovi Chroustenskému z Malovar bez svolení zeměpanského a biskupského, protož smlouva zrušena; teprve r. 1663 prodal opat Norbert Pleyer obě osady pro vzdálenost od kláštera Dan. Pachtovi z Rájova, od kterého kupem přešla Roketnice r. 1668 na Rud. Václ. Záviše z Osenic a Pokojovice na Jindř. Slavíkovce ze Slavíkova; tento je prodal za 1500 zl. Adamovi Ladisl. z Volešničky, jenž je r. 1682 za 2032 zl. přepustil paní Anně Alžbětě Věžníkové, čímž Pokojovice spojeny byly s Okříškami. (Viz statě: „Heraltice“ a „Roketnice“.)

Pozďátka neb Pozďátky

(do Pozďátek, v Pozďátkách) jest zdrobnělé slovo z Pozďatice (jak se původně ves jmenovala) a toto jest odvozeno od osob. jména Pozďata neb Pozděta.

Ves leží na výšince na 3 km. západně od Střížova, s nímžto a s Čimeří tvoří jednu obec. Přifařena i přiškolena jest do Střížova. Stavba a zařízení statku jest jako v Střížově.

Nyní mají Pozďátka v 27 domech 145 obyv.

R. 1678 žilo zde 10 půllániků, kteří měli po 44 měrách a 3 chalupníci, r. 1755 9 celoláníků a 3 chalupníci, r. 1840 9 celoláníků, 2 chalupníci a 12 domkařů; r. 1870 měly 109, r. 1890 145 obyvatelův.

Starší názvy tratí: na Popeleckém, u Rybníčka, Sušovská trata, na Tvarůžnici, v Jakrabickém lesíku.

Území pozďátecké má 234 ha. pole, 12·6 ha. luk, 1·8 ha. zahrad, 26·4 ha. pastvin, 60·3 ha. lesa a 0·12 ha. rybníků.

Staré rody jsou: Nejedův a Nováčkův.

Asi 10 minut na severovýchod leží v úzkém údolí na potůčku Kožichovském sírkové lázně „Dobrá Voda“ zvané. Jest to výletní místo Třebíčanů, avšak méně navštěvované, než by zasluhovalo. O účincích vody Pozďátecké psal již r. 1765 Jan Kř. Mich. Sagar ve spise: „Kurzer Bericht von dem Pozdiateker Gesundbrunnen unweit der Stadt Trebitsch in Mähren“ (Krátká zpráva o Pozďátecké léčivé vodě nedaleko Třebíče na Moravě). Pozďátky, v zakládací listině klášterní „Pozďátici“, odloučeny byly s Okrašovicemi od statku třebického po 200 let, až r. 1632 opět s ním byly spojeny (viz Okrašovice). K Pozďátkám patří mlýn s pilou; dříve stával ve vsi panský dvůr.

Prosenín viz Radošov.

Předín

od osob. jména Předa[1]); má ve 121 dom. 748 obyv. českých.

Osada ležící na nepatrné vyvýšenině u rybníka má náves nepravidelnou otevřenou, do které ústí pět ulic; mimo to jsou dvě postranné ulice za potoky, jež se vlévají do rybníka u samé osady. Domy stavěné z kamene — jen některé posud roubené — a pokryté šindelem stojí průčelím do ulice. Dům skládá se ze světnice, kuchyně a chléva; k tomuto přiléhá stodola neb kůlna. Kroj nezachoval se svérazný, nýbrž jest poloměstský; za to v nábytku nalézáme mnohý starý pomalovaný kus. Kostel na návsi pochází přestavbou z r. 1849, kdežto věž jest starožitná. (Obr. 151.)

---

[1]) Předa, syn Růzův, poslán byl s proboštem Podivou od knížete Vratislava r. 1073 do Říma se stížností na biskupa Jaromíra. (Kosmas II.)

Fara zdejší uvádí se r. 1366; po bitvě Bělohorské přifařen Předín k Heralticům, později k Opatovu, a sloužena tu mše každou 3. neděli. Za Josefa II. r. 1785 byla zde zřízena lokálka, která povýšena byla na faru r. 1859; přifařeny jsou Stěměchy a Hory (z okresu Teleckého). Duchovní správcové často se vystřídali; nejdéle zde působil P. Jos. Přibyl 1829—1850.

Hlavní oltář zasvěcen jest sv. Václavu; starý zvon na věži ulit byl r. 1597 mistrem Jakubem v Jihlavě.

Kostelní pole u Předína bylo r. 1786 pronajato veřejnou dražbou a dáváno z něho 3 zl. 30 kr., od r. 1793 jen 1 zl. 30 kr.; tohoto roku pronajata též louka farní, kterou držel dosud farář z Opatova za povinnost dávati pro kostel potřebné víno.

Škola zřízena byla r. 1788, a sice pro všechny přifařené osady; r. 1816 postaveno jednoduché stavení o 2 světnicích (stará škola) u kostela. Když tato roku 1864 vyhořela, vyškolila se obec Štěměchy a postavila si svou školu. Původní služné učitelovo od r. 1788 skládalo se ze školného (za žáka I. tř. 1 kr., za žáka II. tř. 2 kr. týdně), z požitku 7 měr polí, z koledy (6 kr. od hospodáře, 3 kr. od domkaře), z hotových peněz 10 zl. 42 kr. stř. a z $10^1/_6$ sáhů dříví. Nejdéle zde učil Karel Sobotka (1842—1883). Školu nyní dvoutřídnou průměrně navštěvuje 170 dítek; při škole jest učitelská i žákovská knihovna.

Obyvatelstvo, vesměs katolické a české, živí se rolnictvím, soustružnictvím perleťových knoflíků a prací lesní.

Spolky jsou zde: Čtenářský s knihovnou veřejnou od roku 1873, občanská záložna od r. 1874 a spol. hasičský od r. 1897.

R. 1678 byl zde jen jeden celolán (o 82 měrách), 3 tříčtvrtinylánu (o 44 měr.), 10 půllánů (o 29—46 měr.), 1 tříosminylánu (o 30 měr.), 5 čtvrtlánů (o 22—38 měr.) a 3 chalupníci; r. 1776 žilo tu 25 celoláníků, kteří měli 29—53 měr, 4 čtvrtláníci a 12 domkařů. Celoláník platil 15 zl. 25 kr. daně, 1 zl. 18 kr. grunt. činže, odváděl 6 měřic popela a 8 otepí letiny. Obec užívala 24 měr pastvin, 24 měr lesa ve „Štokách“ a 13 měr lesa ve „Fraštákách“ (Freistätte), 3 rybníčky. Za to dávali 61 slepic, 11 kop a 46 vajec.

Rolníci předínští odváděli faráři do Opatova desátek, též každou 10. řepu a 10. zelnou hlávku; za kopulaci platili 17 kr., za úvod slepici neb 7 kr.; každý usedlý dával koledy faráři 3 kr., kaplanovi $1^1/_2$ kr. V křížových dnech, na Boží Tělo, na den sv.

Štěpána, kdy se v předínském kostele četly mše sv., platila obec faráři za oběd 1 zl. 30 kr.

Obr. 151. Předín.

R. 1870 bylo 693, r. 1890 767 obyv.

Asi 1/4 hodiny severovýchodně na mírném kopci jest myslivna, poblíže které dříve stávala osada Petrůvky.

K Předínu patří: 485 ha. polí, 139·5 ha. luk, 1·2 ha. zahrad, 100·5 ha. pastvin, 689·1 ha. lesů a 3·2 ha. rybníků.

Křížů v polích okolo Předína jest několik, všechny z novější doby; kříž na silnici k Valdorfu sluje „královým".

Předín byl r. 1856 povýšen za městys s dvěma trhy.

Od r. 1871—1878 byl zde poštovní úřad.

Ze živelních pohrom v minulém století nejtěžší byly: r. 1831 a 1832 cholera a r. 1853 dne 1. července strašná průtrž mračen, která zničila skoro veškeru úrodu.

Dějiny. Kdy Předín založen byl, nedá se určiti; patříť založení jeho do doby první kolonisace zdejší krajiny, do X.—XII. stol. S mnohými okolními vesnicemi náležel k manství heraltickému. Páni z Heraltic zapisovali na Předíně a blízkém Dašově svým manželkám věno.[1]) Po smrti bratří Smila a Radslava z Heraltic markrabí Jan r. 1366 udělil léno na Heralticích, v Předíně 6 lánů beze čtvrti s kostelním podacím, v Petrovicích 16 lánů, v Dašově 4 lány a j. v.[2]) Petrovi Hechtovi z Rosic, který markraběti za ten dar k službám manským byl zavázán. Tím ocitl se Předín v rukou tří majitelův: Hechta z Rosic, Oldřicha z Heraltic a jeho bratra Jana. Jan z Heraltic prodal svou část (půl Předína a půl Dašova) r. 1371 jakémus Fricovi, který již dříve nějakým majetkem zde vládnul, dle kterého roku 1368 psal se „z Předína". R. 1371 zapsal Oldřich své ženě Evě na Předíně, Dašovicích a Roketnici 100 kop věna, která po jeho smrti se provdala na jistého Václava (nešlechtice) a r. 1386 své věno za 25 kop zastavila brněnskému židu Chavlovi.[3]) Mezi tím prodal r. 1383 Fricek z Předína $8^{1}/_{2}$ lánu ze svého zboží v Předíně Janovi hraběti z Hardeka, podržev pro sebe v Předíně 3 lány, půl kostelního podací, půl rybníka a část lesa; mimo to prodal mu ves Tasovice (Dašov), 8 lánů a čtvrt v Červených Martinicích, konečně ves Jevišovice (snad zašlé Jenišovice neb Jenišov) se vším právem, jak je r. 1379 koupil od Jimrama z Jakubova. Vše tyto statky zapsal hrabě z Hardeka své ženě, aby jich doživotně užívala, po její smrti aby padly na Jana ml. z Hardeka,

---

[1]) Radslav z Heraltic své ženě Ofce 170 kop věna na $^{1}/_{2}$ Roketnice, $^{1}/_{2}$ Chlustova, na $^{1}/_{2}$ Pokojovic a na zboží v Předíně zapsal.

[2]) Viz Heraltice.

[3]) Avšak již r. 1387 postoupila své právo na to věno Markv. z Trmáčova a jeho ženě. (Viz Heraltice.)

syna hofmistrova. Protož Žibřid z Jakubova, bratr Fricovy manželky Kláry, věno její na prodaném předínském zboží dal vymazati.

R. 1399 prodal žid Chavel koupené právo na věno v Předíně, Dašově a Roketnici Ryvolovi z Myslejovic a jeho dědicům, načež tento se spolčil se svým bratrem Mikšem, řeč. Románem.

O to věno hlásila se též Anna z Trmáčova, snad dcera po Oldřichovi z Heraltic; její muž Markvart pohnal r. 1406 Viknana, řeč. Ryvolu, z toho zboží a při vyhral, což soudíme z půhonu téže Anny (již ovdovělé) z r. 1409 na Viknana Ryvolu; praví „že jí to zboží v Dašovicích a Předíně drží, nemaje k tomu žádného práva, a to muž její na něm obdržel zemským právem, na to, což tu držal, sveden byl plným úřadem“. Nemohouc jako vdova v bouřlivých oněch dobách ničeho pořiditi, prodala r. 1415 své věnné právo Joštovi Hechtovi z Rosic. Také ostatní podíly předínské nebyly děděny bez sporův. Počátkem XV. stol. zemřel Hanuš st. z Hardeka i jeho manželka; také zemřela vdova po Fricovi, Klára.

Statky jejich padly jakožto zboží odumřelé na markraběte, jenž r. 1407 pánům z Rosic je v léno dal. Na majetkový zbytek po Fricovi nároky činil Hansle, řeč. Najšl, kterýžto násilně v Předíně se usadil. Pročež pohnal jej r. 1408 Vznata Hecht z Rosic, „že mu drží bezprávně v Předíně odúmrť, jakož mu ji dala Markrabina Milost“ a toho pokládal za 40 hřiven; r. 1412 pohnal téhož Jodok Hecht z Rosic, „že mu drží to zboží Předín i, což k tomu sluší, jakož to bylo spadlo na nebožce markrabí po smrti paní Kláry z Předína“; také ho pohnal, „že mu podal kostela u Předína, nemaje k tomu práva a on súdě se o to podací, měl škody 20 hř.“ Teprve r. 1415 (třetí den po sv. Bartoloměji) uveden byl Jošt z Rosic na statek Předín, na nadbytek, na patronát kostelní v Předíně, což obdržel na Najšlovi.

Tím soustředil se skoro veškerý majetek předínský v rukou pánů Hechtů z Rosic. Po Joštovi připomíná se r. 1420 Bernard Hecht z Rosic.

Když rod Hechtů vymřel, zastavil král Jiří jejich statky r. 1453 Přemkovi, knížeti Těšínskému, který r. 1464 Stěměchy s Předínem prodal Oldřichovi z Miličína, jenž r. 1466 od krále Jiřího ostatní zboží manství heralticko-předínského obdržel. Daru královského Oldřich z Miličína pokojně neužíval. (Obr. 152.)

R. 1468 byla krajina okolo Předína uherským vojskem zpustošena a ve statky uvázal se Matyášův přivrženec Jindřich Hradecký z Telče. Současně vystoupil s nároky na bývalé věno heraltické Evy, které židovi Chavlovi zastavila, Jan Kropáč z Nevědomí, příbuzný po zemřelém Mikeši Románovi. Záležitost tuto bez mála 100 let zastaralou obnovil Kropáč z Nevědomí, spoléhaje se na přízeň krále Matyáše, jenž mu dal na ten statek list; tím měli se rodině Oldřicha Mládence z Miličína obdarovaného kdysi králem Jiřím činiti nesnáze a nepříjemnosti. Také páni na sněmě v nemalých byli rozpacích, jak se zachovati mají. R. 1480 vydáno naučení panské pánům Přibíkovi z Miličína a Janovi Kropáčovi z Nevědomí o list králův, krále Jiřího a krále Matyáše, o ves Předín a v Dašovicích: „Poněvadž p. Přibík toho v držení jest, Kropáč toho právem hleď a ves ve dsky nevcházej, leč se ta věc právem ohledá; ale což v listě krále Matyáše jest mimo to, k tomu mají poslové dáni býti a právo královské ve dsky vloženo s výminkú té vsi, že ten vklad právu královskému, co se té vsi dotýče ke škodě býti nemá prvním dáním". R. 1481 pohnal Kropáč z Nevědomí Přibíka z Miličína z 50 hř., že drží $4^1/_2$ lánu v Předíně, kteréžto bylo Mikuláše Romána dobré paměti a toho mu postúpiti nechce a on to chce listem a královským dáním prokázati, také jej pohnal, že mu drží 2 lány v Dašovicích; r. 1482 dal Přibík „ústanné" na Jana Kropáče o 2 lány v Dašovicích. Téhož roku mezi Janem Kropáčem a Přibíkem z Miličína páni nalezli: „Poněvadž Kropáč deskami provodí spolek, kterýmž Ryvola přijal Mikšíka Romána na spolek na to, z čehož pohoní, a Mikšík k tomu právo měl a neopatřil toho spolkem, ani jiným obyčejem vedle řádu země, že vedle dání krále Matyáše J. M. k tomu vedle půhonu právo má, ale list proto není zkazen a panu Přibíkovi vrácen, že má dání vedle toho od krále Jiřího". Po smrti krále Matyáše ukončil Jan Kropáč z Nevědomí a na Budšovicích rozepři tím způsobem, že dal

Obr. 152.
Znak pánů z Miličína.

r. 1490 Přibíkovi z Miličína $4^1/_2$ lánu role ve vsi Předině a 2 lány ve vsi Dašovicích do desk vtěliti.

Také měl Přibík velké mrzutosti s Janem Heraltickým, o kterých čtenář více najde u Heraltic; k tomu zde budiž připojeno, že Přibík svou zášti dal se unésti k výrokům neoprávněným a nespravedlivým proti Janovi, vině jej z vlastizrády a z úkladů proti bezpečí života. R. 1487 mezi p. Přibíkem Mládencem z Miličína a Janem Heraltickým „o nárok“ páni nalezli, „že p. Mládenec na Heraltického nic neprorodí, a Heraltický žádný zrádce není, ale dobrý a ve své cti zachovalý člověk, a protož aby řekl Heraltickému: „Co jsem na Tě pravil, to jsem klamal, odpusť mi to pro Buoh, pro matku Boží! Item jakož v druhé při praví, že jej zabiti měli, poněvadž neprovodí, by Heraltický o tom věděl, že jemu tím také Heraltický vinen není, pánóm se zdá“.[1])

Ujav se král Vladislav po smrti Matyášově vlády na Moravě, potvrdil ihned Přibíkovi z Miličína list, který někdy král Jiří jeho otci Oldřichovi z Miličína udělil na Předín, Heraltice, Svojkovice, Bransudy a jiné zboží a list ten vložen byl r. 1492 do desk (fol. 16., 53.). Syn a nástupce Přibíkův, Oldřich Mládenec z Miličína prodal a vložil r. 1505 Zdenkovi a Burjanovi, bratřím z Valdštejna: „tvrz a ves Štěměchy, ves Předín, v městečku Heralticích 6 lánů, ve vsi Zašovicích 3 lány a čtvrt, ve vsi Brancúzích 5 lánů, ve vsi Hvězdoňovicích dvůr, ve vsi Chlistově 3 lány, ves pustú Petrůvky, ves pustú Březovú, ves pustú Bezděkovec, ves pustú Dašovice, ves pustú Svojkovice, ves pustú Jenišov, ves pustú Čížov (fol. 36., 173.). Od té doby byl Předín částí statku brtnického.

V celém okolí předínském lze pozorovati četné stopy bývalého, dávného kutání a dolování. Podivno, že o tom žádných písemných zpráv se nezachovalo. Toliko o zaniklé, nedaleké osadě Štítkách, která ležela směrem k Želetavě, dokládají zprávy ze XVI. stol., že se tam dobývaly železné rudy; že také u Předína skoro výhradně rudy železné se těžily, jest jisto; vyskytují se posud na povrchu na různých místech.

Památky po tom těžířství jsou hornická kladívka, koňské staré podkovy a jiné železné předměty, nalezené u býv. štul;

[1]) Byly to spory více politické, straníků zemř. krále Jiřího a krále Matyáše (mezi stranou českou a moravskou); páni rozhodovali vlivem strany Matyášovy.

přede vším ale jména tratí: Sejfy, Stulní, Štoky, k Horám, Korejtka, Frajštáky a j.

V ústním podání mluví se o těžení zlata a stříbra, které se klade do dob krále Václava II. O ryžování zlata promluvili jsme při Opatově. O nálezu stříbra koluje tu dosud pověst o 3 bílých prutech, na které přišel pocestný, jda okolo Předína, z nichžto jeden ulomil a za klobouk si zastrčil; byl pak v Telči zastaven, neboť v proutku za kloboukem poznáno čisté stříbro. Podobnou pověst slýchati jest také o jiných stříbrných dolech. — Přes důkladné prohlížení zdejších hornin nenalezli jsme ani stopy rud stříbronosných.

Havíři prý vystavěli předínský kostel a založili při něm faru.

O zaniknutí dolů se vypravuje, že havíři počtem asi 12.000 mužů proti císaři se vzbouřili, který jejich hornické privileje na náměští jihlavském spáliti dal, že pak táhli ke „Štulám", veškeré míny ucpali a dílo své zničili. Císařské vojsko prý je pronásledovalo až na pole „Bezdesátku", kde je porazilo a potřelo. Dosud na poli vyorávají se podkovy, ostruhy, klíče na přitahování šroubů a p. Havíři zde poražení byli prý nekatolíci.

Nedaleko Předína mimo Petrůvky stála dědina **Bezděkov**, jenž připomíná se k létům 1437 a 1446, r. 1505 jako ves pustá „Bezděkovec". R. 1505 totiž vkládá Oldřich z Miličína a na Šumvaldě Zdeňkovi a Burjanovi, bratřím z Valdštejna, mezi jiným i Bezděkovec (viz Stěměchy).

Okolo r. 1580 drželi dle urbáře polnosti této poustky občané z Roketnice, Římova a Chlistova za plat 8 kop 26 gr.; leželtě Bezděkov mezi těmito 3 osadami; místo, kde stála osada, zarostlo jest lesem.

Přibyslavice

(do Př-ic, v Př-cích) dle osob. jména Přibyslav pojmenované.

Osada na severozápad od Třebíče asi 9 km. vzdálená na mírné výšině nad potokem Radonínským, jenž zde do Jihlavky se vlévá. (Obr. 153.)

Náves (náměstí) je na kopečku, jenž k severu a východu prudce spadá; jest okrouhlá, uzavřená. Okolo návsi stojí selské

lány a fara, uprostřed návsi oba kostely a škola. Z návsi vedou jen úzké uličky, nejširší jest proti hlavnímu vchodu do velkého kostela, prolomená teprve r. 1896 pro novou silnici. V uličce

Obr. 153. Přibyslavice (od východu).

západní podél silnice stojí řada chalup domkařských, ku kterým náležejí pozemky; chalupy bez pozemků (baráky) stojí ve skupinách okolo potoka; mívají jeden neb dva byty a na dvoře chlévy pro kozu neb krávu. Postavení a uspořádání chalup jest

velmi rozmanité. Do návsi stojí domy stavěné nyní vesměs z kamene a cihel štítem, nemajíce výstupkův, avšak zahrady jsou přede všemi. Uspořádání budov hospodářských, jakož i nábytku ve světnicích jest jako všude na západní Moravě. Starých nábytků, ani kroje národního nemají.

Dle sčítání z r. 1900 bylo v Přibyslavicích 93 domů a a 603 obyv, kteří se živí prací polní, řemeslem a nádenictvím.[1]) R. 1870 žilo zde 567, r. 1890 524 obyvatelův.

R. 1698 žilo zde 14 gruntovníků, kteří měli od 21—36 měr polí a 5 domkařů; nově pusté grunty byly 3. Gruntovníci obdělávali také 115 měr farských polí, avšak činže z nich odváděli panství brtnickému. Z domu robotovali $1^1/_2$ dne v týdni párem koní, z chalup 13 dní roboty pěši ročně.

Kmenového jmění mají Přibyslavice mimo 2800 K v hotovosti, obecní dům a 150 měr půdy, nejvíce strání, které pilně zalesňují.

Tratě se jmenují: Padělky, Zahumenice, na Přítržích, Okolnica, Musilův Kopec, Strádalů kopec, Příčníky; v Mezích, Sedlačka, Chumelky, Oplety, za Hájem, Oblazeň, Hašků kopec. Staré názvy: v Babkách, Babernik, ve Vokoleti.

Území přibyslavské vykazuje: 411·6 ha. polí, 28·3 ha. luk, 5·6 ha. zahrad, 69·4 ha. pastvin a 62·9 ha. lesa.

Stará jména rodů, která tu již v 17. stol. se vyskytovala, jsou: Hašek, Picmaus, Podhrázský, Uhlíř, Zeman a Zvěřina, avšak v žádném tom rodě nedržel se dům přes 100 let.

Asi 5 min. na sever stojí mlýn Obůrkův, nad nímž jest půvabné, přes 2 km. dlouhé údolí, uzavřené příkrými stráněmi a kolmými skalami.

Deset minut jižně od Přibyslavic nad řekou Jihlavkou postavena jest rozsáhlá papírna. Za starých časů stával prý tam železný hamr, který v 17. stol. zakoupili a v papírnu proměnili manželé Schneiderovi. R. 1846 koupil papírnu, v níž se vyráběl papír ručně z hader, Karel Fundulus z Třebíče. V letech 1880—1890 byla papírna značně rozšířena a moderními stroji opatřena. (Obr. 154.) Papír (hlavně na balení) robí se ze dřeva; přípravné práce konají se ve mlýnech u Rokštejna a Sokolí.

---

[1]) Mnozí jsou obuvníci, kteří pracují pro továrny třebické, jiní nádeničí v papírně přibyslavské.

Zaměstnáno jest asi 150 lidí: z Přibyslavic, Okříšek, Petrovic a Nové Vsi.

Až do r. 1896 neměly Přibyslavice žádné pořádné silnice; t. r. vystavena silnice z Okříšek na Přibyslavice do Číchova, letos staví se silnice směrem k Radonínu do Brtnice a směrem k Nové Vsi do Třebíče.

R. 1900 vystavěla obec nákladem asi 20.000 K vodovod, který odbočuje do všech domů a osadu výbornou vodou opatřuje.

Na starší pečeti z r. 1668 mají obraz kostelního patrona sv. Gotharda; novější jest nevkusná bez letopočtu.

Obr. 154. Papírna u Přibyslavic.

Nejstarší a pozoruhodnou památkou jest zdejší starý kostel, který přes všechny převraty a pohromy dosud původní románský sloh zachoval a mezi nejstarší stavby na Moravě náleží. Býval mnohem vyšším, o čemž každý se přesvědčí, kdo na půdu kostela vystoupí; klenba stropu je z doby novější. Do kostela nyní dvoulodového sestupuje se po 4 stupních. Na hlavním oltáři jest malý obraz sv. Anny a sochy našich sv. apoštolů. Když starý oltář byl odstraněn, nalezen prý na oltáři nápis, že založen byl r. 1056.[1]) Po evandělní straně viděti ve zdi gotické sanktuarium

[1]) Dle zápisu z r. 1696 v účetní knize zdejšího kostela.

se zachovanou dosud mříži. (Obr. 155.) Na lodi poboční a sakristii nejlépe viděti tvary románské; v poboční lodi dosud stojí stará zděná mesa oltářní, v níž jsou ostatky svatých zasazeny

Obr. 155. Hlavní oltář starého kostela.

z předu. Před mesou jest hrobka rodiny Schneidrovy, majitelů papírny.[1])

[1]) Starý chrám přibyslavský zasluhuje povšimnutí odborníkův a bylo by žádoucno, aby památka tato přispěním vlády byla restaurována.

Na nízké věži starého kostela visí 2 zvony; menší ozdoben na jedné straně obrazem Kristovým na kříži, na druhém Vzkříšením Páně má letopočet 1599; větší zvon jest přelit za knížete Antonína z Collalto roku 1840.

O osudech kostela a fary můžeme tyto zaručené zprávy sděliti. Farní patronát byl již v 1. polovici XIII. století přidělen kostelu sv. Petra v Brně. R. 1240 byl Jeroným, farář z Přibyslavic, přítomen pohřbu královny Konstancie v Tišnově a podepsal některé královské listiny pro ten klášter.[1]) Král Jan potvrdil kapitule sv. Petra práva a svobody fary v Přibyslavicích r. 1318 a r. 1331 oznámil týž král své přání olomuckému biskupu Hynkovi, aby příjmy farní přivtěleny byly kapitule brněnské, což se i stalo. R. 1329 papež Jan XXII. nařídil biskupovi pražskému, aby Mikuláše Horowitze (snad z Hořovic), kněze své diecéze a rektora farního chrámu v Přibyslavicích v olomucké diecézi a na patronátě královny České, v jistých záležitostech dispensoval a jemu prebendy, kterých v Čechách dosud užíval, totiž Boleslav a Zbečno znova udělil. Že za mocných převratů náboženských, které nastaly po husitských válkách, kapitula brněnská s desátky zdejšími měla potíže, vysvítá z četných půhonů:

R. 1448 kněz Jakub, farář z Přibyslavic, pohnal Zdeňka z Uhřínova a ze Lhotky, že mu drží ves Lhotku, ježto přísluší k jeho kostelu do Přibyslavic, nemaje k tomu práva.

R. 1459 kněz Václav, kanovník kostela sv. Petra v Brně, pohnal Hynka z Valdštejna a z Brtnice ze 200 kop, že drží ves kostela jeho Lhotu, řeč. Črtov, kterážto přísluší k jeho kostelu v Přibyslavicích, ježto odtud k jeho kanovnictví má každý rok X hřiven platu vydáváno býti.

R. 1464 žalovala kapitula Oldřicha z Heraltic, že desátek ze vsi Zašovic přirazil ku své faře v Heralticích.

R. 1481 Kateřina z Ekertsau a na Sádku od Půty z Lichtemburka přijala bezprávně[2]) za poplatek 1 hřivny patronát fary přibyslavské; měla z toho potahování k soudu. Protož r. 1482 pohnala Půtu, že „ji ukázal kostelní podací v Přibyslavicích, a to podací položil jí v hřivně platu a ona z toho pohnána jest od

[1]) C. D. II. 330 a 331.
[2]) Půta z Lichtemburka ji ošidil.

kněze Zebalda, kanovníka brněnského, a nemajíc listu ničím se prokázati nemůže, a té fary jest zbavena".

Stejnou dobou zadržel Hynek Brtnický desátky farní a osoboval si lidi z Radonína, vesnice Lhotku a Čertovec a ulici v Přibyslavicích; spor tento urovnal r. 1500 Vilém z Pernštejna, majitel Sádku, dobrovolnou smlouvou s knězem Isidorem, kanovníkem u sv. Petra v Brně, „o opravu lidí v Radoníně a v Přibyslavicích, z nichž jemu jako dříve pánům Sádeckým povinnost činiti se má". Od r. 1577 patří patronát kostelní do Brtnice. Od té doby zůstávala fara v rukou evangelíků, kteří ji o všecky důchody připravili. Po vypuzení nekatolíkův r. 1622 fara zdejší přidělena faře v Heralticích, což trvalo 160 let. R. 1691 byl kostel vyloupen a později několikráte vyhořel.

Nový obsáhlý přibyslavský chrám postaven byl k levé zdi kostela starého kolmo. Příčina stavby byla následující:[1]) Na zevnější omítce pravé zdi kostelní byl namalován starožitný obraz Panny Marie a zůstával přes veškery živelní pohromy neporušen, i když kolem něho všechna malta opadala. Tímto zjevem pohnut dal Ant. Rombald hrabě Collalto nad obrazem r. 1734 postaviti kapli. Nastaly pak do Přibyslavic k zázračnému obrazu poutě; některý rok prý na 40.000 lidí se tam dostavilo. Protož hrabě Tomáš Vinciguerra Collalto kapli proměnil v presbytář a před ni vystaviti dal ve vlašském slohu obsáhlý kostel. Když chtěl stavbu kostela doplniti věžmi, zemřel r. 1764.

V kostele, 40 m. dlouhém, 16 m. širokém a 26 m. vysokém jsou mimo oltář hlavní ještě 4 oltáře: sv. Antonína, sv. Matouše, sv. Šebastiána a Anděla Strážce. Vlastní část obětní hlavního oltáře jest udělána z jednoho kusu vlašského, zeleného, hnědě pruhovaného mramoru; nad oltářem jest obraz Matky Boží na omítce, nyní zasklený. (Obr. 156.) R. 1860 provedena důkladná oprava hlavního oltáře a presbytáře a r. 1903 byl celý vnitřek kostela očištěn a slohově vymalován nákladem 5000 K, které z velké části nynější farář hradil ze svého. Od r. 1785 jest v Přibyslavicích opět samostatná fara přidělena náboženskému fondu.

Z farářů nejdéle tu působili: Michal Král (1785—1803), Eliáš Offner (1808—1820), Václav Kocúrek (1828—1850), Frant.

---

[1]) Dle spisku: Milostná Panna Maria Přibyslavická. 1895.

Obr. 156. Hlavní oltář v novém kostele.

Čermák (1865—1901), jenž učinil fond (nyní již 8000 K) na dostavění věží. Od r. 1901 nynější farář Jak. Pavelka, spisovatel a dobrý znatel jazyků slovanských a moderních, za něhož nejen kostel opraven, nýbrž i farní budova o patro zvýšena byla.

V archivu farním chovají tyto pamětní knihy:

1. Knihu kostelních účtů založ. r. 1671 od Vavř. Ign. Solického, faráře heraltického, přibyslavského a krahulovského.

2. Výpis z matrik heraltických, o dějinách kostelů, jež napsal heraltický farář Bern. Hrys.

3. Protocollum domesticum, pamětní farní kniha, kterou založil r. 1833 zdejší kaplan Jan Dvořáček.

Mimo Přibyslavice patří do farnosti: Brancouzy, část Cíchova, Petrovice a Radonín. Všech duší bylo r. 1786 1170, r. 1849 1525 a r. 1900 1847 (z nichž 11 židů).

Hřbitov býval dříve okolo starého kostela, nyní jest vedle staré cesty k Okříškám.

Škola zřízena r. 1788. Tenkráte přiškoleny byly: Přibyslavice, Petrovice, Cíchov (brtnický), Radonín (jen dle jména), Okříšky a Nová Ves. Radonínští děti do školy sem pro vzdálenost a neschůdnost cesty neposílali; docházel tam z Přibyslavic pomocník; od r. 1820 vyučoval tam učitel soukromý, až r. 1850 škola veřejná zřízena. Ostatní obce vyškolily se tímto pořádkem: r. 1864 Okříšky, r. 1888 Cíchov, r. 1892 Petrovice a r. 1905 Nová Ves.

První učitel Jan Matoušek začal vyučovati ve „Velké hospodě"; teprve r. 1808 vystavěna pro školu zvláštní budova. Dle fase z r. 1788 byly příjmy učitelovy: Školného 84 zl., novoročních darů 12 zl. 29 kr., za procesí 4 zl. 30 kr., po 1 snopě žita a ovsa od každého sedláka přiškolených osad, od vrchnosti 4 sáhy dřeva a 1 sud piva, od obce Přibyslavic $6^1/_2$ sáhu dříví. S dávkami od vrchnosti z Okříšek měli učitelé velkou potíž.

Pamětní knihy školní: Knihu úředních přípisů a výnosů, hlavní protokol a školní kroniku založil první učitel Jan Matoušek německy. Novou školní kroniku obšírnou sepsal r. 1894 nadučitel Jos. Kříž.

Knihovna žákovská má 127, učitelská 36 svazkův.

Nejdéle na zdejší škole působili: Ignát Voráček (1798—1843), Frant. Šoukal (1852—1867) a Frant. Halámek (1867—1884).

Přibyslavice jsou starou osadou, která ve středověku byla mnohem důležitější. Ležele na prastaré stezce, vedoucí od Třebíče kolem řeky Jihlavky na Jihlavu.[1]) Přibyslavice byly sídlem župy, jež se jmenuje mezi statky, které dostala věnem královna Konstancie od svého manžela Přemysla Otakara I. a které papež Řehoř IX. r. 1231 pod svou ochranu vzal. Nechybíme, tvrdíce, že syn zakladatelky kláštera tišnovského královny Konstancie, král Václav I. zdejší starobylý kostel s bohatou farou podřídil patronátem kostelu sv. Petra v Brně, jehož patronát daroval klášteru tišnovskému, aby uctil památku své matky. Část Přibyslavic zůstala pak poplatnou proboštství kapituly sv. Petra v Brně až do r. 1577, když brněnský probošt Stanislav Pavlovský, rozmrzen nad tím, že kapitula o desátky fary přibyslavské neustálé má boje, lidi usedlé i neusedlé v Přibyslavicích a ve vsi Radoníně s farou a kostelním podacím (vyjímaje presentační právo), pusté hradisko, jež slove Střeliště, pusté vsi Lhotku a Čertovec za 1600 zl. prodal majitel Brtnice, Janu Hynkovi z Valdštejna.[2]) Od té doby byly celé Přibyslavice při velkostatku brtnickém, velkou část jich měli již dříve Valdštejnové, jakožto majitelé Rukštejna a později Sádku v držení,[3]) neboť Přibyslavice od dob krále Jana náležely ku tak zv. markrabství.

Volný (v dodatcích ku církevní topografii) vypravuje, že pod Přibyslavicemi u řeky Jihlavky r. 1849 přišli na zbytky zděných základů, a že poblíž v hrázi „Starého rybníka“ nalezena byla pečeť s nápisem: „Sigillum Heinrici pincernae de Dobna“. Dle pověsti (nezaručené) stával prý tu klášter.

Zaniklé osady: u Přibyslavic nedaleko dvora Hynkova stávala ves **Čertovec**; pustou byla již r. 1519. Pozemky pod plat obdrželi lidé z Přibyslavic, Číchova a Radonína; také zaniklá **Lhotka** stávala mezi Přibyslavicemi a Radonínem a byla r. 1577 s pustým Čertovcem prodána k Brtnici. Snad obě vesnice souvisely a jeden celek tvořily.[4])

---

[1]) Viz o ní ve všeobecné části str. 18.

[2]) Vtělena do desk byla smlouva r. 1579 (fol. 61, č. 285).

[3]) Viz Petrovice a Sádek.

[4]) Viz půhon kněze Václava z r. 1459.

Ptáčov

leží v dolíku $3^{1}/_{2}$ km. severovýchodně od Třebíče, má 40 čísel se 313 obyv.; r. 1870 bylo zde jen 167 a r. 1890 295 obyv., katolíků.

Osada tvoří skoro okrouhlou náves na obou koncích otevřenou. Do návsi vedou dvě hlavní cesty, mimo to vede více cest (uliček) mezi domy do polí.

Domy některé stojí do ulice průčelím, některé štítem. Grunty jsou kolem návsi, na níž jest rybník; chalupy stojí na obou koncích vesnice. Před domy jsou zahrádky; výstupků nemají. Stavěny jsou z kamene a bývají zomítány. Budovy hospodářské (stodoly) jsou za obytnými staveními. Lid nosí kroj městský, jelikož jest poblíž města Třebíče.

O faře a kostele viz „Trnava“.

Děti chodily do školy do Trnavy; teprve r. 1900 byla povolena škola zatímní a ustanoven zde podučitel; r. 1903 vyškolena obec Ptáčov z obce Trnavy a zřízena samostatná jednotřídní škola, jejíž správcem jmenován Fr. Čapek.

Školní knihovna čítá 102 svazky.

Obec má několik měr polí, nějaké loučky, pastviny a stráně, které vysazuje lesem.

Přes 100 let drží rodný dům čís. 8. Mityska, čís. 15. a 18. rod Benáčků, čís. 30. Stejskal a čísla 4., 5. a 12. rod Dvořáků.

K obci Ptáčovu patří Táborský mlýn č. p. 30. na řece Jihlavce u mlýna jedno stavení a na potoku bývalá hamerna; kromě toho čtyři domky ve žlebě u Třebíče skoro $^{1}/_{2}$ hod. od Ptáčova.

Ptáčov byl starým zbožím kláštera třebického, které r. 1447 opat Trojan zastavil Janovi z Kožichovic. Ačkoliv Vilém z Pernštejna r. 1490 Ptáčov od Jana Ptáčovského z Kvíčovic vyplatil, ještě roku 1503 psal se jistý Jan z Věcova „na Ptáčově“[1]). Ptáčov byl statku třebickému opět přidělen. Vratislav z Pernštejna prodal vesnice Ptáčov a Kracovice městu Třebíči, neboť v nově založených rejstrech panství třebického z r. 1556 Ptáčov nepřichází

---

[1]) Svědčí na listině Václava z Tečic, sepsané o prodeji půl Rožínky Vilémovi z Pernštejna.

R. 1678 bylo v Ptáčově 7 celolánů po 55—95 měrách, 2 zahradníci s 9 měr. a 3 chalupníci bez polí.

Tratě se tehdy jmenovaly: v Lobi, v Literáku, u Zabitýho, v Jezerčích, v Nivce, u Louček, u Mostku, na Babkách, na Vejhoně, u Židlocha, u Hrachovce, v Převaží, na Přívoznicích.

Dle robotního rozdělení z r. 1776 konalo 7 celoláníků 3 dni v týdni tažnou robotu s párem volů, pěší roboty od sv. Jiří do sv. Václava 130 dní, 3 chalupníci pěší robotu týdně po 2 dnech a 3 po $1^1/_2$ dni, 2 podruzi po 13 dnech. Za vyvazení pozemků obdrželo město po r. 1848 obnos 5512 zl. 12 kr. Dnes má město při Ptáčově asi 33 jiter (18·9 ha.) rybníků a přes 110 jiter (63·25 ha.) pozemků. Celkem náleží k obci: 414·2 ha. pole, 70·1 ha. luk, 2·8 ha. zahrad, 62 ha. pastvin, 96·2 ha. lesů a 18·9 ha. rybníků.

Račerovice, vlastně Vračerovice

(do Račerovic, v R-ich), od osob. jména Vračer neb Račer.

Račerovice vzdáleny jsou asi hodinu cesty severozápadně od Třebíče, ležíce při silnici vedoucí do Kamenice, na potůčku Račerovském.

Domy jsou stavěny nepořádně po obou stranách silnice jsou zděné a bez všeliké okrasy; posledním stavením směrem ke Kamenici jest panský dvůr, ve kterém se odchovává ušlechtilý hovězí dobytek. (Obr. 156.)

Obec přifařena jest ku Podklášteří a bývala přiškolena do Okrešic. Obyvatelé živí se rolnictvím a šatí se po poloměstsku, z řemeslníků je zde pouze kovář a švec.

Asi 10 min. za Račerovicemi po levé straně silnice je panská cihelna. Nyní žije v Rač. ve 22 domech 222 obyv., katolíků. R. 1870 měly Rač. 182, r. 1890 187 obyv.

R. 1558 žilo zde 8 láníků a 3 dvořáci, z nichžto Matě držel v nájmu dvůr panský (konventský), ze kterého platil 2 kopy 40 gr. Obec platila za desátky obilné 6 kop, dvořáci 2 kopy 29 gr. Mimo to láníci byli povinni orati 32 dní, nažíti 15 kop obilí, séci 7 dní a obilí z role voziti 8 dní; též museli na louce za Víckovem ssíci trávu, seno shrabati a k zámku voziti.

Pozdější povinnosti robotné byly jako v ostatních vesnicích, náležících k panství třebickému. Volským potahem robotovali na

Obr. 156. Račerovice.

poli, neb v lese 3 dni v témdni a ročně 13 dní roboty pěší konaly služky v poli; každý gruntovník musel odvésti 1 fůru obilí na zámek a 2 fůry do zdejšího dvora.

Nyní jest v obci 9 rolníků a 10 chalupníků. Čís. 15. a 10. jsou statky bývalých dvořáků.

Kým a kdy osada založena byla, není známo, snad klášterem třebickým, ku kterému vždy náležela.

Přifařeny jsou Račerovice na Podklášteří. Školu mají od r. 1902 vlastní; budova stála 16.400 K; žáků jest 56. Prvním učitelem jmenován Alojz Mucha, který založil hned školní matriku a žákovskou knihovnu, jež čítá na 100 čísel.

Obecní jmění pozůstává skoro ze samých pastvin (na 21 ha.); polí jest jen přes 4 ha. a luk přes 1 ha. Celkem patří k Račerovicům: 367·3 ha. polí, 38·1 ha. luk, 2·3 ha. zahrad, 58·4 ha. pastvin, 70·3 ha. lesů a 1·3 ha. rybníků. Tratě se jmenují: Zahumenice, ve Skalkách, v Brodcích, za Volším, na Luhu, pod Březím, za Doubím, u Jabloní, u Stráně, Maňky v Kopaninách.

Radičovice viz Okřešice.

Radonín

(gen. do Radonína, lok. v Radoníně), odvozeno od osob. jména „Radoňa" neb „Radoň".

Osada leží v údolí, kterým teče potůček a vede cesta, tak že celá jest rozdělena na dva nestejné díly; na úpatí dvou kopců, z nichž jeden jest na sever, druhý na jih.

Domy stojí po obou březích potoka a podél cesty, mezi cestou a potokem jsou domky; ves jest na obou koncích otevřena. Selské statky stavěny z tvrdého materiálu štítem do vsi nestojí těsně vedle sebe, a mají před sebou zahrádky.

Hlavní stavení obsahuje světnici, přístěnek, kuchyň a komoru, stáje; na druhé straně dvora jest výměnek, vzadu stodola.

V nábytku a jeho rozestavení nerůzní se od okolních vesnic.

Kroj jest městský, hospodáři nosí v neděli černé koženky do bot vysokých.

Na hranicích radonínských luk a panského lesa „na Židůvkách", stojí starý mezník přes 50 cm. vys. a 25 cm. šir., na němž vytesán je kříž rozštípený na dolním konci, pod jehož pravým

břevnem jest meč. Jest prý to znak německých rytířů, kterým patřil farní chrám v Jihlavě až do r. 1233. — Podobný kříž nalézá se v obvodu osady Přibyslavské. Dle pověsti vedla silnice těmi místy z Jihlavy ku Třebíči.

Východně od zdejší obce v lese „Království“ na příkrém návrší viděti zbytky malého hradu (bezpochyby hradu Střeliště). Z jedné strany jest příkop dosti zachovalý.

R. 1678 bylo v Radoníně 9 gruntovníků s 20 měrami polí, 2 grunty pusté a 2 domkaři; r. 1776 žilo zde 9 celoláníků s 31 měř. a lukami na 7 vozů sena, 4 pololáníci a 7 domkařů. Daně platili celoláníci po 12 zl. 56 kr., činže gruntovní po 40 kr., odváděli 6 měřic popela a 12 otepí letiny (listí).

Láník pracoval dvojspřežným potahem $1^1/_2$ dne týdně. Také mimo to naváželi šterk na silnici a v zimě vyhazovali sníh. Pololáníci nekonali tažných, nýbrž jen pěších robot. Výkup roboty a desátku z jednoho lánu činil 165 zl.

R. 1871 byla ve vesnici kaple nově vystavěna a vyzdobena, ježto stará byla malá a bez oken.

Školu v Radoníně vystavěla obec již r. 1852; však teprve r. 1855 rozhodnutím vys. místodržitelství za samostatnou školu uznána a obsazena byla samostatným podučitelem, který měl platu 157 zl. 50 kr., 10 zl. 50 kr. za čištění třídy a 8 sáhů měkkého dříví.

Před tím časem bylo vyučováno po domech a docházel vyučovati výpomocně učitel z Přibyslavic.

R. 1895 byla zdejší škola přístavbou zvětšena nákladem 3661 zl. 66 kr. (Obr. 157.)

Ve škole jest pamětní kniha založená, r. 1862 učitelem Ant. Rösslem.

Školní knihovnu, jež má nyní na 97 svazků, pořídil učitel Josef Fajt.

Nejdéle na zdejší škole působil Ant. Rössl (1861—1876) učitel Ludv. Blíženec napsal dějiny Radonína do školní kroniky. Učitelé velmi se střídali. Od r. 1901 působí zde Frant. Funk.

Obec má uloženo 2540 K a státní obligaci v nom. ceně 200 K. Také patří obci pastouška a pazderna, mimo to polí, pastvin, luk a lesa na 35 jiter (20 ha.).

Území celé obce sestává ze: 141·3 ha. polí, 35·7 ha. luk, 3·4 ha. zahrad, 17·9 ha. pastvin a 193 ha. lesa.

Jména tratí: Bukovec, Poloudělí, Vršky, Podevsí, za Vondrovy, Bahnité, Nedílné, Spády, Randulů kopec.

Rodina Zimova drží statek přes 100 let.

Tomáš Marek, rodák z Radonína, byl profesorem ve Smolensku (v Rusku).

Kdy a kým Radonín vystavěn byl, známo není; je to osada stará, jejížto čtvrtinu darovala Jitka z Hodic r. 1303 kostelu v Želetavě, aby věčné záduší konáno bylo za jejího bratra Ješka, jehožto byla dědičkou. Pak připomíná se Radonín teprve po stu letech: R. 1406 daroval markrabí Jošt odumřelé statky Valč,

Obr. 157. Škola v Radoníně.

Krahulov a Radonín svému hejtmanu Janu Hovorkovi z Hartvíkovic, který své ženě Maruši (Marketě) 100 kop na Radoníně — vyjímaje zboží zádušní — a, kdyby se nedostávalo, na Valči pojistil. Když dobrodruh Hovorka zabit byl, spolčila se r. 1409 vdova Marketa na své věno se Smilem z Heraltic a Adamem, řeč. Mikulou z Račic. Učinila tak, aby měla ochránce proti Hynkovi z Pacova, jenž se zmocnil statků Hovorkových. Již r. 1409 pohání Marketa pana Hynka z Pacova, „že jí drží Radonín a Valči s tím se vším, co k tomu přísluší, neb má na tom zapsáno 100 hř. k věrně zástavě“. Avšak markrabí Jošt

udělil r. 1410 statky, které po Hovorkovi naň padly, Mikuláši z Mochova. Zatím vdova po Hovorkovi po druhé se provdala za Bernarda ze Šimkovic (Šenkvic) a vzala jej na věno v Radoníně a Valči na spolek; protož Bernard kladl odpor r. 1412, když Mikuláš své ženě, která též Marketou slula, 500 kop na Valči a Radoníně pojistil, tvrdě, že jeho manželka má na těch statcích dříve věno.

Také Maruše sama pohnala Mikuláše z Mochova sedením na Modřicích, že jí drží její vlastní věno, které má na Radoníně a Valči, 100 hř. a z těch by mohla míti ročně 10 hř. platu. Strany obě vyrovnaly se tím způsobem, že Bernard ze Šimkovic vyplacené věno své ženy r. 1416 z Radonína přenesl na Nosislav. Od pánů z Mochova přešel Radonín r. 1437 na pány z Náramče, z nichžto Vaněk Pešek z Radonína toho roku v půhonech se připomíná. R. 1447 držel Radonín Drslav z Opatova a Želetavy, jehož pohnal Zdeněk z Valdštejna, že mu pobral desátek v Uhřínovicích. R. 1464 čteme v půhonech, že Adam z Krajovic pohnal Drslava z Opatova z 50 kop, „že mu jest řekl úrok z Radonína vydávati a toho jest neučinil".

S Opatovem dostal se Radonín ku konci XV. stol. ke statku trhovobrtnickému.

Několik lidí z Radonína platili desátky a robotovali kostelu přibyslavskému; o těchto, jakož i o hrádku „Střelišti" dočte se čtenář bližších zpráv u Přibyslavic.

Radošov

od osob. jména Radoš, což jest zkrácenina z Radoslav.

Ves leží na vyvýšenině po levé straně silnice vedoucí z Čechtína do Kamenice, ve vzdálenosti 800 m., má tvar elipsovitý bez dalších uliček. Od Třebíče na severozápad vzdálena 15 km. leží ze všech osad okresu nejseverněji.

Radošov má nyní v 54 domech 309 obyv. českých, z nichž jest 46 evang.

R. 1556 bylo v Radošově 16 láníků, 1 $^3/_4$ láník a 1 podsedník; rolníci dávali panství pouze desátek; někteří lidé drželi lány z pusté vsi Prosenína. R. 1678 žilo zde jen 12 celoláníků

(od 21—34 měřic) a 5 půlláníků (od $12^1/_2$—15 měřic); r. 1840 byly dle majetku 2 celolány, 8 půllánů, 9 chalup a 26 domků; obyvatelů všech 386; r. 1870 311 a r. 1890 307 obyvatelů.

V kroji a životě, v obydlí a nářadí, ve mluvě a zvycích neliší se od obyvatelů vesnic sousedních; zabývají se hospodářstvím, v zimě pracemi lesními.

Radošov náležel od dávných dob klášteru třebickému; jako mnohé jiné vzdálené vesnice býval od kláštera zastaven. R. 1365 zaměnil Vojslav z Bytovčic své zboží, které tam měl v „Uličce", za statek, který měl Vyšemír z Radošova v Radošově.

R. 1465 zastavil opat Matěj ves Radošov Janu Komárovskému a Alžbětě z Odlochovic za 500 zl. uh., kterou zástavu r. 1490 Vilém z Pernštejna vybavil. Od té doby zůstal Radošov při velkostatku třebickém, v XVI. stol. platili láníci za robotu jen 10 gr. o sv. Václavě, dávali 5 slepic a 42 vajec; později konali roboty jako v jiných vesnicích.

Osada má svou vlastní jednotřídnou školu, kterou navštěvuje na 80 dětí; přifařena jest na Chlum.

K Radošovu patří 417·5 ha. pole, 66·6 ha. luk, 2·5 ha. zahrad, 80·8 ha. pastvin a 58·6 ha. lesa.

Tratě mají jména: Čihadník, Človečiny, Holubka, Kolín (les), Krajiny, Kutilka, Močidla, Nadlesí, na Mokřách, Smrčiny, na Zhouskejch.

Rejdůveň viz Budišov.

Roketnice

(do Roketnice, v Roketnici), osada nazvaná dle povahy půdy rašelinové, neb dle potůčka Rokytné; má ve 110 domech 713 obyvatelů, katolíků nár. české, nejvíce zemědělců.

Roketnice leží $2^1/_2$ hodiny jihozápadně od města Třebíče po obou stranách potůčka Rokytné, jenž nedaleko severozápadně od osady se pramení. Ku Roketnici patří též kolonie Veverka s hospodou a 5 chalupami a Březovský mlýn. Osada podobá se

trojúhelníku rovnoramennému, jehož základna jest jihovýchodní; náves jest podlouhlá, nepravidelná, poněkud močálovitá; zde po obou stranách potůčka a podél silnice vedoucí do Čáslavic jsou dosti pravidelně postaveny domy selské; v ostatních částech bydlí chalupníci. Domy obráceny jsou štíty k silnici, neb na náves, majíce v předu krátké zahrádky pro pěstování zeleniny. Bez ladu a skladu jsou vystavěny domky tam, kde dříve stával panský dvůr, kterážto část posud „Dvorem“ se zove. Nábytek v staveních jest novější, kroj již poloměstský.

Panství sádeckému, jemuž Roketnice od r. 1695 patří, robotovali celoláníci po 3 dny týdne potahem; nejel-li, musel za jeden den konati dva dni pěší roboty. Po sv. Janu Křtiteli přidáno každému ještě 25 dní pěších. Kromě toho odváděno z lánu: desátá hus, 5 kuřat, kopa vajec, otep lnu a desátý snop všeho obilí.

Z vesnice vedou mimo silnici ještě 4 širší cesty, a to: do Římova, do Štarče, do Markvartic a do Štěměch.

Jména tratí: Pod Myším (místo Mnišim) dvorem, na Hempekárách, k Vokrajkům, na Strážnicích, Zahumenice, na Žlabince, na Pertlíku, Provázky, u Landštrasy, u Březového mlejna, v Klozovicích, na Smolenci, v Beranovém žlíbku.

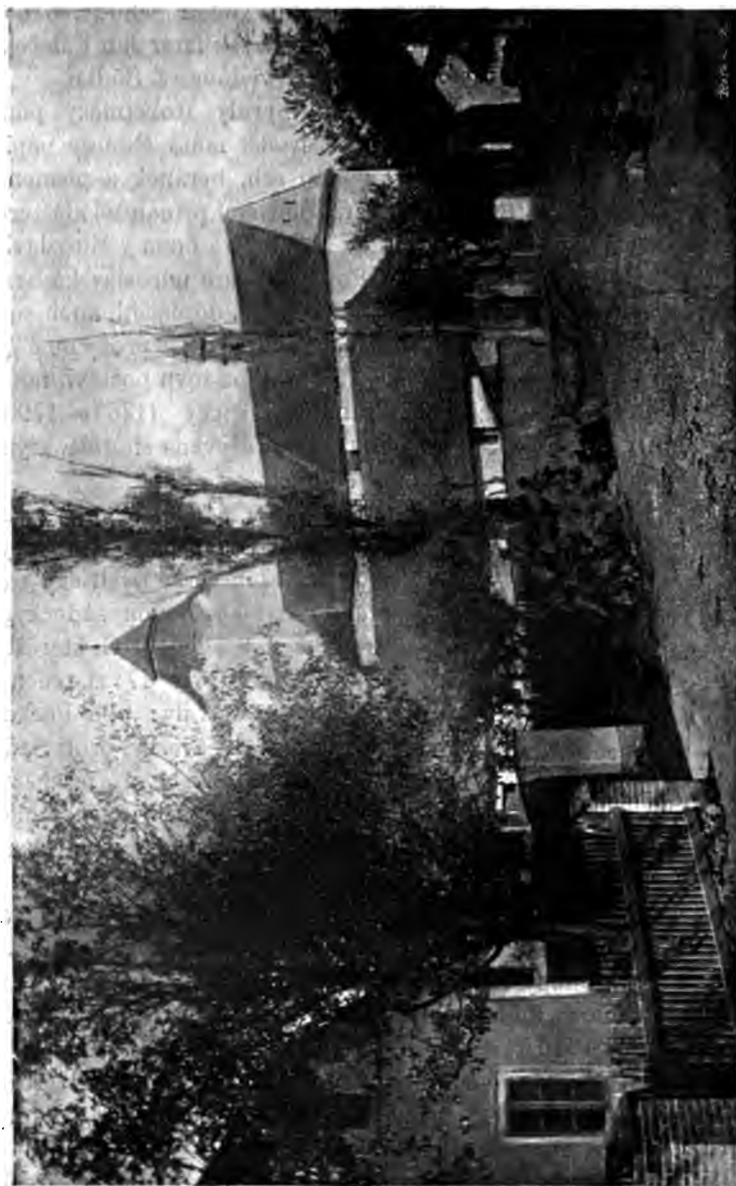
R. 1667 bylo v Roketnici 9 celoláníků (po 74 měr.), 2 třičtvrtiláníci (po 55$^1/_2$ měr.), 12 půlláníků, 3 čtvrtláníci a 4 chalupníci; mimo to byly 3 celolány, 2 půllány a 1 čtvrtlán pusty.

Majitel statku Rudolf Václav Záviš z Osenic bydlel ve mlýně na Vískách, kde měl ovocnou a zelinářskou zahradu a chmelnici. Obci patřily 2 pastviny: jedna porostlá nízkým borovím u sv. Jana, druhá směrem k Markvarticům. Z počtu komínů, které majitel Záviš z Osenic udal, dovídáme se, že v Roketnici tenkráte byl dvůr, pivovar, palírna, kovárna a hospoda; kromě kováře žilo tam ještě 7 řemeslníků. R. 1753 bylo v Roketnici 25 lánů, z hospody platilo se 8 zl., z Veverky 20 zl., z mlýna Březovského 6 zl., z chalup 8 zl., za čížbu 1 zl. 20 kr., za jalovec 50 kr.

R. 1794 bylo v Roketnici v 56 domech 430 obyv., r. 1870 v 97 domech 667 obyv., r. 1890 726 obyv.

Území roketnické vykazuje: 554·7 ha. polí, 72·5 ha. luk, 6·5 ha. zahrad, 52 ha. pastvin, 99·9 ha. lesa a 0·6 ha. rybníků.

Kostel posvěcený sv. Janu křt. jest budova novější, od níž fara hlubokým příkopem a zahrádkou oddělena jest. (Obr. 158.) Zcela obnoven byl r. 1885; mimo hlavní oltář má 4 vedlejší oltáře. Zvony

Obr. 158. Roketnice (část u kostela).

jsou z konce minulého století, poněvadž starší zvony požárem r. 1777 za své vzaly. K výšině kostelní vedou schody, okolo kterých stojí 8 soch svatých, ježto dal zhotoviti farář Jan Paleček. Hřbitov byl od kostela přeložen k silnici vedoucí k Sádku.

V kostelní kryptě pochován jest bývalý Roketnický pán, Václav Záviš z Osenic († 1691), jak svědčí málo čtitelný nápis na kameni, na kterém jest vytesán jeho erb, beránek a písmena L. W. Z. V. O. D. I. K. (Obr. 159.) Farní patronát přináležel klášteru Luckému do r. 1726, kdy jej klášter zaměnil za onen v Míroslavi; od té doby jsou zde faráři světští. Poněvadž fara míroslavská byla bohatší, musel klášter buď 5% úroků z 1000 zl. dopláceti, aneb sud dobrého vína dodávati: po zrušení kláštera ztenčily se úroky na 3%.

Obr. 159. Znak Závišů z Osenic.

Farní budovu postavil farář Frant. Bystřický (1763—1790) když stará, dřevěná shořela, svým nákladem.

K faře patřilo 92 měr polí, 5 rozsáhlých luk a spustlé lesy, které r. 1776 farář Bystřický zaměnil s velkostatkem sádeckým za ročních 6 sáhů dříví, kteréžto pak placeny byly 17 zl. ročně. Lesy farské bývaly: pod Peckovou horou, u Veverky, proti Sadkám. Také dostával farář ze všech polí (i panských) u Roketnice desátek, v Chlistově a Markvarticích jen z některých polí; rolníci dováželi desátek sami, začež darem dostávali půl sudu piva. Mimo to odvádělo se faráři z každé husy 1 kr., z každého domu po 1 kuřeti a 4 kopy vajec sbírkou.

Pamětní farní knihu založil P. Ant. Svoboda r. 1792, matriky datují se od r. 1640.

Nejdéle zde působili: P. Konst. Zeman, premonstrát (1678—1700), jenž založil knihy příjmů a inventář a sbíral staré zprávy o faře, a P. Jan Paleček (1747—1763).

Velkou opravu kostelní provedl farář Em. Sedlák r. 1885; také dal r. 1889 kostelu novou dlažbu; úřadoval zde od r. 1884—1901. Od roku 1902 jest farářem Josef Buchta.

Přifařeny jsou Chlistov a Markvartice; všech farních osadníků čítá se 1270. Za posledních 10 let ubylo v celé farnosti 25 obyvatelův.

Škola v Roketnici připomíná se po válce 30leté až r. 1691; avšak pravidelně se nevyučovalo. Stará budova, stavěná z vepřovic, byla teprve r. 1861 stržena.

Fase z r. 1788 byla následující: od kostela 4 zl., z nadace faráře Palečka 6 zl., ze 4 záduší 36 kr.; od vrchnosti: platu 10 zl., 1¼ míry pšenice, 6¾ měr žita, 1¼ míry ječmene, ¾ míry hrachu, 1 sud piva, 4½ mázu másla, 1 kus soli, 8 liber syra, 6 sáhů dříví; od obce: kopu rži, 54 otepí ovsa, 6 sáhů paliva, 3 zl. koledy, 5 zl. z pohřbu; od dětí: z I. odděl. po 1 kr. činilo 13 zl. 20 kr., z II. odděl. po 1½ kr. činilo 16 zl. Celkový příjem byl 116 zl. 40 kr. R. 1859 činil učitelův příjem 464 zl, z nichžto vydržován byl též pomocník, na kterého se čítalo 100 zl.

R. 1861 vystavěna byla jednopatrová budova se 3 učírnami a otevřena třída druhá; na trojtřídní rozšířena byla r. 1882. Dříve docházely do školy děti: z Římova, Chlistova a z Markvartic; nyní jen z poslední osady, poněvadž r. 1893 vyškolen byl Chlistov, r. 1894 Římov; průměrem jest nyní na 200 žákův. Nejdéle na zdejší škole působili Tomáš Kučera a jeho syn Jan (1817—1865) a Frant. Kopeček, jenž zemřel r. 1904.[1])

V minulém stol. konaly se až do r. 1774 v Roketnici dva dobytčí trhy do roka; obnoveny r. 1864, trvaly jen do r. 1870.

Obyvatelé zabývají se rolnictvím a sítařstvím.

Obecního jmění nemovitého, zejména pastvin jest za 16.000 K.

V obci jest Cyrilo-Metodějská záložna (od r. 1885), dobrovolný hasičský spolek (od r. 1887) a hospodářská besídka.

Za dob 30leté války oloupili Švédové zdejší kostel o stříbrný kříž, o kalich a drahocenné ornáty.

Požárem utrpěli Roketničtí nejvíce r. 1777; v letech 1831 a 1866 zuřila zde cholera.

Přes 100 let drží rodný dům rodiny: Špačkova, Vejmělkova a Příhodova.

Roketnice jest osada prastará, která se připomíná již r. 1190 na zakládací listině kláštera Luckého u Znojma mezi prvním

---

[1]) Podal obšírné odpovědi na „Dotazník" pro Vlastivědu.

jeho majetkem; fara zdejší patřící témuž klášteru stála již r. 1220, neboť tohoto roku ji biskup Robert klášteru potvrdil.

Po zahynutí Otakarově zmocnili se někteří šlechtici statků a far klášterských, mezi nimi fary roketnické, pročež biskup Theodorich všem, kteří takové bezpráví konali, klatbou pohrozil (r. 1284). R. 1327 zaměnil klášter Roketnici a Pokojovice bratřím Hartlebovi a Gerardovi z Heraltic za jejich ves Načeratice (u Znojma).

R. 1353 zapsal Radoslav z Heraltic své ženě Ofce na půl vsí Roketnice, Chlustova, Pokojovic a Předina 170 kop věna; druhá polovice náležela asi sirotkům po Artlebovi z Heraltic.

Po smrti bratří Radslava a Smila z Heraltic, a jeho choti, (synů Heralta z Heraltic) považoval markrabí Jan zboží Heraltické za odumřelé léno zeměpánů a udělil jejich statek, mezi ním i 4 lány a $^1/_4$ čtvrtě v Roketnici, Petru Hechtovi z Rosic; avšak bratranci zemřelých, Oldřich a Jan z Heraltic, ježto Smil vzal na spolek, a potomci jejich soudili se o to zboží ještě počátkem XV. stol.

R. 1371 věnoval Oldřich z Heraltic své ženě Evě na Roketnici, Dašovicích a Předíně 100 kop.

R. 1377 prodal Janek z Heraltic dvůr v Roketnici s lukami, desátky a půl druhým lánem Pertholdovi, řeč. „Heinpergar", a Jan II., syn Oldřichův, pojistil r. 1385 na zbylém v Roketnici statku své ženě Geruši něco věna a zapsal rok na to vše své zboží dobrovolně Filipovi z Lechovic.

Spor pánů z Heraltic s klášterem luckým o Roketnici. 1385—1392.

Když Jan z Heraltic r. 1386 zboží Heraltice, Roketnici, Pokojovice a Zašovice vložil Filipovi z Lechovic, kladl lucký opat Zachariáš odpor proti tomu tvrdě, že mezi těmi statky jest majetek kláštera Luckého. Minily se zajisté vesnice Roketnice a Pokojovice a les Opatský (Abtswald) u Heraltic; spor o tyto vesnice vznikl již dříve, protože Janek z Heraltic zastavil své zboží v Roketnici Bertoldovi Heinspergrovi a jeho ženě za 30 kop. Páni z Heraltic ovšem drželi Roketnici a Pokojovice jakožto svůj majetek, který od kláštera luckého r. 1327 obdrželi záměnou za Načeratice u Znojma, ale bezpochyby byla při záměně dána

podmínka, kdyby rod Heraltických vymřel, že obě osady (a Březová) zpět klášteru připadnou. Opat Zachariáš vznesl tu při až ke stolici papežské, kde poměrů sporných znali nebyli. Melchior Kleiner „Series fundationis Lucensis" píše o tom sporu pánů Heraltických následovně (ve volném překladu z latiny[1]):

„Když tedy Oldřich a Jan, rytíři-bratři, ve vsích Roketnici a Pokojovicích bezprávně byli zuřili, aby škodou co den rostoucí klášter větších pohrom neutrpěl, obrátil se představený písemně k papežské stolici, vylíčiv pokorně bezprávné napadnutí. Tím se stalo, že nejvyšší pastýř arcibiskupu pražskému, biskupu pennenskému a jiným autoritám církevním záležitost tu odporučil, aby jejich vlivem rytíři nahoře jmenovaní byli pokořeni a majetek klášteru luckému úplně byl zajištěn."

V únoru r. 1386 byl do Třebíče poslán kněz a dozorce nad nemocnými Zdenko, prokurator kláštera Luckého, který za přítomnosti kněze Adama z Třebíče a faráře Přibíka z Oleksovic veřejně četl papežské rozhodnutí o vesnice Roketnici, Pokojovice a les „Apswald". V něm nařízeno, aby uchvatitelé statků těch, zejména Erhart[2]) z Heraltic, který právě v Třebíči meškal, byli napomenuti, by od bezpráví upustili. Když pak kněží vešli do domu měšťana Jindřicha, kde Erhart meškal, a jej v dobrotě napomínali, pak exkomunikací vyhrožovali, tu Erhart hněvivě na ně se obořil, což notářsky bylo zjištěno. Do sporu toho zapleteni byli držitelé Stěměch, Petr Hecht z Rosic a jeho syn Vznata.[3]) Za svou tvrdošíjnost byli opatem škotským ve Vídni exkomunikováni a exkomunikace sdělena byla všem řeholím a farářům diecézí: olomucké, pražské, litomyšlské, pasovské a vratislavské. Také byli v kostele roketnickém Pešek, Ondřej, Hanuš a ostatní lidé napomenuti, že náležejí klášteru Luckému; na náves v Poko-

---

[1]) „Ita dum Ulricus et Joannes de Heroltic, fratres armigeri, in villa Rotikil nunc Roketnice et Pokojovitz injuriose desaevirent, ne damno in dies emergenti, Monasterium majora pateretur incommoda, sedem Pontificiam literarius adiit Praesul, exposito reverenter injuriantium insultu; quo factum, ut Pontifex summus archiepiscopo Pragensi, episcopo Pennensi aliisque authoritatis Ecclesiasticae viris negotium commendaret, quorum conatu Armigeri antefati comprimerentur, tutaque deinceps posessio Lucae eveniret"

[2]) Jednou jmenují se Oldřich a Jan z Heraltic, podruhé Erhart a Jan; Oldřich byl již mrtev.

[3]) Potvrzen byl list slovy: Gyeorgius, vicarius in Trebicz executus sum mandatum, Bernhardus, conventor de Heraltic, executus sum mandatum.

jovicích veřejně byli zavoláni: Květoň, Václav, Matěj, Martin, Staněk a mlynářka Křižna; tito, když neuposlechli, vyzváni byli věřící, aby po 15 dní s nimi veškerého obcování se zdrželi; kdyby však na dále vzdorovali, měli stiženi býti interdiktem. Exkomunikace zlomila jejich tvrdošíjnost, všichni prosili za odpuštění. Pročež biskup Augustin splnomocnil proboštа kounického, aby je exkomunikace zprostil a tento akt ve všech kostelích na Moravě vyhlásiti dal, což se stalo. Bratři Jan a Erhart z Heraltic veškerý svůj spor vznesli na opata milevského. Avšak celá rozepře ukončena r. 1392 tím, že vesnice Roketnice a Pokojovice a les „Abswald" klášteru luckému za peněžitou náhradu postoupeny (prodány) byly.[1])

Tomu odporovala jednak Kačna Heinpergrova, tvrdíc, že má věno po muži na Roketnici, jednak Oneš Tluxa z Dlouhé Brtnice dokazuje, že má spolek s Herartem. Po tom klášter Lucký držel Roketnici až do r. 1663[2]) kdy prodána byla opatem Norbertem Pleyerem tajemníkovi české dvorské kanceláře, Danieli Pachtovi z Rájova na Ronšperku za 10.000 zl. Od něho dostal ji po 4 letech trhem za 10.000 zl. znojemský krajský hejtman, Rudolf Václav Záviš z Osenic, který ji držel až do své smrti r. 1695. Jeho vdova Kateřina prodala ještě téhož roku statek Roketnici majiteli Sádku. Od těch dob spojena jest Roketnice s panstvím sádeckým.

Římov

(genit. do Římova, loc. v Římově), od osob. jména Řím[3]) v ústech lidu Římovo, osada ležící 11 km. na jihozápad od Třebíče v údolí po obou březích potoka Římovky vznikajícího pod „Kobylí hlavou" a tekoucího do Rokytné. Půda v obci je močálovitá.

---

[1]) Cod. dipl. 15. čís. 257 a násl. až 266.

[2]) R. 1539 prodal lucký opat Ondřej bez svolení zeměpanského a biskupského Václ. Chroustenskému z Malovar klášterní statky: Pokojovice, Roketnici. Domamil a některé poddané v Hobzi a r. 1540 tytéž statky postoupeny byly Žabkovi z Limburka za ves Litohoř. Tyto smlouvy zemský sněm neplatnými prohlásil; Žabka a Chroustenský nuceni byli vše vydati a s polovice hraditi útraty.

[3]) Ještě r. 1437 vyskytuje se Řím z Pálenic.

Rozloha obce měří 887 ha., z čehož polí 440·7, luk 59·7, zahrad 12·7, pastvin 73·4, lesů 283·3 ha., ostatní neúrodné půdy. Obecních pozemků je 61·8 ha.

R. 1657 žilo v Římově 7 celoláníků (po 60 měr), 9 půlláníků, 3 čtvrtláníci (mezi nimi jest jmenován mlynář Trojan, s dvojím složením, který měl na činžovních polích 60 měr), a 5 chalupníků. Toho roku jest poznamenáno, že v Římově stává panská hospoda, která před 50 lety ze 2 půllánů byla postavena a hospodský ji proti jisté dávce požívá, že do lánů není vpočítána, nýbrž zvláštní resoluci se ponechává. O vesnici Březové se podotýká, že není pamětníka, kdy byla zpustošena a že jest lesem zarostlá.

R. 1749 bylo u Římova 1375 měr obdělané půdy: polí, luk a zahrad; mnohé tratě, jako u Čáslavic, měly jména německá. Obci scházely pastviny, protož pásli dobytek okolo panských lesů. U obce byly dva mlýny: Mlynář Trojan měl svůj mlýn o 1 složení s pilou na stálé vodě, Jan Kremláček držel mlýn panský o 1 složení na nestálé vodě. Z hospody platilo se nájemného 100 zl., z Trojanova mlýna krmného 4 zl. 30 kr.

R. 1870 bylo v 73 dom. 518 obyv.

R. 1900 bylo domov. čísel 91, obyvatelstva 579 a to 285 muž. a 294 žen., vesměs Čechů a katolíků. Z těch přebývalo 512 v Římově a na samotách a 67 na Viskách.

Skládá se totiž obec Římov z vlastní obce a 5 samot, z nichž největší jsou Visky; tam jest panský dvůr hrabat Chorynských, mlýn a několik chalup. Ostatní samoty jsou: Zahumenný čili Zádušní mlýn č. 34., Trojanův mlýn č. 35., Holý mlýn č. 86. a Březová č. 87. (od r. 1904 myslivna a hájovna Chorynského, dříve mlýn).

Půdorys obce má podobu podkovy s východu otevřené. Silnice není tu žádná, jen vozové cesty na Visky a do sousedních obcí Čáslavic, Želetavy, Štěměch, Roketnice a k Veverce. R. 1906 začne se stavěti silnice z nádraží stařeckého přes Roketnici, Římov k Želetavě.

Před léty vedla Římovem pevná vídeňská silnice z Budějovic přes Čáslavice k Heralticům; stopy její jsou posud zachovány v „Borovičku"; na staré mapě Komenského je silnice ta

vyznačena;[1]) vedla na Čáslavice, Babice, zan. Martinice, okolo hory sv. Víta do Budějovic.

Mezi domy jsou dvory a zahrady. Obytná stavení stojí vpředu, vedle nich kůlny, vzadu chlévy, stodoly a konečně zahrady; před domem skoro všudy jest zahrádka. Výstupků tu není, za to však každý dům má „zápraží".

V č. 15. říká se „pod žundrem", ačkoliv tu již dávno žádného žudru není.

Stavěno jest veskrze z cihel a kamení, krytina ponejvice tvrdá.

Starobylého nábytku nikde už neviděti. Kroj je poloměstský; jen starší rolníci nosí ještě vysoké boty, černé koženky a krátkou kazajku (špenzr). Zvláštností zdejší a osad okolních jsou „hluky" či „bandory", obuv s podešví dřevěnou a nártem koženým.

V č. 4. (zájezd. hostinec Fr. Čurdy) bývala prý před léty císařská pošta. Za ní a vedle ní stával velký panský dvůr, kterýž po zrušení rozdělen na chalupy pop. č. 52.—57. Dvůr ten býval snad tvrzí nebo byl opevněn. Podnes říká se úzké uličce mezi č. 4. a 55. „fortna". Ve velikém domě, který nyní jest rozdělen na chalupy č. 18., 80.—83. býval prý pivovar a sklep při něm sáhal prý až k lesu. — V č. 14. říká se „u rychtářů". Děd nynějšího hospodáře Josefa Nedvědického byl posledním rychtářem.

Robot k panství sádeckému dělal celoláník týdně 3 dni, 4krát za týden musel na řezanku, v lese musel ročně udělat 2 sáhy dříví a 1 sáh odvézti do Brna direktorovi. Pololáník robotoval jeden týden 1 den, druhý týden 2 dni, na řezanku musel jíti 2krát za týden, v lese ročně udělati 1 sáh dříví. Chalupníci chodili na robotu 16 dní ve žních. Desátku odváděl se 20. snop. Výkupného z roboty bylo z půllánu 97 rýnských.

Farou náleží Římov i Vísky ke kost. sv. Martina v Čáslavicích. Holý mlýn a Březová přifařeny jsou však do Roketnice.

Poštou patří do Starče, kdež je na nádraží nejbližší telegrafní stanice.

---

[1]) Od r. 1739, kdy byla založena cís. silnice z Mor. Budějovic na Želetavu do Jihlavy, původní vídeňská silnice byla zanedbána a část její od Chlistova po Čáslavice zanikla docela, když v letech dvacátých min. stol. Sádek jakožto sídlo patrimoniálních úřadů dostal přímé silniční spojení od Veverky na Roketnici.

Školu má Římov vlastní. Do r. 1894 chodily děti do školy do Roketnice. Toho roku postavila si obec nákladem více než 12.000 zl. vlastní dvoutřídní školu, na niž počalo se vyučovati dnem 1. října 1894. Dětí je tu 98. Školní kroniku i školní knihovnu založil nadučitel Fr. Krška, kterýž tu působí od r. 1894. Samota Visky přiškolena je do Čáslavic.

Epidemie cholerová zuřila tu r. 1866.

Živelní pohromy: Poslední větší požár byl r. 1881, krupobití r. 1890, veliké sucho r. 1904.

Rody přes 100 let staré: Hanzalův na č. 32., Muškův na č. 28. Oba tyto rody připomínají se při r. 1580.

Jména tratí: Lumberky, Holtizny, Oulosy, Krykrabla, Křástky, Vinohrádky, Včelník, Poloudílí, Podsedky, Jalovčí, Skálí, Zahumenice, Landstrasse, v Koutě, u Chobota, za Okrouhlou liščí, Ouvary, u Božích muk, na Záhonkách, na Zákupě. (V Holtiznách a na loukách k Dašovu ukazují se světýlka, jsou tam bažinaté louky; v lese na Oulosích bývaly „hejkálci".)

K obci náleží: 440·7 ha. pole, 59·7 ha. luk, 12·7 ha. zahrad, 73·6 ha. pastvin, 283·3 ha. lesa a 3·8 ha. močálů a rybníků.

Pečeť stará má květinu v hrnku, novější má moravskou orlici s nápisem: Samostatná obec Římov.

R. 1904 bylo obec. příjmů 5187·97 K, vydání 5343·80 K, schodek 155·83 K. Obecní přirážka vybírala se 88%.

Živnosti dle sčítání v r. 1900: 4 mlýny s pilou, 2 hostince s právem reálním (v Římově č. 4., na Vískách č. 37.), 2 obchody se smíšeným zbožím, 1 kovář, 1 kolář, 3 obchodníci dřívím a šindelem, 1 krejčí, 2 bednáři, 1 řezník, 2 obuvníci, 9 dělníků obuvnických do továren, 1 soustružník perletí. — V době, kdy není polní práce, zabývá se skoro všecko chudší obyvatelstvo výrobou ručního šindele. Domkaři a podruzi nádeníčí skoro napořád v lesích velkostateckých.

Na Vískách jest „Černý důl", kdež se doluje na tuhu. Na cestě z Římova do Roketnice je naleziště kersantitů.

Spolek je tu jediný, a to dobrovolná hasičská jednota, založena r. 1896 a čítající 25 čl.

Zaniklá osada: **Březová** svzp. od Římova, nyní les „Březová". Bývalý mlýn č. 87., nyní myslivna a hájovna „Březová" náležející hraběti Chorynskému jest snad posledním pozůstatkem zaniklé této vesnice. A. V. Pátek uveřejňuje zápis v urbáři

trhovobrtnickém: Okolo r. 1580 vzali pozemky březovské zákupem hlavně lidé do Roketnice, něco též do Římova, Čichova, Štěměch a Chlistova. Platili ročně grošů bílých: Vávra z Římova 15 gr. a obec Římovská z louky 8 gr. — Až podnes říká se louce u Březové „na zákupě". — R. 1885 bylo v lese na Březové znáti ještě pozůstatky zdí, dnes se již všecko rozpadlo a bylo rozkopáno při novém sázení lesa. Byly-li tam učiněny nějaké nálezy, není známo.

Římov náležel se sousedními Čáslavicemi zeměpánům k tak zv. markrabství, býval však různým pánům dáván v zástavu. Již r. 1358 pojistil Hrut z Čechočovic své ženě Kačně věno na Římově. R. 1371 byl opět v zeměpanských rukou, připojen ku hradu Rukštejnu a druhou závětí markrabího Jana odkázán synu Janu Soběslavovi. Když tento r. 1381 byl povýšen za biskupa litomyšlského, připadl Rukštejn markr. Joštovi. Již počátkem 15. stol. dostal se Rukštejn do rukou pánů z Valdštejna, kteří též Sádek získali a Římov k němu přivtělili.

R. 1437 v pátek před Hromnicemi koupili bratří Mikuláš Provázek a Ctibor z Okrašovic od Zdeňka a Vaňka z Valdštejna sedèním na Sádku 8 lánův s jedním podsedkem za 60 kop grošů stříbrných ve vsi Římově. (Archiv Český IX. 261., 262.); bylit Valdštejnové tyto peníze dlužni za svého bratra Jindřicha. Zdá se však, že vladykové z Okrašovic na majetek v Římově nenastoupili, neboť roku příštího pohání Mikuláš z Okrašovic Čáslava z Mikulovic, Viléma z Bolikovic a Divu z Bohušic, že byli rukojmím za pány Zdeňka z Valdštejna a Jana ze Sádku, že mu měli vložiti v desky 8 lánů a podsedek v Římově. Snad se páni z Valdštejna s Okrašovskými jinak vyrovnali. Římov zůstal na dále spojen se Sádkem.

Samota Vísky, ježto patří do Římova, má mimo shora uvedené stavení ještě vysokou prostrannou, panskou sýpku, kterou z daleka viděti. Nade dvorem bývala velká ovocná a zelinářská zahrada, nyní na pole proměněná. Vísky, které mají 70 obyv., jsou zbytky zaniklých vesnic: Horní a Dolní Rokytánky, které ve XIV. a XV. stol. tvořily zemanský statek.

Připomínají se již r. 1349, zvány jsouce po latinsku: „Malá Roketnice" a „druhá Malá Roketnice". Toho roku prodal Štěpán z Ungersberka v obou Rokytánkách dvůr s jedním poplužím, 7 lánů a 3 mlýny pánům Jimramovi a Filipovi, bratřím z Jaku-

bova. Avšak již r. 1369 držel Rokytenku Bartoš, jemužto r. 1371 Janek z Heraltic za 140 kop prodal zboží v Markvarticích a půl Hvězdoňovic. R. 1415 byly Rokytánky již pusté. Zpustly za válek mezi Joštem a Prokopem.[1])

R. 1663 koupil Daniel Pachta z Rájova s Roketnicí a Pokojovicemi též Vísky; připomíná se tam toho času mlýn, dvůr, ovčírna, ovocná a kuchyňská zahrada a chmelnice.

Řípov

(od osob. (?) jména Říp). Řípov jest vesnička na pravém břehu Jihlavky asi $^{3}/_{4}$ hod. na východ od Třebíče; domy jsou nepravidelně postaveny z kamene a z cihel. Nízká poloha vesnice jest příčinou častějších záplav, zvláště z jara. U samé vesnice, zejména na straně jiho-západní jsou vodami vybrány hluboké zmoly, ve kterých se vyskytují jaspisové poloopály. Nad osadou jest mlýn, pod ní směrem ku Třebíči cihelna, proti osadě na návrší u silnice třebicko-jihlavské nádraží (zastávka) dráhy transversální s rozsáhlým skladištěm továrny na kůže v Borovině.

Řípov má v 19 domech 156 obyv., r. 1870 měl 102 obyv. a r. 1890 162 obyv.; až na 4 židy jsou vesměs katolíci a Češi. Živí se zemědělstvím a prací v továrně Budišovských v Borovině.

R. 1558 žilo zde pouze 5 láníků, kteří platili z pozemků ouroků 2 kopy 20 gr. a z desátku 4 k. 15 gr.; mimo to se Sokolskými byli povinni u dvora Zámeckého obilí na rolích zavléci, ječmen vázati a řepu panskými koňmi vyoranou vybírati. R. 1678 měl Řípov pouze 5 usedlých celoláníků (po 38 měrách).

K osadě patří: 169·3 ha. polí, 10·2 ha. luk, 0·8 ha. zahrad, 30·5 ha. pastvin a 36·1 ha. lesa.

Starší názvy tratí: u Hařůvky, Poloděly, u Zmoly, na Klínku.

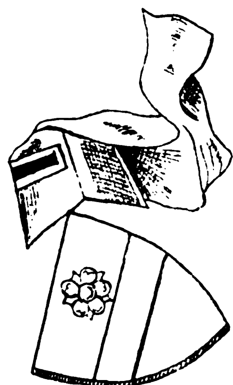
Řípov patřil k základním statkům kláštera Třebického a jmenuje se v listině zakládací „Gripovici“; zůstal vždy při panství třebickém.

---

[1]) O Rokytánkách srovnej: Heraltice, Kojetice, Markvartice, Roketnici a Sádek.

Sádek.

Nad Kojeticemi na osamělém kuželovitém vrchu vypíná se malebně hrad Sádek, jejž ze tří stran obíhá dráha severozápadní, tak že jedoucímu po dráze již od Mor. Budějovic hrad se objevuje a teprve nedaleko nádraží stařeckého z obzoru mizí. Rozhled z hradu po okolní lesnaté pahorkatině jest rozkošný. Není divu, že v dobách, ze kterých první písemné památky o tom kraji se zachovaly, stával již na temenu hrad, dle kterého roku 1214 psal se Vrš ze Sádku, jenž svědectvím svým pověřil listinu markraběte Jindřicha Vladislava, darujícího johanitům vesnice Tišnov a Březí. Kdož jeho byli nástupcové, o tom listiny mlčí. Teprve ku konci XIII. stol. majitelem Sádku jmenuje se Štěpán Uher (Ungarus) [1]) de Sadek, který r. 1286 ručil králi Václavu II. za Gerarda z Obřan. Podobá se pravdě, že Štěpán Uher na místě staroslovanského dřevěného hradu Sádku postavil hrad zděný, který dle panujícího tehdaž zvyku nazval Ungersberkem, a odtud i jeho potomstvo psalo se z Ungersberka.[2])

Obr. 160
Znak p. z Ungersberka.

Po Štěpánu Uhrovi dědil Sádek Jimram z Ungersberka, jenž z. 1306 připomíná se jakožto komoří moravský. S bratrem Artlebem byli stranníci Jindřicha Korutanského, nechtíce za krále uznati Jana Lucemburského. Král Jan vtrhnuv na Moravu dobyl

[1]) Byltě členem rodu uherského, usadivšího se ku konci stol. XII. na Moravě, u něhož křestné jméno Štěpán bylo oblibeným. R. 1197 koupili benediktini třebíčti od vznešeného pána Štěpána Uhra, syna Ivanova, statek v Oslavanech, který později stal se základem kláštera panenského. Jméno jeho a jiného Štěpána (snad syna) čteme často na listinách kláštera Oslavanského. Na listině markrabího Přemysla z r. 1235 vyskytuje se kromě Štěpána též jeho bratr Jimram. Rod nosil ve znaku růžici a byl spřízněn s pány z Jakubova a z Dobronic. (Obr. 160.)

[2]) Že Sádek a Ungersberg jsou jména téhož hradu, vysvítá mezi jiným z denníku (diarium) p. Zdeňka z Valdštejna z r. 1611, zachovaného v knihovně Kristiny Švédské v Římě. Začíná: „In manibus Domini sortes meae. Zdenconius Brtnicenus Baro a Waldstein, Brtnicii, Ungerspercii, Budovicii Dominus". (V rukou Božích osud můj. Zdeněk Brtnický baron z Valdštejna, pán na Brtnici, Sádku a Budějovicích.)

mocí jejich hradu r. 1312 a 18 zajatců dal pověsiti. Vypravuje se, že jeden z nich s veselou myslí kráčel smrti vstříc a po svém přání na mohutné borovici pověšen byl. Hrad byl úplně sbořen.[1]) Jimram a snad i Artleb zkáze unikli; r. 1313 a r. 1318 objevuje se Jimram z Ungersberka mezi nespokojenými pány proti králi Janovi, r. 1320 byl purkrabím bzeneckým; vdova po něm Marketa připomíná se s dcerou Evou, manž. Adama z Konice, ještě r. 1330. Po celé století ležel hrad Sádek v rumech; páni z Ungersberka drželi sice pozemky okolo zpustlého hradu, ano jedna jich větev sídlela na blízkém Horním Újezdě, ale hlavní svůj majetek měli v okolí Kunovic. R. 1349 připomíná se Štěpán z Újezda, jenž se svým bratrem Oldřichem držel Míkovice a Kunovice a vedl spor s klášterem velehradským o rybaření v řece Moravě; toho roku prodal v Rokytánkách (na Viskách) dvůr s jedním poplužím, 7 lánů a 3 mlýny bratřím Jimramovi a Filipovi z Jakubova a Oldřichovi ze Želetavy.

R. 1355 spolčil se Oldřich s pozůstalými syny Štěpánovými, Štěpánem a Jimramem, na své zboží vůbec, s Jimramem zvláště r. 1358 na své zboží kolem Sádku. Jimram, jenž se psal z Újezda, prodal Sádek (kopec „Hradiště“) a v Kojeticích 4 lány Filipovi z Jakubova a jeho synu Vznatovi. Tito upadli do dluhů a zboží sádecké zastaveno židům.

Židé brněnští: Reichl, Chabl a Heskl, syn Jakubův, a židé znojemští: Rachem, Abraham, Jakub a Ribla prodali r. 1387 právo na vesnice: Sádek, Kojetice, Rokytánku s poplužím, druhou Rokytánku, půl Babic s polovicí patronátu kostelního a Loukovice Jaroslavovi ze Šternberka; Mikulovice prodali bratřím Filipovi a Ješkovi ze Svojanova.

Syn Jaroslavův, Markvard ze Šternberka, prodal r. 1399 Kojetice, Horní a Dolní Rokytánku a Loukovice se vším příslušenstvím Hynkovi z Valdštejna, jenž se též nazýval Heníkem ze Štěpánic. Hynek zabral veškeren statek i ten, na kterém dcera Markvardova Machna, manželka Zikmunda z Křižanova, měla své věno; protož jej r. 1409 pohnala, „že se jí uvázal ve věno na sádeckém zboží, které po otci na sádeckém panství na ni padlo“. Hynek znova postavil hrad (Obr. 161.), neboť se píše z Valdštejna a na Sádku. R. 1415 pojistil své ženě Anně na Sádku

[1]) Pešina a jiní historikové mají oba bratry za pány z Boskovic.

500 kop a r. 1421 na sněmu moravském zasedal mezi pány, kteří čtyry Pražské články odsoudili. Byl horlivým katolíkem a protož okolním husitům trnem v oku. R. 1430, když prý Hynek z Valče se dověděl, že Jindřich Sádecký do Vídně odjel, přepadl hrad, zradou ho dobyl a obhájce jeho Bureše z Králic[1]) zajal. Na to prý zmocnil se přítel Jindřichův Bartoš z Mírova hradu, tak že Hynek z Valdštejna po 2 letech v Sádek opět se uvázal.

Žil ještě r. 1437. Po něm dědili Sádek Zdeněk a Jan z Valdštejna. Zdeněk psal se již r. 1432 po Sádku a měl za

Obr. 161. Hrad Sádek v XVI. stol.

manželkou Žofii z Kunštátu, které věnoval na zboží brtnickém. Jan spolčil se ihned r. 1437 přes odpor bratra Zdeňka na veškeré své statky s Janem z Hradce (snad pro různé smýšlení u víře?). Jan z Valdštejna zemřel bezdětek a spolek, který byl uzavřel, stal se příčinou dlouhých třenic a sporů mezi pány Šternberskými z Telče a pány z Valdštejna. Neboť r. 1459 ujal se hradu pan Zdeněk ze Šternberka a z Telče a po něm Jindřich z Hradce a

---

[1]) Tak se vypravuje v „Brünner Wochenblatt“ r. 1827 str. 201. Poněvadž v pramenech o Bureši z Králic řeči není, myslíme, že to byl Jan Morava z Králic, jenž měl za manželku Anežku z Valdštejna.

z Telče. Prvého pohnali r. 1460 Zdeňkovi syni, Hynek a Jan z Valdštejna, ze 4000 kop, „že jim drží jejich dědictví hrad Sádek", druhého r. 1464 Jan z Valdštejna a r. 1466 Hynek a Václav z Valdštejna a na Brtnici ze stejné příčiny. Páni z Valdštejna spor vyhráli, ale již r. 1481 dal Hynek zboží sádecké vtěliti Půtovi z Lichtemburka a na Bítově, jenž Sádek držel již od r. 1475, snad trhem od pánů z Telče, bez ohledu na věna dcerám rodu Valdštejnského zajištěná. Protož pohnala Hynka Alena z Valdštejna, provdaná za Václava z Ludanic, z 1000 hřiven, „že jest se smluvil o Sádek s jeho příslušenstvím, ježto ona k tomu právo má po otci svém". Proti Půtovi vedla při od r. 1481—1484 jakási paní Kateřina z Ekřan (vlastně z Ekertsau v Rakousích), rozená z Lichtemburka, která se psala „paní na Sádku", pohnavši jej předně ze 200 kop, „že bylo mezi nimi smluveno, že měl jí hradu Sádku sstúpiti v jejím věně a že jej déle drží než rok mimo tu smlouvu, tak že ona toho nepožívala a skrze to škody vzala", dále ze 4000 kop, „že jí měl podle úmluv ve věnném právě list na hrad Sádek a jiné zboží (mezi tím Jaroměřice a Příštbu) vložiti a toho neučinil". Rozepři, kterou za paní Kateřinu zastupoval Ctibor z Cimburka, páni r. 1483 v ten smysl rozhodli, „že pan Půta má věnný list sepsati paní Kateřině do 4 neděl na Sádek hrad s jeho příslušenstvím i s městečkem Jaroměřicemi a vsí Přiztbou". Půta z Lichtemb. zaměnil r. 1491 hrad Sádek s Kojeticemi, Rokytánkou Horní a Dolní a v Loukovicích díl, také na „markrabství", jenž se drží k Sádku, t. j. městečko Stařici, Čáslavice, Slavice, Přibyslavice a Římov za město Jemnici a ves Radostice s Vilémem z Pernštejna.

Půta z Lichtemburka dal r. 1497 Vilémovi z Pernštejna jen vtěliti hrad Sádek, Kojetice, Rokytánku Horní a Dolní, a v Lovkovicích půl sedma lánu a čtvrt. Ostatní zboží, zv. markrabství, které ku hradu Sádku částečně přivtěleno bylo, totiž městečko Stařič, ves Čáslavice, Slavice, Přibyslavice a Římov dal Zdeněk z Valdštejna a na Brtnici Vilémovi z Pernštejna vložiti teprve r. 1499, a sice na přímé nařízení krále Vladislava z r. 1498, které vydal k nejvyšším úředníkům mor. Janovi z Lomnice, hejtmanu, Ladislavovi z Boskovic, komorníku, Janovi Pňovskému ze Sovince a Lipoltovi z Krajku, nejv. sudímu, aby Vilémovi z Pernštejna městečko Stařič s přísl., jež drží od Jiříka z Tvorkova k dědictví, v desky zemské vložili.

Vilém z Pernštejna postoupil hradu Sádku své dceři Bohunce, která v prvním manželství provdána byla za Jindřicha z Lipého, s nímž měla syna Jana, nejvyššího maršálka král. Českého, a v druhém manželství za Dobeše z Boskovic, jenž sídlel na Rosicích, které Bohunka od Kateřiny z Kukvic zakoupila a jemu k požívání nechala. S Dobešem dětí neměla.

R. 1519 daným listem na Třebíči Bohunka z Pernštejna zavazuje se, že otci opět postoupí hradu Sádku, avšak zůstala na dále majetnicí.

Dobeš z Boskovic zemřel r. 1540, Bohunka z Pernštejna a na Sádku žila po něm ještě 10 let. R. 1546 darovala sboru bratrskému v Ivančicích zahradu, r. 1549 učinila své pořízení, v němž odkázala svému vnukovi Vilémovi z Lipého Rosice a brzy potom zemřela. — — — Ačkoliv až do své smrti psala se paní „na Sádku“, držel již za jejího života Burjan z Valdštejna a na Brtnici část zboží sádeckého v zástavě, neboť potvrdil r. 1530 artikule cechu ševcovskému ve Starči (v úterý po sv. 3 králích).

Obr. 162. Znak rodu Cerborni.

R. 1549 náležel Sádek Zdeňkovi z Valdštejna, synu Burjanově, avšak teprve r. 1551 vložil Jaroslav z Pernštejna na místě svých bratří Vratislava a Vojtěcha Zdeňkovi z Valdštejna zámek Sádek, městečko Staříči, ves Kojetice, ves Čáslavice, ves Římov, ves Slavice, ves Přibyslavice, ve vsi Loukovicích, ve vsi Čichově, což tu má.

R. 1562 Vratislav z Pernštejna vložil Anně Krajířce z Krajku, Zdenkovi Krajířovi z Krajku, Václavovi Hodickému z Hodic a Adamovi Hrubšickému z Čechtína jakožto mocným otcovským poručníkům dítek a statku po nebožtíku Zdenkovi z Valdštejna pozůstalého k ruce týchž dítek ves Výčapy se vším příslušenstvím.

Po Zdeňkovi dědil jeho syn Jindřich, jenž měl za manželku paní Zuzanu Heltovnu z Kementu, paní dědičnou na Meziříčí; přikoupil r. 1585 od Václ. Hrubšického z Čechtína ves Bulíkovice se 2 dvory a na tom zboží, jakož i na Čáslavicích zapsal jí 10.000 zl., zemřel r. 1589.

Syn a dědic jeho, učený pán Zdeněk Brtnický z Valdštejna a na Sádku, vložil své manželce Magdaleně hraběnce z Turnu ku věnnému právu 12.500 zl. a nad to věno ještě 8000 zl. na

Obr. 163. Hrad Sádek v XVII. stol. za obléhání Švédy.

panství sádeckém se vším a ona jej na to věno na spolek vzala. Jsa r. 1620 mezi účastníky vzpoury proti králi Ferdinandovi II., ztratil po bitvě bělohorské vše své jmění a prchl do ciziny.

Sádek koupil za 60.000 tol. r. 1622 c. k. podplukovník Tomáš Cerboni, jenž byl r. 1630 povýšen mezi svob. pány. (Obr. 162.)

Za jeho doby r. 1643 obléhali hrad Švédové; proti kterýmž hájil ho Vilém Dubský z Třebomyslic. Dle místních zpráv téhož roku dne 14. června vpadlo 2000 jízdných Švédů z Čech na Moravu a táhli od Jihlavy na Mor. Budějovice, které zpustošili.

Odtud obrátili se k Sádku a plnou mocí jej dobývali ode 2 hodin odpoledne až do půlnoci.[1]) Nemohouce ničeho pořiditi, pobrali ze dvoru sádeckého dobytek, vyprázdnili sýpku a v Kojeticích 14 domů zapálili. Ještě před svítáním, zanechavše některé raněné, odtáhli k Třebíči.

Vypravuje se, že té noci starý hradní hlásný napřed tiše a pak usilovněji a mocněji bubnoval, načež Švédové, domnívajíce se, že posila přichází, odtáhli. (Obr. 163.)

R. 1654 dědil po otci syn Jan svob. pán Cerboni, jenž zemřel r. 1662, zanechav statek svým synům Jeronýmu, Františkovi a

Obr. 164. Znak rodu z Walldorfu.

Obr. 165.
Znak p. Chorynských z Ledské.

Tomášovi. František Maria baron Cerboni, přeživ své bratry, stal se jediným majitelem a prodal r. 1678 zadlužený statek Bohumírovi z Walldorfu. (Obr. 164.)

Tento zanechal sádecké zboží svým dětem z obojího manželství, avšak vdova po něm, Marketa Kateřina, roz. Sartorius ze Schwanenfelda, převzala statek smlouvu z r. 1687 pro svého syna Bohumíra Antonína, který přikoupil k Sádku r. 1695 Roketnici, Štěměchy a Veverku, nyní Valdorfkou zvanou.

[1]) Obléhali tenkráte Sádek 2 jizdecké pluky, které vedl generálmajor Wittenberg.

Po něm r. 1732 následoval bratr hrabě Bohumír Ignác a po něm syn Ignác, přísedící c. k. tribunálu, jehož jedinou dceru Kajetánu v manželství vzal r. 1757 Jan Chorynský z Ledské, c. k. komoří a rada. (Obr. 165.) Syn jeho František Kajetán, rytíř

Obr. 166. Zámek Sádek (nyní).

maltézský a c. k. major, zdědil po vymření rodu Valdorfského r. 1796 všechny jeho statky: Sádek s Roketnicí, Želetice s Žeroticemi a Domšicemi, Osovou, Brumov a Hošťálkov.

Hrabě František Kajetán zemřel r. 1821; po něm následoval syn Bedřich (nar. r. 1802) a pak vnuk Viktor (nar. r. 1838), jenž

zemřel v Opatii r. 1902, zanechav statky své 5 synům, z nichž nejstarší, hrabě Bedřich, c. k. komoří, jest majorátním pánem; na hradě Sádku bydlí nyní jeho mladší bratr, hrabě Viktor.

Obr. 167. Přední (východní) část kvadratury hradu sádeckého.

Hrad Sádek, jehož vyobrazení ze XVI. a XVII. stol. (za obléhání Švédy) podáváme, bleskem zapálen vyhořel r. 1694 a byl pak v novější podobě obnoven. (Obr. 166.) Staré základy jsou zachovány, což dokazuje západní brána s nápisem pocháze-

jícím z dob Valdštejnských. Uvnitř zámku jest množství světnic opatřených starožitným nábytkem a vzácnými obrazy a zámecká kaple o jednom oltáři. Mezi obrazy jsou též staré pohledy na hrad a starobylý obraz husitského vůdce Jana Žižky.[1])

Obr. 168. Západní část kvadratury hradu sádeckého.

[1]) Volný praví, že na obraze jest chvalořeč na udatného vůdce; tomu tak není, nýbrž jsou to trefná, zároveň ostrá slova na jméno rekovo „Ziš-ka", které obměnou dává slovo „Ka-ziš". Pod obrazem jest nápis: Strenuus castigator ecclesiasticae pravitatis, Joannes Zischka, in bello Hussitico supremus dux, obiit anno p. Chr. n. MCCCCXXIV.

(Přísný bičovatel nepravosti církevní, Jan Žižka, ve válce husitské nejvyšší vůdce, zemřel roku po nar. Kr. 1424.)

Obr. 169. Byt vrchního správce (před zámkem).

V zámku chovají též sbírku šípů, starých zbraní a knihovnu, která vlhkostí sklepní velmi trpí; obsahujeť nejvíce latinské knihy rozmanitého obsahu ze XVI.—XIX. stol. Zámek má 2 dvory (Obr. 167 a 168.) třemi branami spojené a jest po spůsobě starých hradů obklíčen příkopem 8 m. hlubokým a 10 m. širokým, jenž u předních (východních) vrat přepažen jest mostem. Před zámkem jsou staveni pro úředníky. (Obr. 169.)

Sádek tvoří s Roketnicí alodní panství, ku kterému náleží 2549 ha. pozemků, z nichž jest 1773 ha. lesa; má 6 dvorův.

Rodokmen pánů z Valdštejna a na Sádku.

Hynek I. neb Heník ze Štěpánic koupil Sádek r. 1399, žil ještě 1437.
manž. Anna.

Zdeněk I. 1432—1447. manž. Žofie z Kunštátu. | Jindřich 1437 | Jan I. † bezdětek 1437

Hynek II. 1455—1487. | Jan II. ze Slavkova † 1466. | Václav 1466.

Zdeněk II. 1493—1505. | Burjan 1493—1540.

Zdeněk III. 1549—1562, manž. Anna Krajířka z Krajku.

Jindřich † 1589. manž. Heltovna z Kementu. | Hynek III. 1577—1596, manž. Kateř. Zajimačka z Kunštátu. | Jan III. Lhošt, 1578—1579.

Zdeněk IV. Brtnický prchl r. 1621 do ciziny, manž. Magdalena hr. z Turnu.

Báseň v distichách sepsaná začíná:

„Zischka Kazisch versum rectum est tibi nomen et omen,
„Evertis“ Kazisch lingua latina vocat.
Quingenta evertis coenobia templa eremasque
Et quodcumque pium est, improbe Zischka, Kazisch.
(Žiška, v Kaziš obráceno jest pravé a významné Tvé jméno.
Pět set Kaziš klášterů, chrámů a pousteven,
A což svatého jest, bezbožný Žiško, Kaziš! a t. d.)

Část textu jest skoro již nečitelná, na zadní straně obrazu jest něm. překlad.

Slavice

(do Slavic, v Slavicích) osada vzdálená od Třebíče 4 km. na jih, pojmenovaná dle osob. jména Slavík (neb Slávek).

Leží na rovině a má podobu podlouhlou, tvoříc širokou, na koncích okrouhlou náves, do níž vedou 3 cesty. Na každé z těchto cest stojí nedaleko vesnice „Boží muka", zděné to pilíře s výklenky, ve kterých bývaly obrázky, z nichž jest pouze jeden zachován.

Domy stojí těsně vedle sebe štíty obráceny do ulice. Gruntovníci bydlí uprostřed osady, chalupníci na severním a východním konci. Před domy jsou zahrádky, v nichž se pěstuje více zelenina než květiny. Domy bez výstupků přede dveřmi stavěny jsou z kamene, novější z cihel; jsou omítány a olíčeny. Hospodářská stavení jsou buď u samých bytů, buď až na konci zahrad. Světnice většinou přestavěné jsou novějšího původu; kolem prázdných stěn a kolem kamen jsou lavice; v rohu, v nových světnicích uprostřed stává stůl.

V osadě jest panský dvůr patřící velkostatku lesonickému; také tam bydlí myslivec.

Ve vsi jest kaple sv. Jana Nep. s 1 oltářem; postavena byla nákladem panství. Obec je přifařena do Třebíče na Jejkov.

R. 1667 bylo ve Slavicích 19 půlláníků (po 40 měr.), 3 podsedky (7—13 měr), 2 chalupníci, 1 dvořák a 1 svobodný dvůr Řehoře z Grynersberka, který měl u Slavic 87 měr obdělaných a 139 měr pustých, u Výčap $44^1/_2$ míry.

R. 1754 udávají se půllány po 60 měr., 2 čtvrtlány po 30 měr. a 7 chalup; svobodný dvůr[1]) s 794 měr. polí, 72 měr. pastvin, 6 měr. zahrad a 85 fůrami sena.

R. 1840 bylo zde 37 domů a 276 obyv., r. 1870 42 domů a 324 obyv., r. 1900 52 domů a 362 obyv.

Poddaní robotovali z půllánu 3 dni v témdni s jedním párem koní od sv. Jana do sv. Václava; kromě toho konali 13 dní osobní práce, pánům odváděli desáté kuře a desátý snop; třetina polností byla bez desátku. Úroku platilo se 7 zl., výkup obnášel 1100 zl. šajnů za půllán.

---

[1]) Brünner Bergischer Freihof.

Poblíž osady stojí panská ovčírna.

Nejstarší rodinná jména jsou: Ouroda a Bula.

Na polní trati „Achtele“ poblíž osady objeveny byly asi před 26 lety v nánosech štěrkových vltavíny, z nichžto některé svou velikostí a černou barvou překvapují; také v trati Terůvkách vltavíny nalezeny.

Jiné tratě jsou: Hnátky, Shnilé poloudílí, Lámanice, Tabulky, Vinohrádky, Křivé hory, Jitra, Krajinky, Práčůvky, Krochůtky, Opatůvky, Canciberky, pod Bezkoutím, Zálavky, Vrzalky, Práčov, Pekelný kopec, Čaknová, Hoštánka.

Všech pozemků jest: 548·9 ha. pole, 48·5 ha. luk, 15·9 ha. zahrad, 45·5 ha. pastvin, 136·4 ha. lesů a 1·3 ha. rybníků.

Škola jednotřídní zřízena zde r. 1902; dříve přiškoleny Slavice do Stříteře. Nová budova jest úhledná a účelná.

Slavice byly statkem zeměpanským, které udělovány a zastaveny bývaly rodům zemanským.

R. 1303 na listině paní z Hodic čteme svědky Dětlína a Kunráta, bratry ze Slavic. R. 1371 přivtěleny byly ku hradu Rukštejnu markrabím Janem, ale Slavice držel rod spřízněný s pány z Čechočovic. R. 1373 čteme o Vokovi ze Slavic, že koupil 10 lánů od Jana z Heraltic, r. 1376 že Boček ze Slavic se zakoupil v Čechočovicích, r. 1390 vyskytuje se na listinách Albert ze Slavic; r. 1406 pohání Dorota, manž. Mikšíkova z Králic, Bočka ze Slavic, že jest rukojmě za Čeňka ze Slavic a těch peněz neplnil její muži Mikšíkovi z Králic a Moravovi z Králic. Brzy potom připadl Rukštejn rodu Valdštejnskému, který Slavice přivtělil k Sádku. R. 1499 Zdeněk Brtnický z Valdštejna dal je intabulovati Vilémovi z Pernštejna. Okolo r. 1650 byly od Sádku odprodány paní Anně Alžbětě z Grynersberka, roz. Waderbornové šl. Dundy; její choť pochován r. 1669 v kostele čáslavském. Po její smrti r. 1686 převzal majetek syn Adam Karel Josef rytíř z Grynersberka, ale prodal jej Jeronýmovi Salvatorovi svob. p. Cerbonimu, který Slavice trhem již r. 1690 přepustil majiteli Ratibořic Donátovi Heuslerovi z Heitersheimu. Po 5 letech koupil je od něho Karel Bohumír baron Aichbichl, od které doby spojeny jsou s velkostatkem lesonickým.

Slavíčky

(gen. do Slavíček, loc. ve Slavíčkách), zdrobnělé slovo odvoz. ze Slavice.

Obr. 170. Dvůr ve Slavíčkách.

Slavíčky leží 8 km. jihovýchodně od Třebíče u silnice třebickodalešické, mají v 28 domech 189 obyv.; r. 1840 žilo zde v 19 domech

147 obyv., z nichž bylo 5 celoláníků, 1 půlláník, 6 chalupníků a 5 domkařů; r. 1870 bylo tu 154, r. 1890 170 obyv. Obyvatelé jsou katolíci a Češi až na židovskou rodinu nájemce panského dvora. Pod vesnicí, která ve stavbě domů, uspořádání statku, v nábytku a kroji s Okrašovicemi se shoduje, jest rybník.

Přifařeny a přiškoleny jsou Slavíčky do Střížova. Rozsáhlý panský dvůr spojený s lihovarem jest v nájmu. (Obr. 170.)

Slavíčky tvoří s Okrašovicemi jednu politickou obec. R. 1678 bylo ve Slavíčkách 5 půlláníků po 54 měrách, 2 čtvrtláníci po 30 měrách a 4 chalupníci.

Některá starší jména tratí: na Dolině, na Myšniku, v Březí.

Na území obecním jest: 254·5 ha. polí, 16·4 ha. luk, 2·6 ha. zahrad, 15·5 ha. pastvin, 1·8 ha. lesa a 5·7 ha. rybníkův.

Obr. 171.
Znak Vídeňských z Českého Ostrova.

Nejdéle drží statky rody Syrových a Máců.

Nedaleko vesnice poblíž silnice do Dalešic stojí v poli přes metr vysoký kamenný pomník, jenž hlásá, že na tom místě r. 1534 zabit byl mlynář Hamža. Pod nápisem jest znak mlynářský, kolo.

Slavíčky byly od dávných dob statkem kláštera, později panství třebického.

R. 1571 zastavil Smil Osovský z Doubravice svou dědičnou ves Slavíčky se vším příslušenstvím za 750 gr. českých panu Šimonovi Vídeňskému z Českého Ostrova (Obr. 171.) a jeho paní Ludmile Bořitové z Budče. Druhá jeho manželka paní Eliška Vohanská z Vohantic (Vohančic) držela Slavíčky po jeho smrti a provdavši se za Mikuláše Tunkla z Brníčka, vzala jej r. 1598 na spolek; týž připomíná se do r. 1612 majitelem. Brzy po bitvě bělohorské, snad stejnou dobou s Okrašovicemi, připadly Slavíčky opět ku statku třebickému.

Smrčné Horní viz Horní Smrčné.

Smrk

jest vesnička $1/2$ hodiny na sever od Vladislavě vzdálená; leží na vršku, tak že ji z daleka viděti.

Má nyní ve 44 číslech 272 obyvatelů, Čechů, zemědělců. R. 1870, kdy ještě do obce Vladislavské přivtělen byl, žilo zde 229, r. 1890 274 obyv. Náves, tvořící obdélník, sestavena jest z gruntů selských, větší část domků stojí podél silnice. Domy stavěny z kamene a cihel jsou zomítány a zalíčeny.

V kroji, v nářadí a uspořádání statku neliší se od obyvatelů sousední Vladislavě.

K obci Smrku patří: 472·1 ha. pole, 37·1 ha. luk, 2·4 ha. zahrad, 51 ha. pastvin, 98·9 ha. lesa a 6·7 ha. rybníkův.

Přifařena a přiškolena jest osada do Vladislavě, se kterou jest dobrou silnicí spojena.

Smrk náležel k základnímu zboží kláštera třebického, byl odprodán Vratislavem z Pernštejna r. 1556 Oldřichovi z Lomnice na Meziříčí a na Náměšti; Vratislav vymínil si toliko 3 many ve Smrku, kteří se jmenovali: Vondra Adámků, Havel Smrků a Matouš Hrnčířů, dal těm manům psané artikule, ale již r. 1557 vložil Oldřichovi také many do desk. Od té doby spojen zůstal Smrk s panstvím náměšťským.

V pečeti staré má obec 3 smrky.

Sokolí

značí místo v horách položené, kde se hnízdí sokoli; má 25 dom., 153 obyv.

R. 1870 žilo zde 170, r. 1890 166 obyvatelův.

Sokolí dědinka postavena jest asi hodinu vých. od Třebíče po levém břehu řeky Jihlavky malebně v těsném údolí mezi horami; přifařena i přiškolena jest ku Podklášteří. Zděné domy jsou bez pořádku po břehu říčním stavěny. V dědině jest dřevěná zvonice.

Nad dědinou jest mlýn Padrtův, nyní Wolfův, pod dědinou mlýn taktéž zvaný Padrtův, též Stejskalův, nyní Fundulusův, ve kterém se mele dříví na výrobu papíru. Proti mlýnu Wolfově skálu vápencovou proniká žíla kersantitu serpentinovaného s bobovitě vyloučeným pilitem, proti mlýnu Padrtovu na úpatí vysoké skály rulové, vápencem protkané jest díra (stará štula), o které si lid vypravuje, že to býval tajný východ z kláštera třebického. Zde ve vápenci nalézají se: granáty, jinorázy a vzácný na Moravě nerost: chondrodit.

Obyvatelé živí se polním hospodářstvím, v novější době chodí někteří, podobně jako z okolních osad, na výdělek do továren koželužských do Třebíče.

Kroj lidu jest obyčejný, poloměstský.

Sokolí náleželo k původním statkům kláštera třebického, od kterého jen na krátkou dobu (r. 1465) zastaveno bylo se sousedním Víckovem Zichovi z Jemničky za 102 zl. uh.; avšak již r. 1490 vykoupeno bylo Vilémem z Pernštejna.

R. 1558 bylo zde 5 láníků a 1 dvořák, kteří za pozemky panské platili 2 kopy 16 gr. a dávali 7 slepic, za desátek 5 kop; mimo to povinnosti stejné měli s Řípovskými. R. 1678 žili v Sokolí 2 dvořáci po 86 a 80 měrách, 2 láníci po 34 měrách, 3 půlláníci po 17 měr. a 2 chalupníci bez pole; r. 1755 4 celoláníci, 3 půlláníci a 3 chalupníci. Trati se tenkráte jmenovaly: Za Cestou, za Borovou, na Velké Nivce, na Truskavci, na Zákopu, nad Palečkovým mlýnem.

K obci patří 255·4 ha. pole, 26·3 ha. luk, 2·7 ha. zahrad, 45·6 ha. pastvin a 59 ha. lesa.

V Sokolí (ve mlýně Stejskalově) narodil se J. Stejskal, rytíř ze Sokolí, policejní ředitel v Praze a ve Vídni.

Zašlá vesnička **Víckov** stávala pod mlýnem Wolfovým, kde nyní jsou dvě usedlosti náležicí rodině Nováčkově.

Již r. 1558 pozůstávala pouze ze 3 lánů, které držel jakýs Říha Čapek, platě z nich celkem 2 kopy 54 gr. a 6 slepic.

Stančice viz Brtnička.

Starč

(do Starče, ve Starči), původně Staříč, též Stařice, od osob. jména Stárek.

Starč jest skrovné městečko ležící v mírném údolí po obou březích potoka Stařeckého. Domy tvořící jen 5 ulic a nepatrné náměstí stojí těsně vedle sebe obráceny štítem do ulice; na štítech starších viděti obrazy svatých vypouklými ozdobami ověnčené. V severní části osady převládají domy gruntovníků, v jižní chalupníků. (Obr. 172.) Také náleží k osadě „Červená hospoda“, odtud $^1/_4$ hod. vzdálená, ležící na Křižatce silnic telecké a jihlavské, a s ní 7 „chalup“, mimo to mlýn „Pastvištní“, vzdálený též $^1/_4$ hod. na západ a rozsáhlé „Nádraží“ severozápadní dráhy, spojené s městečkem dobrou silnicí 1·5 km. dlouhou. (Obr. 14.) Ani v nábytku, ani v kroji nezachovali obyvatelé nic svérazného; vše jest poloměstské. Mezi staveními vynikají: Kostel, fara, škola, radnice a vrchnostenský dvůr. (Obr. 173.) Kostel, posvěcený sv. apoštolu Jakubu st., vypíná se na mírném vršku (457 m.) nad potokem; jest zcela přestavěn, tak že z dřívější stavby jen mohutná, čtyřhranná věž pozůstala. Mimo hlavní oltář sv. Jakuba jsou po stranách ještě 3 oltáře, opravené vesměs v letech 1861—1864. V dlažbě kostelní viděti 3 náhrobní kameny osob úřednických ze Sádku; před oltářem P. Marie, kde, jak se podobá, stával oltář hlavní, v dlažbě otvor uzavřený kamenem označen jest erbem pánů Berthonidesů z Tyranu. (Obr. 174.) Na staré věži obnoven nynějším p. farářem starobylý ciferník z r. 1597 ukazující hodin 24; zároveň byly věž i kostel zevně opraveny a olíčeny. (Obr. 175.)

Fara ve Starči je prastará; dle dat Volného, dole uvedených, jenž se odvolává na zápis jakéhosi kodexu z XV. století, byl zdejší patronát již r. 1231 přivtělen chrámu sv. Petra v Brně.

R. 1346 farář Cuzkraj ze Starče svědčí na listině, kterou Beneš z Budče daruje patronát své fary klášteru Pustiměřskému. Když Starč z rukou zeměpánů se dostala do moci šlechty, i zdejší patronát, snad po husitských válkách, připadl majitelům velkostatku.[1])

---

[1]) R. 1498 prodal Zdeněk z Valdštejna a na Brtnici městečko Staříč i s kostelním podacím Vilémovi z Pernštejna; patřilo tedy podací fary stařecké již před touto dobou majitelům Sádku.

Obr. 172. Půdorys městečka Starče.

Těch dob panovalo zde kališnictví, i mnoho bratří moravských zde žilo, později mnozí z nich se staly luterány.

Obr. 173. Starč.

R. 1611 za pastora Benedikta Mikuše, jenž se psal děkanem, utvořila se ve Starči společnost literácká, jejíž stanovy majitel

Zdeněk Brtnický z Valdštejna potvrdil. Po zavedení katolictví jmenuje se farářem Jan Hlaváč, který zároveň byl administratorem fary třebické; jeho nástupce Martin Franciscus založil r. 1637 nejstarší matriku. Z pozdějších farářů zasloužilými se stali: Karel Šídlo vystavěl kostel v nynější podobě, Jan Paleček († 1763) obnovil duchovní správu v Čáslavicích († 1766), Jan Štaud učinkoval zde 42 let, kostel i faru opravil a pamětní knihu farní založil. Jan Jančík 1900 dal důkladně opraviti faru a nynější farář Aug. Franěk, opraviv zevnějšek a hlavní oltář, stará se o zřízení nových oltářů. (Obr. 176.)

Na věži jsou 3 zvony. Nejstarší „Jakub“ pochází z r. 1553, byl lit „ke cti a chvále Pánu Bohu, k svolání slova Božího skrze mistry Jakuba a Adama, zvonaře“; druhý je z r. 1803, třetí z r. 1877.

Obr. 174.
Znak Berthonidesů z Tyranu.

Mezi rouchy mešními vyniká ornát, který zakoupil farář Sčudlík ku konci stol. XVIII. z premonstrátského kláštera hradištského, jejž farář A. Vaníček dal nákladem 225 zl. opraviti.

K farnosti náležejí mimo Starč osady: Krahulov, Čechočovice, Mastník a Kracovice.

Všech farníků r. 1901 bylo 2063 kat., 9 ak., 6 židů.

Škola ve Starči jest zajisté pradávná; avšak teprve r. 1662 připomíná se rektor stařecký, Jan Chlumecký.

Dle zápisů matriky třebické z r. 1674 byl rektor školy a ředitel kůru ve Starči placen farářem, jemužto posluhoval; dostával ročně 12 zl., 8 měr pšenice pěkné a 1 míru pšenice obyčejné, po míře ječmene a hrachu, po 2 měrách ovsa a pohanky. Od chlapců měl akcident; o zádušní mši za Jana Berthonidesa z Tyranu dostával 15 kr. Budovu, jež byla dosti slušná, udržovala obec. R. 1691 dostával rektor mimo to z obce Starče 4 zl., z Mastníka a z Čechočovic po 1 zl. 30 kr. a část štoly.

Budovou školní býval dům č. 28.; později vyučováno v radnici, od r. 1858 na nynějším místě, kde stávala nemocnice panství

sádeckého. Obec ji zakoupila, zařídila ji původně na školu dvoutřídní, ale r. 1883 provedena tu nová stavba pro školu čtyrtřídní. Nejdéle učila zde rodina Kučerova: Šimon, Josef a Vinc. Kučera skoro celé století. Po Vinc. Kučerovi od r. 1883 jest naduěitelem František Kheil, kterýžto založil matriku i kroniku školní. Knihovnu

Obr. 175. Kostel ve Starči.

školní zařídil P. Ant. Vaníček r. 1863. — Přiškoleny jsou: Cechočovice, Kracovice a Mastník.

Radnice jest stavení asi ze XVI. stol. s klenutými světnicemi; ve štítě nese znak českého lva, jako jiná naše městečka, která tak zv. markrabstvím (statkem markraběcím) bývala. (Obr. 177.) Až do novější doby uschovávaly se v tamějším sklepení klády

na vězně. Poblíž Červené hospody jest trať, jíž posud říká lid „u šibenice"; tam prý trestávali vinníky.

Obr. 176. Vnitřek chrámu Páně ve Starči.

Jiných památnějších stavení ve Starči není, toliko číslo 3., ve kterém při otloukání malty objeveny sgrafity rytířů. Dům pochází z 1. pol. XVII. stol. a býval majetkem rytířů Berthonidesů z Tyranu do r. 1675.

R. 1675 zemřel zde Jan Berthonides z Tyranu, jenž na své záduší daroval kostelu stařeckému masný krám ve Znojmě.

Dotčená listina od jeho vdovy Zuzany sepsaná uložena ve farním archivě.

R. 1675 Zuzana Berthonidesova z Tyranu se synem Hanušem Hendrychem, s dcerou Annou Marií a jinými nezletilými dětmi vyznává, že její manžel Jan Berthonides z Tyranu odporučil na záduši k sv. Jakubu ve Starči masný krám ve Znojmě. (On i jeho první manželka odpočívají v tom chrámu). Podepsán jest jako svědek jeho otec, Ondřej Berthonides z Tyranu a na Krhově.

Ještě r. 1766 obdržel kostel stařecký od Bedřicha z Tyranu 300 zl. na záduší, ačkoliv již r. 1670 rod ten prodal svobodný dvůr ve Starči, který tenkráte měl 160 měr výsevku, hraběti Collaltovi, pánu na Brtnici.

R. 1732 poručil Ant. Frant. z Valdorfu kostelům ve Starči a v Čáslavicích po 200 zl.

R. 1667 bylo 7 celoláníků (po 88 měr.), 5 půlláníků, 23 čtvrtláníků a 14 chalupníků. Obec měla až do roku 1657 mlýn se čtvrtlánem; ale poněvadž činži nemohla platiti, připadl na velkostatek.

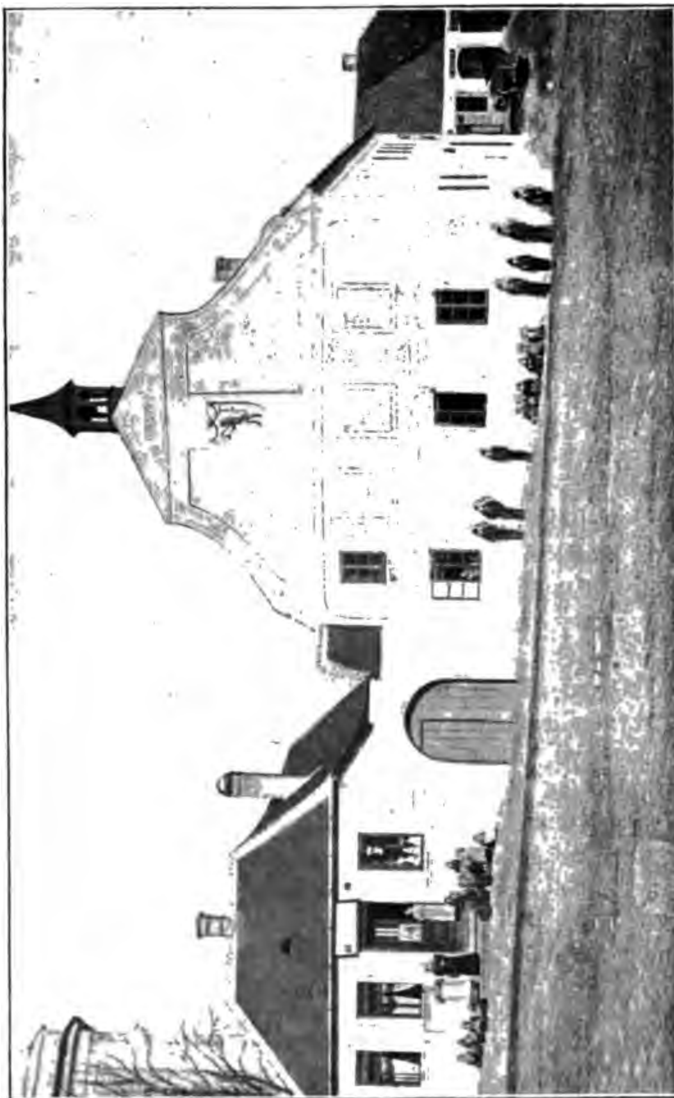
R. 1749 bylo ve Starči 2295 měr polí, $14^1/_4$ měr zahrad a 210 kusů luk na 93 vozů sena. O polnostech se poznamenává, že $^1/_5$ jich leží v rovině, ostatek v hornatině, že třetina polí leží ladem a míra pole rodí pouze $2^3/_8$ míry žita, pšenice prý se seje jen pro domácí potřebu, proso se neseje, nýbrž jen trochu lnu. Orati prý se musí čtyrykráte, a to 2 páry. Svobodný dvůr číslo 58. a) měl 150 měr.

R. 1802 byly zde 102 domy se 672 obyv., r. 1840 112 domů s 834 obyv., r. 1890 150 domů s 989 obyv., r. 1900 155 domů s 1136 obyvateli.

Vrchnosti sádecké robotoval celolánik čtyřmi hovady 3 dny týdně, pěší robotu konal od sv. Jana do sv. Václava jednou osobou týdně 3 dni. Desátku odvádělo se: 28 snopů žita, 6 snopů ječmene, 8 snopů pšenice, 18 snopů ovsa, 4 snopy hrachu a 1 snop čočky; mimo to ještě skrovné dávky z dobytka a drůbeže. Výkupné z lánu za desátek činilo 95 zl.

Cechy tu bývaly: mlynářsko-pekařský, krejčovský, tkalcovský, ševcovský a kolářsko-kovářsko-bednářský.

Panský dvůr jest s polnostmi nyní v nájmu Fr. Fischmanna, jenž má zde lihovar.

Obr. 177. Radnice ve Starči.

Přes 100 let drží domy rody: Blažků, Čermáků, Honzů, Janáčů, Mikulů, Nahodilů, Nechvátalů a Vyskočilů. Mezi rody nejstarší patří rod Čermáků, Malých a Melkusů.

Jména tratí: Zahumenice, Zlaté Žlíbky, Hastrman, pod Mastníkem, Jablunky, na Pikardech, Díly za branou, Lámaniště, Čihadlo, Zadní padělky, Brodek, Lučice, Škorpíky, Ochoza, Kopaniny, Krejty, Flanderky, v Moisích, Kaní hora, Klozovice. Mimo to jsou poblíž 2 rybníky: Dolní a Pastvištný.

V obecní pečeti jest český lev.

Celá rozloha půdy k obci náležící má: 774·1 ha. polí, 51·2 ha. luk, 6·7 ha. zahrad, 55·4 ha. pastvin, 394·4 ha. lesa a 13 ha. rybníkův.

Obecního jmění je okolo 24.000 K, které stržila obec za pozemky.

Dějiny: Zakládací listina kláštera Třebického z r. 1101 mezi jinými osadami darovanými uvádí též Starice. Není pochyby, že se tím míní Starč. Zdali klášter celou osadu aneb, jak se pravdě podobá, jen část obdržel, není známo. Toliko víme, že klášter Třebický vedl r. 1260 spor s klášterem Novoříšským o desátky ve Starči a okolí, načež papež Alexandr IV. opatům želivskému a jerúšskému (v Rakousích) a proboštovi doubravnickému nařídil, aby spor rozhodli. Kdy Starč a za jakou náhradu od kláštera opět zeměpánům připadla, udati se nedá.

Patronát stařecké fary klášteru třebickému asi nepatřil.

Dle zpráv Volného byla zdejší fara již r. 1231 darována kostelu sv. Petra v Brně bezpochyby král. Konstancií, která svému klášteru „Bráně nebes“ v Tišnově vymohla patronát nad proboštským chrámem sv. Petra v Brně. Jisto jest, že král Jan r. 1331 projevil biskupovi olomuckému Hynkovi z Dubé přání, aby příjmy far pohořelické, přibyslavské a stařecké kostelu sv. Petra přivtěleny byly, což se i stalo. Jako mnohé jiné statky byla i Starč od krále Jana, jenž v neustálé byl tísni peněžní, zastavena jistému panu Bohušovi, jehožto bratr Konrát Payer nedaleko Valče na pravém břehu Jihlavky držel pevný hrad Holoubek, na který se spolčil se svým bratrem Bohušem, tak že tento později se píše Bohuš z Holoubka neb z Taubenštejna. Ve znaku měl Bohuš a páni z Holoubka letícího holuba. (Obr. 178.)

Bohuš byl pánem zámožným, jenž mimo Starč též Brtnici, Kněžice, Rouchovany, Hrotovice a jiné zboží držel a později i na sněmích v Brně zasedal. Setkáváme se s ním jakožto pánem Starče na listinách od r. 1340. Netěšil se z přízně markraběte

Karla, neboť utiskoval Jihlavany, pročež mu markrabí nařídil aby měšťanům jihlavským mýto ve prospěch dláždění města povolené řádně platil a na svém mýtě v Brtnici je nepředržoval. Pokusil se markrabí Karel o to, aby korunní statky Brtnici, Starč a Rouchovany z Bohušových rukou vyproštěny byly, ale Smil z Lichtenburka, jenž je měl r. 1343 vyplatiti, nedodržel svého slova, pročež Bohuš zůstal pánem jich na dále, až konečně bratr Karlův, markrabí Jan krátce před svou smrtí koupil hrad Ruttenstein (Rukštejn) a připojil k němu vesnice Stařič, Slavice, Římov, Okřešice (nynější Okříšky), Číchov, Petrovice, Jestřebí, Přibyslavice, Čáslavice, mimo to Smrčné (Dolní), Lhotu, Ruprechtice a Malé, které k němu náležely, a synu Janu Soběslavovi odkázal závětí, ku kteréž Bohuš ze Steříče svou pečet přivěsil.

Obr 178.
Znak Bohuše ze Starče.

Dále se o Bohušovi zmínka nečiní; zemřel před r. 1376 zůstaviv vdovu Adličku, syny Mikeše, řeč. Rulanta, Bohuše a Jana a dcery Evu a Elišku, kteří ve Starči žádného více majetku neměli.[1])

V rukou zeměpanských zůstala Starč jen krátkou dobu; v rozepřích synů mark. Jana stal se hrad Rukštejn s osadami svrchu uvedenými majetkem Hynka ze Štěpánic neb z Valdštejna, jenž také získal r. 1399 zpustlé hradiště u Kojetic, na kterém stával hrad Ungersberk, dříve Sádek zvaný, nový hrad zde postavil a k němu osady od Rukštejna odlehlé: Starč, Slavice, Římov a Čáslavice připojil. Od těch dob (asi od r. 1409) zůstala Starč pod pány sádeckými.

Jen v rozepřích pánů z Valdštejna s pány Teleckými o sádecké zboží držel rod Valdštejnů na Brtnici městečko Starč s markrabstvím ve své moci, ano zastavil Starč ku konci 15. stol. Jiříkovi Tvorkovskému, až mocným nařízením krále Vladislava z r. 1498 donuceni byli Vilémovi z Pernštejna, jenž získal hrad Sádek (viz tam), Starč s markrabstvím v dsky zemské vložiti roku 1499.

---

[1]) Obšírnější zprávy o tom rodě podají se ve Vlastivědě v okrese Hrotovském u hradu Holoubka. Ostatně viz Čas. Mat. Mor. roč. XVI., čís. 4., str. 287.: „Vladyky z Říše, Hrádku, Staříče a Holoubku“ od Aug. Sedláčka.

Od p. Viléma z Pernštejna a na Sádku obdržela Starč r. 1500 odúmrť.

Listinou z r. 1534 udělil král Ferd. I. Starči právo na dva trhy, totiž na sv. Jiří a sv. Kunhutu, povýšiv tím osadu na městečko.

R. 1654 vydal Jan svob. pán Cerboni, pán na Sádku, Stařeckým list, kterým potvrdil Starči privileje, jež kdysi obdrželi od Zdenka Brtnického z Valdštejna a pana Viléma z Pernštejna a na Helfenštejně, nejv. hofmistra království Českého, a sice: 1. na vinný šenk v radním domě po celý rok a šenk vinný u každého souseda jen o jarmarce a o posvícení, 2. odúmrť, 3. privilej na les a pastviště a 4. na prodej soli. Listinu podepsali: Jiří Vil. Dubský svob. pán z Třebomyslic na Slavěticích, Arnošt z Richmburka, z Želetic a na Ratibořicích, Aleš Dubský z Třebomyslic na Výčapích a Lukáš Gregor z Grynersperku na svobodném dvoře v dědině Slavicích.

O lesy, které Stařečtí kdysi obdrželi, vedli od r. 1749 po celé půlstoletí se sádeckými pány spory.

R. 1760 zasedali v lesní komisi pro Starč a okolí z hospodářů následující členové: Ze Starče Frant. Čermák, starosta, a Jan Hans, rychtář, a ještě 5 přísežných; z Mastníka: Jan Hňoupek, starosta, a Ondřej Vauček, radní; z Čechočovic: Ondřej Němec, starosta, a Martin Moudrý, rychtář; z Čáslavic: Ant. Kocáb, starosta, a Frant Hobza, rychtář; z Římova: Fr. Venhoda, starosta, a Jan Prášek, rychtář; ze Štěměch: Šimon Brychta, starosta, a Tomáš Sedlák, radní. Spor byl veden prudce. R. 1770 chtěla vrchnost stařecká jistého Šimona Blechu ze Starče vykázati, poněvadž s Janem Marešem byli předními vůdci v lesní otázce. Obec spor na základě listin, kterými se vykázala, vyhrála. Les obecní byl v min. století rozdělen mezi gruntovníky.

Výsadu na další 2 trhy po Hromnicích a na sv. Jakuba obdrželi r. 1793 od cís. Frant. I.; nyní má Starč 6 trhů (1 po narození P. Marie a 1 na Karla Bor.).

Památnější události z posledních dvou století buďtež uvedeny:

R. 1693 přihnalo se do okolí bezčetné množství kobylek, ježto veškeré osení zničily, na to r. 1694 strhl se na sv. Vavřince ohromný vichr, který z polí většinu obilí požatého odnesl, tak že z Čechočovic a z Římova ani snopu desátku odvésti nemohli a

velká drahota nastala. Ještě větší drahota byla r. 1772 následkem neúrody r. 1771, která měla v zápětí hlad i mor.

R. 1805 trpěla Starč mnoho francouzským vojskem, zvláště postížena byla fara, která po 8 neděl až 18 důstojníků se služebnictvem vydržovati musela; totéž opakovalo se r. 1809.

R. 1830 celá krajina krupobitím na osení velkých škod vzala.

R. 1866 nastěhovalo se do Starče 5000 Prušáků, jež sem zavlekli choleru, kteréž na 80 osob za oběť padlo.

R. 1874 založen „Čtenářský spolek", rok na to „Občanská záložna", r. 1902 raiffeisenka.

Stříteř

(do Stříteře, ve Stříteři); jméno znamená (dle Miklosiče) bažinatý les, močál; vyskytuje se u všech Slovanů a píše se také Střítež.

Osada leží na rovině 2·6 km. jižně od Třebíče mezi silnicemi třebicko-jaroměřickou a stříteřsko-hrotovickou, čítala r. 1890 41 domů a 334 obyv., r. 1900 44 domů a 372 obyvatelů, skoro vesměs katolíků, zemědělců.

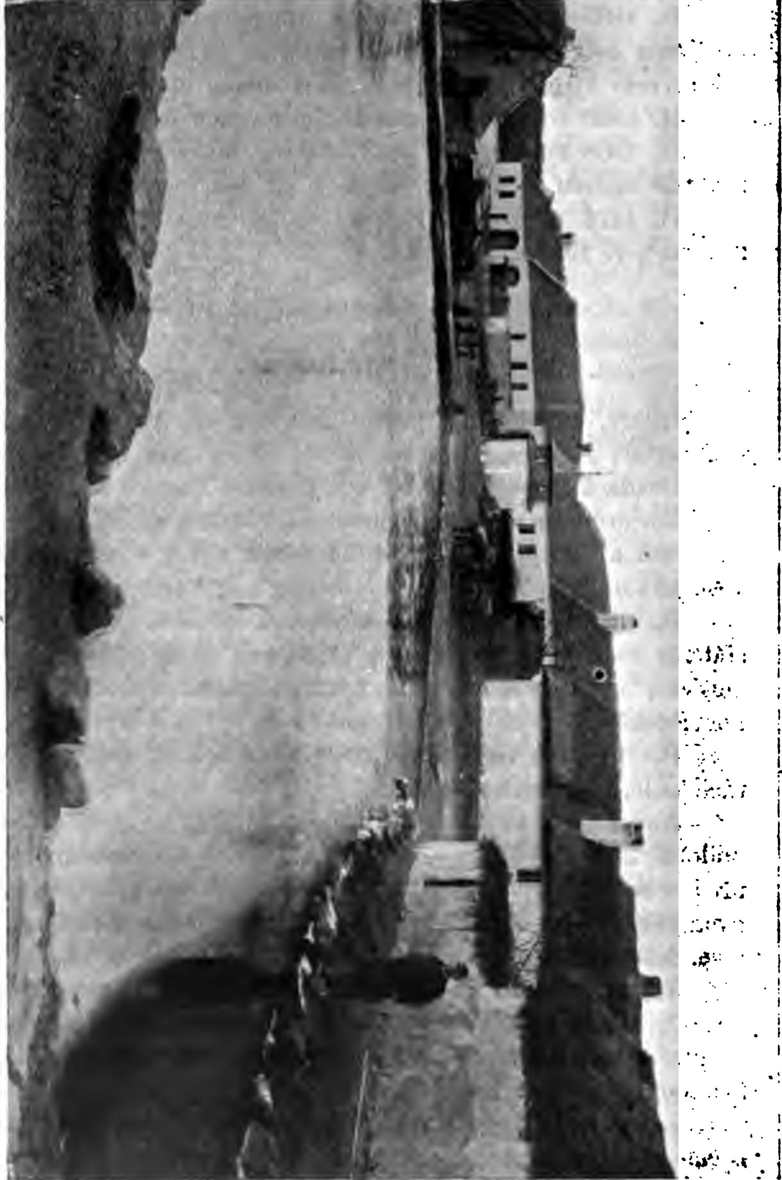
R. 1556 bylo zde 11 lánů a 2 dvořáci, kteří seděli na statcích manských; k r 1573 připomíná se ve Stříteři pan Jan Hošickej na dvoře, kde prve bývalo manství a Florián Vopršal, man; později z těch manství sešlo.

R. 1678 žilo ve Stříteři 13 celoláníků, kteří měli po 55 měrách pole, a 4 chalupníci.

Náves jest nepravidelná okolo rybníčku, který znečištěn podobá se louži, (Obr. 179.) Domy stavěné z tvrdé hmoty mají před sebou skrovné zahrádky. Ve světnicích stávají podél prázdných stěn lavice, v rohu stůl; někdy bývá tento uprostřed světnice. Nábytek a kroj jest novější, jako v Kožichovicích.

V Stříteři jest panský dvůr stojící u samé silnice do Jaroměřic. Půda okolí stříteřského jest úrodná; daří se tu dobře pšenice a mák; silnice jest vysázena ovocným stromovím, zvláště hruškami.

Za starých dob (v XVI. stol.) odváděla celá obec pánům ročně 5 mtů a 8 měřic obilí. Kromě toho povinni byli na louce „Opatůvce" trávu ssíci, vysušiti, shrabati a do dvora stříteřského svézti.

Obr. 179. Náves ve Stříteři.

Před rokem 1848 robotovali celoláníci párem volů 3 dni v týdni; od sv. Jana do sv. Václava konali každý 13 dní osobní práce, které se říkalo „Svatojanská“. Výkupu za zrušení roboty platilo se 167 zl. 16$^{2}/_{3}$ kr., výkupu za činžovní pozemky 168 zl.

Škola. Již r. 1770 vyučoval děti jistý zdejší člověk, jenž bydlel v chaloupce vedle kostela sv. Marka; po jeho smrti učil soukeník Ant. Vrbka jen krátkou dobu, na to děti přinuceny choditi do školy do Slavic do r. 1784. Od r. 1784—1788 vyučoval žáky ze Stříteře a z Kožichovic společně Jan Bazala. Kožichovice obdržely samostatnou školu r. 1788, a Jan Bazalu učil stříteřské až do své smrti r. 1790. Po něm docházel jeho syn, Jos. Bazala, ze Slavic sem vyučovat, což trvalo až do r. 1824, kdy sousedé ze Stříteře a ze Slavic se usnesli, postaviti si společnou školu ve Stříteři. Platu od obou obcí dostával učitel 176 zl. 4 kr. a 9 sáhů měkkého dříví. R. 1871 zvýšeno služné na 300 a r. 1872 na 500 zl.; r. 1881 rozšířena škola na dvojtřídní a prvním nadučitelem jmenován r. 1883 Ant. Štiksa, který již od r. 1869 zde vyučoval. Když r. 1902 Slavice vyškoleny byly, stala se škola zdejší jednotřídkou.

Knihovnu školní založil r. 1873 Ant. Štiksa; čítá nyní přes 100 svazkův.

Obecního majetku jest na 56 jiter, z čehož připadá na cesty a neúrodnou půdu 33 jiter. Na území stříteřském jest: 535·5 ha. pole, 43·6 ha. luk, 3·3 ha. zahrad, 15·5 ha. pastvin, 139·6 ha. lesů a 5 arů rybníkův.

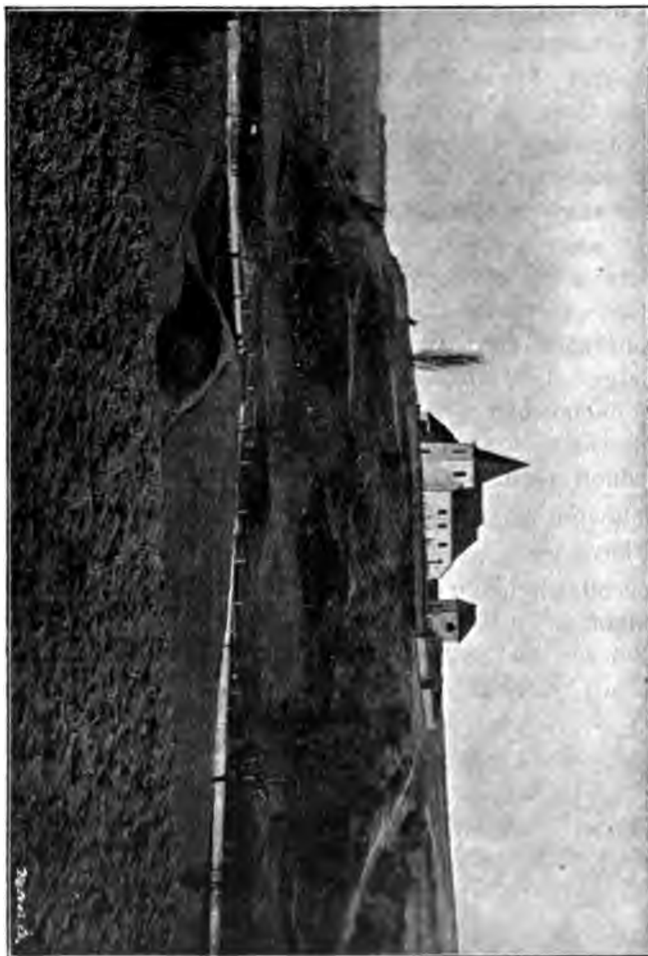
Některé názvy tratí: Svoboda, na Padělcích, na Kačině, na Opatůvkách, na Krochůtkách, Bedlůvky; Hodinovec, pod Hyví, Hardeky (les), Babinec, Křivolačka, Ochoza, Bezkoutí, **Kosovice**, na Voddavcích, na Hřebelcích, na Vídeňském rybníku, na Čihadlech a j.

Přes 100 let drží statky: Krška, Beneš, Veleba.

Mezi kříži a sochami okolí stříteřského sluší vytknouti starobylý do země zapadlý kámen u silnice z Třebíče, na němž viděti hrubě vytesaný kříž; krásný kamenný kříž z r. 1876 u téže silnice, starožitnou sochu Panny Marie na Vídeňské hrázi u hranic třebických a sochu sv. Jana Nep. u samé vesnice.

Znamenitá památka stavitelská zachovala se nám v kostelíku sv. Marka, který leží $^{1}/_{4}$ hod. vých. od Stříteře na vršku,

(Obr. 180.) nad potůčkem. Patříť mezi románské kostelíky s pravoúhlým chorem zakončené a věží opatřené, má kruchtu do lodi silně rozšířenou.[1]) Do kostelíka vchází se přízemkem věže, která

Obr. 180. Kostelík sv. Marka (Mareček) u Střileře.

má zdivo $1^1/_4$ m. tlusté. Loď jest 7·36 m. dlouhá a 7 m. široká. Na věži visí 2 staré zvony z dob, kdy kostel byl farním a v rukou akatoliků. Právo patronátní přenesl r. 1608 Smil Osovský

[1]) Ferd. J. Lehner, Dějiny umění národa českého, I.

z Doubravice na radu města Třebíče a dovolil evang. faráři vybírati desátky z přifařených obcí Kožichovic a Slavic; filiálkou kostela třebického stal se r. 1625. Oltářní obraz maloval třebický rodák Václ. Hartmann r. 1797. Okolo kostelíka jest obezděný hřbitov, na který pochovávají mrtvoly ze Stříteře, Slavic a Kožichovic; byl r. 1870 rozšířen. Každoročně koná se sem na den sv. Marka z Třebíče a okolních vesnic pouť spojena s pitím čerstvé medoviny (s medečkem), kterou prodávají perníkáři.

Stříteř jest přifařena na Jejkov ke klášteru kapucínskému.

Kostel sv. Marka se starou kostnicí zdá se býti zbytkem zaniklé osady Kosovic, kterou matrona Heilvida zaměnila r. 1225 klášteru třebickému za Oslavany. Také Stříteř jest starobylou osadou, ježto darována byla knížetem Lutoltem klášteru třebickému; v opise zakládací listiny jest jméno Stříteř zkomoleno v „Cretes“ (Čretež).

O založení osady jde pověsť, že kde Stříteř stojí, stávala v lese poustevna; majiteli domovního čísla, které na tom místě jest postaveno, dosud se říká „poustevník“. Na východní straně nalézá se studně „Libuše“, o které lid vypravuje, že Libuše z ní napájela koně.

Stříteř náležela povždy k panství třebickému. Manským statkem byl dvorec ležící proti sv. Marku; patřilo k němu přes 300 měr pole, které v novější době od statku odprodáno bylo.

Střížov

(gen. do Střížova, loc. ve Střížově), odvozeno od osob. jména Stříž; r. 1870 měl 109, r. 1890 119, a r. 1900 ve 20 domech 121 obyv. Střížov leží na výšině, tak že jej z daleka viděti; toliko na jih osada skryta jest mocnější vyvýšeninou; k západu podél potoka „Klučovského“ sklání se hluboké údolí. (Obr. 181.) Domy stavěny z kamene a pokryty křidlicí jsou obráceny štíty do návsi, nemajíce výklenků; zahrádky květinové viděti lze jen před 5 domy. Na některých domech mají hospodyně namalovány květiny v květináčích, jiné jsou zdobeny soškami svatých.

Hospodářská stavení nalezáme v tomto pořádku: Vpředu obydlí hospodářovo a jeho rodiny, vzadu stáje pro koně, doby-

Obr. 181. Střížov.

tek hovězí a vepřový. Proti stájím stojí kůlny na dříví a hospodářská nářadí; obě pak uzavřeny jsou stodolou, tak že dvůr čtyřúhelníku se podobá. Za stodolami rozprostírají se dosti objemné ovocné zahrady. (Obr. 182.)

Vlastního kroje a zvláštního svérázného nábytku Střížov, jako jiné obce okolí třebického postrádá.

Střížov náležel bezpochyby k prvním statkům kláštera třebického, od něhož jen na krátkou dobu, totiž r. 1465 jakémus Močihubovi za 55 kop opatem Matějem zastaven byl. R. 1490 jmenuje se mezi vesnicemi Vilémem z Pernštejna vykoupenými a s třebickým statkem opět spojenými.

R. 1558 byli zde usazeni jen čtyři sedláci a 2 dvořáci. Po bitvě bělohorské robotovali z lánu jako v ostatních vesnicích 3 dni potahem v týdni, ze $^{1}/_{4}$lánu 104 dni roboty pěší. Mimo to dávali desátek. Po zrušení roboty platili z lánu 500 zl. výkupného.

Farní kostel sv. Jiljí, původně prý vystavěn od benediktinů třebických, nezachoval ze starého rázu ničeho. Byv r. 1864 zasažen bleskem vyhořel a byl úplně přestavěn; také r. 1890 bouří a kroupami mnoho utrpěl; okolo kostela jest hřbitov. V kostele mají paténu z r. 1619 od Jana st. Vojsky z Bogdunčovic.[1]) Fara připomíná se výslovně r. 1558, kdy již v rukou akatolíků byla; r. 1613 obdržela obec právo patronátní pro svůj evangelický kostel od Kateřiny z Valdštejna. Když v Třebíči katolická fara nově zřízena byla, přidělen k ní Střížov, později přikázán do Vladislavě. R. 1785 zřízena zde lokalie, která r. 1859 povýšena byla na faru.

Přifařeny jsou k Střížovu osady: „Číměr, Pozďátka, Slavíčky a Okrašovice.

Do farnosti patří 760 katol., 8 evangelíků a 3 židé.

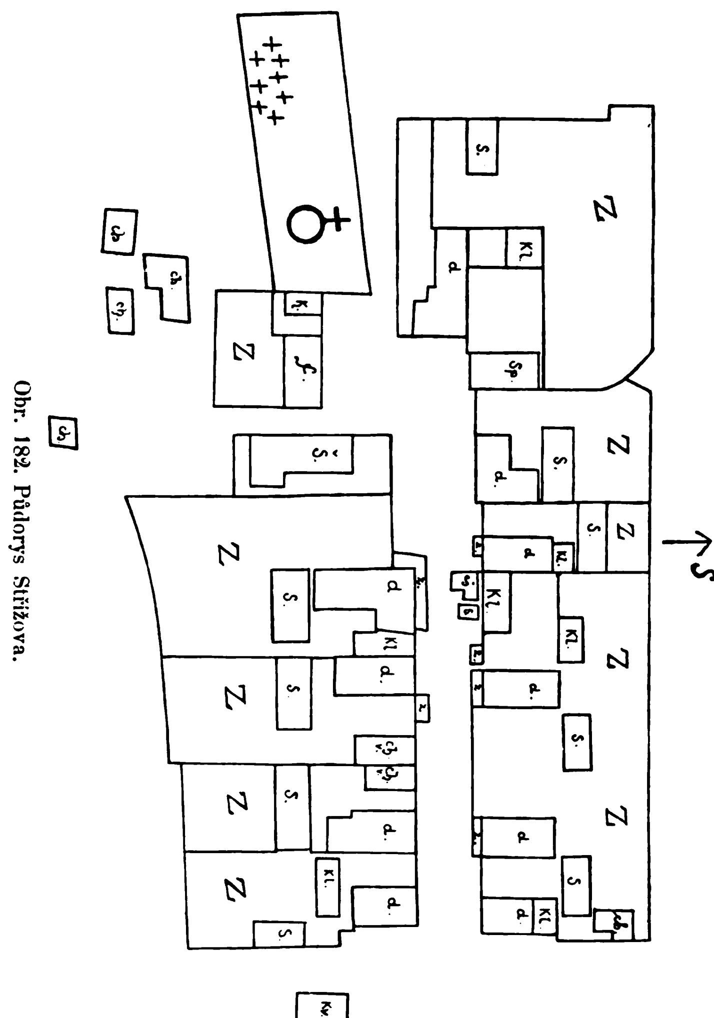
Z farářů nejdéle tu působili: P. Jakub Horák (r. 1791—1807), P. Frant. Zukal (r. 1816—1840) a nynější farář P. Em. Svitavský (od r. 1879).

Mládež vyučovala se zde ku konci minulého století v domech v čísle 2. a napotom v čís. 6., až r. 1794 postavena zvláštní školní budova, která r. 1874 obnovena a rozšířena byla. Nyní

---

[1]) Zvony staré byly přelity r. 1889. Velký zvon 353 kg. těžký pocházel z r. 1496.

vyučují ve 2 třídách nadučitel, učitel a učitelka industriální. Přiškoleny jsou děti z osad přifařených. Škola má učitelskou i žákovskou knihovnu. Nejdéle zde učiteloval Jan Buchta

Obr. 182. Půdorys Střížova.

(1790—1830) a nadučitel Jan Kučera, který ve Střížově působil od r. 1869—1905.

K obci Střížovské náleží 2 mlýny na řece Jihlavce, Čermákův a Kučerův.

Mimo 2 míry polí nemá obec vlastního jmění; výměra všech pozemků střížovských činí na 370 ha., totiž: 273 ha. polí, 14·8 ha. luk, 2·3 ha. zahrad, 26·7 ha. pastvin a 57·7 ha. lesů.

Tratě se jmenují: Na Spálených, na Křemeli, Zátoka, Bahýnka, Daleké, Popelec, Panní hora, na Zabitých, v Konventnicích, v Jasánkách, v Přeschodních.

R. 1864 vyhořela celá obec vyjímajíc školu, faru a kostel; r. 1890 dne 23. srpna stihlo obec a okolí strašné krupobití.

Přes 100 let drží dům rodina Doležalova.

Dříve byly se Střížovem v jednu obec spojeny: Čiměř, Okrašovice, Pozďátka a Slavičky, nyní jen: Čiměř a Pozďátka, se kterými r. 1900 měly dohromady v 80 domech 448 obyvatelů.

Svatoslav

(do Svatoslavě, ve Svatoslaví), obyčejně Svatoslava zvaná, od osob. jména Svatoslav.

Osada leží v dolíku severně od Třebíče (546 m. vys.). Domů má 65 a obyvatel dle sčítání lidu r. 1900 450, z nichž je 7 evang., ostatní katolíci; r. 1870 žilo zde 445, r. 1890 456 obyvatelův; všichni obyvatelé jsou zemědělci, národnosti české. Domy nemají přede dveřmi výklenku. Stavěny jsou z tvrdého materiálu, zomítány a na bílo olíčeny, některé štukovými ozdobami opatřeny. Domy stojí téměř všecky do ulice štítem zděným. Ve vsi jsou o samotě stojící dva svobodné dvorce, jeden z nich (Vidlákův) nese letopočet 1836.

Nábytek je obyčejný, kroj též.

Asi ½ hodiny k západu na území obce Svatoslavské v trati „na Seči“ stojí letohrádek „Valdštejnovo zátiší“ (Waldsteinruh), zbudovaný v druhé polovici XIX. století. Poddanské poměry byly podobné jako na ostatních vsích na panství třebickém.

Přifařena je obec zdejší do Benetic.

Škola jednotřídní založena byla r. 1889, r. 1905 rozšířena na dvoutřídní, poněvadž měla 90 dítek. Dříve navštěvovaly děti školu v Beneticích. Do školy chodí pouze děti z místa.

Pamětní knihu školní (kroniku školní) založil první zdejší učitel Mat. Sobotka.

Od září 1901 jest správcem školy Fr. Staněk.

Školní knihovna, založená r. 1889, čítá 140 svazků.

Obr. 183. Myslivna „Cejpy“ u Svatoslavě.

Obecní majetek pozůstává z 8·23 ha. pozemků a z rybníka.

Místní trati se jmenují: Zahumenice, Padělky, Strejci, Ládné, Hlavy, Mrákotiny, Vořanov, Hejlky, Vrchovy. Nejbližší kopec

v trati obecní jest Smrček (671 m.); r. 1755 byly zde trati: na Vržanově, na Slabině, v Strenči, za Branou, na Krajině.

Nejstarší držitelé domů jsou: Vochyan č. 1., dvořáci Kotrba a Vidlák, Dočekal č. 25., Tvarůžek č. 26., Hladký č. 32.

V obvodu obce jsou samoty: Svatoslavský mlýnek, hraběcí letohrádek „Na Seči“ neb „Valdštejnovo zátiší“, (Waldsteinruh) (Obr. 6.), myslivna „Cejpy“ (Obr. 183.) a hájovna „Březiny“.

Do území svatoslavského patří: 520·2 ha. pole, 122·2 ha. luk, 4·5 ha. zahrad, 42·9 ha. pastvin, 1215·8 ha. lesů a 2·6 ha. rybníků.

Svatoslav přikoupena byla r. 1290 opatem Martinem II. ku klášteru třebickému. S povolením komtura templařského Ekka prodal templář Sifrid dvůr a $1^1/_2$ lánu ve Svatoslavi za 20 kop klášteru, u kterého zůstala až do r. 1465, kdy ji opat Matěj zastavil za 100 uh. zl. a 10 kop gr. manovi Vidlákovi, který se svými dědici statku užíval dotud, až ho pán Vilém z Pernštejna ku konci XV. stol. vyplatil; od té doby patří ku panství třebickému.

Obr. 184.
Stará pečeť obce Svatoslavě.

R. 1556 bylo ve Svatoslavi 19 láníků, 2 podsedky, 1 man (Jan Vidlák) a 1 dvořák.

Z celé obce bylo úroků 2 kopy 11 gr. o sv. Jiří a o sv. Václavě, slepic 34, vajec 4 kopy 22 kusů, za fůru vinnou od mana 1 kopa, ovsa polesního 1 met. a 1 měř., z luk a kopanin 2 kopy 21 gr., žíti ozim 52 dní, drva sekati 21 dní. Místo desátku z každého obilí platila obec 3 kopy 20 gr. a dvořák 1 kopu. Také drželi u Svatoslavě polnosti a luka přespolní lidé z Pavlínova, z Vraclavic (Radslavic Horn.) a z Podklášteří.

Původně byli ve Svatoslavi 2 manové; když panství třebické prodáno Osovským, zůstal toliko 1 man; r. 1573 byl manem Mikul. Vidlák, r. 1629 Jan Vidlák, r. 1654 Jiří Kotrba.

R. 1678 žili v osadě 2 dvořáci (býv. manové), kteří měli po 106 měrách, 8 celoláníků (po 35 měr.), 4 půlláníci (po $17^1/_2$ měr.) a 1 podsedník (s 8 měr.).

Dříve tvořila Svatoslav s Bochovicemi jednu obec. Ve staré pečeti byla orlice (Obr. 184.), v nové jest jednoduchý nápis bez znaku.

Štěměchy, vlastně Dštěměchy

mají jméno žertovné, jež znamená: deště měchy, poněvadž zhusta zde pršívá.

Osada leží na svahu kopce ve výši 640 m. nad mořem asi 14 km. na západ (něco jižně) od Třebíče; má nyní 72 domů a 478 obyvatelů českých, zemědělcův. R. 1793 bylo zde 34 čísel a 308 obyv., r. 1870 29 čísel a 239 obyv., r. 1890 533 obyv.

Domy stavěny z tvrdého materiálu jsou zomítány, bez veškerých ozdob a bez výklenkův.

Štít dřevěný má toliko jeden dům, hospoda, s letopočtem 1828, na kterém domě jest právo výčepní piva a kořalky od r. 1789. Ostatně jsou domy beze všeho pořádku stavěny. Ve statku bývají obyčejně 2 světnice: do předu hospodářova, do dvora výměnkářova. Obytná část domů jde do návsi, za ní jsou chlévy, někde i kůlna; vše jest pod jedním krovem. Dvory jsou velmi úzké, tak že s vozem na nich obrátiti se nemůže.

Kroj jest poloměstský. V nábytku není nic svérázného, až na truhly, které mají ženské na šaty; na jejich víku bývá pestře namalována nějaká květina. Děti spávají dosud na peci, odrostlí hoši a čeledíni v chlévě na prozatímních lůžkách — palandách — a dospělá děvčata v komorách za kuchyní.

R. 1657 bylo zde 7 celoláníků (po 60 měr.), 3 půlláníci a 5 chalupníků, do r. 1672 osadilo se nově: 2 lány, 1 půllán, 4 čtvrtlány a 1 chalupník; r. 1749 měla celá obec 1198 měr polí, luk a zahrad.

Tratě se jmenovaly: Na Březové, u Černého lesa, u Frandštatu, pod Královým kopečkem, pod Krajinou, u Kopanic, nad Dandovcem.

Toho r. připomíná se 1 mlynář s pilou na nestálé vodě a, že obec měla něco špatných lesů. R. 1753 platil celoláník 22 zl. 23 kr. úroků, 2 zl. 55 kr. přádelného, 9 zl. 31 kr. za louky neb zákopy, 1 zl. 8 kr. z luk u Opatského lesa, 30 kr. za jalovec a 11 zl. 33 kr. činže.

Nyní patří k obci: 360·4 ha. polí, 92·8 ha. luk, 3·6 ha. zahrad, 64·7 ha. pastvin, 448·4 ha. lesů a 3 ha. rybníků.

Poddanské poměry před rokem 1848 byly následující: celoláníci robotovali 3 dni v témdni s potahem a 4. den bez potahu, pololáníci 2 dni s potahem; domkaři měli 26 dní, podruzi 13 dní,

pěší roboty, podsedníci povinni byli po celý rok řezati v panském dvoře řezanku. Náhradou za robotu dostávali celoláníci od vrchnosti k sv. Ondřeji dvě vědra piva a několik pecnů chleba.

R. 1851 bylo zde mimo panský dvůr a myslivnu: 9 celoláníků, 19 pololáníků a 17 domkařů; nyní jsou zde: 3 celoláníci, 11 pololáníků, 5 čtvrtláníků, 4 podsedky a 44 domkařů. (Obr. 185.)

Přifařena jest osada do Předína, dříve do Opatova, kamž odváděli desátek.

Přiškoleny byly do Předína. Když tam počet žáků příliš vzrostl a předinská obec nucena byla stavěti novou školu, na radu želetavského děkana a heraltického faráře, Frant. Bláhy, rozhodlo se obecní zastupitelstvo štěměšské vlastní školu si postaviti, což se stalo skutkem r. 1864. Prvním učitelem byl Martin Rýček, jehož služné mimo byt obnášelo 210 zl. R. 1880 byla škola o třídu rozšířena, avšak budova přiměřeně upravena teprve r. 1888 za nynějšího nadučitele Jos. Hybáška, jenž zde působí od r. 1884.

Kroniku školní r. 1870 a knihovnu (nyní o 286 svazcích) r. 1868 založil M. Rýček.

Obec má úhrnem 75·8 ha. pozemků, z nichžto jest $^1/_3$ lesa a $^1/_2$ pastvin.

Trati se jmenují: Padělky, Prašivec, Březová, za Brankou, Kozina, Perná, Smrčí, Frajštát, Velká a Malá Krajina, pod a nad Dádovcem, Kopanina a j.

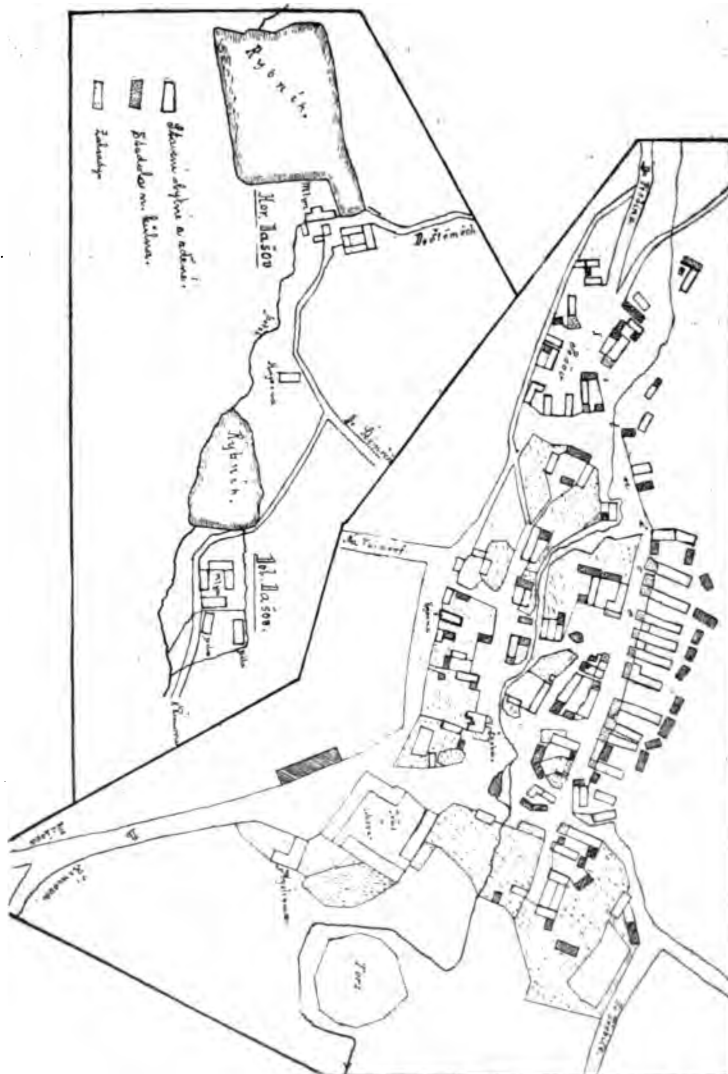
Les za Dašovem, vlastně nejvyšší kopec, sluje „Mařenka", Pověsť vypravuje, že tam byla pro penize zlosynem zavražděna dívka, jdoucí ze Želetavy. Na pastvisku nedaleko kopce „Mařenky" viděti dosud kámen šikmo do země zapuštěný, na němž vytesán kříž a v něm slovo „Mariána" s letopočtem 1689.

Východně od vesnice u panského dvora jest zřícenina, které lid říká „Tvrz". Bylať sídlem zdejších majitelů až do r. 1408, kdy ji Hynek z Valdštejna rozbořil; od těch dob, jak se zdá, znova postavena nebyla. Asi 300 m. na sever od tvrze jest „královský kopeček", odkud dobře viděti Třebíč. Za kopcem „Mařenkou" při pěšince k Želetavě jest místo příkopem již málo znatelným obehnané, které lid zove „Hradištěm"; starožitnosti zde nalezeny nebyly.

Přes 100 roků drží domy rody: Dokulilův, Obůrkův, Kovářův a Vondrákův.

Ve Štěměchách jest spolek hasičský se 36 členy.

Živelní pohromy: r. 1853 postiženo bylo celé okolí průtrži mračen, r. 1884 vyhořelo 7 stavení.

Obr. 185. Půdorys Štěměch.

Štěměchy bývaly zvláštním statkem vladyckým; sídlem jejich byla mohutná tvrz, jejížto rozvaliny pod samou vesnicí viděti jest. Leží v lukách a byla chráněna vodou, kterážto naplňovala dva hluboké valy. (Obr. 186.)

Prní držitel, jenž na Štěměchách se připomíná, byl Cuzkraj ze Štěměch r. 1279; skoro 100 let potom (r. 1368) vyskytuje se

Obr. 186. Rozvaliny tvrze u Štěměch.

Huk ze Štěměch, který své ženě Kláře 150 kop věna tam pojistil; r. 1378 zapsal Adam ze Štěměch manželce své Luneté ve Ště-

měchách na tvrzi a dvoře 100 kop věna. Jeho nástupce Jodok Tluksa z Bozova prodal r. 1386 Štěměchy se dvorem alodním, s lesy a vším příslušenstvím Petrovi Hechtovi z Rosic, který před 20 lety byl od mark. Jana dostal v léno část heraltického statku. Po něm následovali na Štěměcháeh Jodok řeč. Hecht z Rosic (připomíná se ještě 1407) a Vznata z Rosic. Jodok své ženě Jitce (z Kunštátu) na vsi, na tvrzi a dvoře alodním ve Štěměchách a na Zbraslavi 250 kop věna zapsal, které její bratr Erhard z Kunštátu jinak ze Skal přijal.

Za Vznaty vpadl Hynek z Valdštejna odj. z Rukštejna do Stěměch; protož pohnal Vznata r. 1409 jeho syna Jindřicha, „že otec jeho nebožtík bez viny a on naň neměl nižádné péče, sbořil mu tvrzi a uvázal se v jeho zboží ve Štěměšich. Po Vznatovi držel Štěměchy Bernard (jeho strýc); tento byl r. 1420 pohnán od Vlka, krejčího z Brna, že odkúpil základu v Březníce, který měl za panem Vaňkem z Lamberka, půjčiv mu sukni; mimo to pohnali jej Protivec ze Zástřizl, Ondřej z Pavlovic a Štěpán z Vartnova, kteří na Březnice měli dluhů za Vaňkem. Po vymření Hechtů z Rosic zastavil král Jiří statky jejich Přemkovi knížeti Těšínskému, který Dštěměchy s tvrzí, s Předínem a vším příslušenstvím vyjímaje „bona feudalia“ (zboží lénní) r. 1464 prodal Oldřichovi z Miličína, jenž za projevenou udatnost při obléhání hradu Cornštejna od krále Jiřího statky v Předíně a v okolí obdržel. Tyto statky byly r. 1468 vojskem krále Matyáše strašně zpustošeny, tak že mnohé vesnice úplně zanikly a Oldřich do dluhů upadl. Pro dluhy otcovy stíháni byli jeho syni Přibik a Jan.

R. 1481 pohnal Hynek ze Lhoty a z Pucova Přibíka a Jana, bratří vlastních z Miličína a ze Ščeměch, ze 300 zl., „že slíbil za jejich otce Oldřicha Mládence z Miličína a oni ho z toho rukojemství od Erazima z Dlúhé Brtnice vyvaditi nechtějí, a také pohnal Jindř. Hradeckého z Telče ze 300, že drží jeho základ Štěměchy“. Ze stejné příčiny pohnal oba bratry Vaněk z Panova. R. 1482 pohnáni byli Hynkem ze Lhoty z 95 zl., že za ně dal berně a úřadu od zvodu a oni je navrátiti nechtějí, a Vaňkem z Panova z 28 zl., že s Hynkem Pucovským jezdice k právům. utratili 28 zl. a oni je nahraditi nechtějí. Mimo to pohnal je Krištofor Pinta z Arcišovic (Ertišovic), „že slíbil za otce jich, za

správu p. Zmrzlíkovi, i díl otec jejich spravil, a oni ostatek spraviti nechtí a připověděl se na všechen statek páně Oldřichův Mládencův z Miličína, kdež jest koli, že jest základ jeho".

Z půhonů patrno že bratří Přibík a Jan z Miličína za okupace Moravy Matyášem vesnice Ščeměch nedrželi, nýbrž že tyto byly v držení Jindř. Hradeckého z Telče. Protož rozhodli páni na sněmu r. 1481 shromáždění mezi Hynkem z Pucova a Přibíkem z Miličína: „Poněvadž p. Přibík statku otce svého nedrží a zkrze válku ztracen jest, a zkrze smlúvy královské toho nyní dojíti nemůž, nemá nyní tomu půhonu Přibík odpovídati."

Přibík Mládenec z Miličína připomíná se posledně r. 1498, kdy prodal ves pustou Regenholz u Malé Cerkvice Jetřichovi z Prostiboře a Žofce, jeho dceři. Po něm dědil Oldřich Mládenec z Miličína a na Šomwaldě (pobliž Unčova), jenž r. 1505 Zdeňkovi a Burjanovi z Valdštejna tvrz Štěměchy s dvorem a se vsí, Předín, v Zašovicích $3^1/_4$ lánu, v Brancouzích 5 lánů s mlýništěm, ve vsi Hvězdoňovicích dvůr s mlýnem, v Chlístově 3 lány, vesnice pusté: Petrůvky, Březovou, Bezděkov, Dašovice, Svojkovice, Jenišov a Čížov vložil. Tím se dostaly Štěměchy k panství brtnickému, od kterého v 2. pol. XVII. stol. s činžovní osadou Valdorfkou čili Veverkou ku hradu Sádku odprodány byly; od té doby činí část panství sádeckého.

Od Štěměch na jih asi $^3/_4$ hod. cesty v lesnaté krajině leží Dašovský mlýn,[1]) jenž jméno nese po zaniklé osadě **Dašově** neb Dašovicích (od osob. jména Dach, Dašek = Damoslav). V deskách zemských činí se první zmínka o Dašově r. 1353 jakožto o zboží pánů z Heraltic. Později sdílela osud s Předínem. Pravdě se podobá, že za války krále Jiřího s Matyášem obyvatelstvo dašovské z větší části vyhubeno bylo. R. 1481 pohnal Jan Kropáč z Nevědomí Přibíka z Miličína ze 16 hř., že mu drží 2 lány v Dašovicích.[2]) Ještě r. 1669 zmiňuje se urbář brtnický o pusté dědině Dašovicích.

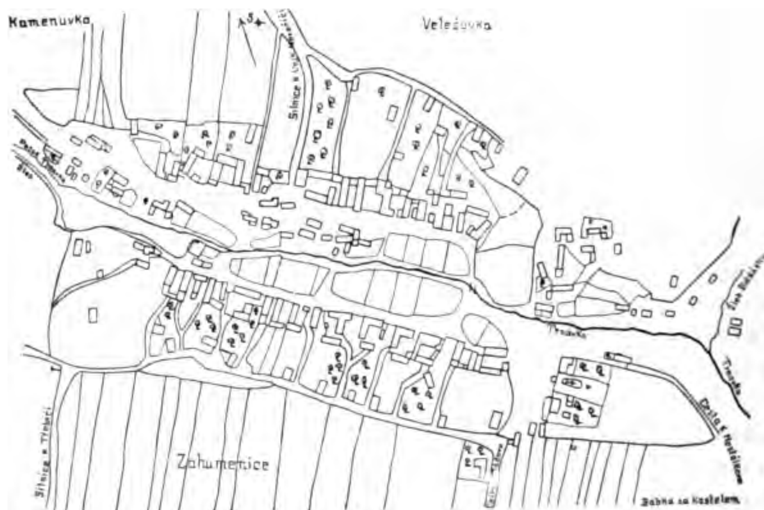
Osada Dašov ležela západně od mlýna, rozsáhlé její území zarostlo jest lesem. Památkou po ní jest skrovné hradisko hlubokým valem obehnané a 2 studánky lesní, o kterých lid vypravuje, že stály v dědině.

[1]) Viz půdorys Štěměch.
[2]) Viz články: Heraltice, Předín, Roketnice.

Trnava

značí osadu založenou na mýtině, kde rostlo mnoho trnitých křovin, též potok tekoucí mezi trnitými křovinami.

Trnava leží severovýchodně od města Třebíče po obou stranách potoka Klapovského, zde Trnávky zvaného. Náves tvoří louky ohražené ploty, zavlažované zmíněným potokem. (Obr. 187.) Domy stavěny z tvrdého materiálu obráceny jsou štíty do návsi, po jejíž severní straně vede silnice do Velkého Meziříčí; jen před některými domy jsou zahrádky. Za obydlím postaveny jsou chlévy,

Obr. 187. Půdorys obce Trnavy.

podle nich kůlny a vzadu za nimi zahrady, kteréž končí stodolami. Chalupníci bydlí roztroušeně po obou koncích osady. Nábytek světnic jest jednoduchý: Stůl, almara, postel, u zdi lavice a nějaká židle; ve vedlejších komorách stojí truhly.

V létě nosí muži kazajky s krátkými šosy a na hlavách klobouky, kalhoty svobodní na botách, ženatí zastrčené v botách. V zimě mladší muži odívají se burnusy, starší kožichy buď barvy ořechové, buď bílé, na zádech vyšivanými.

Ženy a děvčata vážou si kolem hlavy malý šátek, nosí krátké, obyčejně vlněné sukně, punčochy, botky šněrovací, saha-

jící ke kotníkům; pak se zakuklí celé velkým vlněným šátkem. V zimě ženy mají krátké kožichy, děvčata kacabajky.

Trnava jest stará osada. Patřila k základním statkům kláštera třebického již r. 1101. Zřídka byla zastavena světským majitelům, neboť toliko známo jest, že r. 1376 se psal Opolko z Trnávky, bratr Buzka z Náramče.

Při bourání domu čís. 14. r. 1872 nalezeno mnoho rakouských denárů ze 14. a 15. stol.; též v čísle 16. vyvalen ze země hrnek naplněný starými stříbrnými penězi, které majitel pod rukou prodal.

R. 1558 žilo zde 18 láníků a 4 podsedníci, kteří za desátek platili 25 kop a povinni byli na louce ve Valdíkově trávu séci, zsušiti, shrabati a seno na zámek svézti.[1]) Za louku pod rybníkem „Podborným" davala ovec 1 kopu, a kdo zde byl rychtářem, směl užívati louky v chobotu nad rybníkem „Borem". Té doby pěstovaly se tu konopě a pohanka.

R. 1678 žili v Trnavě: jeden půldruhalánik (o 39 měrách), 3 celoláníci (o 26 měrách), 6 půlláníků (o 13 měrách) a 10 chalupníků.

Později robotovali s potahem týdně 3 dni a k tomu od sv. Jana do sv. Václava 13 dní roboty pěší; z celolánu dali výkupu 650 zl. Nyní má Trnava v 85 domech 594 obyv.; r. 1870 bylo 465, r. 1890 531 obyv., z nichž někteří provozují kamenictví.

Farou náležela Trnava za dávných časů do Rudíkova; r. 1620 zřídili si akatolíci z Trnavy, Podsoudcova a Ptáčova, poněvadž je v Rudíkově pohřbívati nechtěli, v Trnavě zvláštní modlitebnu k nejsv. Trojici, ze které nynější kostelík r. 1785 přestavěn a sv. apoštolům Petru a Pavlu zasvěcen byl.

Hlavní a poboční oltář maloval r. 1803 třebický malíř Haslmann, sochařské práce sochař třebický Jan Kryl. Na věži visí 3 zvony z novější doby.

Přifařeny jsou blízké osady Pocoucov a Ptáčov. Všech farníků jest 1115, z nichž 17 evang. Lokálka stala se farou r. 1859; farníci darovali k ní pole a louku (1·6 ha.).

---

[1]) Také zde byl 1 man, který platil za vinnou fúru $1/2$ kopy a obilní desátek.

Prvním farářem zdejším byl P. Nivard Javůrek, premonstrát žďárský (1785—1804); nejdéle (29 let) na faře působil Fr. Veverka (1826 - 1855).

Obr. 188. Nový Dvůr u Trnavy.

Do r. 1808 vyučovalo se v jedné chaloupce; tohoto roku vystavěna škola poblíž kostela, r. 1885 nákladem Trnavy a přiškolených obcí Ptáčova a Pocoucova postavena budova dvoj-

třídní školy, při ústí polní cesty z Ptáčova. Dětí školou povinných ze všech tří osad jest přes 170.

Z učitelů nejdéle tu působil Fr. Toman. Pamětní knihu a žákovskou knihovnu založil naďučitel (od r. 1905 na odpoč.) Jan Zahrádka, rodák trnavský.

Obecní jmění čítá $7^1/_4$ jitra pole a $11^4/_{11}$ jiter lesa.

Tratě se jmenují: Babka, Jamy, Opatůvka, Ostrá hora, Za borem, Voštip, Velešůvka, Višnoví, Mlejnca, Kamenůvka, Devětníky, Obročí, Boldáška, Posmíšek, Rozsocha.

Na pečeti mají sv. apoštoly Petra a Pavla.

Nejdéle drží domy rodiny Krškova a Lysákova, Tvarůžkova a Hnízdilova.

V obci jest mimo Raiffeisenku lidová knihovna o 150 svazcích (zal. r. 1887) a hasičský spolek (zal. r. 1904).

Celé území trnavské má: 787·7 ha. pole, 100·2 ha. luk, 5·6 ha. zahrad, 97·7 ha. pastvin, 209·8 ha. lesa a 1·2 ha. rybníků. K obci patří 4 km. odtud vzdálený „Nový Dvůr", ležící u silnice do Budišova; jest majetkem velkostatku třebického, ale v nájmu budišovském. (Obr. 188.)

V okolí trnavském leží množství žulových balvanů. (Obr. 1. a 2.)

Týn

značí sice místo otýněné, vyvýšené, ale náš Týn nazván původně „Tajno" pak „Tejno", to jest vesnička skrytá.

Vesnička ta rozprostírá se na vršku a mírném svahu, jsouc od Podklášteří vzdálena na sever asi 20 minut. Domy jsou zděné, stodoly dřevěné. Obyvatelé živí se polní prací a nosí obyčejný poloměstský kroj. Uprostřed návsi jest rybníček a podle něho kaplička se zvonicí. Postranní obraz v kapli představuje sv. Prokopa orajícího pole čertem.

Osada náležela klášteru třebickému od jeho založení; r. 1558 bylo zde 7 gruntovníků, jižto platili 3 kopy a za desátek taktéž 3 kopy; mimo to byli povinni při zámku rozsívati, hnoje z chlévů kydati a na poli rozhazovati, konopě tříti, zámek mésti a drva na zámku sekati; také museli jednu louku pod městem pomoci hrabati. R. 1678 byli v Tejně samí zahradníci (38).

Přiškolena a přifařena jest osada na Podklášteří.

Nad Týnem ve žlebě vede se z rybníka „Baby" voda do města Třebíče.

Ves Týn měla r. 1900 ve 23 domech 160 obyv., mezi kterými bylo 9 evangelíků, ostatní katolíci; r. 1870 žilo zde 146, r. 1890 167 obyv.

K obci patří: 197·3 ha. pole, 15·5 ha. luk, 1·3 ha. zahrad, 23·5 ha. pastvin, 61·6 ha. lesů a 1·2 ha. rybníků.

Valdíkov

od osob. jména Valdík, nikoli Vladykov,[1]) má v 19 domech 152 obyv; r. 1870 žilo zde 110, r. 1890 141 obyv.

K Valdíkovu patří: 304 ha. polí, 39·2 ha. luk, 1·6 ha. zahrad, 15·5 ha. pastvin, 179·6 ha. lesů a 34·8 ha. rybníků.

Valdíkov jest vesnička, ležící v rovině nad rybníkem, jenž zove Valdíkovským. Podoba osady je podlouhlá, na dolním konci trochu nepravidelná; stavení k sobě nepřiléhají. K Valdíkovu náleží t. zv. Opatský mlýn pod Opatským rybníkem a samota Doubrava za lesem „Doubravou" směrem k Budišovu, jež nyní čítá 3 čísla, kdežto dříve to byl dům jediný, rozdělený později 3 synům. Druhdy stávala zde ves stejného jména.

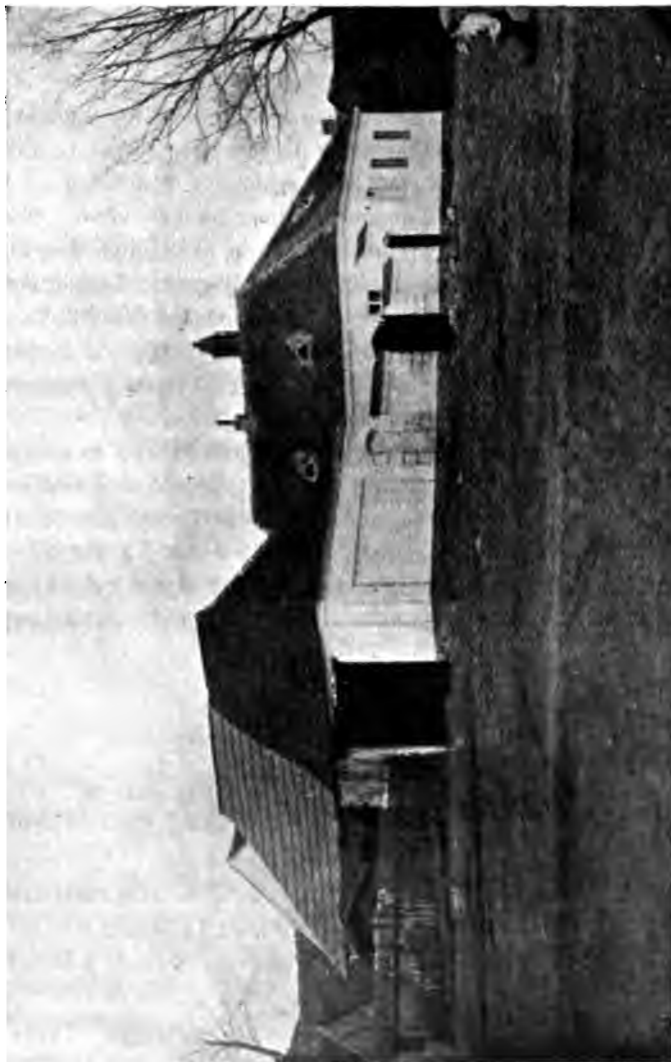
Ve Valdíkově samém jsou 4 dvory (dvořáci), 1 čtvrtník, ostatní chalupníci a panská myslivna (Obr. 189.); r. 1556 byli zde 3 láníci a dvůr, jehožto polnosti drželi lidé přespolní z Vladislavě, Třebíče, Trnavy, Koněšína, Budišova a Smrku. Láníci mimo desátek byli povinni „hrabati seno na louce nad Valdíkovem, každý dovézti vůz sena na zámek, sekati prohlubně na rybnících Podhájeckém, Valdíkovském, Opatském a Maříčků, a udělati všecko, čehož bylo zapotřebí (k rybolovu), spolu s Trnavskými".

R. 1678 žili ve Valdíkově 4 dvořáci, kteří měli nestejně polí, totiž: 37, 77, 80 a 102 míry; r. 1748 měli všichni 4 dvořáci (Syrový, Dvořák, Brunda a Vrabec) stejně po 102 měrách.

---

[1]) Valdík povstalo přesmyknutím ze slova Vladík, což jest zkrácené Vladislav; také může slovo Valdík zkraceninou býti slova Valentin. Vladykovem, jak nyní někteří píšou, Valdíkov nikdy se nejmenoval. Srv. Valdice v Čechách.

Pozdější poměry poddanské byly jako v Hostákově. Samostatnou obcí politickou stal se Valdíkov r. 1901; dříve spojen byl s Hostákovem.

Obr. 189. Valdíkov (myslivna).

Kostelem patří do Vladislavě, školou do Hostákova. Doubrava farou i školou do Budišova. Ve Valdíkově vystavili kapličku r. 1875.

V kroji i nábytku zvláštností není.

U Valdíkova jsou největší rybníky panství třebického.

Jména tratí: Na Nivách, na Padělku, v Širokých, v Hlinách, na Kopanině, na Dlouhých, v Loučkách, na Dílech, na Zahradě, v Končinách, u Marečka (místa u „Mařičky"), na Pančálově, na Chlumě, pod Chlumy, za Mlatínem, na Klínku.

Valdíkov jmenuje se v opise základní listiny kláštera třebického „Aldikovice", stával tedy již r. 1101. Býval tu také zemanský dvorec, na kterém se připomínají: r. 1399 Anna z Valdíkova (manželka Lvika z Náramče), která na své věno v Náramči svou dceru a její děti na spolek přijala; r. 1418 Zbyněk z Tikovic, seděním na Valdíkově, jehož pohnal Jan Morava z Kušky, seděním v Třebíči, pro 32 kop dluhů; r. 1436 Ješek z Valdíkova, jehož pohnala Kateřina z Rainkova, že ručil za Jana z Jevíšovic a r. 1444 Hanuš z Valdíkova, který svědčí na listě biskupa Pavla z Miličína.

O zaniklé osadě **Doubravě** zápisy dosvědčují, že náležela ve stol. XIV. ku zboží tasovskému. R. 1353 Vzňata z Tasova zapsal své ženě Anně na hradě a zboží v Tasově na Hrudě (Rudě) a Dúbravě 50 kop věna, kteréž r. 1366 Buněk z Mostic prodal Tasovi z Tasova totiž půl hradu, 2 lány, 2 čtvrti, rybníky s loukami a s hřebčinci, po 1 lanu v Rudě a Dúbravě za 50 kop.

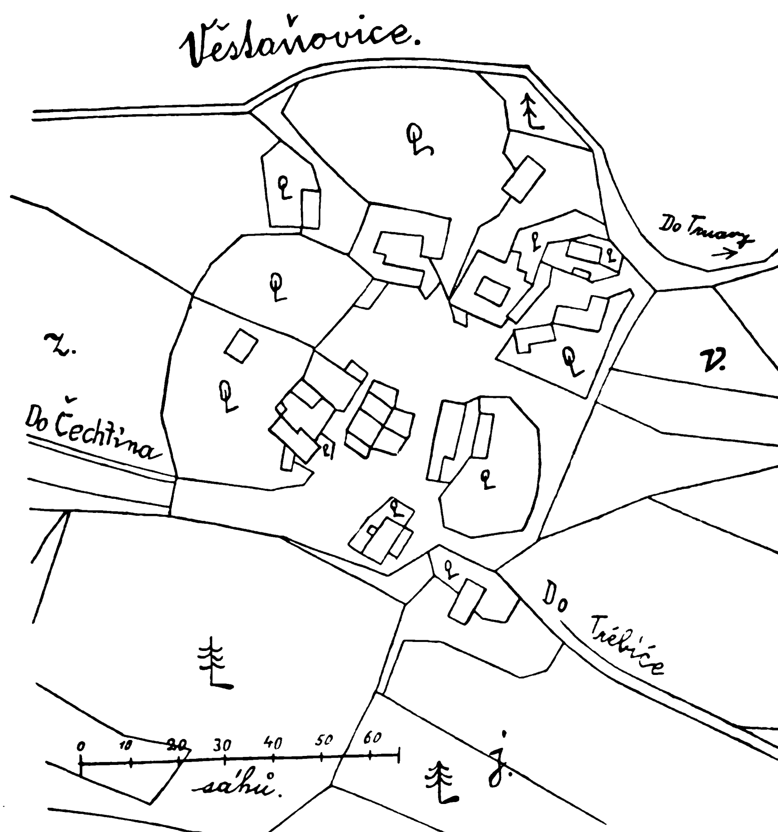
Věstoňovice

(do Věstoňovic, ve Věstoňovicích) pojmenovány jsou dle osobního jména Věstoň.

Osada leží na výšině u lesa půvabně rozprostřena, čítá pouze 11 domův a v nich 68 obyvatel. R. 1870 žilo zde v 10 domech 58 obyv., r. 1890 72 obyv. Věstoňovice tvoří s Beneticemi jednu obec.

Půdorys osady má v základě podobu kruhu. Tvoří dosti širokou náves podoby skoro okrouhlé, v jejímž středu je rybník. Z vesnice vedou 2 cesty od nepamětných dob. (Obr. 190.) Domy stojí porůznu, jen 3 největší statky jsou v řadě vedle sebe průčelím na náves.

Chalupy jsou stavěny bez ladu a skladu; grunty jsou ve středu osady, chalupy opodál, před domy zahrádek není; v pozadí stavení jsou zahrady velké, tak že zdáli skrovná vesnička ze stromových košů velice malebně vyčnívá. Domy stavěny jsou většinou z kamene, chalupy také ze dřeva. Stavení jsou zomítána,

Obr. 190. Půdorys Věstoňovic.

bez maleb. Starší domy rozděleny jsou na obydlí hospodářovo a výminkářovo.

Stodoly u všech statků jsou značně vzdáleny od ostatních stavení.

Věstoňovice náležely od dávných dob klášteru třebickému, ale tamější dvůr byl v 1. polovici XV. století zastaven a často

měnil své majitele. R. 1407 Svach Teleč s Oslavičky spolčil se na zboží tamějším se svým polobratrem Janem z Věstoňovic; téhož roku připomíná se také Volmír z Věstoňovic, kterého Anna z Kyjovic pohnala, poněvadž jí slíbil za Martina z Malína za 26 kop. Jan z Věstoňovic prodal r. 1416 Václavovi Kumboštovi ve Vilémovicích půl dvora s lesy. Od r. 1437 [1]) vyskytuje se na Věstoňovicích Jan Langast (snad syn Jana z Věstoňovic), jehož ženou byla Anežka z Moravce, která jej společníkem svého dědictví v Radkově učinila. Jan Langast měl i jinde zboží: r. 1446 zapsal Petrovi z Rosičky a Ochoze $10^1/_4$ lánu v Jemnici (u Strážku), čemuž jeho choť odporovala; Mikuláši z Manova zapsal ves Oslavičku s tvrzí. R. 1447 zapsal zboží v Radkově, které dědil po manželce, totiž $6^3/_4$ lánu, rybník a jiné příslušenství, Jankovi z Nové Vsi; dále se o něm ničeho nedovídáme.

R. 1556 byly Věstoňovice celé již připojeny panství třebickému. Žili tu 4 láníci: Vávra, Zich Hrachovec, Jan Súkup a Šimek Šíp. Dávali úroků o sv. Jiří a o sv. Václ. po 16 gr., slepic 16, vajec 1 kopu a 4, z lánu pustého 14 gr., z luk 1 k. 4 gr., z luk a zahrady ode dvora 3 k. 20 gr.; každý musel orati 12 dní a všichni nažíti 64 kop obilí.

Celá obec dávala ze zahrady a luk ode dvora 27 gr. o sv. Václ. Mimo to 6 přespolních lidí drželo v nájmu louky ode dvora Věstoňovského.

R. 1678 měli zde 4 láníci jen po 35 měrách a 1 chalupník byl bez polí.

Obec žádného jmění nemá. Celkový výměr vykazuje: 88·5 ha. polí, 19·3 ha. luk, 1·7 ha. zahrad, 9·9 ha. pastvin a 42·4 ha. lesa.

Přifařena i přiškolena jest obec do Benetic; 3 rodiny evangelické posílají své děti do školy do Horních Vilímovic.

V jihozápadní stranu, $^1/_4$ hod. od Věstoňovic stojí v panském lese prastarý javor, u kterého každoročně mnoho výletníků se dostavuje, aby se pokochali pohledem na neobyčejné rozměry stromu. (Obr. 9.)

---

[1]) Na listině z r. 1437, kterou Jan z Meziříče a Křižanova uděluje obyvatelům křižanovským odúmrť, mezi panoši podepsán jest Jan Swiestonovic (z Věstoňovic) a z Moravce.

Vladislav

(do Vladislavě, ve Vladislavi), též Vadislav a po moravsku Vladislava zvaná, leží po levém břehu řeky Jihlavky; některé chalupy též u potoka Opatského. (Obr. 191.)

Domy v městečku stojí těsně vedle sebe obráceny průčelím do ulice. Celé městečko tvoří skoro jedinou ulici, která u kostela se rozšiřuje v náměstí, na němž vedle kostela škola stojí. Před domy zahradek není. Kroj je poloměstský, nábytek novější, zařízení statku jako v okolních osadách. Lidé živí se polním hospodářstvím, řemeslem a tovární prací (obuvnictvím). Pod Vladislaví na řece jest továrna na umělá hnojiva a klih; původně byla přádelnou, po tom továrnou na čokoládu. Na potoku Opatském má velkostatek třebický rybí sádku neb haltýře. (Obr. 10.)

Vladislav má ve 113 domech 699 obyvatelů českých. R. 1870 bylo 619, r. 1890 650 obyv.; až do konce min. stol. tvořila Vladislav se Smrkem jednu obec.

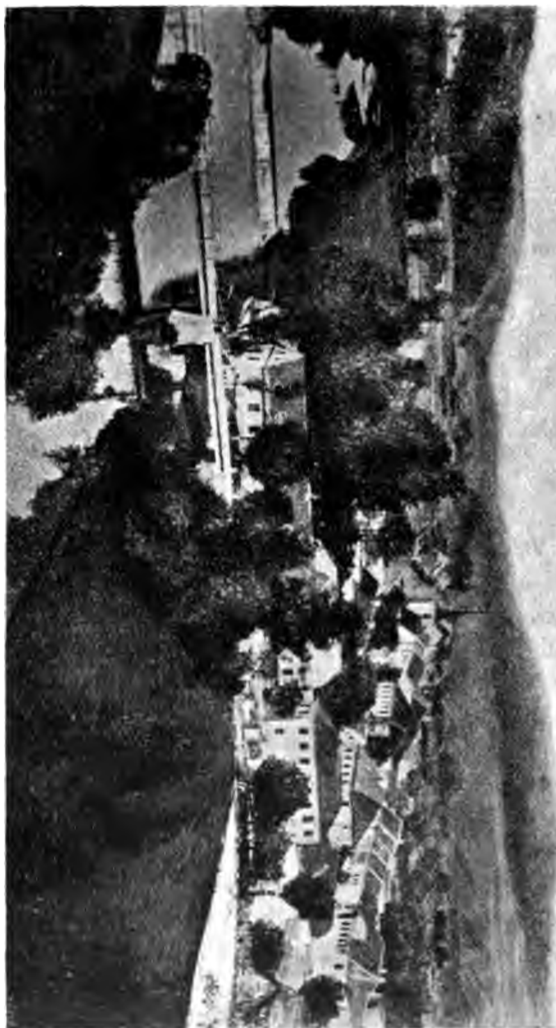
R. 1556 byli ve Vladislavi jen 3 láníci, mezi nimi sládek a dvořák; kromě těchto jmenuje se ještě 37 usedlých obyvatelů s pozemky. Všichni byli povinni na lukách panských u Vladislavě seno hrabati a do kop klásti, na chmelnici, kteráž by tu byla, chmel strhati. „Odtud každý, kdož pivo vaří, z každého varu piva má dáti 2 gr. V témž městečku jest 6 krámů mastnejch, dává se z každého $^1/_4$ centnýře loje nepřepouštěného o sv. Martině. Při témž městečku jest kostelní podací."

Byl zde jeden man Kalousek (dvořák), v jehož rodu zůstalo manství až do polov. XVII. stol., r. 1654 jmenuje se Václ. Vachek man, jenž platil úroků 2 zl. 20 kr., za fůru vinnou 1 zl. a měl povinnost voziti týčky a obilí.

R. 1748 bylo ve Vladislavi 10 pololánů, 4 čtvrtlány, jeden dům se zahradou a polem a 30 domů bez polností. Obyvatelé konali robotu jen pěšky, pomáhali séci obilí, pracovali při haltýřích, každý gruntovník musel udělati 2 sáhy dřeva. Za to směli vařiti pivo, ale jen pro vlastní potřebu ve Vladislavi. Ve správě z toho roku se podotýká, že městečko, ačkoliv leží na silnici, žádného obchodu nemá, ze 4 výročních trhů že obyvatelé mají více škody než užitku a jen bídně orbou se živí.

R. 1755 žilo zde 10 půlláníků, 5 čtvrtláníků a 34 chalupníků. Trati se jmenovaly: na Babinách, u Bahna, u Letošůvky, nad

Sádkama, na Malém Radvanově, na Klínkách, na Vápenici, na Padělku.

Obr. 191. Pohled na Vladislav.

Kostel má štíhlou věž, na které visí 3 zvony: **největší z r. 1636** pořízený nákladem hr. Rudolfa z Valdštejna **„ke cti a chvále nejsvětější** a nerozdílné Trojice", prostřední je z r. **1836 a malý** z r. 1699 má nápis: „A peste, fame, bello et **igni libera nos Domine"**.

Kostel zasvěcený Nejsv. Trojici pochází z doby novější.

Fara jest prastará, založena bez pochyby benediktiny třebickými; v listinách málo se připomíná.

R. 1358 držel ji Petr (plebanus de Wladislaws),[1]) r. 1398 šlechtic Soběn, jenž se na zboží v Dobronicích spolčil s Jimramem z Újezda. R. 1557 pohnal zdejší farář Václav Oldřicha z Lomnice a na Náměšti, že mu neplatí desátku ze vsi Smrku. Brzy na to dostala se fara do rukou akatoliků; r. 1583 připomíná se Jan Korinský, jenž s fary Vladislavské za mor. kazatele evang. dosazen byl do Nov. Jičína. R. 1613 Kateřina z Valdštejna udělila městečku Vladislavi právo patronátní pro evang. kostel. Po vypuzení nekatolikův vladislavská fara, soudíce dle nápisu na velkém zvoně, již r. 1636 knězem katolickým obsazena byla a r. 1671, kdy úřad děkanský udělen třebickému faráři Václ. Vojt. Keilovi, mezi podřízenými farami výslovně se jmenuje. Zdá se však, že brzy po tom nebyla obsazena,[2]) neboť k r. 1727 vypravuje třebická kronika farní, že na prosby obce Vladislavské a jiných obyvatelů přidělených tehdy kostelu vladislavskému bylo založeno místní kaplanství v městečku Vladislavi a r. 1728 ustanoven za prvního lok. kaplana Ant. Sláma.

Farář třebický od sv. Martina dle učiněné smlouvy povinen byl lokalistovi denně platiti 30 kr. ($^1/_2$ zl.): za to obec Vladislavská se zavázala, faráři třebickému dávati ročně 12 sudů čistého piva ze svého vladislavského pivovaru. R. 1793 za lok. kaplana Frant. Strmisky konal zde visitaci biskup brněnský Jan Lachenbauer.

Farou stala se lok. kuracie r. 1859. Velmi zasloužilým farářem, později děkanem, byl Fr. A. Diviš, jenž náležel mezi přední buditele národní zde a v Třebíči, kde kaplanoval. Zemřel náhle r. 1891. (Obr. 192.)

Matriky farní založeny byly r. 1728.

Škola byla ve Vladislavi dle matriky fary třebické již roku 1674; kantor kostelní, jenž byl zároveň učitelem, měl od osadníků o žních obilní podíl, za pohřby skrovný akcident a školného týdně $1^1/_2$ kr. od chlapců, které učil.

---

[1]) Na listině Králové kláštera na St. Brně.

[2]) Mezitím dostal se zvon 7 ctů. těžký, který byl r. 1496 ulit „ad laudem Dei omnipotentis ac gloriosae Virginis Mariae ad oppidum Vladislav per magistrum Joannem de Mezřič“, k sv. Martinu do Třebíče r. 1677.

Teprve s obnovením duchovní správy byla řádně obnovena škola. Učitel (rector ludi), Frant. Jiskra, připomíná se r. 1729; vyučovalo se v domě čís. 5, až r. 1788 školní budova přispěním třebického panství a náboženského fondu postavena byla. R. 1822 měl učitel platu 178 zl. 3 kr., po 21 snopě žita z Vladislavě a ze Smrku a $3^3/_8$ míry žita z Hostákova.

Obr. 192. P. Frant. Diviš.

R. 1835 navštěvovalo školu 120, r. 1857 132 dětí, r. 1894 197 dětí; nyní jest škola trojtřídná se 187 žáky.

Obec má 14·2 ha. polí, 1·1 ha. luk, 26 a. zahrad, 45 ha. pastvin, 75·5 ha. lesa, na 9 a. rybník a 15 ha. neplodné a stavební půdy.

Celé území vykazuje: 313·1 ha. pole, 30·3 ha. luk, 7·5 ha. zahrad, 66·7 ha. pastvin, 130·7 ha. lesa a 0·63 ha. rybníkův.

Ač byla Vladislav již od r. 1548 městečkem, přece zde žádných cechů nebylo; řemeslníci zapisovali se jako členové u dotyčných cechů buď v Třebíči, neb v Budišově aneb v Mohelně.

Od r. 1548 má obec stříbrné razítko s nápisem: „Peciet miesteczka Wladislawi" se znakem vrše (koše na chytání ryb).[1] Od té doby konaly se zde 4 výroční trhy: 1. na 3 krále, 2. na Smrtnou neděli, 3. na Nejsv. Trojici, 4. v neděli po Narození Panny Marie. Trhy byly obci ztvrzeny cís. Františkem r. 1793.

Ačkoliv Vladislav mezi první statky kláštera třebického náležela, přece nečteme, ani že by mezi základními statky, ani kdy později klášteru byla darována neb přikoupena.

Není pochyby, že Vladislav náleží mezi nejstarší osady okresu Třebického, neboť rozprostírá se na místě ze tří stran vysokými kopci chráněném, na brodě řeky Jihlavky pro založení osady velmi výhodném.

Stará pověst vypravuje, že původně osada jinak se jmenovala a jméno nynější obdržela, protože ve zdejší hospodě narodil se král Vladislav. Událost ta zvěčněna jest obrazem na průčelní zdi hospody namalovaném, již poněkud zašlém. Majitel hospody, Jos. Šmarda,[2]) má v rukou kolkovanou německou listinu, úředně vystavenou guberniem v Brně dne 22. srpna 1844 tohoto znění:

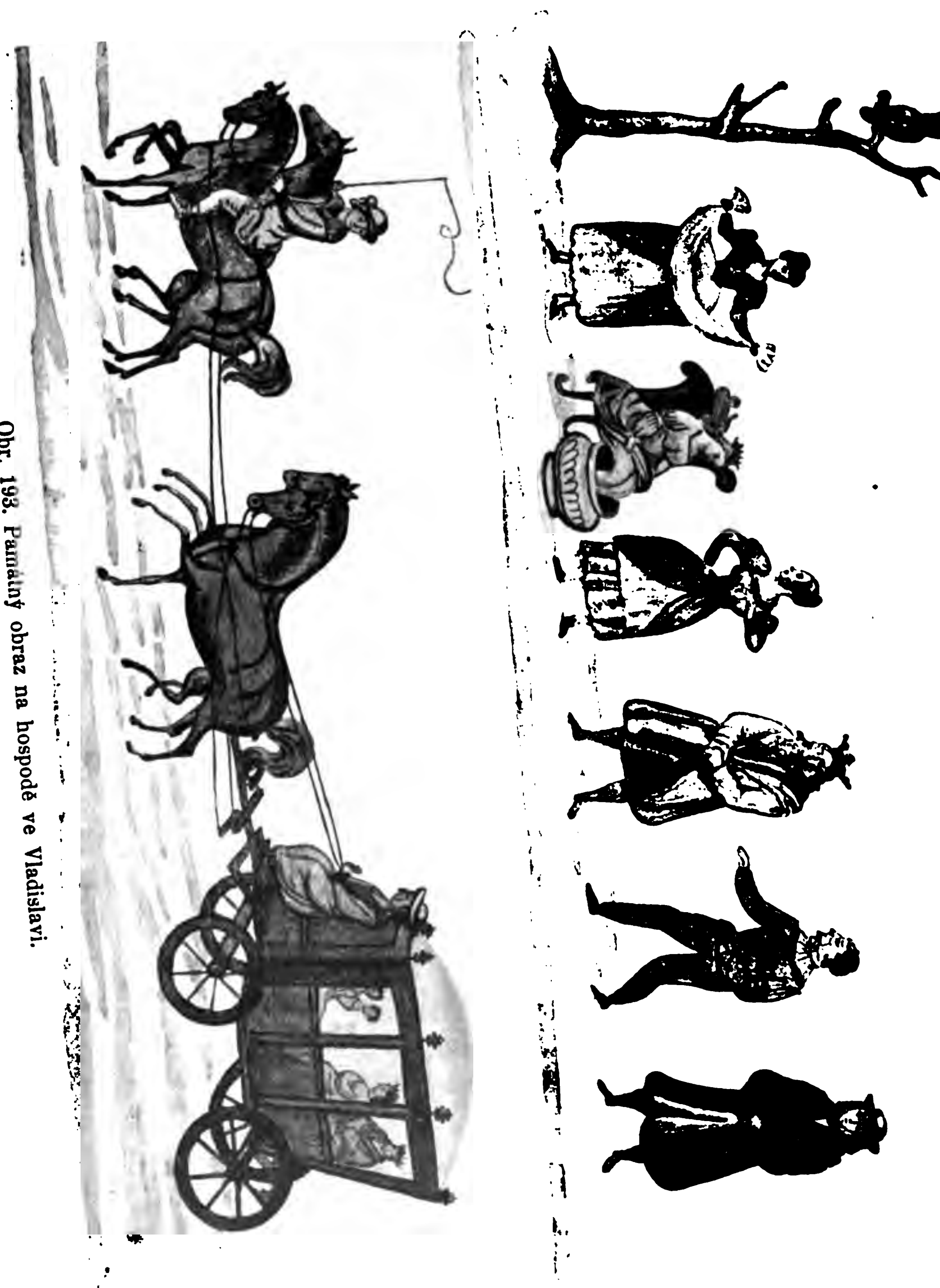
„Památný obraz o narození Jeho Veličenstva krále Vladislava v hospodě, v čís. 1., ve vsi Věžici (Wežitče), panství třebického, kraje jihlavského na Moravě na cestě Jeho nejjasnějších královskych rodičů z Brna do Prahy, kteroužto událostí této vesnici výhody se dostalo, že za městečko byla povýšena a mezi jinými dary a výsadami jméno Vladislav obdržela.

Také hospoda, ve které král Vladislav se narodil, mnohými privilejemi obmyslena a výčepním právem všech nápojů na věčné časy obdarována byla.

---

[1]) Ve Vladislavi žilo dříve více rybářův; v rejstřech důchodů statku třebického z r. 1556 stojí o nich: „V tem městečku bývá rybářův někdy míň, někdy více, ale vždycky stejně platu o sv. Janě úrok dávají, 4 kopy. A ti rybáři jsou povinni rybníky a stavy loviti a ryby Jeho Mil. pánu každý nahoru nositi."

[2]) Zemřel koncem srpna t. r.

Obr. 193. Památný obraz na hospodě ve Vladislavi.

Tento památný obraz[1]) byl na čelní zdi hospody čís. 1., kde král Vladislav v noci se narodil, od té události až do dnešního dne udržován a obnovení jeho bývá skoro vždy od vrchnostenského majitele panství třebického vlastním nákladem provedeno a věčné paměti zachováno".[2]) (Obr. 193.)

Přes veškeré badání a dotazování se nebyli jsme s to dopíditi se positivní pravdy.

Kdyby král Vladislav I. zde byl se narodil, zajisté některý z jeho životopisců byl by dal o tom správu; ale té postrádáme. Že starožitné vyobrazení na skutečné události se zakládá, o tom těžko pochybovati, jen u osobnosti zde narozené jest omyl, který během dávných nepokojných dob lehce se přihoditi mohl. Naše skrovné mínění jest následující: Nikoli král Vladislav, nýbrž snad kněžic Vladislav, syn Oldřicha Brněnského,[3]) zakladatele kláštera třebického, se zde narodil, kterýžto zemřel mlád r. 1115. Kníže Oldřich se svou chotí zajisté často dojížděl do Třebíče, aby se přesvědčil o postupu stavby klášterské a na jedné takové vyjížďce se to překvapení asi událo.

Vladislav byla vždy částí panství třebického. R. 1624 celé městečko mimo faru a několik chalup vyhořelo.

V městečku jest záložna (Raiffeisenka), Občanská beseda s knihovnou (zal. r. 1885) a hasičský spolek od r. 1894.

Výčapy

(do Výčap, ve Výčapech)[4]) mají nyní v 80 domech 502 obyvatele; r. 1845 měly 433, r. 1870 423, r. 1890 510 obyvatelů, kteří jsou zemědělci, české národnosti, katol. náboženství. Osada leží podél

---

[1]) Obraz začíná suchým stromovým pahýlem, na němž sedí sova, aby se naznačila noční událost. Pak vidíme mezi 2 komornými královnu beroucí lázeň na nohy, po tom krále, šaška a komorníka. Na to následuje dvouspřežný starožitný kočár s dvěma vozkami, ve kterém sedí král s královnou a 2 komornými; kočárem naznačeno, že událost se přihodila na pochodu.

[2]) Jak mi p. inspektorem velkostatku třebického, A. Hanischem, sděleno bylo, stala se poslední obnova obrazu nákladem velkostatku, v jehož archivu nalézal se akt o té záležitosti, který asi před 40 lety se ztratil.

[3]) Palacký Dějiny I. str. 343 příl. B. Tab. II.

[4]) Ve spisovném jazyku sluly by Výčepy; snad tu původně byly sklepy, ve kterých se čepovala medovina neb víno. Srovnej Tučapy u Velehradu.

silnice třebicko-jaroměřické na místě dosti rovném; poloha její chráněna jest olesněnými kopci proti severu, takže zde mnohem tepleji jest, než v jiných osadách okresu a hrozny v zahrádkách pěstované dobře uzrávají.

Výčapy jsou tvaru podlouhlého, jen mezi školou, dvorem a silnicí jest větší okrouhlý prostor. Vedou sem 4 silnice: od Třebíče, Jaroměřic, Ratibořic a Lesonic. Po severní straně stojí chalupy, po jižní grunty průčelím do návsi; před domy jsou pěkné zahrádky. Uprostřed vesnice stojí úhledná kaple našich sv. věrověstců, u školní zahrady socha sv. Floriána z r. 1754.

R. 1657 vykazuje osada: jeden $1^1/_2$lán, 5 celolánů, dva $^3/_4$lánu a 1 podsedek. R. 1671 byly zde pouze 4 usedlé celolány po 60 měřicích, 2 půllány a 5 podsedků; nově osedlých celolánů bylo 5, půllán 1, podsedek 1; r. 1754 bylo 20 půllánů, 12 čtvrtlánů, 9 domkařů a jeden $1^1/_2$láník. Pokud byly Výčapy majetkem kláštera Třebického, byl zde usazen man klášterský, který býval v držení onoho $1^1/_2$lánu.

Roboty a poplatky měly dosti těžké: r. 1754 celoláník platil gruntovní daně 63 zl. 45 kr., jiné činže 18 zl. 22 kr., ženného 5 zl.; 20 obyv. robotovalo od sv. Jana do sv. Václava po 6 dní s párem koní, 20 po 6 dnech v témdni a 12 po 3 dnech v témdni pěšky. Na faru platili všichni dohromady desátku: $10^1/_2$ míry pšenice, 96 měr žita, 45 měr ječmene, 52 měr ovsa a $1^3/_4$ míry hrachu.

Přifařena jest osada do Horního Újezda, kam dříve i přiškolena byla. Vlastní školu obdržela r. 1870; na dvoutřídní rozšířena byla škola r. 1892. Knihovna školní, založena zároveň se školou, čítá nyní 160 svazkův.

Z učitelů nejdéle zde působí nynější nadučitel Jos. Chmela.

Obec má dosti vlastních pozemků; největší les obecní jest „Kamých“, výměry asi 12 ha.

Celkem náleží do Výčap: 697·9 ha. polí, 43·4 ha. luk, 60·8 ha. pastvin a 161·1 ha. lesů.

Některé názvy tratí: Zátoky, Podkomornice, Dojačky, Žleb, pod Strážnicí, Kaderky, Kalna, Kovandy, Chmelniště, Vinohrádek, proti Číhovu, pod Zajčákem, Kamejch, pod Petráckou mezou, na Šejbech, proti Brdům, Hošťanka a j. Ve vesnici samé jsou názvy: ve Bráně, na Drahách a Špilberk (vrch u dvora panského).

V místě jest kontribučenská záložna, dříve býval zde též pivovar.

Výčapy jsou jmenovány mezi základními statky kláštera Třebického, které mu daroval Lutolt, kníže znojemský. Pro vzdálenost od kláštera byly ve správu dány zemanům, z nichž r. 1277 jmenuje se Budislav z Výčap jakožto svědek na listině opata Martina pro třebického měšťana Heřmana. Když r. 1557 Vratislav z Pernštejna Výčapy prodal sirotkům po zemském hejtmanu, Zdeňkovi z Valdštejna[1], vymínil si zde mana Jana Nehrada, kteréhož však brzy ke statku výčapskému vtěliti dal. Již r. 1579 Jan Lhošt Brtnický z Valdštejna vložil Výčapy se dvorem poplužným a příslušenstvím Jaroslavovi Dubskému z Třebomyslic, kterémuž r. 1586 také Petr Chroustenský z Malovar, z Chroustenic a na Myslibořicích desátek obilní a jiný všelijaký majetek ve vsi Výčapech vložil. Po Jaroslavovi dědil syn Jiří, který pro churavost a z vděku je postoupil r. 1635 svým bratrancům Jiřímu Vilémovi a Alexovi Dubským. Vilém prodal svou polovici r. 1650 bratrovi Alexovi za 4800 zl. Poručníci sirotků po zemřelém Alexovi Dubském prodali r. 1667 Výčapy Frant. rytíři Hasslerovi z Hassenegga, jenž je zanechal r. 1694 svému jedinému synu Frant. Arnoštovi, který r. 1717 zemřel a v Horním Újezdě pochován byl. Po něm dědila vdova Sibylla baronka z Maiersberka, ježto Výčapy prodala r. 1720 svob. pánu Ignátovi Aichbichlovi. Později s Ratibořicemi připadly k Lesonicům.

Bývalé sídlo majetníků jest nyní částí dvora a bytem úřednickým.

Ve staré pečeti mají Výčapy květinu s dvěma čápy, dvěma okny a literami: O W (Obec Wýčapy).

Zašovice

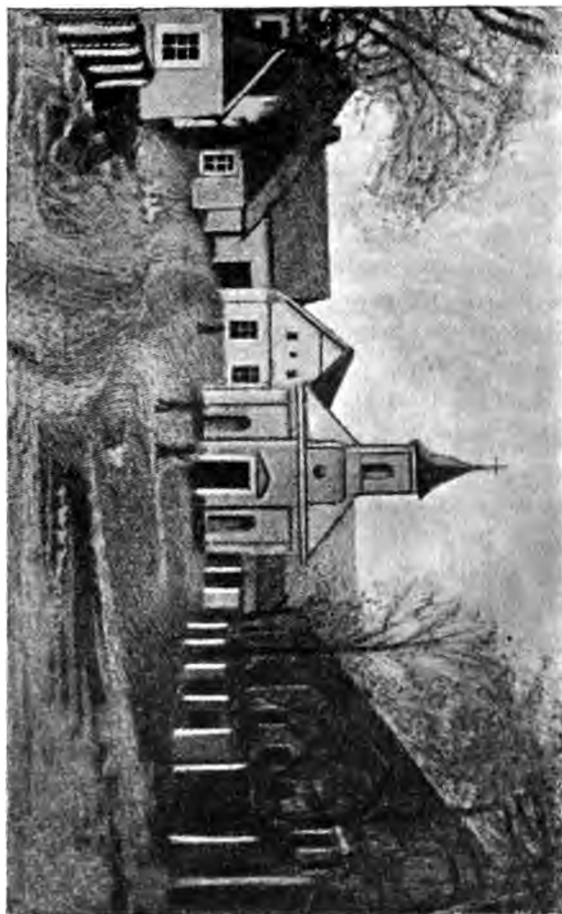
(do Zašovic, v Zašovicích), původně Závišovice od osobního jména Záviš, leží na silnici vedoucí z Okříšek do Brtnice. (Obr. 194.)

Domy rozkládají se po obou stranách silnice, tvoříce jedinou ulici; nestojí těsně vedle sebe, obráceny jsou štítem k silnici;

[1] Viz Sádek.

před některými jsou zahrádky. Domy rolníků odděleny jsou od chalup.

Zašovice mají v 30 domech 198 obyv.; r. 1870 bylo zde 198 a r. 1890 201 obyv.; s Novou Brtnicí, se kterou tvoří jednu

Obr. 194. Zašovice.

obec politickou, mají 275 obyv.; dříve byl k Zašovicům připojen také Radonín.

V místě jest kaple, v nížto občas slouží se mše svatá; v neděli před sv. Annou konává se pouť ku Panně Marii Karmelské.

R. 1678 byly zde 4 grunty (po 22—33 měrách) osazené, 4 staré pusté a 2 nově pusté.

R. 1776 platili z lánu 12 zl. 21 kr. daně, 1 zl. 24 kr. gruntovní činže, 6 měr popela a 12 otepí letiny (listí); roboty měli jako Brancouzští.

Do Zašovic patří: 171·1 ha. polí, 27·8 ha. luk, 3·1 ha. zahrad, 26·7 ha. pastvin, 45·3 ha. lesa a 0·38 ha. rybníků. Tratě jmenují se: Spaleniště, za Vrškem, u Luhu, v Horách, v Zahumenicích, na Salátovém kopci; dřívější jména: u Bílé skály, pod Mostkem, v Březině, na Nivkách, Kuchyňka. Staré rody jsou: Čihalův, Novotných, Kružíků a Jeřábkův. V obci jest velká kontribučenská sýpka, nyní prázdná, asi na 4900 hl. obilí.

Ve staré pečeti má obec anděla Strážného.

Do školy chodívaly děti až do Heraltic, 4 km. odtud vzdálených. Protož již r. 1788 za rychtáře Ig. Saláta usnesli se občané zašovští, že si zbudují vlastní školu. Ale nedošlo k tomu; teprve r. 1892 byla zde zřízena jednotřídní škola v nové budově. Prvním učitelem byl J. Skoták, jenž založil školní kroniku a školní knihovnu, která nyní má na 100 svazkův. Dětí školou povinných jest asi 40.

Zašovice byly částí manství heraltického; desátek z obce náležel kostelu do Přibyslavic. S Heralticemi připadly Zašovice k Brtnici.[1]) R. 1590 vložil Hynek Brtnický z Valdštejna velké věno na panství brtnickém své manželce Kateřině, též na vsi Zašovicích a pusté vsi „Malých Petrůvkách".

---

[1]) Viz statě: Heraltice, Přibyslavice a Brtnice (okr. Jihlavský).

III. Dodatek.

O výstavě třebické r. 1903.

Uzaviraje popis okresu nemohu se nezmíniti o velké národní slavnosti průmyslové a hospodářské, kterou konal celý okres s městem v čele r. 1903 — míním velkolepou krajinskou výstavu

Obr. 195. Pohled na výstaviště.

v Třebíči. (Obr. 195.) Výstava, zahájena za protektorátu JUDra. Richarda barona Baratty a za předsednictví obchodníka Frant. Dostala, umístěna byla na bývalém tržišti poblíže hřbitova v pavilonech zemědělském a průmyslovém a v místnostech polokrytých (Obr. 196.); mimo to stálo na výstavišti 17 privátních pavilonů a 6 ochutnaváren. (Obr. 197.) Avšak předmětů pro výstavu přihlášených došlo takové množství, že jednotlivé skupiny vyloženy byly v budovách školních: v budově gymnasijní učebné pomůcky škol středních, obecných a odborných, v budově chla-

Obr. 196. Pavilon průmyslový.

Obr. 197. Pavilon želetavského pivovaru.

pecké školy výrobky ozdobné, zdravotnictví a hasičství, v budově dívčí stroje šicí, prádlo a oděvy všeho druhu.

Na 450 vystavovatelů, ponejvíce z okresu Třebického a okresů okolních, ale též z ostatní Moravy a ze sousedních Čech závodilo vystavenými předměty a přes 200 hospodářů dovedlo na odiv krásně vypěstované koně, dobytek hovězí a drobný a drůbež.

Výstava účelně spojena byla s různými sjezdy hojně navštívenými, bylať vítaným dostaveníčkem mnohých rodáků a známých, kteří jinak by se byli nesešli. Srpní dnové r. 1903 staly se pravými svátky městu Třebíči a okolí.

Po prohlídce výstavní bavili se hosté s domácím lidem při hudbě, řízené p. učitelem Fr. Máchalem, velmi příjemně, takže výstava každému navštěvovateli zůstala v radostné a milé paměti.

Kéž by městu a okresu Třebickému dlouhá léta nesla hojného užitku!

Opravy hrubších chyb tiskových.

Strana	7.	řádek	17.	shora	místo	Čiměr	čti	Čiměř.
„	9.	„	10.	zdola	„	*v* Štěměch	„	*u* Štěměch.
„	59.	„	17.	shora	„	bra*r*ti	„	brat*ř*i.
„	113.	„	7.	zdola	„	spustošil*o*	„	spustošil*a*.
„	123.	„	10.	„	„	645	„	64/5.
„	174.	„	6.	shora	„	Brtnického r	„	*b*rtnického *r*.
„	176.	„	12.	zdola	„	dvor*u*	„	dvor*a*.
„	250.	„	22.	shora	„	R. 1750 v H.	„	R. 1750 *byli* v H.
„	252.	„	5.	„	„	dvor*u*	„	dvor*a*.
„	256.	„	9.	„	„	Ho*n*vary	„	Ho*u*vary.
„	260.	„	11.	„	„	Bu*ň*ěk	„	Bu*n*ěk.
„	355.	„	6.	zdola	„	Matě	„	Matě*j*.

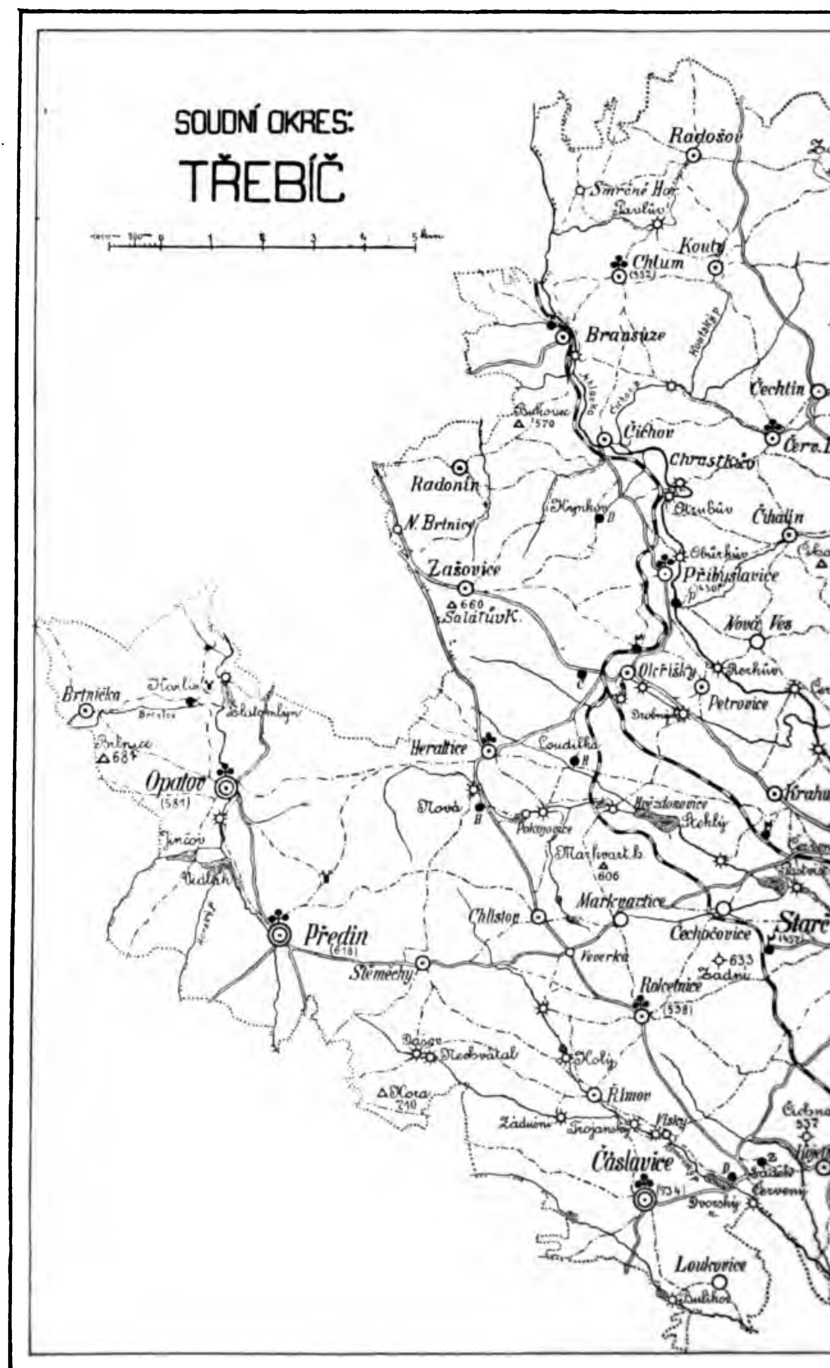
SEZNAM OBRAZŮV.

OBSAH.

I. Všeobecný pohled.

II. Jednotlivé obce.

III. **Dodatek.**

Příloha k Vlastivědě Moravské.

Město
Městečko
Obec farní
Obec se školou
Obec katastrální
Kolonie
Samota D = Dvůr, Z = zámek, V = vila, L = lázně, H = hospoda, C = cihelna, P = papírna, T = továrna, Šp = špodárna
Stanice železniční

Triangul. bod
Výškový bod
Kaple
Kamenný kříž
Mlýn
Myslivna
Hranice okresní
Silnice okresní
Cesta vozová
Železnice
Čísla znamenají výšku v metrech

Nákladem Musejního spolku v Brně.